СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 11

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 11

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
“Правова держава: досвід, можливості,
механізми формування в сучасній Україні”,
м. Київ, МАУП, 24 квітня 2014 р.

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2014

ББК 63.3(4УКР)я43
С76

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 28.05.14)

Редакційна колегія:
А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.;
Ф. М. Медвідь, канд. філос. наук, проф.
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] / МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

С76 Вип. 11: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. “Правова держава: досвід, можливості, механізми формування в сучасній Україні”, м. Київ, 24 квіт. 2014 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2014. — 362 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43+67.9(4УКР)301я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2014
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2014

ЗМІСТ

Шконда В. В.
Правова культура як детермінанта правової держави 7

Шилов Ю. О.
Генезис права й держави у світлі історії православної державності слов'ян 10

Підпалий В. Л.
Актуальні проблеми філософії права .. 13

Пригунов П. Я.
Основні напрями та механізми реформування правоохоронних органів України 16

Юлдашев А. Х.
Концепция реформирования местной власти 19

Заросило В. О.
Щодо зміни системи охорони громадського порядку та громадської безпеки в Україні 27

Недюха М. П.
Корупція як соціально-правова категорія 34

Калашнікова Л. Є., Лисак Х. Є., Рильцев Є. В.
Психосоціальні основи людини свідомої 39

Александров Ю. В.
Щодо інституту індивідуальної амністії 43

Алієва-Барановська В. М.
Проблеми нормативно-правового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання в умовах трансформаційних перетворень 45

Бандурка А. С.
Кібербулінг – новітня загроза інформаційній безпеці особи 49

Бірдус Л. В.
Нормативно-правова база управління персоналом 52

Вакуліч Т. М.
Ціннісний потенціал сім'ї як фактор національної безпеки 56

Вакуліч Т. М., Карачевська О. Л.
Віктимність жінки як прояв залежної поведінки 63

Выровой В. И.
Духовность в контексте социального управления 66

Головченко В. В.
Критерії розмежування правових актів за ознаками їх нормативності 70

Головченко В. В., Головченко О. В.
Медична етика як потенційне джерело права 75

Гольцов А. Г.
Сучасний світовий порядок: міжнародно-правові проблеми забезпечення 80

Колпаков В. М.
Самоменеджмент як фактор формування управлінської еліти 84

Комаров В. А.
Соціальна справедливість і пенсійне забезпечення в Україні 89

Костенко І. В.
Особливості використання персональних даних в процесі інформаційно-правового забезпечення діяльності правоохоронних органів 94

Костенко І. В., Лужецький Р. Л.
Проблеми насильства в сім'ї і заходи протидії такому насильству дільничним інспектором міліції 96

Костюк Т. О.
Формування державного апарату України в умовах становлення правової держави 99

Лисецький А. С.
Аграрний ринок: нова парадигма розвитку *102*

Лисовский П. Н.
Мудрость как континуум духовной безопасности в противодействии международному терроризму..... *109*

Литвиненко В. І.
Громадянське суспільство як запорука миру в Україні *114*

Медвідь Ф. М.
Національна безпека Української держави: становлення та шляхи забезпечення *116*

Муравйов К. В.
Юридичний аналіз законності Постанови ВР України № 757 "Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України"..... *122*

Низенко Е. І.
Еволюція наукових поглядів на проблему безпеки підприємництва в сучасних умовах..... *127*

Пальм Н. Д.
Необхідність правової підготовки фахівців соціальної сфери в українському суспільстві..... *131*

Подгорна Г. В., Тьорло В. О.
Інноваційний напрям імпортної діяльності фірм на ринку 3D-принтерів *135*

Корнієнко М. В.
Місце ОВС в системі забезпечення економічної безпеки *138*

Попова А. В., Тьорло В. О.
Економічні аспекти забезпечення організації імпортної діяльності суб'єктів господарювання України на ринку банкоматів..... *140*

Радзімовська С. Ф.
Державне управління в період політичної нестабільності *142*

Соколовська К. М.
Демократичні засади судової реформи гетьмана Павла Полуботка..... *148*

Утвенко В. В.
Правове регулювання розвитку житлово-комунального господарства: зарубіжний досвід та Україна *152*

Христинченко Н. П.
Вплив правової держави на процес управління науковою діяльністю в Україні..... *156*

Бігдаш В. Д.
Фінансово-економічні механізми асиметрії інформації при формуванні правової держави..... *161*

Бортник В. А.
Особливості реформування судової системи в сучасній Україні *164*

Глушко Л. О.
Психологічні особливості стилів управління в сучасних навчальних закладах..... *167*

Корінчевська І. А.
Державне управління в галузі охорони здоров'я *171*

Котеньова О. В., Волобоєва Т. В.
Особливості застосування адміністративно-господарського штрафу як виду господарсько-правової відповідальності..... *176*

Медвідь Я. Ф.
Страхова справа в Україні в умовах незалежності..... *179*

Міхатуліна О. М.
Державне регулювання господарської діяльності в сучасних умовах ринку..... *188*

Савіовський М. Ю.
Принцип субсидіарності: теоретико-методологічні можливості..... *191*

Савіовський С. Ю.
Шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення державної мовної політики..... *197*

Сітуха С. Д.
Побудова правової держави в сучасній Україні 200

Слободян С. І.
Природа громадської думки як інструмент інформаційно-комунікативного впливу в демократичній правовій державі 204

Шашкова-Журавель І. О.
Міжнародно-правові аспекти запобігання та протидії примусовій праці 210

Швець Н. Г.
Методичне забезпечення права на перепідготовку кадрів 214

Аріфходжаєва Т. Б.
Теоретико-методичні основи формування недержавних пенсійних фондів в умовах сьогодення 216

Гусейнов Мохлат Йолчу огли
Податково-фінансові засоби державного управління соціально-економічним і промисловим розвитком 221

Жарков В. О.
Мультикультуралізм як поняття юридичної науки 227

Живицька Л. І.
Юрисдикційність (підвідомчість) справ про адміністративні правопорушення 231

Живицький В. А.
Податкова служба як соціально-правовий інститут 235

Заросило Н. В.
Взаємодія громадянського суспільства і місцевого самоврядування 239

Карачевська О. Л.
Особливості професійного вигорання серед психологів та соціальних працівників наркологічних реабілітаційних закладів 241

Кирилюк Ю. В.
Нова наука брахіологія та доцільність її використання в юридичній освіті 246

Комаров О. В.
Правовий статус слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України 250

Кулик М. С., Руль Ю. В.
Значення психології профайлінгу для юридичної освіти 254

Лісовська Ю. П.
Інформаційна безпека за умов побудови інформаційного суспільства в Україні 259

Лушер В. В.
Поняття механізму адміністративно-правового забезпечення інформації в органах прокуратури України 262

Матвієнко О. С.
Сучасний стан трудового законодавства України 265

Ничипоренко О. В.
Захист прав і законних інтересів платників податків 269

Поліщук М. Г.
Захист прав громадян в юридичному процесі 272

Проскурякова А. Ю., Руль Ю. В.
Фізіогномічні ознаки та їх зв'язок з ознаками психологічного портрету 274

Рябоволенко Н. В.
Порядок формирования цены как денежного выражения стоимости товаров, услуг предприятия 280

Шаповалов А. В.
Актуальні проблеми здійснення відбору кадрів до органів прокуратури України 283

Журбенко М. В.
Структура та функції Національного банку України 286

Круглій Д. В.
Зовнішня заборгованість та її вплив на фінансову безпеку України 290

Мельник Ю. І.
Амністія та помилування в Україні 293

Попович Л. М.
Агресивна поведінка підлітків 296

Савіцька Ю. В.
Історичні передумови виникнення насильства в сім'ї 302

Стельмах Є. С.
Поняття патенту та порядок його одержання, реєстрація та припинення 306

Циро Н. О.
Характерологічні особливості впливових людей 309

Часніков О. О.
Внутрівідомчий та зовнішній аудит як рівнозначні форми фінансового контролю в адміністративно-правовій інфраструктурі протидії тіньовим процесам 311

Шолох Г. С.
Контрабанда та боротьба з нею 316

Медвідь Ф. М., Доносо Варгас Дієго Хосе, Доносо Варгас Сантьяго Феліпе
Національна безпека в Україні в умовах розбудови правової системи України 319

Медвідь Ф. М., Столітній М. М.
Правова освіта в умовах розбудови правової держави в Україні 325

Медвідь Ф. М., Чорна М. Ф., Хоменко В. О.
Національна безпека і національні інтереси України: становлення та шляхи забезпечення 329

Кобржицький В. В.
Регіональні, національні та міжнародні чинники розвитку українського туризму 336

Бабіч Г. В.
Окремі аспекти правового регулювання господарської діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні 338

Чорна М. Ф., Чорний Е. В.
Становлення і розвиток системи інформаційної безпеки в Україні в умовах незалежності 340

Грінчій П. С., Гурина Т. І.
Основні проблеми правового регулювання ліцензування в Україні 346

Медвідь А. М., Рижих І. А.
Правова культура сучасного юриста .. 350

Несвященко К. С.
Перспективи розвитку та інвестиційна привабливість вітчизняних морських портів у контексті сповільненого виходу вітчизняної економіки з кризового стану 354

Відомості про авторів *357*

В. В. ШКОНДА

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 7–9

Системоутворюючим фактором правової демократичної держави завжди були, безумовно, правосвідомість і правова культура, високий рівень захищеності прав і свобод громадян. Однак людству так і не вдалося дійти згоди з фундаментальних питань цього кардинального явища [1, *69*].

Актуалізація правового аспекту в сучасному суспільстві обумовлена взаємозв'язком наявного рівня духовності соціуму і стану злочинності в ньому, проявами цього зв'язку в молодіжному середовищі в умовах складного етапу формування української правової держави. Саме правовий аспект з його науково-методичною основою особливо чітко репрезентує правову поведінку громадян та відіграє важливу роль у соціально-політичному розвитку держави.

Провідною та важливою ознакою правової держави та обов'язковою передумовою її формування і розвитку є правова культура населення, фахівців різного профілю і передусім представників органів законодавчої та виконавчої влади.

Правову культуру можна розглядати, з одного боку, як різновид загальної культури, з другого — як спосіб мислення, норми і стандарти правової поведінки людини.

Правова культура має органічний взаємозв'язок з правом як цілісним інститутом суспільства, його виникненням, функціонуванням і розвитком, правотворчістю, правозастосуванням, а також з іншими аспектами правової діяльності держави.

Розглядаючи генезу правової культури, слід зазначити, що вона має тісний взаємозв'язок з іншими видами культур, такими як організаційна, політична, управлінська, корпоративна, світоглядна, підприємницька, інноваційна. Відтак, це передбачає необхідність вжиття заходів, що спрямовані на її вдосконалення на системно-синергетичних засадах взаємодії чинників (регуляторів), які впливають на розвиток зазначених видів культур. Проте, правову культуру особистості необхідно розглядати в органічному взаємозв'язку з правосвідомістю – нерозривним супутником права та ефективним регулятором відносин людей, наділених волею і свідомістю. Саме завдяки правосвідомості стає можливим втілення провідних функцій та принципів соціальної природи

людини: гуманізму, справедливості, формальної рівності всіх суб'єктів правовідносин.

Найвагомішими чинниками формування та розвитку правосвідомості людини є активне життя, інтелектуальний розвиток, розширення світогляду, духовна культура, законослухняна поведінка, мотивація до юридичної діяльності, правова активність і компетентність, освіта, професійна культура та інші чинники [2].

Для підвищення рівня правової культури населення України, на нашу думку, потрібно реалізувати наступні заходи:

- створити та організувати функціонування системи правового "всеобучу" населення;
- створити мережу безкоштовних консалтингових центрів для правового забезпечення та захисту найбільш незахищених категорій населення;
- розширити та активізувати діяльність юридичних клінік у вищих навчальних закладах України III–IV рівнів акредитації;
- організувати відповідну правову рубрику для надання юридичних консалтингових послуг у засобах мас-медіа;
- розширити аудиторію щодо користування системою "Ліга-закон" на засадах мотивації юридичної діяльності;
- розробити технологію соціологічного моніторингу рівнів правосвідомості та правової культури населення;
- розробити спеціальну Програму наукового дослідження чинників формування правосвідомості та правової культури населення окремих регіонів та України загалом.

Розрахунки свідчать, що реалізація заходів з підвищення соціального статусу і престижу громадян у сучасному суспільстві, рівня юридичної освіти населення та менталітету країни може збільшити рівень правосвідомості приблизно на 18 %. Реалізація у повному обсязі заходів щодо формування і розвитку загальної, духовної, правової і професійної культур здатна збільшити рівень правосвідомості більш ніж на 20 %. Удосконалення юридичної діяльності та підвищення правової активності громадян у період соціалізації може забезпечити збільшення показника правосвідомості приблизно на третину.

Отже, в основі соціальної політики правової держави мають бути правосвідомість і правова культура особистості, що забезпечують адекватну соціально-психологічну модель законослухняної поведінки шляхом синтезу моральної та правової свідомості.

Перспективи подальших наукових досліджень проблематики правової культури як провідної детермінанти правової держави полягають у визначенні рівня правосвідомості та правової культури різних соціальних категорій громадян, що мешкають в окремих адміністративно-економічних регіонах з різним рівнем соціально-економічного розвитку, встановленні пріоритетів розвитку правової культури у правовому полі соціуму на етапі демократичного соціально-політичного державотворення.

Література

1. *Тенденции* развития правосознания молодежи в современной Украине / М. О. Губарь // Молодежь и государство: Материалы Второй междунар. науч.-практ. конф., г. Святогорск, 24–26 окт. 2003 г. — Донецк, 2003. — С. 69.
2. *Шконда В. В., Кальянов А. В.* Культурологічні засади професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців: Монографія / В. В. Шконда, А. В. Кальянов. — Донецьк: Донбас, 2012. — 262 с.

Ю. О. ШИЛОВ

ГЕНЕЗИС ПРАВА Й ДЕРЖАВИ У СВІТЛІ ІСТОРІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ СЛОВ'ЯН

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 10–12

Вважається, що *державність* українців і слов'ян загалом виникла близько IX ст., лише дещо передуючи прийняттю християнства, — й затвердилася на основі *звичаєвого права*, суттєво посиленого римсько-візантійським правом. Проте тривале накопичення фактології та відкриття від 1992 р. [1–4] розкривають принципово іншу картину — і не тільки відносно слов'янської, а й загальнолюдської *державності-цивілізації*.

Розкриття нашої теми почнемо із указівки на те, що попри думку про **наймолодшість** слов'янського державотворення в Європі, його термінологія виявляється **найстарішою** в світі. Так, типолого-хронологічній парі лат. ***civilis*** ('міська община' Риму — що виник близько 754 р. до Різдва Христова, до н. е.) > *civilization*, передує слов. *коло*>***каліца***. Каліцею "Веда словена" (найдавніша Книга планети) називає Кайлє-град та інші міста з сільською *околицею* — що виникли за 5 тисячоліть до Риму, за 3 тисячоліття до Шумеру й Єгипту. І ця ведична реальність відповідає становленню Аріти/Аратти, відомою нині здебільшого своїми залишками у "трипільській археологічній культурі" Дунайсько-Дніпровського регіону одвічно слов'янських земель. Слідом за найпершими містами виник термін їхнього *скупчення*>***скýпи*** (> *скупщини* балканських слов'ян). Для означення конфедерацій міст та їх скуп(чень) було винайдено терміни ***ґосударство*** й ***держава***. Перше з них слово складене із *го(вяд) (А) су дарувати* й означає суспільство, спроможне "офірувати-дарувати Асу-Богові говяд (велику рогату худобу)". Це поняття відповідає приручення такої худоби в Аратті-"Трипіллі", й помножене на шанування сузір'я Тельця — яке у 4400–1700 рр. до н. е. очолювало зодіакально-сільськогосподарські календарі. А друге із тих двох слів відповідає санскритському *dairghya-va* 'простором володіти'; його походження простежується — за "Ведою словена" та культурою Трипілля — приблизно від 3200 р. до н. е. (синхронно із виникненням Шумеру).

Разом із *каліцею→державою* формується законодавче поняття первинного — Звичаєвого, доримського тощо — ***Права***. За "Книгою Велеса" (від БОГА Власа/Влеса "Веди словена", ім'я якого пов'язано із назвами сузір'їв Вола-Тельця та Волопаса), *Прав(ь)* — це світ небес, що стоїть над світами земної Яви і потойбічної

Нави. Прав — то найвищий Світолад, бо в ньому панують певні світила з досить чіткими річними циклами — які задають лад господарству, святам, суспільству й буттю загалом. Отже, первинне Право ґрунтується на міфологізації календарів та прив'язаного до них державотворення. Сам термін календар (лат. calendarium < русено-етруське 'Колєдою даровane') походить від БОГА-Спаса-царя Колєди "Веди словена", найдавнішого Спасителя цивілізованого людства. Таким чином, Звичаєве Право слов'ян та інших нащадків "індоєвропейської спільноти" за своїм походженням є не первісним, а первинно-цивілізаційним — общинність якого сформувалася за 5–2 тисячоліть до виникнення вторинно-рабовласницького Права Риму тощо.

Чому ж євразійська цивілізація наступних тисячоліть забула державотворчо-правовий пріоритет слов'янських народів? Тому що, повторюю, їхня (й усієї Аратти так званої спільноти індоєвропейських народів) цивілізація була **первинна**, общинна — якісно відмінна від **вторинної**, тоталітарної цивілізації Шумеру, Єгипту, Греції, Риму та ін. рабовласницьких (а згодом феодальних та капіталістичних) держав. "Золотий вік" Аратти тощо минув немов весна, а за нею запанував діалектично протилежний еталон "Срібного→Мідного→Залізного віків"; сучасні наука, політика тощо склалися в дусі цього вторинного еталону, який спромігся придушити первинного як "язичницького, єретичного, відсталого, фантастичного".

Перехід від "1-весняного еталону" цивілізованої культури до "літнього" (а нині від "зимового" до "2-весняного") був дуже важкий і охопив не одне покоління. Порівняймо ведичне *Правь>Право* із "Руською Правдою" християнської Русі. Тут трансформувався не лише термін *Правь>Правда*, а й процес та суть судочинства. Для отримання юридично *правдивих* свідчень підсудних та свідків у Русі "підіймали до Прави-'Небес'" на дибі — і ця процедурна тортура *правіж* замінила колишнє жертвоприношення календарним Богам ґовядами тощо. Тож чи стало Римське Право вище за Звичаєве? — Ні, бачимо тут витискання тоталітарною формою общинної суті, "перемагання *християнством* язичництва". Назва останніх, за церковною реформою 1653 р., замінила їхню одвічну самоназву "православні" — а цей термін реформа зробила епітетом "християн" візантійського віросповідання. Слід також пам'ятати, що з хрещенням Русі у цій тоталітарно-феодальній державі запанувало не лише *православне християнство*, а й відповідне до цього *двовладдя*-й-*двовір'я*. Трударі продовжували дотримуватися "язичницької" общинності з її Звичаєвим Правом та календарно-православними віруваннями, а можновладці тоталітарно тиснули на них "візантійським" християнством та Римським Правом. Час перших минув, проте його весняна природа давала селянам і козакам реальну надію на світле майбуття та надавала їхнім повстанням відповідні гасла. А князі й дворянство мали лише куцу перспективу (приблизно між X–XX ст. н. е.) і, відчуваючи історичну свою тимчасовість, *правили* державою та народом хоч і за

правдивими правилами правежу, проте не по *Праву*. Відродження його пріоритету розпочалося близько 1917–1936 рр. і вважається нині "процесом демократизації та самоврядування, формуванням правової державності".

У середині XX ст. н. е. завершився перший, приблизно 97-столітній цикл розвитку ЄврАзійської і загальнолюдської цивілізації; вихід людства у Космос та ін. звершення розпочали вже другий цикл. Ми пристосовані, образно кажучи (на підставі подібності спірального розвитку цивілізації до річних циклів), до зимової формації першого, — але ж розгортається вже новітня весна другого циклу; тож час відкривати й упроваджувати відповідний, оновлений еталон науково-політичного розуміння минувшини, сучасності та майбуття. Узагальнюючи сказане вище про сучасний стан та перспективи "правової держави", омріяної політиками, а за ними і вченими, сформулюємо висновок: досягнення цієї мети можливе лише за умови оновлення общинно-'комуністичного' пріоритету "автопілотного підключення" цивілізованої культури до Енерго-Інформаційного ПОЛЯ (так званого Всемогутньо-Всевідаючого БОГА у ведичному розумінні цього "Всесвітнього РОЗУМУ"), за умови відключення тоталітарного пріоритету "ручного управління" (заснованого, з часів Шумеру→Палестини та Риму→Візантії, на біблійному Богорозумінні). Відповідно змінюється, і ми повинні сприяти цьому об'єктивному процесові, роль слов'янської етнокультури у загальнолюдській цивілізації Землі. Слов'яни — це європейські хранителі коріння нащадків індоєвропейської спільноти народів, хранителі їхньої "теплички минулої весни Аратти", розсада з якої має наближувати квітіння-розмай "Золотого віку" новітньої весни.

Прямуючи тепер до Європи, слід пам'ятати: Європа давно вже прямує за Україною. І навіть не від 1917–1920 рр. народно-демократичних республік Гуляй-Поля й Холодного Яру, а щонайменше від 1710 р., коли узнала, а невдовзі й прийняла за основу подальшого державотворення "Pacta et Constitutiones" козаків-запорожців. Слід розуміти також, що Небесна Сотня виникла не в лютому 2014 р., а за традицією Православного Спасу — слідом за канонізованими народом Іваном Сірком-Праворучником, Богданом Хмелем-Хмельницьким, Батьком Махно... Слава Героям! — і цю сакральну Славу слов'ян треба воскрешати і множити, розуміти й відроджувати, нести і впроваджувати у власний та інші народи.

Література

1. *Руденко М. Д.* Енергія прогресу. Гносис і сучасність. — К.: Журналіст України, 2008. — 716 с.
2. *Шилов Ю. А.* Основы славянской цивилизации. — М.: Осознание, 2008. — 784 с.
3. *Шилов Ю. О.* Україна у контексті світової цивілізації. — К.: Аратта, 2012. — 220 с.
4. *Шилов Ю. А.* Ноосфера и Спас. — К.: Аратта, 2013. — 46 с.
5. *Shilov Y.* Foundations of Indo-European Civilization. — London, 2014. — 564 p.

В. Л. ПІДПАЛИЙ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 13–15

Проблема правової компетентності сучасного юриста — одна з найгостріших практичних проблем сучасності. Україні потрібні юристи нового покоління, здатні на виконання завдань, які стоять перед сучасним суспільством, що підвищує науковий інтерес щодо досліджуваної проблеми формування правової компетенції юриста.

Значну роль у формуванні правової компетенції юриста відіграє філософія права, творчий підхід до знання теорії права, оскільки право — це частина суспільства, в якому воно діє, а останнім часом право має надзвичайно динамічний характер. Трансформація економічних і фінансових процесів має глобальний характер, впливаючи на всі сторони соціальної діяльності. В процесі глобалізації світової економічної і фінансової системи змінюються зміст і характер економічних відносин, якісні зміни торкаються характеру і форм злочинності в галузі економіки.

Останнім часом спостерігається підвищена зацікавленість учених і практикуючих юристів до проблем економічної і фінансової злочинності, хоча існуючий Кримінальний кодекс України не передбачає економічних злочинів.

Підвищена увага до цієї проблеми може пояснюватись нашим бажанням розібратись, в якому суспільстві ми живемо, чого бажаємо, куди прямуємо. Такий інтерес і зацікавленість з боку вчених тільки вітається, адже ніхто не може спростовувати сумнівну тезу про всезростаючу роль і значення злочинності в галузі економіки та фінансів.

Історія нашої держави свідчить, що тривалий час закон підмінювався рішеннями партії та уряду. На практиці прийняті і набрані чинності закони не застосовувались, допоки не були оголошені наказами по міністерствам і відомствам. Правовий нігілізм набув свого подальшого розвитку і зміцнення. Достатньо згадати зразки народної мудрості, що “закон, як дишло, як повернув, так і вийшло”. До цього доклали руку не лише політики, а й юристи, у тому числі і вчені. Найвідомішою і найвживанішою стала теза “дозволено все, що не заборонено”. Однак насправді кількість заборон не тільки не скорочувалась, вони почали набувати іншої форми, перетворюючись у відверті побори.

Оскільки постанов партії та уряду вже немає, а закони регламентують не всі аспекти і сфери економічних та фінансових відносин, які потребують регламентації, а бажання жити за “партійним поняттям” ввійшло в сутність діяльності багатьох управлінців, то життя створило феномен у вигляді “указного права”, коли на-

віть президент почав втручатись не у свою сферу й регулювати все, що йому бажалось.

Філософія кримінального права повинна допомогти знайти відповіді на ці питання. Що таке злочини? Чи є економічні злочини?

На сучасному етапі розвитку суспільства існують певні проблеми в теорії права, як правових норм, так і їх структур та засобів застосування. У наукових працях відомих теоретиків права створено певну систему правових норм, яка являє собою структуру вчення про форму правової норми та методи її застосування.

Історично всі проблеми кримінального права концентрувалися навколо злочину і покарання. Пізніше до цього був доданий і сам злочинець. Що карати і як карати — це відправні позиції кримінального права. Сутність кримінального права випливає з основного питання — "притягувати чи не притягувати учасника злочину до кримінальної відповідальності?" А якщо притягувати, то як? Таким чином, ми маємо розглянути проблеми про те, що повинні доказувати і як це робити.

Злочин і покарання — самі ці теми і проблеми є найбільш обговорюваними і актуальними, а саме кримінальне право часто ототожнюють в суспільній свідомості з правом загалом. Досліджуючи принципи кримінального права, юристи обґрунтовано зводять всі філософські передумови формування принципів кримінального права до справедливості.

Розглядаючи поняття "злочин" і різні точки зору дослідників, ми визначаємо твердження, що злочином є те, що передбачено в якості такого Законом... Звідси з'явилась теза "Злочини народжують Закони", навіть ще Апостол Павел визначив: "Де немає Закону, немає і злочину". Так що ж з'явилося раніше: закон чи злочин? Відповіддю, на наш погляд, звичайно ж, є — злочин...

Для кого пишуться закони?

Законодавча техніка створення законів, правові норми, поняття і визначення, термінологія мають бути викладені простою, доступною для розуміння мовою, і насамперед для населення, щоб кожен знав і розумів, які діяння тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Тобто писати треба просто, точно і зрозуміло для користувача.

Сучасний аналіз злочинів у галузі економіки і фінансів дає підстави для висновку про те, що ми маємо йти далі, а старі оцінки не повинні стримувати нас на місці, оскільки право, на думку вчених, — грандіозний, невичерпний для пізнання феномен.

Злочини в галузі економіки та фінансів — дещо умовні, не дають можливості цілком зосередитись на всіх тонкощах цього феномену, тому його слід вивчати на етапі дослідження, аналізуючи кримінальне законодавство, правозастосування і правосвідомість.

Якщо досліджувати існуючі правові норми в чинному Кримінальному кодексі України, які встановлюють кримінальну відповідальність у господарській, підприємницькій, фінансовій діяльності, та інших сферах, пов'язаних з економічною і фінансовою діяльністю, — ми побачимо, що Кримінальний кодекс "перевантажений", деякі існуючі правові норми

виписані заплутано, чим створюють певні проблеми в їх застосуванні й не зовсім зрозумілі для користувачів, зокрема для тих, хто повинен чітко зрозуміти, де діє заборона, а де її немає.

В осмисленні творчості вчених-теоретиків права, зокрема, в дослідженні структури правових норм, цікавість викликає відокремлення таких елементів правової норми, як диспозиція, гіпотеза і санкція, а також проблема реалізації норми права, яка повинна закінчуватись досягненням мети і конкретних результатів.

Існує також певна проблема щодо наявної системи покарань за злочини у сфері економіки та фінансів. Досить згадати відомий тезис, авторство якого приписують М. В. Ломоносову, про жорстокість законів, пом'якшених їх невиконанням.

Де ж вихід? Він, як це не дивно, давно відомий: займатися насамперед профілактикою злочинів і правопорушень. "Хороший законодавець не стільки турбується про покарання за злочини, скільки про попередження злочинів, він намагатиметься не стільки карати, скільки поліпшити звичаї". Цей вислів належить Ш. Монтескьє, але зміст його полягає в мудрості тисячоліть — мудрий чоловік карає не для того, щоб анулювати здійснені дії, а для того, щоб попередити майбутні".

П. Я. ПРИГУНОВ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 16–18

В сучасних умовах не виникає сумніву, що правоохоронні органи, особливо міліція та прокуратура, потребують докорінного реформування. Метою цього реформування має бути їх перетворення з інструментів владного примусу, насильства та рекету, якими вони фактично були за часів режиму В. Януковича та його оточення, на структури ефективного захисту прав громадян. Це одна з головних вимог Майдану, одна з базових реформ, які необхідно провести для реальної зміни системи влади в державі для того, щоб наші громадяни стали реальними господарями у своїй країні.

На сьогодні кількість працівників МВС в Україні перевищує 261 тис., тоді як, відповідно до світових стандартів, їхня кількість має становити близько 100 тис. Скорочення мало б передбачати усунення з правоохоронних органів усіх дублюючих та невластивих функцій. Головним завданням міліції має стати протидія кримінальним злочинам та забезпечення громадської безпеки.

На жаль, довіра до правоохоронних структур перебуває на рівні 10–15 %, що є свідченням глибокої кризи довіри українського суспільства до цих органів і ставлення до них, як до репресивних структур. Але надзвичайно важливо відновити довіру суспільства до правоохоронної системи — громадяни і правоохоронні органи мають стати рівноправними партнерами у питанні забезпечення правопорядку в державі. Це повинно бути основним завданням реформування правоохоронної системи.

Вважаємо, що при розробці Національної Концепції реформування правоохоронних органів та визначення дорожньої карти їх реформування має застосуватись системно-функціональний підхід з урахуванням вимог антикорупційної політики та думки громадянського суспільства. На наш погляд, основними напрямами реформування вітчизняної правоохоронної системи мають бути такі:

1. Правоохоронні органи повинні бути виключені з бізнес-процесів:

- як орган ліцензування;
- як орган, що надає комерційні послуги:

а) охоронна діяльність;

б) навчання за контрактом;

в) надання послуг з отримання іноземних паспортів тощо;

- як орган, що контролює надання послуг (охоронна діяльність тощо).

2. Скорочення наявних вищих навчальних закладів правоохоронних органів з розширенням правоохоронних спеціальностей та спеціалізацій підготовки в них.

3. Прозора система відбору та переміщень по службі. Формування сучасної концепції кадрового забезпечення.

4. Розробка реальних критеріїв оцінки роботи кожного співробітника правоохоронних органів (відповідно до його спеціалізації) та формування прозорих вимог для зарахування до резерву на висування.

5. Перегляд завдань, що стоять перед правоохоронними органами, вилучення завдань, які пов'язані з бізнес-процесами, або завдань, які не характерні для правоохоронних органів.

6. Формування реального громадянського контролю за діяльністю правоохоронних органів та їх підрозділів. Формування дієвих механізмів впливу громадських рад на стан правоохоронних органів. Громадські ради мають виконувати експертні функції у реформуванні правоохоронних органів і не повинні бути підзвітні керівникам цих органів.

7. Введення у правоохоронні органи посад для представників антикорупційного органу, які не підпорядковані керівникам правоохоронних органів.

8. Формування системи оцінки діяльності правоохоронних органів (кількісної та якісної), відхід від "паличкового" кількісного підходу.

9. Формування позавідомчого контролю за діяльністю керівників підрозділів правоохоронних органів (запобігання корупційним злочинам та злочинам за посадою).

10. Формування якісного соціального забезпечення, яке має збільшуватися відповідно до термінів роботи працівника правоохоронного органу. Потрібно використовувати досвід соціального забезпечення працівників правоохоронних органів розвинених європейських держав.

11. Зниження розриву оплати праці між працівниками правоохоронних органів. Особливо між тими, хто безпосередньо здійснює заходи по боротьбі зі злочинністю, і тими, хто виконує допоміжні функції або функції нагляду.

12. Перехід від кількості працівників правоохоронних органів до якості виконання покладених на правоохоронні органи завдань. Україна не може бути "поліцейською" державою.

Пропонуємо сформувати механізм підготовки та реалізації такої Концепції. На наш погляд, очолити реформування правоохоронних органів повинен Президент України і для цього він має всі повноваження. Так, згідно з Указом Президента України від 6 квітня 2012 р. № 252/2012 утворено Комітет з питань реформування правоохоронних органів, затверджено Положення про цей Комітет та його склад. Та відповідно до цього Положення — Комітет з питань реформування правоохоронних органів є консультативно-дорадчим органом при Президентові України. Основними завданнями Комітету є:

• аналізування стану протидії та боротьби зі злочинністю, системи організації, координації та результатів діяльності правоохоронних органів, рівня кваліфікації, стану підготовки і відповідності керівників правоохоронних органів, визначення їх готовності протидіяти викликам і загрозам національній безпеці України;

• вивчення і аналіз структури та досвіду діяльності правоохоронних органів іноземних держав;

• підготовка з урахуванням загальновизнаних міжнародних норм і стандартів пропозицій щодо вдосконалення та оптимізації системи правоохоронних органів України, структури і чисельності, організації діяльності таких органів, усунення дублювання повноважень, чіткого визначення та розмежування їх компетенцій;

• організація підготовки та розгляд проектів законів, програм, заходів з удосконалення організації та діяльності правоохоронних органів, з питань координації їх роботи щодо посилення боротьби зі злочинністю, корупцією, захисту прав і свобод громадян, своєчасного виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України.

З метою забезпечення роботи Комітету, координації його діяльності, узагальнення пропозицій та підготовки Концепції реформування правоохоронних органів, у структурі Адміністрації Президента України було створено Управління реформування правоохоронних органів та органів юстиції.

Вважаємо, що в сучасних умовах необхідно відновити діяльність цього Комітету, оновити його склад, залучити до його роботи представників громадянського суспільства, ветеранів правоохоронних органів, яким не байдужа доля країни, і, незважаючи на складну соціально-політичну та економічну ситуацію в державі, розпочати підготовку Національної Концепції реформування правоохоронних органів. Ця концепція має бути розроблена не під окремого політичного державного діяча або народного лідера, а під розбудову незалежної демократичної держави, назва якої Україна. Вона також має бути розроблена і не під чергового керівника правоохоронного органу, а під розбудову української держави. Концепцію потрібно обговорити на засіданні Верховної Ради України і втілити в життя як Закон України "Про реформування правоохоронних органів України".

О. Х. ЮЛДАШЕВ

КОНЦЕПЦИЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ МЕСТНОЙ ВЛАСТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 19–26

Проблема реформирования системы власти, и в особенности местной, сегодня является одной из самых актуальных. Причем на карту поставлено все. Сейчас от решения этой проблемы зависит и выживание самой центральной власти, и национальная безопасность страны. Решение России об отказе от дальнейшей эскалации интервенции, либо наоборот — о захвате востока и центра страны, также в немаловажной степени зависит от того, сможем ли мы предоставить эффективные проекты обустройства власти на местах идее федерализации Украины. Подчеркну, нельзя противопоставить этой идее только лишь усиление уголовной ответственности за сепаратизм и поддержку федерализации. Запретный плод всегда желаннее. Нужно, чтобы предлагаемое реформирование местной власти было привлекательнее для людей в сравнении с унылым бытием "субъектов федерации" в РФ. В том числе и Крыма. Чтобы люди сами проголосовали и не только руками, но и ногами — стремились бы оставить Россию и перебраться в реформированный украинский регион. Кроме того, проведение структурных реформ — одно из основных условий предоставления кредитов Украине со стороны западных государств, МВФ. Украина, как известно, уже долгое время балансирует на грани дефолта, все надежды на спасение политики связывают с деньгами от западных кредиторов, в первую очередь от МВФ. И, наконец, актуальность реформирования местной власти обусловлена необходимостью внесения изменений в Конституцию Украины (подготовкой новой ее редакции).

Что же фактически делается в этой сфере, в сфере реформирования местной власти? На сегодня пока что наметились два основных пути реформирования местного самоуправления — деструктивный и официальный. Первый — это путь "улицы" или путь толпы, второй — это путь официального развития, осуществляемого (инициированного и проводимого) органами центральной власти.

Что касается первого пути, когда "улица", толпа захватывает все местные органы власти — начиная от милиции, СБУ, прокуратуры, госадминистрации и заканчивая советами депутатов. Захватив соответствующие помещения (подчеркну, не власть, а здания, помещения — в этом и вся суть), толпа делегирует в них своих представителей. Последние пробуют действовать либо параллельно с тем или иным органом власти (советом депутатов, отделом

(управлением) милиции), либо замещают его (так называемые народные дружины по обеспечении правопорядка, создании народного совета). Оценивая этот путь, отметим, что если брать векторное направление (революционного) изменения местной власти, то оно правильное. Действительно, развитие демократии, местного самоуправления должно идти "***снизу – вверх***", а не наоборот. Однако понятно, что насильственный захват толпой государственных учреждений — это путь ***разрушения государственности***, а не ее укрепления, в частности, посредством развития местного управления. В силу этого путь "улицы", толпы абсолютно неприемлем как (повторюсь) такой, что разрушает государственность. Но в не меньшей мере, по нашему мнению, неприемлем и второй путь — путь официального реформирования, в той его интерпретации, которая предлагается сейчас нынешней центральной властью. Это путь, как ни покажется это странным, также ведет к разрушению государственности. В самом деле, в рамках правительственной программы по децентрализации власти в стране до конца нынешнего 2014 г. обещают упразднить областные и районные государственные администрации. Вместо них появятся префектуры. Префектов, по словам вице-премьера, министра регионального развития, строительства и жилищно-коммунального хозяйства Украины, будет назначать или правительство, или президент, и они будут иметь только надзорные функции; префектуры будут выполнять исключительно контрольные функции, а префекты будут "глазом" Киева на местах. "Мы построим, — сказал вице-премьер, — трехуровневую систему. Это первичная община (село – поселок – город), далее — район, а затем — область.

На мой взгляд, чиновник, функционер во власти, должен заниматься ЛИШЬ ПОДДЕРЖАНИЕМ СИСТЕМЫ В ЗАДАННОМ РЕЖИМЕ, то есть обеспечивать четкое и, по возможности, эффективное функционирование существующей системы управления, но никак ни ее развитием. Это совершенно разные, противоречащие друг другу функции, поэтому реализовывать их должны РАЗНЫЕ люди. При всем уважении к конкретному лицу — действующему вице-премьеру, министру регионального развития, строительства и жилищно-коммунального хозяйства Украины. Ему (бывшему мэру Винницы) действительно удалось многое, однако функции функционирования и развития действительно должны быть разделены и выполнять последние должны ученые-системотехники, владеющие методами системного анализа и моделирования.

Ведь кто такие префекты? Это представители центральной власти на местах — в префектурах — административно-территориальных единицах, существующих во многих странах мира (Греции, Франции, Польше, Японии и др.). Префектурами именуются районы Москвы, регионы Японии. Сегодня у нас административно-территориальные единицы называются иначе — районы, области, которые возглавляют главы районных и областных госадминистраций. Если речь идет лишь

о смене наименований соответствующих руководителей, в угоду МВФ, для получения кредитов (в обмен на проведение структурных реформ), то такой шаг можно понять. Такое, в частности, можно предположить (что делается это "понарошку"), поскольку термины "префектура" и "префекты" ни разу не упоминаются в утвержденной Кабмином "Концепции реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине". Если же это кардинальное направление действительного реформирования, то это можно расценивать как разрушение государственности. Префекты там, "у них", действительно выполняют контрольные функции, следят за исполнением на местах действующего законодательства. Но ведь эту функцию у нас традиционно выполняет прокуратура, органы прокуратуры, в рамках функции общего надзора, которую также небезуспешно пытаются ликвидировать наши реформаторы, невольно (или умышленно, по заинтересованности) ратующие за реформирование прокуратуры по западному образцу. Отечественная и западная модели прокуратуры совпадают друг с другом лишь по названию. Прокуратура у них не осуществляет надзор за исполнением законов. В Украине со времен пребывания в составе России надзором за законностью прокуроры занимаются около 300 лет. Еще в 1722 г. Указом Петра I при Сенате был назначен генерал-прокурор, о котором сказано: "Сей чин — яко око наше и стряпчий в делах государственных". С того момента прокуратура была "оком государевым". Сейчас же хотят разрушить прокуратуру, с ее накопленным в течение сотен лет опытом надзора за законностью и ввести должности префектов, которые, по задумке нынешней власти, "будут «глазом» Киева на местах, а не местными «царями»": "Мы построим трехуровневую систему. Сильная — это община (село – поселок – город), далее — район, а затем — область. Райсовет выбирает свой исполком, а облсовет — свой. Каждый из этих органов будет иметь свои полномочия и источники финансирования, чтобы не было никаких конфликтов и споров", — сказал Минрегионразвития В. Гройсман. Префектов будет назначать или правительство, или президент, и они будут иметь только надзорные функции, немногочисленные и недорогие штаты. "Префект будет "глазом" на территории. Он не будет распоряжаться ресурсами, бюджетом, не будет назначать людей на должности", — добавил В. Гройсман. По его словам, к этой модели реформы местного самоуправления, которую он назвал приближенной к Польше, правительство планирует перейти к концу этого года путем внесения изменений в Конституцию Украины. Реформировать местное самоуправление в Украине по образцу Польши приехали польские эксперты, которые, вместе с украинскими чиновниками, займутся подготовкой законодательной базы. Как сообщила пресс-служба Минрегионстроительства и ЖКХ: "Украинско-польская экспертная группа должна наработать модели распределения полномочий между всеми уровнями местного самоуправления (община, район, область), их финансового

обеспечения (распределения налоговых поступлений), а также определить механизмы подготовки местных общин к эффективному исполнению нового круга полномочий".

Итак, из хозяйственников, каковыми есть на сегодня губернаторы, хотят сделать правоохранителей, а прокуратуру, которой имманентно присущи эти функции, и у которой накоплен колоссальный опыт и квалифицированные специалисты, — лишить ее основной, но столь необходимой любому государству на любой стадии его развития функции. Нетрудно предвидеть и результат — разрушение и института госадминистрации, и института прокуратуры. В этих условиях реально превращение губернаторов (под названием префектов) в местных "царьков" со своими бандитами, которые так нагнут своих подданных, что последним дореформенное состояние местной власти покажется утерянным раем. Не есть ли это разрушением государственности?! И это в нынешний период — период разгула преступности и махновщины, создающих серьезнейшие угрозы безопасности населению, реальный повод для внешней агрессии, вторжения российской армии на территорию Украины!

Институты префектов, ведущих надзор за соблюдением законности, и прокуратуры, не осуществляющей таких функций, — хорошо работают "там", у "них", где такие институты отрабатывались на протяжении многих десятилетий и даже столетий. Но это совсем не означает, что подобные институты сразу хорошо заработают у нас. Наоборот. В результате реформ, искусственно созданной ненужности в действительности необходимых обществу надзорных функций — утратим бесценные прокурорские кадры. Новоявленные префекты будут ох как долго осваивать функции контроля (фактически, надзора), и не факт, что не станут злоупотреблять наделенной властью. Понадобятся снова таки годы на создание противовесов этому. А все это давно наработано в существующих органах прокуратуры, нужно лишь желание реанимировать эти механизмы в соответствии с моральными традициями, работавшими ранее до эры "бандитской" власти.

Теперь о небюрократическом проведении реформирования, совершенствовании управления на местах, программе развития территории. Сразу скажу, что излагаемая программа развития территории прямо связана с предложенной мною **ПРОГРАММОЙ ПЕРЕХОДА К ЭКОНОМИЧЕСКИМ И СОЦИАЛЬНЫМ СТАНДАРТАМ, ПРЕВЫШАЮЩИМ УРОВЕНЬ РАЗВИТЫХ СТРАН**, в которой реформирование управления на местах рассматривается НЕ КАК САМОЦЕЛЬ, а как одно из средств решения ГЛАВНОЙ задачи — задачи повышения качества жизни населения в Украине. Кроме того, полученные результаты решения проблемы, накопленный опыт смогут быть использованы и для решения других задач — обеспечения национальной безопасности, подготовки проекта новой Конституции и т. д.

Главная цель местного самоуправления, в рамках предложенной программы перехода к экономическим и социальным стандартам,

превышающим уровень развитых стран, — это подъем экономического потенциала региона, создание благоприятной среды для проживания. Предлагаются и критерии оценки качества проживания. Это показатель (***коэффициент***) ***миграции населения*** — отношение количества прибывающих людей на постоянное проживание на данной территории к количеству покидающих ее навсегда. Для этого, для достижения высоких экономических стандартов, нужно, прежде всего, обеспечить ***инновационное развитие*** региона. Именно инновационная модель развития является сейчас единственно возможной для выживания страны в современном мире. Известно, что давно идет интенсивное разделение государств на две группы: одна — это страны с экономикой знаний (так называемые общества знаний), составляющие "золотой миллиард", и вторая — остальные страны (с традиционной индустриальной экономикой). Страны второй группы будут выполнять роль сырьевого придатка, а их население обречено на вымирание и уничтожение. Понятно, что при минимальной зарплате украинца в 1100 гривен нам, к сожалению, в "золотой миллиард" не попасть. При этом, хотя изобретательности украинцам не занимать (по состоянию на май 2013 г. в стране зарегистрировано более 10000 патентов на промышленные образцы, готовые к внедрению, но требующие финансирования), уровень инвестиционной привлекательности Украины не позволяет на надлежащем уровне обеспечивать инновационное развитие.

Готов предложить идеи организации (на уровне области) интенсификации потока нововведений как отечественных, так и зарубежных изобретений, которые накопило человечество, для использования на местных предприятиях и продажи за пределы региона. Что касается льготного климата для инвесторов, то задача его создания столь же актуальна, как и разрешима. Обоснованно считается, что сегодня в Украине бизнес должен платить в два раза больше платежей и тратить в два раза больше времени на общение с налоговыми и таможенными органами, чем в странах — лидерах рейтинга по легкости ведения бизнеса. При этом проблема не в налоговом или таможенном законодательстве. Проблема во враждебности чиновников к бизнесу, в государственном "рэкете" налоговиков, таможенников и других госслужб (ГАИ, санинспекции, экологические, пожарные службы и др.). Однако все эти проблемы также легко разрешимы (могу предложить эффективные решения, причем без люстрации) при наличии только политической воли. Ранее такого рода решения власть не интересовали. А как сейчас?

Следующая важная и конкретная идея программы регионального развития — это формирование социального капитала (подготовка специалистов требуемого качества и уровня). С момента коммерциализации образования в нем произошли серьезные перекосы. С одной стороны — перепроизводство в подготовке менеджеров, юристов высшей квалификации, а с другой — полный развал систем подготовки специалистов среднего

звена технических специальностей и квалифицированных рабочих массовых профессий. А обеспеченность производства этими категориями работников — основа успешного функционирования экономики. Вместе с тем решение соответствующей проблемы также не вызывает особых трудностей. С помощью введения преференций (при лицензировании, налоговом стимулировании и др.) для соответствующих центров подготовки требуемых специалистов, можно, опять же при желании, добиться резкого улучшения ситуации.

Решение таких вопросов, как предоставление регионам экономических и политических прав, назрело давно. Что касается первых, то предлагается перенаправить финансовые потоки — замкнуть их на бюджет регионов, оставить деньги там, где они зарабатываются. При этом наверх — в республиканский бюджет, могло бы направляться, например, 15 % на содержание центрального аппарата (пусть экономят, а не раздувают на сегодня уже самый многочисленный в мире, по количеству чиновников на душу населения, бесполезный бюрократический аппарат, давно уже ставший средством для расхищения общегосударственного бюджета) и 15–20 % — на содержание армии. Плюс к этому предлагается оставлять в регионах средства, поступающие как плата за использование (за пределами соответствующей территории) ресурсов, которые добываются в соответствующей местности.

Важнейшим из экономических прав является и право регулировать на своей территории порядок ведения бизнеса. Оптимум может состоять в максимизации привлечения инвестиций при одновременной максимизации налоговых поступлений. На увязке этих противоречащих друг другу показателей и находится упомянутый оптимум. Вопросы о налогообложении, размещении на той или иной территории предприятий, могли бы решаться общиной области, формируемой “снизу” представителями от территориальных общин районов, городов и т. п.

К компетенции общин области могли бы относиться также вопросы, связанные с порядком создания и непосредственно с созданием органов самоуправления, управлением всеми делами региона, связанными с его развитием, развитием предпринимательства, науки, образования и др. Возможно, нужно предоставить регионам и право выбора языка.

Важной задачей власти является ПРОБУЖДЕНИЕ АКТИВНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ, создание условий для того, чтобы люди не обращались к власти с требованием, например, построить дорогу, а сами, самостоятельно, располагая заработанными денежными ресурсами, определялись, ЧТО и КАК им, в первую очередь, строить, ремонтировать, развивать, приобрести ли новый коллективный источник энергии, построить электростанцию и т. п. Что касается политических прав, то задача будет состоять не в том, чтобы дать эти права по-ельцински (столько, сколько сможет народ освоить), а определить их объем исходя из принципа минимальности достаточности для решения задач экономических.

И, наконец, еще об одной проблеме — проблеме совершенствования

управленческого аппарата госадминистраций, повышения эффективности его функционирования. Предлагается осуществить такого рода совершенствование, основываясь на следующих принципах: 1) совершенствование управленческого аппарата осуществляется не путем "перманентных изменений", а исходя из принципа "чистого листа", постановки и решения задачи определения средств достижения целей функционирования системы (структурного подразделения органа) управления и минимизации затрат на ее (его) содержание. При этом под целями функционирования системы управления понимаются задачи развития региона, а под средствами — аппарат местной власти; 2) процесс (сущность) создания системы управления интерпретируется как определение совокупности центров принятия управленческих решений (во взаимодействии между собой), необходимых и достаточных для устранения проблем; 3) альтернативность путей достижения целей. Сущность последнего принципа заключается в том, что на основе анализа определяется целесообразность функционирования того или иного структурного подразделения аппарата управления как государственного. Возможно (в случае обоснования целесообразности) упорядочение и передача функций, выполнявшихся тем или иным структурным подразделением аппарата госадминистрации, — негосударственной структуре. Иными словами, вместо постоянного финансирования "стен", работников того или иного структурного подразделения, предлагается разработать и реализовать на тендере проект (программу) по предоставлению минимально достаточных для успешного функционирования объекта управления, управленческих услуг, именно негосударственной структурой. Предлагаемый подход к совершенствованию аппарата госадминистрации способен обеспечить минимизацию трансакционных издержек, повышение эффективности, конкурентоспособности системы управления. При этом затраты, необходимые для реализации программы по предоставлению минимально достаточных для успешного функционирования объекта управления управленческих услуг, будут, как минимум, в разы меньше, в сравнении с государственным финансированием соответствующего структурного подразделения аппарата госадминистрации. Эффективность управления возрастет и за счет "мобильности" инфраструктуры, переориентации ее с одних задач на другие.

Полученный эффект может быть назван "эффектом инфраструктуры". Таким образом можно избавиться и от коррупции, которой, как известно, не бывает в частных структурах.

Что касается самого алгоритма разработки и проведения реформы. Мы готовы подготовить проекты вышеупомянутой реформы и программы регионального развития для получения от центральной власти "добро" на внедрение этих проектов в области в порядке эксперимента. В дальнейшем можно будет тиражировать соответствующие решения на всю территорию страны.

И в заключение отметим следующее. Порой спрашивают у поли-

тиков: “Когда?”, когда Украина вернет Крым? Ответ: никогда, если не произойдет реальных изменений в жизни страны, если проживание в ней не станет столь же привлекательным, как и жизнь в развитых странах Западной Европы — в той же Швейцарии, Англии. Предлагаемый проект реформирования местной власти является конкурентноспособной альтернативой идее федерализации Украины. Действительно, происходящее в стране — беспрерывное заимствование денег за рубежом, грозящее стране дефолтом, захват Крыма, обострение сепаратизма в некоторых регионах восточной Украины — делают задачу обеспечения высокого качества жизни населения в Украине особенно актуальной. Проблема Крыма была не в языке, как считают некоторые. И даже не в ностальгической тяге старшего поколения к России. Дело в безработице, которая пришла на полуостров после развала СССР, в ностальгии за стабильностью жизни, которая, несмотря на неэффективность социалистического производства, все же обеспечивалась во времена СССР. Кроме того, людьми двигала озлобленность к власти Украины с момента ее независимости, озлобленность, вызванная безразличием политикума и руководства страны к судьбам людей, тотальной коррупцией, превратившей полуостров в крупнейшую в стране биржу по торговле землей, засильем бандитских группировок, порожденных названными причинами. Поэтому, если изменить отношение власти к людям, создать им комфортные условия проживания, обеспечить работой и достойным заработком, дать возможность развиваться, самоорганизовываться, принимать активное участие в управлении жизнью региона, то нынешних сепаратистских устремлений НЕ БУДЕТ. Вернуть Крым можна лишь демонстрацией преимуществ нашей политической и экономической систем. Утверждаю, что при надлежаще проведенной реформе страна сможет не только обходиться без дальнейших заимствований, но и отдать долг, а в последующем — жить даже лучше, чем “сытая” Европа.

В. О. ЗАРОСИЛО

ЩОДО ЗМІНИ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 27–33

Відповідно до Закону України "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону", де визначено засади організації та діяльності громадських формувань, громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону створюються і діють у взаємодії з правоохоронними органами, Державною прикордонною службою України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Як зазначено в ст. 1 згаданого закону, громадяни України мають право створювати в установленому порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Немає необхідності говорити про те, що питання сприяння правоохоронним органам не може бути метою діяльності громадських формувань. Такі громадські формування повинні охороняти громадський порядок та громадську безпеку разом з правоохоронними органами. Для цього потрібно докорінно змінити всю систему таких формувань.

Насамперед треба розглянути питання щодо системи формування зазначених громадських формувань. До складу таких формувань не повинні входити особи, які перебувають на обліку в психоневрологічних медичних установах, раніше засуджені та ті, які відбували покарання у спеціальних установах, а також особи, які внесені до загального реєстру осіб, що вчинили корупційні правопорушення, особи, які вчинили адміністративні правопорушення або інші особи, які підозрюються у вчиненні правопорушень і злочинів і проти яких порушено кримінальні справи. Перевірка зазначених осіб має здійснюватися як правоохоронними органами, так і громадськими формуваннями за місцем їх проживання та основного місця роботи.

Ст. 4 зазначеного Закону України передбачає, що такі формування створюються на добровільних заса-

дах за місцем роботи, навчання або проживання громадян.

Рішення про створення громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону приймається на зборах громадян. При цьому слід, мабуть, передбачити не тільки добровільність при формуванні зазначених організацій, а й обов'язковість створення таких формувань, наприклад, у навчальних закладах, на вулицях у містах та селах, які є густонаселеними. Питання про обов'язковість створення таких формувань повинні вирішувати органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації. Крім того, є необхідність щодо узаконення дій приватних охоронних структур та їх взаємодії із зазначеними громадськими формуваннями. У разі необхідності громадські формування можуть використовувати транспорт та засоби зв'язку приватних охоронних структур.

З іншого боку, приватні охоронні структури мають право звертатися до громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону за допомогою.

Слід змінити і підстави та форми проведення загальних зборів щодо утворення громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону. До речі, пропонується така назва цих формувань.

На збори, як зазначено в Законі України, можуть бути запрошені представники трудових колективів, навчальних закладів, правоохоронних органів, підрозділів Державної прикордонної служби України та громадськості. Передусім треба ставити питання про обов'язкову присутність на зазначених зборах перелічених працівників та керівників органів місцевого самоврядування та місцевої державної адміністрації. При цьому вже на самих зборах потрібно вирішувати питання взаємодії громадських формувань, їх звітності перед громадськістю та можливості взаємного контролю за роботою місцевої державної адміністрації та органів місцевого самоврядування і громадських об'єднань.

Питання звітності громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону можна з'ясовувати один раз на квартал, але при цьому перелічені працівники місцевих державних адміністрацій, місцевого самоврядування та керівництво підприємств установ і організацій має бути присутнім. У цілому треба встановлювати взаємну відповідальність за стан охорони громадського порядку та громадської безпеки у місті, районі чи селі.

Не відповідає і вимогам сьогодення формулювання про те, що громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону створюються у складі не менше 10-ти осіб. Можливо, таке обмеження варто змінити на 5 осіб, адже є села та інші населені пункти, де в громадських формуваннях може брати участь не більше п'яти осіб.

Підлягає уточненню і стаття Закону України про положення або статут громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону. Зазначене положення має містити: наз-

ву, мету діяльності і завдання громадського формування та його юридичну адресу, а також розрахункові рахунки для формування фондів сприяння, відомості про структуру формування і територію, в межах якої воно провадитиме свою діяльність; умови і порядок прийняття громадян до громадського формування і вибуття з нього; статутні права та обов'язки членів громадського формування.

У статуті повинні бути чітко виписані витрати на діяльність з охорони громадського порядку та громадської безпеки, а також джерела надходження коштів та іншого майна до громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону. При цьому всі надходження мають контролюватися з боку місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Особлива увага в статуті має бути приділена порядку відшкодування громадянам у разі витрат на використання приватного автомобільного чи іншого транспорту, а також у разі заподіяння збитків майну членів громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону. При цьому, якщо заподіяно шкоду здоров'ю члену громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону, то лікування має здійснюватися за рахунок спеціальних фондів місцевого самоврядування та коштів, які є на рахунках організацій з охорони громадського порядку та громадської безпеки.

Статут також має містити положення про припинення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону, їх переформування, передачу майна та його реалізації й інші питання організаційної діяльності зазначених формувань.

Зайвою у законодавстві, яке було прийняте у 2000 р., є також норма про те, що статут громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону узгоджується з керівництвом відповідного територіального органу внутрішніх справ, підрозділу Державної прикордонної служби України, а також виконавчого органу ради, на території якої діятиме це громадське формування.

Оскільки керівники зазначених органів мають бути присутніми на зборах, коли створюються відповідні громадські формування з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону, таке узгодження повинно проводитися перед створенням відповідного громадського формування. При цьому списки членів громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону мають бути у кожного згаданого керівника, і в разі звернення членів громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону до згаданих керівників у питаннях, пов'язаних з охороною громадського порядку та громадської безпеки, вони зобов'язані надавати допомогу в межах своєї компетенції.

Підлягає також обговоренню і питання введення спеціальних місцевих

зборів, які сприятимуть поповненню рахунків громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону, але в даному випадку потрібно вивчити це питання і прийняти його у вигляді Закону України.

Підлягають уточненню і питання реєстрації положень або статутів громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону.

Згадані громадські формування з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону реєструються в органах юстиції за місцем створення. При цьому до статуту додаються списки членів громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону і керівників такого формування.

Досить детально виписані питання про те, що діяльність зазначеного громадського формування поширюється на територію двох і більше адміністративно-територіальних одиниць. У цьому випадку така деталізація являла собою необхідність контролю з боку органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій за діяльністю зазначених формувань. Потрібно змінити тактику контролю. Контроль має здійснюватися місцевою громадою через звіти членів громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону на загальних зборах з обов'язковою присутністю всіх керівників. У разі поважної причини відсутності керівника на таких зборах проводиться перевірка причини цієї відсутності, а якщо керівник відсутній без поважних причин, збори можуть порушити клопотання про виявлення недовіри до згаданого керівника.

Немає необхідності зазначати, що реєстраційний збір за реєстрацію згаданих формувань не повинен сплачуватися, а після реєстрації громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону вони мають статус юридичної особи.

До нового закону також треба внести положення про те, що громадському формуванню з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону може бути відмовлено в реєстрації, якщо його статутні документи суперечать чинному законодавству.

Рішення про відмову у реєстрації повинно містити підстави такої відмови і може бути оскаржено у встановленому порядку до суду. Проте така відмова має бути детально юридично обґрунтована.

У чинному законі досить детально виписана процедура припинення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону. Звичайно, питання про це повинно залишитися, але підставами для припинення діяльності може бути рішення загальних зборів або порушення закону, які масово допускаються членами громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону. Рішення про припинення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону повинен приймати

суд, але для такого рішення мають бути вивчені всі підстави.

Виходячи з нових реалій, які склалися в Україні, та з метою підвищення ефективності діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону, необхідно переглянути основні завдання зазначених формувань. У сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки вони можуть бути окреслені таким чином:

1. Забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки на території, де створені такі формування, разом з місцевою міліцією.

2. Інформування органів та підрозділів внутрішніх справ про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань.

3. Вжиття заходів, спрямованих на попередження правопорушень та злочинів, інформування органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій щодо причин і умов, які призводять до порушень громадського порядку та громадської безпеки, та заслуховування представників зазначених органів на загальних зборах щодо вжитих заходів, які спрямовані на усунення умов, що призводять до вчинення правопорушень.

4. Сприяння органам внутрішніх справ у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань.

5. Участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху разом з працівниками органів внутрішніх справ України, контроль за дорожнім рухом і внесення пропозицій щодо усунення причин, які сприяють вчиненню порушень, пов'язаних з дорожнім рухом, та притягнення порушників до адміністративної відповідальності.

6. Вжиття заходів, спрямованих на боротьбу з дитячою бездоглядністю, правопорушеннями неповнолітніх; внесення пропозицій щодо позбавлення батьківських прав осіб, які не виконують своїх батьківських обов'язків.

7. Спільний контроль разом з працівниками органів внутрішніх справ України за особами, які звільнилися з місць позбавлення волі або відносно яких судом встановлено обмеження у вигляді адміністративного нагляду.

У сфері охорони державного кордону можуть бути визначені такі обов'язки:

• надання допомоги окремим підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні та затриманні осіб, які порушили або намагаються порушити державний кордон;

• здійснення контролю за дотриманням режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон, проведення разом з ними пропуск громадян до місць відпочинку і роботи разом з працівниками Державної прикордонної служби;

• надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні умов та причин, які можуть призвести до злочинної діяльності на кордоні, організація спільних дій і вжиття заходів щодо усунення таких причин і умов;

• вжиття спільних заходів з працівниками Державної прикордонної

служби з метою профілактики порушень або спроб порушень державного кордону, а також незаконного переміщення через державний кордон вантажів, предметів, матеріалів та іншого майна.

У чинному законі виокремлено також основні завдання громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Загалом ті завдання, які зараз визначені в законодавстві, тобто надання допомоги особам, які потерпіли внаслідок надзвичайних ситуацій та катастроф, а також участь у рятуванні людей і майна та підтриманні громадського порядку і громадської безпеки у разі стихійного лиха та інших надзвичайних обставин, можуть вважатися вичерпними.

Щодо прав членів громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону, то вони мають бути уточненими та доповненими. До таких завдань доцільно віднести:

• охорону громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону разом з працівниками органів внутрішніх справ України та Державної прикордонної служби або самостійно відповідно до складених планів та маршрутів;

• у разі виявлення злочинів та правопорушень, вживати самостійно або разом з працівниками міліції заходів щодо припинення таких правопорушень і злочинів;

• брати участь у вжитті заходів щодо контролю за особами, відносно яких встановлено адміністративний нагляд, та особами, схильними до скоєння правопорушень і злочинів;

• організовувати самостійно і разом з працівниками органів внутрішніх справ України вжиття профілактичних заходів щодо попередження та припинення адміністративних правопорушень і злочинів;

• вжиття заходів із виявлення корупційних правопорушень та щодо притягнення осіб, які вчиняють корупційні правопорушення, до відповідальності;

• контроль за торгівлею спиртними напоями, виявлення порушень у зазначеній сфері та оформлення відповідних матеріалів щодо притягнення винних осіб до відповідальності;

• вжиття заходів, спрямованих на виявлення правопорушень у сфері обслуговування населення: торговельній мережі, сфері обслуговування та ін. і оформлення матеріалів для притягнення винних до відповідальності;

• виявлення фактів порушень законодавства про екологічну безпеку, залучення спеціалістів для складання відповідних матеріалів щодо притягнення винних до відповідальності;

• контролювати дотримання законодавства про охорону пам'яток історії та культури, виявляти правопорушення у згаданій сфері та з залученням спеціалістів складати відповідні матеріали;

• брати участь у здійсненні заходів із забезпечення безпеки дорожнього руху разом з працівниками Державної автомобільної інспекції, контролювати законність дій працівників Державної автомобільної інспекції при виявленні порушень правил дорожнього руху;

• вносити пропозиції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень і злочинів, усуненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та контролювати їх виконання;

• самостійно та із залученням спеціалістів захищати інтереси своїх членів у державних органах, судах, підприємствах, установах, організаціях, навчальних закладах та інших установах.

Певні зміни потрібно вносити до законодавства щодо форм і методів роботи громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону. Насамперед це мають бути зміни, спрямовані на самостійність роботи громадських формувань з охорони громадського порядку, громадської безпеки та державного кордону. Вони мають здійснювати взаємодію з працівниками органів внутрішніх справ України, але на паритетній, взаємодоповнюючий основі. При цьому члени громадських формувань мають сповіщати працівників міліції про всі правопорушення, які вони виявили, в окремих випадках надавати допомогу у виявленні та припиненні злочинів і правопорушень, але не підпорядковуватися органам внутрішніх справ, як це зараз сформульовано у законі.

УДК 35.01 : 35.072
М. П. НЕДЮХА

КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 34–38

Сутність поняття "корупція" (від лат. *coruptio* — спокушання, підкуп, розбещення, псування) є неоднозначним: ним визначаються як злочинні дії, неправомірна діяльність, елементи (ознаки) організованої злочинності, так і система взаємовідносин, які не містять конкретних ознак правопорушення. Корупція як науковий термін інколи ототожнюється з поняттям "хабарництво". Мають місце також визначення корупції, які виключають одне одного, що дає підстави стверджувати про відсутність належного наукового консенсусу щодо змістовного наповнення зазначеного терміну.

Так само недостатньо вивченим питанням є механізм формування та функціонування корумпованих відносин, без визначення якого складно з'ясувати соціально-правову природу корупції, її носіїв та прояви (хабарництво, здирництво, протекціонізм, кумівство, обман, розтрата бюджетних коштів, зловживання владою), а тим більше запропонувати адекватні засоби протидії цьому соціальному злу.

Разом з тим важко погодитись з твердженням, що корупція є своєрідним показником морального стану суспільства, оскільки нібито від конкретної людини як громадянина країни залежить її рівень та масштаби поширення. Скоріше, корупція є відповідником сформованості інститутів громадянського суспільства в їх спроможності протидіяти "правилам гри", що нав'язуються суспільству.

Корупція є моральним злом, оскільки: а) порушує закон; б) заподіює шкоду суспільному благу, адже передбачає особисту вигоду, незаконне безпосереднє чи опосередковане збагачення окремих осіб за рахунок спільного блага; в) порушує принцип соціальної справедливості в частині розподілу благ; г) ґрунтується на приховуванні дій і стосунків, оскільки вони караються законом, що має своїм наслідком оману і є забороненим з моральної точки зору.

Розглядаючи нинішній стан боротьби з корупцією, необхідно наголосити на важливості системного підходу до її обмеження (адже викорінити корупцію, як відомо, неможливо) — триєдиного у своїй сутності, підходу, який дав би можливість забезпечити єдність дій відповідних суб'єктів, які уособлюються з політичною волею, законодавчою регламентацією та належною підтримкою ініціатив і заходів щодо боротьби з корупцією структурами громадян-

ського суспільства, окремими громадянами країни.

Складність розгортання боротьби з корупцією на побутовому рівні полягає передусім у тому, що в мереживі соціально-правових стосунків, інформаційних потоків, заяв і декларацій, різноманітних шоу-програм розібратися пересічному громадянинові неможливо, а тим більше зробити вибір: жодна політична партія не уособлюється з перспективою реальної боротьби з корупцією чи принаймні намаганням її обмежити. Відсутність громадянського і політичного вибору формує дезорієнтоване суспільство і розчаровану, деморалізовану особистість у сенсі подолання корупції, однак не у сенсі демонстрації ознак до життя — тут напрацьовуються зв'язки, пошуки потрібних людей тощо.

Водночас важливо наголосити, що вкоріненість корупції, масштаби її поширення не можуть слугувати показником її відповідності усталеним звичаям і традиціям українського народу, його менталітетові, культурі в цілому, як це інколи помилково стверджується. Відповідно корупція не може розглядатись як продовження, втілення чи реалізація соціокультурних традицій українського народу, його ментальності, звичаїв і обрядів. Так само корупцію в Україні не можна розглядати як ознаку бідності: корупція не залежить від рівня накопичених суспільних багатств, вона однаково легко підкорює як великі, так і малі, багаті і бідні нації. Народ України за всіх часів ніколи не жив за законами корупції, тим більше не розглядав корупційні схеми як засіб розв'язання власних проблем. Йому радше притаманне намагання дистанціюватись від влади на засадах самоорганізації, що дає змогу, як і раніше, забезпечити виживання сім'ї як відправної ланки організації суспільства. Зазначена обставина значною мірою пояснює архаїчність, патріархальність способу життя українців, ніж їхню відданість розв'язувати власні проблеми шляхом використання корупційних схем.

Особливість нинішньої ситуації полягає в тому, що традиційні засади функціонування суспільства зруйновані на засадах його модернізації, однак при цьому не запропоновані адекватні новим завданням засоби: відсутні загальнонаціональні програми реформування українського суспільства (окремі реформаторські проекти із зазначеною місією не спроможні впоратись), бракує харизматичних, загальнонаціональних лідерів, певною мірою втрачена не тільки перспектива розвитку суспільства, а й належна наступність у діях, передусім виконавчої влади. Не дали належного соціального ефекту ні програми трансформації українського суспільства, ні помаранчева революція, ні реформаторські проекти. Більше того, намагання реформувати "зверху" призвело до нав'язування не притаманних народу України "правил гри", ігнорувати які за умов ринку не уявляється можливим. Соціально активні верстви суспільства, зокрема, мале та середнє підприємництво, будучи однією зі сторін системи національного партнерства, змушені не тільки вести соціальний діалог, а й розвивати власний бізнес за нав'язаними правилами. Саме тут зіткнулися дві культури — традиційна, загаль-

нонародна[1], яка програла боротьбу за умов несформованих інституцій громадянського суспільства та загальної пасивності нації, і культура номенклатури як нового панівного класу[2], який є своєрідним симбіозом колишньої радянської номенклатури і представників фінансово-промислових груп доби незалежної України.

У цьому зіткненні, протистоянні, а на сьогодні — мовчазній співпраці двох культур перемогла культура владної номенклатури, яка може бути ідентифікована (за різними ознаками) як субкультура[3], контркультура[4]

[1] Культурою є цінності, переконання, поведінка і матеріальні предмети, які спільно формують спосіб життя як сукупність усталених форм індивідуальної і колективної поведінки великих груп людей.

[2] Номенклатура (від лат. *nomenklatura* — розпис імен) як термін вживається у трьох основних значеннях: 1. Перелік керівних посад, заміщення яких належить до компетенції керівника даного закладу або установи, вищестоящого органу. 2. Перелік осіб, що обіймають такі посади, або перебувають у резерві для подальшого висування. 3. Частка державних службовців та партійних функціонерів, які призначаються на керівні посади, з відповідними особистісними рисами та особливостями шляхів становлення, засобами та принципами відтворення тощо. Значний внесок у розробку зазначеного феномену внесли А. Авторханов, М. Восленський, Л. Гордон, М. Джилас, Т. Заславська, М. Михальченко, В. Радаєв, Р. Ривкіна, О. Шкаратан та ін.

У суспільстві радянського типу номенклатуру як правлячий клас становили керівники вищого та середнього рівнів чотирьох основних структур: 1. Партійних органів (від Політбюро ЦК КПРС і безпосередньо ЦК до обкомів і райкомів). 2. Адміністративних і господарських структур (від уряду, галузевих міністерств і держкомітетів до виробничих об'єднань і крупних підприємств, наукових установ, закладів освіти та культури). 3. Системи Рад народних депутатів та їх виконкомів. 4. Офіційно затверджених громадських організацій (профспілки, комсомол, творчі спілки тощо). Незважаючи на ієрархічність та певну різнорідність структурних компонентів, номенклатуру консолідувала керівна роль КПРС, яка забезпечувала єдність партійно-державних та корпоративних інтересів у єдиній панівній верстві. Постійна боротьба всередині цієї верстви "за місце під сонцем", усунення одних лідерів та висування інших принципово не могла змінити її сутність — змінювалися лише дійові особи на владних шпальтах. Саме місце в ієрархії владних відносин детермінувало рівень доходів, перелік пільг та обсяг привілеїв, їх утаємничене закріплення та поширення значною мірою на родину в цілому.

Виокремлюється чотири основних періоди генези номенклатури радянського типу: 1. Класичний (сталінський). 2. Мутаційний (хрущовський). 3. Прагматично-деідеологізований (брежнєвський). 4. Приватизаційний (горбачовсько-єльцинський).

За умов незалежного існування номенклатура в Україні трансформувалася. Її основні цілі полягають у спробах зберегти своє панівне становище в суспільстві шляхом самозбагачення (капітал як найкоротший шлях до влади та потужний ліфт соціальної стратифікації), використовуючи, зокрема, такі методи: а) приватизації як засобу перерозподілу державної власності; б) створення під власним — прямим чи непрямим — керівництвом комерційних структур (орендних підприємств, СП, АТ, ТОВ тощо) з наступним присвоєнням створеного капіталу; в) вольової, економічної, політичної підтримки тих галузей економіки, скажімо, вугільної, які мають потужні групи тиску, здатні погіршити становище тих чи інших політиків, урядовців або взагалі вивести їх із стану рівноваги, домогтися відставки тощо; г) зняття з себе будь-яких обов'язків політичної, адміністративної, юридичної відповідальності перед населенням (прокрутка коштів, популістські обіцянки тощо); д) легалізації накопичених капіталів та нерухомого майна; е) недопущення соціальних конфліктів, збереження соціального миру при загальній байдужості до потреб населення.

[3] Субкультуру визначають як "систему культурних координат", що виробляється як засіб орієнтації в складному, суперечливому соціальному просторі, у нашому випадку, за умов трансформаційного стану українського суспільства.

[4] Контркультура у науковій літературі — пряма протилежність культурі, яка є усталеною чи домінуючою в суспільстві.

чи альтернативна культура[5]. Принаймні не підлягають сумніву такі риси культури владної номенклатури: а) специфічність, окремішність, інакшість щодо загальнонародної культури як усталеної, традиційної, що дає підстави її розглядати як переродження, деформацію, збочення; б) її суб'єктом є носії влади, які владу за умов несформованого громадянського суспільства приватизують, перетворюючи її у бюрократичну з загрозою трансформації приватизованої влади у приватизацію держави. Відповідно, принаймні за цією ознакою, культура владної номенклатури може кваліфікуватись як антинародна. Так само як і за ознакою походження: згідно з Конституцією України єдиним джерелом влади є народ, а держава має поставати засобом, знаряддям, потенціалом і ресурсом розвитку народу. Однак, оскільки влада приватизується, а з нею — й інтереси народу, загальнонаціональний інтерес підміняється владно-корпоративним. Іншими рисами цієї культури є намагання владної номенклатури представити власний інтерес як панівний, визначальний і державотворчий одночасно, обґрунтувати зазначений інтерес як ціннісно-нормативну систему, реалізація якої стає можливою за умов аномічного стану суспільства.

Таким чином, субкультура як цілісне ціннісно-нормативне утворення доби трансформації українського суспільства характеризується: а) специфічністю статусу її носіїв, що пов'язується з доступом до влади та можливістю нею володіти, користуватися та розпоряджатися як власністю у власних чи корпоративних інтересах; б) якщо не визначати, то принаймні впливати на формування правил політичної поведінки як її окремих суб'єктів, так і соціальних відносин у цілому, постаючи, таким чином, змістовною, структурною та функціональною єдністю різноманітних способів формування, поширення і споживання результатів цієї поведінки з перспективою її інституціоналізації. Ці ознаки уособлюють субкультуру владної номенклатури як достатньо експансіоністську, спроможну витіснити на "маргінес" усталену, традиційну культуру, сфера дії якої постійно обмежується, каналізується, що обумовлюється ступенем бюрократизації[6] влади як своєрідним показником "міри" приватизації держави.

---

[5] Під альтернативною культурою розуміють культуру, що є достатньо автономною та спроможною до розвитку на власній основі (визначення наведені за: *Социологическая* энциклопедия: В 2-х т. — Т. 2. Рук. науч. проекта Г. Ю. Семигин. — М.: Мысль, 2003. — С. 609–610).

[6] Бюрократизм (від франц. *bureau* — канцелярія та грецьк. *kratos* — влада, панування, букв. влада канцелярії, влада апарату управління) — система деформованого політичного, економічного та соціального управління, що заснована на відриві (відчуженні) всесильного, замкнутого апарату від суспільства, інтересів, потреб і запитів його громадян, влада, яка здійснюється шляхом розгалуженої мережі чиновників, поліцейського апарату й адміністрації.

М. Вебер довів, що процеси управління в індустріальному суспільстві не можуть ефективно здійснюватися без раціональної організації людської праці, без спеціального, відповідним чином підібраного апарату фахівців — бюрократії з її основними характеристиками: а) існуванням письмових норм, які вважаються раціональними; б) розподілом праці; в) ієрархічною структурою; г) професіоналізмом її членів; д) деперсоналізацією (виконанням ролі незалежно від особистих бажань та потреб); є) дисциплінною та прогнозованістю поведінки.

Однак з часом бюрократія як прогресивний соціальний феномен перетворюється

Стрімке поширення культури владної номенклатури як субкультури (контркультури чи альтернативної культури) пов'язане з кризою ідеалів, що знайшло своє втілення в ескайпізмі (втечі від дійсності), посиленні відчуження особи від інститутів влади та місцевого самоврядування. А це означає, що чинні форми взаємодії усталеної — традиційно народної культури і субкультури мають вимушений характер, протікають як конфлікти різної інтенсивності — відповідно до сили легітимного (правового) чи прихованого (адміністративного) тиску, як протистояння культурних зразків, норм поведінки, культурних цінностей як таких, що виключають один одного. За умов несформованих традицій протидії корупції, відсутності культури середнього класу як своєрідного світоглядного ядра громадянського суспільства перемагає "синдром страуса": українці заради власного порятунку чи своєї сім'ї все частіше йдуть на морально-етичні і навіть ціннісні компроміси — намагаються заховатися у свою "хату з краю", що формує протестний потенціал, недовіру до органів державної влади і є, відтак, ознакою моральної кризи.

Аналізуючи викладені вище фактори як визначальні щодо формування номенклатурної культури, варто зазначити, що стрімкість та масштаби її становлення обумовлюються рівнем діалогу влади і народу, можливою протидією, а то й спротивом, громадянською солідарністю щодо її обмеження чи нейтралізації, делегуванням суспільством належним чином підготовлених та національно відданих кадрів, державницькими позиціями чиновництва тощо. Ахіллесовою п'ятою українського суспільства є брак позитивної солідарності щодо нейтралізації та обмеження корупції як соціального явища: люди, як і раніше, бояться висловлювати свій протест відкрито. За умов, що склалися, можлива лише негативна солідарність — солідарність бунту, організованого спротиву, ніж діалогу, конституційно орієнтованих спільних дій з вимогами, приміром, забезпечення європейських стандартів рівня і якості життя, адекватного представництва у парламенті тощо як першопочаткового засобу утвердження принципів соціальної справедливості, верховенства права, законності тощо [7].

на свою протилежність, закриту систему, не здатну поновлюватися через взаємообмін з навколишнім середовищем. Раціональна поведінка стає самоціллю, засіб перетворюється у мету, лояльність перетворюється у конформізм, наростають тенденції деперсоналізації відносин, формального ставлення до справи, намагання ізолюватися від зовнішнього середовища та його тиску, покрити все покровом утаємниченості тощо. Бюрократія перетворюється у бюрократизм, раціональна організація процесу — у групову монополію чиновників на функції управління та засоби влади (М. Вебер). В основі цієї монополії — суб'єктивістські устремління чиновників як вузької соціальної касти, які апарат намагається видати за загальнодержавний інтерес, ототожнити його з суспільним благом. Саме тому основними ознаками бюрократії є відчуження чиновників від об'єкта управління — народу, кастова замкнутість та холодна байдужість як до інтересів співгромадян, так і суспільства загалом.

Засобами обмеження бюрократії є демократизація системи управління, суспільства в цілому, становлення громадянського суспільства як всезагальної форми контролю за діяльністю апарату управління, розвиток самоврядних форм оранізації влади.

[7] *Маринович М.* Криза моральності // Український тиждень. — 2010. — № 49 (162). — С. 32–34.

УДК 340.12:316
Л. Є. КАЛАШНІКОВА,
Х. Є. ЛИСАК,
Є. В. РИЛЬЦЕВ

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ОСНОВИ ЛЮДИНИ СВІДОМОЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 39–42

Феномен людського буття полягає у тому, що воно завжди проходить у спільнотах, в які з необхідністю гуртується людство з метою забезпечити собі оптимальні умови власного виживання. РОБІНЗОНАДА, САМІТНИЦТВО, МАУГЛІАНСТВО — це явища або фантазійні, або надзвичайно рідкісні. В останньому випадку вони, головним чином, являють собою предмет уваги психіатрії, а можуть бути і результатом нещасного надзвичайного випадку техногенного чи природного характеру. Отже, людина як така — ЛЮДИНА соціальна, ЛЮДИНА свідома — відбувається лише в спільноті собі подібних [1–3]. Граничним станом такого усуспільнення (єднання) є нація. Для стабілізації свого існування нація творить, врешті, ДЕРЖАВУ — адміністративну інституцію, яка своїми інформаційними актами — ЗАКОНАМИ визначає умови цього існування [4].

Перебуваючи в такій організаційній структурі, людина весь час знаходиться у вируванні інформаційних полів. Інформаційне середовище взагалі є рушієм будь-яких процесів світобуття, і людське існування також підпадає під його "компетенцію" [4]. Складові інформаційного простору, які формують людину, "пронизують" одна одну в режимі безумовної взаємодії між собою і "ведуть" людину від її зародження до її природного кінця. Сліди, що людина після себе лишає у вигляді певних інформаційних збурень, фіксуються в пам'яті (теж інформаційна категорія) сучасників та нащадків і залежно від сутності того "збурення" зберігаються там протягом більш чи менш тривалого часу. Інформаційні поля, що охоплюють людину протягом усього її життя, можна означити таким чином: матеріально-природниче поле, правове поле і поле духовно-світоглядне. З них матеріально-природниче поле є найважливішим — воно забезпечує виживання людини як біологічного виду. Інформація тут спрямована на збереження власного життя людини і продовження її роду. Саме для забезпечення цих процесів люди і гуртуються у певні об'єднання, в яких передбачається щільна взаємодія як серед одноплемінників у первинному племінному союзі, так і, в подальшому, між співгромадянами сучасної розвиненої держави. Важливим є те, що людські взаємостосунки у таких

обставинах мусять бути по можливостям максимально регламентованими і погодженими в суспільстві. Тоді існування останнього набуває стабільності. Складності полягають у тому, що в зв'язку з особливостями людської психіки, її різновидами [5, 6], досягти в суспільстві психологічної однотипності його членів неможливо. Але ж згадана "однотипність" і могла б слугувати запорукою отої "погодженості взаємостосунків". Зазначену перешкоду людство у своїх спільнотах долає шляхом необхідного інформативного впливу на громадян через стандартизовані відповідні освіту та пропаганду, а також застосовуючи певне насильство до "непослухів" [1, 4].

У цьому контексті окреслюється вже роль правового інформаційного поля в житті суспільства. А саме, тут формулюються правила взаємодії (взаємозв'язку, співпраці) між його членами. Саме тут подаються визначені поняття МОЖЛИВОГО (дозволеного) і НЕМОЖЛИВОГО (недозволеного), ДОБРА і ЗЛА та робляться спроби окреслити межі їх застосування залежно від місця і часу. У підсумку ці ПОНЯТТЯ складаються в державне законодавство, яким визначається місце і роль кожного члена суспільства в самому суспільстві.

Заслуговує на увагу процедура формування правових актів діючого законодавства держави. Сучасне законодавство виникає не "раптово", а виходить з довготривалого періоду історії людності і твориться таким інформаційно значущим актом, як "прийняття рішення". РІШЕННЯ приймаються на підставі набутого досвіду, положення якого завжди вважаються на даний момент незаперечними та носять безальтернативний аксіоматичний характер. Тоді прийдешні обставини аналізуються у "світлі" цих "аксіом", у результаті чого формулюються певні правові положення стосовно ситуацій, що склалися в людських спільнотах. У такий спосіб і досягаються необхідні соціопсихологічні стандарти, які діють на обраній території протягом тривалого часу.

Повним аналогом виписаній процедурі можуть слугувати процеси розв'язання ("прийняття рішень") задач природничого характеру, де за "початок відліку" приймаються розв'язані колись теореми Евкліда і Піфагора, закони Архімеда, Ньютона, Ампера чи постулати Бора, Планка та розв'язки Ейнштейна [7]. Для соціальних же ("людських") законів такими початковими аксіоматичними положеннями є відомі у християнському світі МОЙСЕЄВІ ЗАПОВІДІ ([8], "Вихід", розділ 20 і далі). Вони "оголошені" у відносно недалекому (порівняно з моментом "зародження" людства) минулому і ґрунтуються на тисячолітній історії попередників. Це найбільш загальні, знакові соціальні закони суспільства. Їх небагато, тим не менш, вони в різних варіаціях лежать в основі законодавства всіх християнізованих держав. Аналогічним способом творить свій "соціум" і позахристиянський світ, але за законами вже "своїх" богів.

В усіх випадках, незалежно від етнонаціонального "забарвлення" БОГІВ, проблемність "божих" соціальних (а в подальшому і всіх

“людських”) законів на відміну від природничих законів полягає в “розмитості” меж “інтервалів їх допусків". Така невизначеність вступає в драматичне протиріччя з природною і справедливою аксіоматичністю “початкових” емпіричних “божих” законів і лежить в основі всіх драм людського існування протягом усієї його історії. Свідченням про те, що навіть МОЙСЕЄВІ ЗАПОВІДІ не є незаперечними, є відомий біблійний факт їх вже пізнішого коригування таким біблійним авторитетом, як І. Й. Христос ([8], Євангелія Матвія, розд. 5–10).

Таким чином, природне усвідомлення того, що досконалість законодавства, від чого залежить стабільність суспільства, визначається не тільки його змістом, а й чіткістю границь його застосування, ставить перед суспільством надзвичайні психологічні задачі. Проблема полягає в тому, щоб забезпечити, з одного боку, “недоторканість” “божих” законів “смертними” і одночасно наставити останніх на незаперечне виконання цих “абсолютних” законів у певних “відносних” рамках, але вже у формі “людських” соціальних законів. Таку “некоректну” (в термінах математики) задачу розв’язує в суспільстві РЕЛІГІЯ — найважливіша компонента третього інформаційного поля, що охоплює людське існування, а саме — духовно-світоглядного поля. Релігія — це комплекс апостеріорних і тому непорушних знань з міфологізованого історичного минулого. Оскільки “божі” закони “вийшли” з того ж самого минулого у супроводі свого первинного релігійного обґрунтування, то основна і єдина соціальна задача релігії полягає, як на тепер, у беззастережній їх підтримці і пропаганді. РЕЛІГІЯ, таким чином, представляється інформаційною програмою безальтернативного аксіоматичного мислення, спрямованого на консолідацію суспільства на базі “законів божих” з подальшим можливим їх удосконаленням відповідно до зміни зовнішніх обставин.

Релігія є базою, на якій формуються в суспільстві і набувають самостійного значення інші важливі компоненти духовно-світоглядного інформаційного поля — філософія, мистецтво, наука. Релігія формує державний світогляд і є головним законодавцем соціального світобуття.

Ґрунтуючись на особливостях людської психології [5, 6] — індивідуальної та суспільно-масової, релігія для впливу на людську свідомість користується через свою пропагандистську установу — церкву таким “інструментом”, як безперервне поширення (безупинне повторювання) інформації, що сприяє пропаганді “божих” законів. Зміст цієї інформації, занотований у БІБЛІЇ, КОРАНІ та ін., врешті, запам’ятовується і стає, в підсумку, непорушною догмою при визначенні суспільної та індивідуальної поведінки людини.

Головним у релігії психоінформаційним дійством, наслідком якого є безапеляційне свідчення на користь “божих” законів, є утворення самого поняття БОГА як “ініціатора” проблеми (“початок відліку”) і “останньої інстанції” в цьому питанні.

На підтвердження існування БОГА використовуються надзвичайно зміфологізовані факти. Вражена такою міфологізацією людська

свідомість починає сприймати їх як реальні. З християнської міфології — це творення світу, воскресіння померлих, ходіння по поверхні водойм, вознесіння на небо та ін. [8]. Для людської свідомості БОГ у такій своїй "надзвичайності" постає відносно СВОЇХ, а саме "божих", законів незаперечним абсолютним авторитетом, духовною іпостассю, яка ще і звільняє людину від будь-якої відповідальності за її вчинки, аби тільки ті вчинки були б наслідком дотримання "законів божих". У нагороду за це людина після своєї смерті отримує ще й доступ у ЦАРСТВО БОЖЕ (РАЙ). Відступників же чекає ГІЄНА ВОГНЯНА та інші суворі "кари небесні".

Окреслена перспектива стає переконливим стимулом пошуку взаєморозуміння в суспільстві. І людство досягає суспільної злагоди, спираючись на історичний досвід предків з певною його поправкою на вимоги нових прийдешніх обставин [1]. Такий спосіб регулювання взаємин обирається людством підсвідомо, але безпомилково [1, 4]. Відповідний стан масової свідомості при цьому породжує непорушні аргументи на користь "божих" законів, а також на користь того, що з них випливає. На цій основі і постає ЛЮДИНА СВІДОМА, ЛЮДИНА СОЦІАЛЬНА — ключовий фігурант сучасної ДЕРЖАВИ, соціальне буття якого проходить відповідно до гегелівської [7] тези: СВОБОДА — ЦЕ УСВІДОМЛЕНА НЕОБХІДНІСТЬ.

Література

1. *Калашнікова Л. та ін.* Майбутнє програмується історією // Україна в контексті світової цивілізації: Матер. наук.-практ. конф. — Вип. 2, м. Київ, МАУП, 29 листоп. 2012. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2013. — С. 116–123.
2. *Геродот.* История. — М.: ЛАДОМИР, 1999. — 740 с.
3. *Даймонд Д.* Зброя, мікроби і харч. — К.: Ніка–Центр, 2012. — 428 с.
4. *Калашнікова Л. та ін.* Інформаційна складова в процесі творення і розбудови держави // Становлення та розвиток української державності: актуальні проблеми державного та регіонального управління на сучасному етапі становлення суспільства: Матер. IX Всеукр. наук.-практ. конф. м. Київ, МАУП, 14 листоп. 2013.
5. *Мечников И. И.* Этюды оптимизма. — М.: Наука, 1964. — 340 с.
6. *Фрейд З.* Введение в психоанализ. — СПб.: Азбука-Классика, 2006. — 478 с.
7. *Кто* есть кто в мире. — М.: ЭКСМО, 2006. — 1678 с.
8. *Біблія.* — Українське біблійне товариство, 1991.

Ю. В. АЛЕКСАНДРОВ

ЩОДО ІНСТИТУТУ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ АМНІСТІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 43–44

Законом України від 27 лютого 2014 р. були внесені суттєві зміни і доповнення в Закон України "Про застосування амністії в Україні" в редакції від 2 червня 2011 р. Вони полягають у введенні інституту індивідуальної амністії.

Якщо раніше, згідно з законом (ст. 1), амністія визначалася як повне або часткове звільнення від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у скоєнні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили, то тепер слова "певної категорії" вилучені і стаття доповнена такою частиною: "Верховна Рада України вправі прийняти Закон про амністію як щодо певної категорії осіб, так і щодо конкретно визначеної особи (індивідуальна амністія)".

Це означає, що амністія, як і раніше, може торкатися як певної категорії (категорій) осіб, так і щодо конкретно визначеної особи. Можлива амністія і щодо групи осіб, але визначених поіменно (так, як це було здійснено безпосередньо у Прикінцевих положеннях закону від 27 лютого 2014 р.). У цьому законі зазначалося, що амністовані політичні в'язні підлягають повній реабілітації.

Реабілітація (від лат. *rehabilitatio* — відновлення) — це поновлення у правах та відновлення репутації осіб, безвинно потерпілих від репресій або неправомірно притягнутих до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності, що поєднується з компенсацією (відшкодуванням) заподіяним цим особам матеріальних і моральних збитків [1].

Треба сказати, що Закон від 2 червня 2011 р. не передбачав можливості реабілітації амністованих.

Згідно з ч. 2 ст. 2 цього закону: "Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості стосовно осіб, які звільняються від відбування покарання". (Адже слово "амністія" походить від грецького — "забуття", "прощення".)

Але на сьогодні зазначена норма доповнена словами "крім випадків індивідуальної амністії".

Сказане, як здається, означає, що рішення про індивідуальну амністію можуть прийматись Верховною Радою і надалі, що її наслідками може бути реабілітація амністованих, причому не тільки політичних в'язнів.

Закон від 27 лютого 2014 р. поширює можливість застосування індивідуальної амністії на низку осіб, які, при проведенні амністії стосовно певних категорій осіб, підпасти під нею не можуть. Так, індивідуальна амністія згідно з новою редакцією ст. 4 Закону від 2 червня 2011 р. мож-

лива щодо осіб, стосовно яких здійснюється досудове розслідування або судове провадження до постановлення судом обвинувального вироку; щодо осіб, які мають дві і більше судимості за скоєння умисних тяжких та (або) особливо тяжких злочинів; щодо осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство за обтяжуючих обставин; щодо осіб, стосовно яких протягом останніх десяти років було застосовано амністію або помилування незалежно від зняття або погашення судимості, та які знову скоїли умисний злочин; та щодо осіб, які не відшкодували заподіяні ними збитки або не усунули заподіяну злочином шкоду.

Кількість індивідуальних амністій, що можуть бути прийняті протягом року, не обмежена (згідно з новою редакцією ст. 7 Закону від 2 червня 2011 р.). Строки звільнення осіб за законом про індивідуальну амністію встановлюються у такому законі (ст. 5 Закону від 27 лютого 2014 р.).

Розглянуті новели обумовлюють необхідність внесення відповідних змін у ст. 85–86 Кримінального кодексу України, а також у ч. 1 ст. 154 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Необхідно також узгодити норми "Положення про порядок здійснення помилування", затвердженого Указом Президента України від 16 вересня 2010 р. із нормами Закону від 27 лютого 2014 р.

УДК 347.238.3:346.1
В. М. АЛІЄВА-БАРАНОВСЬКА

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 45–48

Законодавство України про зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД) — комплексна підгалузь господарського законодавства України. Величезний правовий масив у понад 500 законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів потребує упорядкування, ліквідації недоліків та суперечностей. Недостатня увага приділялася розробці механізмів реалізації законодавства. Поширеним було зневажання техніко-юридичною стороною законотворчості.

Наукові праці, присвячені правовому регулюванню зовнішньоекономічної діяльності, розроблювались, зокрема, такими авторами, як: В. О. Голубєва, Д. Л. Задихайло, Г. Л. Знаменський, С. П. Коломацька, В. К. Мамутов, Д. І. Минюка, О. П. Подцерковний, А. В. Омельченко, В. Ф. Опришко, В. В. Поєдинок, Н. О. Саніахметова, В. В. Сергієнко, А. М. Сиротюк, Н. В. Тараба, В. В. Чайковська, В. С. Щербина, В. А. Юсупова, О. Х. Юлдашев та ін.

Нині вітчизняні суб'єкти господарювання у процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності стикаються, зокрема, з такими проблемами:

• неузгодженість правових норм основоположних нормативно-правових актів у сфері зовнішньоекономічної діяльності — Господарського кодексу України та Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність", яка полягає у відмінності визначень поняття "зовнішньоекономічна діяльність", що містяться в Господарському кодексі та Законі України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (хоча в даному випадку принцип, яким закріплено "lex specialis derogat lex generalis" (спеціальний закон скасовує дію закону загального характеру), ще ніхто не відміняв). Тоді варто вважати, що визначення, яке надано в ГКУ, є більш актуальним і правильним. Адміністративно-господарські санкції Господарського кодексу України не корелюють із видами відповідальності, які передбачені Законом України "Про зовнішньоекономічну діяльність";

• недотриманість принципу концептуальної єдності норм Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" з нормами інших законів та підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються регулювання ЗЕД;

• множинність підзаконних нормативно-правових актів, які, з одного боку, дублюються, а з другого — регулюють лише вузько спрямовані аспекти у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Наявність цих проблем також обумовлена і тим, що предмет правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності має комплексний міжгалузевий характер. Вона регулюється нормами господарського, конституційного, адміністративного, цивільного, фінансового, земельного, трудового та інших галузей права. Визначення місця та ролі зовнішньоекономічного права у системі права України дасть можливість чіткіше визначити шляхи подолання його проблем та його вдосконалення. Для розв'язання низки проблем різні дослідники пропонують різноманітні шляхи.

Як зазначає А. В. Омельченко [10, *182–187*], для удосконалення процесу господарсько-правового забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання в Україні необхідним є:

- системне вдосконалення законодавства з питань економічної політики держави;
- систематизація та ревізія законодавства;
- врахування існування міжнародних договорів України.

Під час аналізу подальших досліджень питання, що стосується проблематики господарсько-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, не можна оминути публікації і наукові дослідження, які були проведені А. М. Сиротюком. Він у своїй статті "Проблеми законодавчого регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні" [12, *309–312*] дійшов висновків:

- кількісно зовнішньоекономічна діяльність в Україні врегульована більш ніж достатньо;
- невизначеність норм законів та наявність суперечностей створюють умови для зловживань з боку недобросовісних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- свобода зовнішньоекономічної діяльності де-факто має значно менший обсяг, ніж де-юре.

Загалом низка нормативних актів на час свого ухвалення була розрахована на регулювання ще не існуючих або малорозвинених суспільних відносин. Тому розв'язання цих проблем має бути єдиною теоретичною концепцією формування розвитку правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Деякими авторами і дослідниками цього питання було запропоновано ухвалити закон про зовнішньоекономічну діяльність у новій редакції, або прийняти новий, який би окремо стосувався державного регулювання зовнішньої торгівлі, або державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Новий закон про зовнішньоекономічну діяльність мав спрямовуватися на регулювання цивільно-правових відносин, зокрема, у сфері зовнішньої торгівлі, як один з основних видів ЗЕД, та економічного, науково-технічного співробітництва у спеціалізації і кооперації. Крім цього, національне законодавство має приводитися відповідно до норм та правил Світової організації торгів-

лі, Європейського Союзу. Варто конкретизувати сам нормативно-організаційний механізм реалізації ЗЕД в умовах трансформаційних перетворень, які стосуються як економічної, так і безпосередньо правової сфери. Слід звернути увагу та виявити суперечності у відповідній системі законодавства ще на рівні ключових, основоположних засад.

Як зазначила Н. М. Гаврилишин [9], для забезпечення ефективного включення України у світове господарство і міжнародне співробітництво першочергове значення має формування механізму зовнішньоекономічних зв'язків, його теоретична розробка та практичне впровадження у життя.

Отже, аналіз усіх наведених вище поглядів дає нам змогу обґрунтувати напрями подальшого вдосконалення правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні:

• необхідно узгодити правові норми основоположних нормативно-правових актів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, — ГК України та Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність", — з метою усунення суперечностей між ними та приведення законодавства у сфері ЗЕД відповідно до вимог ГАТТ/СОТ:

• слід системно вдосконалювати господарське законодавство у сфері зовнішньоекономічної діяльності шляхом інкорпорації його нормативно-правових актів за предметним критерієм (за ним можна було б виокремити у складі розд. 7 "Зовнішньоекономічна діяльність" Господарського кодексу України господарсько-правові інститути зовнішньоекономічної діяльності, положення про господарські договори у сфері інтелектуальної власності тощо);

• доцільно забезпечити взаємну узгодженість положень Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" із положеннями інших нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу правовідносин між суб'єктами господарювання;

• потрібно розробити механізми дотримання принципу так званої правової економії у господарському регулюванні зовнішньоекономічної діяльності, що сприяло б зменшенню кількості нормативних актів з одних і тих самих питань у цій сфері.

Література

1. *Господарський* кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // ВВР України. — 2003. — № 19. — Ст. 144.
2. *Конституція* України: станом на 20.03.2012 р.: відповідає офіц. тексту. — К.: Право-інформ, 2012. — 47 с.
3. *Закон* України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 р. № 959-XII // Сайт Верховної Ради України. — [Электронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12
4. *Закон* України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" від 11.09.2003 р. № 1160-IV // ВВР України. — 2004. — № 9. — С. 259–279.
5. *Алієва-Барановська В. М.* Аналіз господарсько-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання в Україні / В. М. Алієва-Барановська // Наше право. — 2013. — № 4. — С. 138–143.

6. *Алієва-Барановська В. М.* Право зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб.-довідник / В. М. Алієва-Барановська, Г. В. Бабіч, І. І. Дахно. — К.: Центр учбової л-ри, 2013. — 423 с.
7. *Алієва-Барановська В. М.* Осучаснення закону про зовнішньоекономічну діяльність / В. М. Алієва-Барановська // Юрид. Україна. — 2012. — № 9. — С. 62–67.
8. *Алієва-Барановська В. М.* Еволюція державного регулювання вітчизняної зовнішньоекономічної діяльності / В. М. Алієва-Барановська // Наук. пр. МАУП. — 2012. — № 3(34). — С. 17–24.
9. *Гаврилишин Н. М.* Механізм правового регулювання ЗЕД / Н. М. Гаврилишин // Вісник Буковинської держ. фінанс. акад. — 2010. — (Економічні науки: Зовнішньоекономічна діяльність. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58066.doc.htm
10. *Омельченко А. В.* Шляхи вдосконалення та розвитку законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність / А. В. Омельченко // Право України. — 2011. — № 7. — С. 182–187.
11. *Сергієнко В. В.* Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Конспект лекцій / В. В. Сергієнко, В. О. Горєв; Мін-во освіти і науки України, Харків. нац. екон. ун-т. — Х.: Вид. ХНЕУ, 2008. — 230 с.
12. *Сиротюк А. М.* Проблеми законодавчого регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / А. М. Сиротюк // Інноваційна економіка. Наук. журн. — 2011. — № 4. — С. 309–312.
13. *Школьний Є. А.* Проблемні аспекти правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// legalactivity.com.ua
14. *Щербина В. С.* Господарське право: Підруч. / В. С. Щербина; Мін-во освіти і науки України. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 597 с.

УДК 364.12
А. С. БАНДУРКА

КІБЕРБУЛІНГ — НОВІТНЯ ЗАГРОЗА ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ОСОБИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 49–51

Потреба в безпеці займає другу позицію після вітальних потреб у широковизнаній піраміді Маслоу, адже права людини не можуть бути реалізовані повною мірою в умовах небезпеки особи. “Без можливості надійної захищеності самої людини, її сьогоднішнього та завтрашнього існування і можливостей розвитку захист основних прав втрачає свій сенс” [1]. Тому забезпечення безпеки особи є первинним завданням правової держави — такої форми організації державної влади, за якої верховенство в усіх сферах життя належить Закону, навіть якщо ця сфера віртуальна!

Інформатизація суспільства принесла Україні як багато позитивних моментів (пожвавлення економіки, спрощення документообігу, розширення каналів масової комунікації), так і нові загрози: інтернет-шахрайство, розповсюдження порнографії, небезпечних ідей, закликів до терористичної діяльності та, навіть, кібербулінг — залякування та цькування за допомогою електронних технологій, під якими маються на увазі мобільні телефони, комп’ютери і планшети, а також такі канали зв’язку, як соціальні мережі, текстові повідомлення, чат, онлайн-щоденники та інтернет-коментарі [2].

Інституалізація останнього пов’язана з поступовим злиттям сфери побуту українських громадян та віртуальної реальності. Так, будь-яка дія в мережі сьогодні перетворюється в дію соціальну, тобто виконується з очікуванням певної реакції від інших людей, а також може мати цілком реальні наслідки для повсякденного життя індивіда. Якщо необачне використання кредитної карти може спровокувати крадіжку особистих коштів людини, то висловлювання неоднозначної громадянської позиції в соціальних мережах Facebook, Vkontakte чи Однокласники може призвести до звільнення з роботи, наприклад, як це трапилося з журналістом Олександром Єренком [3]. А цькування, залякування, знущання, несанкціоноване розповсюдження фотографій особи крізь веб-мережу здатні не лише принизити людину, а й створити загрозу фізичної розправи з боку інших користувачів Інтернету в реальному житті, як це сталося з лідером гурту “Машина времени” Андрієм Макарєвічем. Після оприлюднення власної думки щодо окупації російськими військами Криму в соціальній мережі Facebook музикант піддався цькуванням з боку провідних російських інтернет-ме-

діа, що, у свою чергу, підвищило рівень агресивності деяких недолугих антисоціальних елементів, які, зустрівши його на вулиці, спробували побити [4]. Таким чином, нині інформаційна безпека тісно переплетена як з фізичною недоторканністю, так і з психологічним станом людини, та без гарантування першої неможливо забезпечити правову безпеку особи в цілому.

У широкому розумінні інформаційна безпека особистості включає декілька елементів. Зокрема, "по-перше, належний рівень теоретичної та практичної підготовки особистості, при якому досягається захищеність і реалізація її життєво важливих інтересів та гармонійний розвиток незалежно від наявності інформаційних загроз; по-друге, здатність держави створити умови для гармонійного розвитку і задоволення потреб особистості в інформації, незалежно від наявності інформаційних загроз; по-третє, гарантування, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особистості; по-четверте, захищеність від різного роду інформаційних небезпек" [5], зокрема й кібербулінгу.

У західних правових державах про необхідність правової протидії інтернет-цькуванню заговорили після цілої низки прикрих самогубств, особливо серед молоді, спровокованих кібербулінгом. У квітні 2009 р. Конгрес США прийняв федеральний "Закон Меган Мейер по запобіганні кібербулінгу" після суїциду дівчини у 2006 р., яка піддавалася постійному кібербулінгу в соціальних мережах. Крім того, Сполучені Штати Америки закликають своїх громадян звертатися до Національної Ради з питань протидії злочинів у випадку залякування когось у мережі [6]. Подібним чином регулюють інтернет-залякування Польща, Індія та багато інших країн у світі. Триває обговорення законопроектів із протидії кібербулінгу у Франції, Італії та інших західноєвропейських державах.

В українських можновладців поки що руки не дійшли до правового забезпечення інформаційної безпеки особи в Інтернеті, хоча наші співвітчизники часто виявляються досить нестриманими у спілкуванні про політику та релігію, коли нетолерування позиції іншого виливається у взаємні образи та залякування. Вітчизняним методом протидії інтернет-цькуванню під час буремних подій на Євромайдані стало відключення функції коментування на найпопулярніших українських веб-ресурсах на кшталт LB.ua чи Liga.net, проте цей метод не є ефективним у соціальних мережах та не захищає від кібербулінгу по електронній пошті. Україні конче потрібно звернутися до світового досвіду протидії кібербулінгу та віднайти свій розумний баланс між правом на свободу слова одних інтернет-користувачів та інформаційною безпекою інших.

Література

1. *Дубенко О. І.* Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. — Ірпінь, 2009.
2. *What* is Cyberbullying? / A federal government website managed by the U.S. Department of Health & Human

Services. — Washington B. C., USA. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.stopbullying.gov/cyberbullying/what-is-it/
3. *Постаногов Д.* Журналиста группы компаний “Урал-Информ” уволили за запись в Facebook // Радио “Эхо Москвы”. — 10 берез. 2014. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://echoperm.ru/news/20/38858/
4. *Макаревича* из-за пацифизма обозвали “фашо-бендеровцем” / NEWSru.ua. — 16 берез. 2014. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://rus.newsru.ua/rest/16mar2014/odnoitozhe.html
5. *Петрик В. М.* Соціально-правові основи інформаційної безпеки. — [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/18990227/politologiya/nebezpeki_informatsiynogo_prostoru_dlya_osobistosti
6. *4 Important* Facts about Cyber Bullying Laws / Laws.com. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://cyber.laws.com/cyber-bullying-laws

УДК 658:331.108
Л. В. БІРДУС

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 52–55

Ресурсне забезпечення підприємства — це комплекс заходів із забезпечення підприємства ресурсами відповідного виду і складу, що включає механізми пошуку, отримання, зберігання, накопичення, планування, обліку, використання і витрат [3].

Метою ресурсного забезпечення підприємства буде створення умов, що сприяють нормальному функціонуванню господарської діяльності підприємства, реалізації намічених планів, програм, підтримці стабільної і безперебійної роботи підприємства.

Структура ресурсного забезпечення для кожної організації є індивідуальною, виходячи із специфіки галузі, у якій вона функціонує, рівня економічного розвитку, стану потенціалу розвитку, вибраної стратегії подальшого розвитку тощо.

Для того щоб система менеджменту персоналу ефективно функціонувала, потрібно мати своєчасно та в достатній кількості необхідні ресурси. Ресурсне забезпечення системи управління персоналом є необхідною складовою для ефективного функціонування підприємства в умовах динамічних змін, що характерне для сучасних організацій. Від унікальних особливостей ресурсів, якими володіє підприємство, і від вміння керуючого складу підприємства управляти ресурсним потенціалом залежить можливість отримання і підтримки конкурентних переваг підприємства, які, у свою чергу, виступають фактором забезпечення ефективності діяльності будь-якого підприємства [4].

Зауважимо, що ресурсне забезпечення менеджменту персоналу представлене [1; 5]:

- нормативно-правовим;
- інформаційним;
- науково-методичним;
- кадровим;
- матеріально-технічним;
- фінансовим забезпеченням.

Специфічною особливістю менеджменту персоналу, порівняно з іншими функціональними видами менеджменту, є те, що робота з людьми, пов'язана з працевлаштуванням, переведенням чи звільненням з роботи, організацією оплати праці, підготовкою та підвищенням кваліфікації, регулюванням робочого часу, створенням сприятливих умов праці, оцінюванням персоналу тощо, вимагає чіткої регламентації прав і обов'язків усіх учасників трудових відносин. Це

досягається шляхом прийняття відповідних законодавчих актів державними органами влади та розроблення нормативно-правових і науково-методичних документів (правил, положень, норм, інструкцій, рекомендацій, характеристик тощо) [5].

В управлінні персоналом важливу роль відіграють законодавчі і нормативні акти України. Вони складаються із Конституції України, законів України, указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, наказів, інструкцій, положень інших органів виконавчої влади держави.

Нормативно-правове забезпечення менеджменту персоналу складають різноманітні нормативні і правові документи, які розглядаються на двох рівнях: загальнонаціональному (закони України та підзаконні нормативно-правові акти у сфері регулювання трудової діяльності) та внутрішньоорганізаційному (колективні договори і угоди, посадові інструкції тощо).

Невід'ємне право громадянина України на працю гарантує Основний закон. Конституція України проголошує працю вільною. Кожен має право самостійно обирати вид трудової діяльності та професію, яка подобається; отримувати за свою працю заробітну плату не нижче встановленого законодавством мінімального розміру; працювати в належних, безпечних і здорових умовах праці. Розміри мінімальної заробітної плати на 2014 р. затверджено Законом України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" від 16.01.2014 р. № 719-VII. Місячний розмір заробітної плати становить 1218 грн, погодинний – 7,3 грн. Відповідно до Закону № 1165-VII від 27.03.2014 р. на 2014 р. збільшення мінімальної заробітної плати не передбачено.

Ст. 53 гарантує кожному громадянину право на освіту. Повна загальна освіта є обов'язковою. Згідно з Конституцією України кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23).

Відповідно до Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення проведення мобілізації" від 27 березня 2014 року № 1169-VII Верховна Рада України постановила:

І. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

У Законі України "Про військовий обов'язок і військову службу" (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 38, ст. 324; 2011 р., № 31, ст. 303, № 45, ст. 487; із змінами, внесеними Законом України від 17 березня 2014 р. № 1127-VII): у ст. 39:

включити частину другу такого змісту:

"2. За громадянами України, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, зберігаються місце роботи (посада), середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, незалежно від підпорядкування та форм власності";

доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. За громадянами України, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, не припиняється державна реєстрація підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців".

Трудове законодавство України включає такі основні закони:

- Кодекс законів про працю (КЗпП) України — визначає правові засади і гарантії продуктивної і творчої праці;
- Закон України "Про зайнятість населення";
- Закон України "Про колективні договори і угоди";
- Закон України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)";
- Закон України "Про оплату праці";
- Закон України "Про охорону праці";
- Закон України "Про пенсійне забезпечення".

Кодекс законів про працю України встановлює гарантії для працівників, які направляються для підвищення кваліфікації, пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням. Кодекс законів визначає організацію виробничого навчання персоналу за рахунок підприємства, створення необхідних умов для поєднання роботи з навчанням, а також здійснення виробничого навчання в робочий час. Він передбачає заохочення працівників, які поєднують роботу з навчанням, надання робочого місця чи посади працівнику відповідно до набутої кваліфікації, пільг та відпусток у зв'язку з навчанням у загальноосвітніх школах, професійно-технічних і вищих навчальних закладах.

У Кодексі законів про працю України (Відомості Верховної Ради України, 1971 р., зі змінами та доповненням, додаток до № 50, ст. 375): ст. 119 доповнено частиною третьою такого змісту: "Працівникам, які призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, гарантується збереження місця роботи, посади і середнього заробітку".

До нормативно-правової бази менеджменту персоналу слід також віднести Класифікатор професій ДК-03:2010, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28 липня 2010 р. № 327. Цей документ стандартизує назви категорій персоналу, професій та посад. Національний класифікатор України призначений для застосування всіма суб'єктами господарювання під час запису про роботу в трудові книжки працівників. Структурно класифікатор складається з кодів та назв класифікаційних об'єднань (розділів, підрозділів, класів, підкласів та груп професій).

Кодові позначення складаються із цифр від 0 до 9 та крапки.

Ознаки класифікації розташовано в такій послідовності:

- рівень освіти (перший рівень класифікації — розділи професій);
- спеціалізація (другий, третій, четвертий — рівні класифікації, підрозділи, класи та підкласи професій);
- кваліфікаційний рівень робіт, що виконуються (п'ятий рівень класифікації — групи професій).

Для максимальної зручності знайти необхідну професію або її код можна кількома шляхами — за назвою професії (в алфавітному порядку), за видом діяльності та за номером коду. В класифікатор професій вже внесені всі правки, видані після 2005 р.

Нормативно-методичне забезпечення системи управління персона-

лом — це сукупність документів організаційного, організаційно-методичного, організаційно-розпорядницького, технічного, нормативно-технічного, техніко-економічного й економічного характеру, а також нормативно-довідкові матеріали, що встановлюють норми, правила, вимоги, характеристики, методи та інші дані, які використовуються при вирішенні завдань організації праці та управління персоналом і затверджені у встановленому порядку компетентним відповідним органом чи керівництвом організації.

Отже, нормативно-методичне забезпечення створює умови для ефективного процесу підготовки, прийняття та реалізації рішень з питань управління персоналом і складається з організації, розробки, застосування методичних документів.

Нормативно-правовою базою менеджменту персоналу виступають також документи, які розробляються і затверджуються керівництвом організації для внутрішнього використання. До таких документів слід віднести: правила внутрішнього трудового розпорядку, колективний договір, положення про структурні підрозділи організації, посадові інструкції.

Література

1. *Менеджмент* персоналу: Навч. посіб. / В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк та ін.; за заг. ред. В. М. Данюка, В. М. Петюха. — К.: КНЕУ, 2004. — 398 с.
2. *Никифоренко В. Г.* Управління персоналом: Навч. посіб. — 2-ге вид., випр. та допов. — О.: Атлант, 2013. — 275 с. (dspace.oneu.edu.ua)
3. *Полянська А. С.* Ресурсне забезпечення розвитку організацій в сучасних умовах господарювання.
4. *Терещук Ю. І.* Ресурсне забезпечення системи управління персоналом на підприємстві. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://viem.edu.ua
5. [*Електронний* ресурс]. — Режим доступу: kykiduki.at.ua
6. [*Електронний* ресурс]. — Режим доступу: http://library.if.ua

УДК 364.62:364.632-055.2
Т. М. ВАКУЛІЧ

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІМ'Ї ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 56–62

Феномен співзалежності не можна вважати достатньо відомим та вивченим у соціальній психології. Незначний науковий інтерес до цього явища зумовлений низкою обставин. Передусім — це невизначеність галузі дослідження, оскільки перші спроби аналізу цього явища почалися в психіатричній сфері при вивченні проблеми алкоголізму. Тому тривалий час цей феномен розглядався лише в медичному контексті. По-друге, відсутність комплексного методологічного підходу до дослідження цього феномену не дає можливості виділяти його як окремий психологічний конструкт. Разом з тим значний науково-практичний доробок зарубіжних дослідників свідчить про необхідність перегляду цих позицій, оскільки проблема співзалежності є вагомою у вітчизняній практиці.

У більшості сімей, де проживає людина з хімічною залежністю, виявляється ускладнення, яке за останні 15 років стали визначати як співзалежність (частина "спів" вказує на спільність, спорідненість дій, станів) [2]. Безперечно, якщо хтось один у сім'ї є залежним від алкоголю, то решта членів сім'ї страждають психологічно, так само як і матеріально — вони ніби співзалежні [8].

Уперше співзалежність як явище стає предметом уваги в 30-ті роки минулого століття, коли було помічено, що більшість дружин залежних від алкоголю чоловіків мають схожі проблеми (тривога, страх, напруженість та інші неприємні відчуття), які не зникають у періоди тверезості чоловіка. Крім того, стало очевидно, що своєю поведінкою жінки могли провокувати зриви чоловіків, які утримувалися від вживання алкоголю. Тоді цей стан жінок отримав назву "парааалкоголізм" чи "співалкоголізм". Проблеми родичів стали розглядати як результат впливу алкоголізму в сім'ї на здорову людину [10].

Через деякий час уявлення про "парааалкоголізм" доповнилося. Дослідження показали, що схожі патерни поведінки, думки демонструють люди і в родинах, залежних від наркотиків чи ліків, і в тих сім'ях, де є проблеми будь-яких інших видів залежності. Стало очевидно, що проблеми залежних від алкоголю чи наркотиків впливають не тільки на партнерів у шлюбі, а й на всіх членів сім'ї. Отже, про стан співзалежності можна говорити стосовно осіб, які перебувають у шлюбі чи близьких стосунках із людьми з залежністю;

мають одного або обох батьків із залежністю; виросли в емоційно-репресивних сім'ях [2].

Якщо розглядати визначення поняття "співзалежність", то його ідентифікація є складною. Сам термін науковці потрактовують як "хвороблива прив'язаність" (О. Сімонова), "надмірна стурбованість" (В. Штандер), "аддикція відносин" (А. Шаеф), "психологічний стан" (Р. Саббі), "комплекс особливих рис характеру" (С. Вітілд), "залежність" (В. Москаленко), "набір засвоєних норм поведінки" (Р. Баркер). Однак спільним показником означених понять є постійна концентрація думки на комусь або чомусь, залежність (емоційна, соціальна) від людини чи об'єкта [11].

Аналізуючи існуючі підходи до цього феномену, можна стверджувати про відсутність чіткого та єдиного тлумачення поняття "співзалежність". Такий підхід вказує на те, що базові поняття, на яких ґрунтується зміст цього терміна, є різними. Це поняття є неоднозначним у силу своєї багатокомпонентності, і в кожному конкретному випадку як основні ознаки розглядається певний компонент. Саме тому на сьогодні існують труднощі в розумінні семантики терміна.

У широкому сенсі термін "співзалежність" розглядається як набір засвоєних форм поведінки, почуттів і вірувань, які роблять життя важким. Це залежність від людей та явищ зовнішнього оточення, яка супроводжується такою мірою неуваги до себе, що майже не залишає можливості для самоідентифікації [10]. Деякі автори роблять більший наголос на порушеннях особистості, на труднощах адаптації, на формуванні особливого типу міжособистісних стосунків. Згідно з їх позицією співзалежність є "емоційний, психологічний, поведінковий стан, який розвивається в результаті довготривалого впливу стресу, використання правил, які забороняють відкрито висловлювати свої почуття і обговорювати особисті й міжособистісні проблеми". Заслуговує на увагу також розуміння стану співзалежності як "способу адаптації до гострого внутрішньоособистісного конфлікту, що виникає у всіх членів родини хімічно залежного" [11].

Отже, численність дефініцій феномену співзалежності свідчить про наявність дослідницького інтересу до окресленої проблеми, більшою мірою в зарубіжній практиці. Різні позиції науковців дають можливість розглянути феномен співзалежності не лише крізь призму нормальної/анормальної поведінки, як прояв хворобливої залежності, а й як порушення сімейної взаємодії, детермінантою якого вона може виступати, що розкриває нові підходи до корекції цього стану. Водночас варто зосередити увагу і на феноменології співзалежності, що підсилює можливості корекційного процесу.

Феноменологічно опис стану співзалежності можливий завдяки ідентифікації його рис, певних характеристик та особливостей. У першу чергу дослідники звертають увагу на таку ознаку співзалежного(-ої), як "спрямованість назовні" [2]. Це головна характеристика особистості співзалежного(-ої), яка обумовлена низькою самооцінкою, що проявляється залежно від зовнішніх оцінок,

від взаємовідносин з іншими, що слугує формуванню нечіткої "Я-концепції", порушенню процесу самоідентифікації.

По-друге, співзалежні прагнуть до того, щоб оточуючі вважали їх незамінними і потребували постійної їхньої присутності. Вони намагаються бути в центрі подій, почуттів людей, які їх оточують, оскільки бояться бути покинутими. Вони відчувають потребу бути задіяними в усіх сферах життя членів своєї родини.

Відзначається глибоко прихований егоцентризм у співзалежних. Усе, що відбувається довкола, вони пов'язують з власною персоною. Вони відчувають особисту відповідальність за почуття, думки і навіть життя своїх близьких. При цьому, питання контролю набуває першочергового значення. Співзалежні докладають максимум зусиль, щоб тримати під контролем усі можливі ситуації, іншими словами, їм притаманне "компульсивне бажання контролю за життям інших".

До того ж результати досліджень показали, що співзалежні втрачають здатність розпізнавати та розуміти свої почуття, використовуючи механізми психологічного захисту (раціоналізацію, заперечення, витіснення). Вони захоплюються процесом задоволення бажань інших, і при цьому втрачають відчуття власної особистості.

Виділяють ще одну характерну особливість емоційної сфери співзалежних — "обнубіляцію почуттів" (затуманення, притуплення сприйняття) або повну відмову від почуттів. По мірі тривалості стресової ситуації в сім'ї у співзалежних зростає витривалість до емоційного болю та толерантність до негативних почуттів, чому сприяє такий механізм емоційного знеболювання, як відмова відчувати [2]. Однак, з іншого боку, співзалежним більшою мірою, ніж іншим людям, властиві почуття страху, гніву, провини та сорому, які поступово проявляються в поведінці та соціальних стосунках з оточуючими. Разом з тим вони залучені до процесу приховування правди, а відповідно й до обману. Неусвідомлення власних почуттів, невміння формулювати власні думки і почуття стає характерним для них. Хоча ззовні співзалежні справляють враження надвідповідальних людей, однак їх можна назвати безвідповідальними щодо свого стану, своїх потреб, свого здоров'я.

Крім того, діагностичним індикатором наявності стану співзалежності може виступати погіршення фізичного здоров'я, яке проявляється головним і сердечним болем, респіраторними та шлунково-кишковими захворюваннями, гіпертонією, розладами сну [2].

У спробі відповісти на запитання щодо вибору за партнера проблемного "алкоголіка" і намагання зберігати партнерські відносини перші дослідження схиляються до негативного таврування жінок. Деякі дослідження відстоюють ідею вибору "алкоголіків" жінками внаслідок персональних патологічних схильностей останніх. На основі клінічного досвіду було проведено типологізацію станів жінок, вибір якими партнерів був спричинений персональними вадами, і описано такі типи, як "страждаюча Сюзан", "контролююча

Кетрін", "схвильована Вініфред", "пунітивна Поллі" [11].

Паралельно дослідники пропонують й іншу типологізацію [5], де поширеним є тип "мучениці", згідно з яким співзалежні отримують величезне задоволення від своєї ролі — своєї здатності миритись із незручностями і навіть з болем. Вони справляють враження терплячих, стражденних, великодушних. Глибоко в душі "мучениці" страшно залишитись самій, бути непотрібною. Їй краще почуватися нещасною, ніж покинутою. Цей тип співвідносний із типом "страждаюча Сюзан", виділеним Р. Поттером-Ефреном, завдяки наявності схожих проявів поведінки, ставлення до проблем, пасивності та бажання почувати себе страдницею.

Протилежною позицією можна вважати роль "рятівниці". Оскільки чоловік не бере на себе відповідальність за власне нещастя, то він змушує інших забезпечувати йому безпеку, а також душевний спокій. Багато співзалежних грають у потурання чи участь у змові. Така роль полягає в підтримці намагань залежного заперечити захворювання і в будь-який спосіб приховати біль. Співучасник змови знаходить причини захворювання у зовнішніх факторах (родичі, друзі, колеги по роботі). Тип "схвильована Вініфред", представлений Р. Поттером-Ефреном, повною мірою розкриває особливості ролі "рятівниці": взяття на себе відповідальності за життя усіх членів родини, зокрема "неспроможного", "залежного" чоловіка.

"Переслідувачка" ("контролююча Кетрін" за Р. Поттером-Ефреном) намагається усе контролювати в житті інших членів своєї сім'ї. Щодо вибору шлюбного партнера, то чоловік зі схильністю до алкоголізації є вдалим варіантом, оскільки контроль за його поведінкою стає сенсом її життя, сприяє задоволенню її потреби в самореалізації. Тому часто алкоголізація члена сім'ї підтримується як модель сімейної взаємодії тривалий час.

Роль "апатичного співзалежного" характерна для людей, які перебувають у довготривалій депресії, емоційному шоку, глибокому розбалансуванні особистості. Відбувається втрата сенсу життя, надії на зміни. Їм властиве загострене почуття провини, яке часто підкріплюється стереотипними уявленнями щодо ролі у сім'ї. Емоційний стан характеризується низьким емоційним рівнем контролю. Така роль найчастіше відповідає особливостям "пунітивної Поллі".

Співзалежні намагаються врятувати інших, тому що для них це легше, ніж переживати дискомфорт і незручність, а іноді й душевний біль, стикаючись із проблемами, які неможливо розв'язати. Фактично самі співзалежні беруть участь у процесі власної віктимізації [2]. Тому важливо навчити співзалежного розпізнавати свою роль і свідомо відмовлятись від її деструктивного впливу.

Вважається також, що підґрунтям виникнення рис співзалежності у жінок, зокрема загостреного почуття провини та терпимості до фактів насильства з боку домінантного чоловіка, слугують традиційні установки, які й досі панують у виховному процесі у вітчизняній культурі [4]. З іншого боку, очевидно, що формування комплексу співзалежності у жінок

значною мірою зумовлює агресивна поведінка залежного від алкоголю чоловіка, який має певні персональні та поведінкові характеристики. Часто його поведінка випливає із сім'ї батьків, в якій було насильство. Водночас, він проектує тавро насильства на свою жертву і в такий спосіб поширює таврування, створюючи проблему контролю. Йому властиві невиправдані очікування від своїх партнерських ролей у взаємовідносинах і неправильне сприйняття поведінки своїх жертв [6].

Отже, дослідження причин виникнення рис співзалежності у жінок з позиції аналізу їх можливих персональних патологічних рис та агресивної поведінки чоловіка відкриває новий погляд на можливості корекційних програм. Рівень сформованості певної моделі поведінки у жінок може виступати основним фактором успішності корекційних програм. Врахування персонологічного типу жінки дасть можливість виробити оптимальні шляхи корекції їх психічного стану, що варто дослідити в процесі роботи з дослідницькою групою жінок.

Проблеми залежності одного члена сім'ї та співзалежності інших порушують структурно-рольові аспекти життєдіяльності сім'ї. Під роллю в соціальній психології частіше розуміють "нормативно схвалені форми поведінки, які очікуються від індивіда, який займає певну позицію в системі суспільних та міжособистісних стосунків". Окрім самої поведінки, в поняття "ролі" включаються також "бажання та цілі, переконання та почуття, соціальні установки, цінності та дії, що очікуються чи приписуються людині, яка займає в суспільстві певне становище" [3].

З огляду на це, у родинах залежних має місце практика формування так званих патологізуючих ролей, які в силу своєї структури та змісту здійснюють психотравмуючий вплив на членів сім'ї. Такими є ролі "сімейного цапа відбувайла", "сімейного мученика", "хворого члена сім'ї" [7]. Часто один з членів родини виступає у ролі, яка є психотравмуючою для нього, однак, психологічно вигідною для інших членів родини. Так, у сім'ї залежного від алкоголю чоловіка роль "рятівника" дружини позбавляє останнього від страхів та почуття провини, які пов'язані з алкоголізацією. Такі порушення структурно-рольового аспекту сім'ї мають негативний вплив на рівень соціально-психологічного функціонування особистості кожного з її членів, задоволення потреб у самореалізації та особистісного зростання.

До того ж в інтерактивному аспекті сімейних стосунків у сім'ї залежного від алкоголю складається домінантно-підлеглий тип взаємовідносин. У такій подружній діаді кожний по черзі займає або керуюче, або підлегле становище, стає або "жертвою", або тим, хто звинувачує. Цей тип відносин називають "феноменом перевертня". Подружжя не в змозі налагодити повноцінні стосунки і водночас не може розлучитися. Домінуюче становище чоловіка наповнене таким змістом: "Допоки тобі погано, я відчуваю себе сильнішим, надійнішим, більш справедливим, можу контролювати себе, мені мало що загрожує". Підлегле становище має зміст: "Моє життя не вдалося, маю наміри зламати і

твоє. Я з собою нічого не можу зробити і повинен покладатися на тебе". Таким чином, у залежних діадах чоловік та дружина можуть домінувати почергово, але не досягають гармонії у взаємовідносинах. Вони відчувають, що безсилі контролювати один одного, та все ж ведуть боротьбу за владу та контроль над іншим.

Поряд з цим у жінки формується ціла система неадаптивних думок і вірувань, що підтримують сімейні дисгармонії, навіть у випадку, коли їх продовження стає небезпечним для життя. Типовими стратегіями міркування жінок можуть бути такі: бажання турбуватися про чоловіка: "Лише я можу врятувати його", "Я потрібна йому"; намагання бути терпимою до образ; применшення інтенсивності образ: "Насправді він ображає мене не так вже й часто", "На щастя, він швидко відходить"; зняття з чоловіка відповідальності за образу: "Він не винен, він був п'яний", "Його життя надто важке"; заперечення можливості покласти край цим стосункам: "Я нікому не потрібна і буду одинока", "Я не знаю, що я ще можу зробити".

Тобто кожен член родини реагує на узалежнення одного з членів сім'ї, виходячи із своїх несвідомих комплексів, з власних особливостей. Досить швидко всі члени родини починають отримувати від залежності одного з членів родини те, що називається "вторинною вигодою" [4].

Утім, не лише в залежних сім'ях можна набути симптомів співзалежності. Нерідко це трапляється і в соціально благополучних родинах. В обох випадках йдеться про дисфункціональні сім'ї, ті, в яких не задовольняються життєві потреби особистості (в безпеці, спілкуванні, турботі, теплі, любові, прийнятті, близькості). За підходом В. Москаленко, у дисфункціональній родині відбувається: 1) заперечення проблем і підтримання ілюзії; 2) вакуум інтимності; 3) замороженість правил і ролей; 4) конфліктність у взаємовідносинах; 5) недиференційованість "я" кожного члена родини; 6) змішаність особистісних меж; 7) приховування таємниці сім'ї і підтримування фасаду псевдоблагополуччя; 8) схильність до полярності почуттів і тверджень; 9) закритість системи; 10) абсолютизація волі, контролю [2]. Члени подружжя не вміють обговорювати свої проблеми, аналізувати їх причини, шукати шляхи вирішення, звертатись по допомогу один до одного, а коли потрібно — до спеціалістів [5]. Для дітей характерні: низька самооцінка; фокусування на зовнішньому оточенні; нездатність попросити про допомогу; екстремальне мислення [11].

Відповідно до цього виховання в дисфункціональних родинах формує ті психологічні особливості, які становлять основу співзалежності. Йдеться і про асортивність шлюбів хімічно залежних (несвідомий вибір шлюбного партнера за наявністю певних ознак). Асортивність шлюбів при хімічній залежності підтверджується тим, що шлюбні партнери хворих частіше потрапляють у ту саму ситуацію, що й представники загальної популяції, до того ж їх повторний шлюб теж виявляється "алкогольним", як і перший. Б. Гузиков та А. Мейрен наводять дані, що дочки залежних від алкоголю батьків частіше виходять заміж за тих чоловіків,

які вже хворі чи можуть захворіти в майбутньому. За їх даними, 80 % дівчат з сімей "алкоголіків" виходять заміж за чоловіків або з хімічною залежністю, або інвалідів, 60 % вибирають професії, де потрібне милосердя, але з низькою заробітною платнею (молодший медичний персонал, вихователькі дитячих садків). З практики групової психотерапії дружин залежних від алкоголю, з 12-ти жінок зазвичай 9 осіб є дочками залежних від алкоголю батьків чи матерів [2].

У даному контексті, моделювання як один з прикладів соціального научення продукує виникнення дисгармонійних стосунків у власних родинах дітей "алкоголіків". Ті ролі, яких дотримуються батьки й діти у дисфункціональних сім'ях, сприяють цілому ряду порушень розвитку особистості усіх членів родини, і в першу чергу — незадоволенню емоційно-психологічних потреб. До того ж сімейний фактор — умови неправильного виховання в батьківській сім'ї та стиль комунікацій, який склався в ній, а також характер стосунків у подружній сім'ї залежного від алкоголю, — здійснює вплив на формування та підтримку патологічного потягу до алкоголю на психологічному рівні.

На завершення варто зазначити, що сімейні стосунки у родині залежної особи визначаються цілим комплексом рис, які характеризують тип взаємодії, статусні та рольові позиції, рівень задоволення емоційно-психологічних потреб членів сім'ї та реалізації її функцій. Саме модель дисфункціональної сім'ї часто стає детермінантою цілого ряду емоційних, когнітивних, поведінкових порушень у її членів, що може виступати предметом корекції при втручанні.

Література

1. *Гузиков Б. М.* Алкоголизм у женщин / Б. М. Гузиков, А. А. Мейрен. — М.: Медицина, 1998. — 224 с.
2. *Москаленко В. Д.* Зависимость: семейная болезнь / В. Д. Москаленко. — М., 2002. — 300 с.
3. *Петровский А. В.* Основы теоретической психологии / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. — М.: ИНФА, 1999. — 528 с.
4. *Ростик А. М.* Проблеми розвитку демократії та забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків в Україні трансформаційного періоду / А. М. Ростик // Тези конференції. — К.: АТ "Столиця". — 1998. — 100 с.
5. *Симонова Е. М.* Некоторые особенности психотерапии семей с химической зависимостью / Е. М. Симонова // Московский психотерапевтич. журн. — 2008. — № 3. — С. 162–171.
6. *Скиннер Р.* Семья и как в ней уцелеть / Р. Скиннер. — М.: Класс, 1995. — 160 с.
7. *Смит Э. У.* Внуки алкоголиков: проблемы взаимозависимости в семье / Э. У. Смит / Пер. с англ. Ю. И. Киреева. — М.: Просвещение, 1995. — 127 с.
8. *Штандер В.* Пастка співузалежнення / В. Штандер. — К.: Відродження, 1995. — С. 50–57.
9. *Robert L.* The Social Work Dictionary. / L. Robert. — New York, 2005. — 620 p.
10. *Shaef A.* Co-dependence: Misunderstood / A. Shaef. — San Francisco, 1996. —105 p.
11. *Shields N. M.* Patterns of family and nonfamily violence: Violent husbands and violent men / N. M. Shields // Violence and Victims. — 1997. — Vol. 3. — P. 83–97.

Т. М. ВАКУЛІЧ,
О. Л. КАРАЧЕВСЬКА

ВІКТИМНІСТЬ ЖІНКИ ЯК ПРОЯВ ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 63–65

Проблема особистості належить до числа найскладніших, ключових проблем суспільної науки в цілому. Саме тому зрозуміло, наскільки необхідний соціально-психологічний аспект вивчення особистості і розробка на цій основі рекомендацій з попередження становлення її на шлях можливої жертви, а також реабілітаційних заходів, що коректують і відновлюють особистісний потенціал. Незважаючи на достатньо високий рівень латентності формування віктимної поведінки жінок в сучасному українському суспільстві, стають більш ясними масштаби явища.

Феноменологія деструктивних форм міжособистісної взаємодії включає в себе залежні й співзалежні відносини як у рамках подружніх стосунків, так і поза ними, проявляючись у віктимній поведінці особистості жінки — потенційній здатності опинитися в ролі жертви образливих подружніх стосунків у результаті негативної взаємодії особистісних якостей із зовнішніми факторами, та характеризується відчуттям приреченості особистості жінки, пристосуванням до інцидентів та власного стану байдужості, почуттям нетерпимості до власних помилок, самозвинуваченням. У зв'язку з цим, віктимна поведінка жінок у сімейних стосунках перетворється на "трагедію цілого життя", коли нічого не збудовано, але багато що зруйновано — душевне та фізичне здоров'я, можливості інших взаємин.

Міжособистісна залежність, яка виявляється первинною формою залежності, може реалізуватися у вигляді як хімічних, так і нехімічних залежностей, коли в останніх об'єктом залежності стає поведінковий патерн, а не ПАР. У західній літературі для позначення цих видів адиктивної поведінки частіше використовується термін "поведінкові адикції" [3].

Токсична любов описана П. Мелоді [4]. У дитинстві чимало людей одержали травматичний досвід відторгнення. Автор називає цей психічний біль, пов'язаний з відторгненням, "болем покинутої дитини". Це первинне відторгнення має значний "токсичний" вплив на дитину, результати якого позначаються на всьому житті людини, у тому числі і в періоді дорослості. Первинний досвід відторгнення пов'язаний з переживанням і акумуляцією страху, гніву, сорому, відчуття пустоти, недостатньої любові до себе і прийняття себе. У дорослості людина з інфантильною травмою відторгнення праг-

не створити такі зв'язки з партнером, в яких вона "позбавляється" від ініціального страху. Одним з найважливіших захисних механізмів для тих, хто пережив інфантильну травму покинутості/відторгнення, є механізм фантазування. Це мрія про рятівника. Для жінок — це лицар, який з'явиться і покохає, додасть життю сенсу.

Для нав'язливої (невротичної) любові характерно: прагнення до зближення з партнером; надання партнерові статусу щонайвищого авторитету; очікування безумовного прийняття партнером. Структура невротичної любові складається з двох партнерів: прагнучого любові залежного партнера; незалежного партнера, який уникає любові [2].

Взаємини між ними визначаються як залежність одного партнера від іншого. Залежний має три особливості: він присвячує непропорційно багато часу і турбування людині, від якої залежить; цінує її більше, ніж себе і обсесивно зосереджений на ній; він нереалістично чекає від партнера безумовного позитивного ставлення до себе; мало піклується про себе і не відчуває власної цінності.

Головне переконання залежного індивіда полягає в тому, що партнер позбавить його від усіх важких життєвих ситуацій і розв'яже його головну екзистенціальну проблему "відторгнення" або знедоленості. Відчуваючи неможливість налагодження здорових стосунків із самим собою, залежний партнер прагне зближення з іншою людиною, вірячи, що вона в змозі і повинна зменшити внутрішній біль за допомогою безперечної любові, постійного інтересу й опіки. При співзалежних стосунках в коханні, які не можна назвати взаєминами невротичної залежності, незалежний партнер не обов'язково перетворюється на щонайвищий авторитет для залежного партнера. Навпаки, залежний партнер може перетворити себе на вищу цінність, вимагаючи беззаперечної слухняності. Очевидно, що залежного партнера чекає розчарування: він ніколи не зможе вирішити за допомогою партнера свою базову проблему. Виникають амбівалентні почуття до партнера — любов (причому, любов як хвороба, як залежність) і ненависть, пов'язана з розчаруванням. Залежний партнер не може жити зі своїм партнером і, водночас, не може жити без нього [1].

Отже, міжособистісна залежність як прояв віктимної поведінки жінки ґрунтується на особливості структурної організації особистості, а саме: порушенні меж "Я", що відбивається у нездатності диференціювати свої почуття й емоції, вступати в контакт із власними почуттями. Передумовою формування дебютних форм міжособистісної залежності як фактора віктимізації особистості жінки є такі особливості ранньої соціалізації: недиференційованість особистості членів батьківської сім'ї, дефіцитарність взаємин, заборона вияву потреб або інтересів дитини та труднощі їх імагінального задоволення через бідність фантазії як механізму психологічного захисту. У подальшому розвитку міжособистісної залежності спостерігається феномен "чорнильної плями", коли відбувається генералізація міжособистісної залежності. Провідне значення у ге-

нералізації залежності має поширення базового почуття неповноцінності на сферу міжособистісних стосунків. Ключовою травмою в становленні віктимної поведінки жінок є травма позбавлення (уваги, любові) у ранньому досвіді особистості. Такі жінки схильні фіксуватися на ворожій стороні життя, причому джерелом агресії є близькі люди; регулятором міжособистісних стосунків є потреба відповідати нормативним уявленням батьків, прагнення до суперництва за любов і увагу батьків, прагнення "вислужити" любов близьких; у ранньому досвіді відзначається переважання негативних і амбівалентних почуттів.

Тому, у віктимних жінок спостерігається ідеалізація образу чоловіка, який наділяється авторитетністю, інтелектуальністю, кожний чоловік оцінюється як потенційний шлюбний партнер, разом з тим, важливим регулятором стосунків є страх осуду з боку чоловіків, готовність "служити" чоловіку. Образ жінки наділяється рисами тривожності, залежності, демонстративності, жіночності. У стосунках жінки з віктимною поведінкою займають позицію "сплячої красуні", яка орієнтована на пасивне очікування партнера, здатного актуалізувати її емоційність. Такі жінки мають труднощі у реалізації та асиміляції сексуальності, яка є зовні провокуючою та рестриктивною.

Література

1. *Гаранян Н. Г.* Замысловатый танец современной пары / Н. Г. Гаранян, А. Б. Холмогорова // Семейная психология и семейная терапия. — М., 2000. — № 1. — С. 3–11.
2. *Кочарян О. С.* Теоретичні принципи лікування токсичної любові / О. С. Кочарян, А. В. Коцар // Вісник Харків. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Серія "Психологія". — Х., 2001. — Вип. 5. — С. 81–87.
3. *Хорни К.* Психология женщины: Пер. с англ. / К. Хорни; под ред. В. Старовойтова, А. Боковикова, Т. Панфиловой. — М.: Эксмо, 2003. — 352 с.
4. *Mellody P.* Toksyczna milosc i jak sie z niej wyzwolic / P. Mellody. — Warszawa: Jacek Santorski & Co, 1993. — 204 s.

УДК 371.132
В. И. ВЫРОВОЙ

ДУХОВНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 66–69

...Человек — это дух, ситуация подлинного человека — его духовная ситуация.

К. Ясперс

Проблема духовности занимает одно из центральных мест в философских и социологических исследованиях.

В этой проблеме отражаются моменты экономической, политической и духовной жизни общественных отношений, в которых люди вступают во взаимоотношения между собой.

Понятие “дух”, “духовное”, “духовность” используются в науке, художественном творчестве и повседневной жизни, они отражают богатство внутренней жизни человека. В философской литературе содержание понятия “духовность” постоянно находилось в центре внимания мыслителей прошлого и современных ученых. Например, Г. С. Сковорода рассматривал проблему духовности через раскрытие сущности понятия “счастье”. Он связывал счастье с человеком, являющимся малым миром — “микрокосмом”, на основе теории “двух натур” — “видимой” и “невидимой”.

Человеческое счастье, по мнению Г. С. Сковороды, зависит от познания духовного мира человека и создания морально-этических норм — добра, чести, справедливости и др., являющихся основополагающими для жизни и деятельности “истинного человека”.

Счастливым человек может стать только в том случае, когда он познает самого себя, свою “невидимую натуру” и будет заниматься таким видом труда, который отвечает его природе.

Важнейшими предпосылками счастливой жизни, по мнению мыслителя, являются самопознание, свобода, трудовая деятельность, приближение к природе и высокий дух.

Особое место в определении смысла счастья Г. С. Сковорода отводил свободе. Поэтому, принцип “познай себя” он рассматривал как проявление духовной свободы, высшую духовную гармонию.

Представляется интересной его мысль о том, что необходимо воспитывать ребенка еще до его телесного рождения. Кроме того, философ обращал внимание на принципиальную важность физического воспитания, необходимость развития детей в направлении “цельности духа”, вреде слишком раннего начала изучения наук, важности воспитания чувств и т. д. [3, *221*].

Свобода как фактор счастья и духовности является широким понятием, под которым подразумевается степень господства человека над природой и общественными условиями его существования, возможность и способность выбора своих действий на основе осознания необходимости, на основе познания и использования объективных законов. Она проявляется в различных сферах человеческой деятельности — в производственной, социально-политической, культурной, бытовой и т. д.

Личная свобода человека находит свое конкретное воплощение в свободе выбора какого-то поступка, в самостоятельном решении следовать тому или иному варианту поведения. В результате такого выбора человек может проявить активность или пассивность в действии, или отказаться, воздержаться от него.

Свободой выбора обладает всякий человек. В соответствии с объектом и качеством знания объективной действительности индивид может выбрать для осуществления запланированной цели как правильное действие, так и неудачное. А если принять во внимание тот факт, что всякий свободно выбранный поступок, действие человека происходит в обществе, то проявление его воли может столкнуться с волей, интересами других людей.

Чем больше возможностей имеют люди воздействовать на природу и социальную жизнь, тем больше возрастает их ответственность за содержание этой деятельности.

Ответственность — это способность личности предвидеть последствия своей деятельности, осознание ею обязанностей, умения выбрать такие средства исполнения, которые бы не противоречили как своим, так и интересам социальной группы, обществу в целом.

Деятельность, в процессе которой формируется личность, не является произвольной, стоящей за пределами “причинностей естественных законов” — она вполне укладывается в цель причинностей. При этом, объективная причинность общественного процесса ничуть не уничтожает самостоятельного лица каждого человека, напротив, она служит как критерием оценки действий каждой личности, так и общей основой этих действий.

Свобода немыслима без ответственности, равно как и ответственность есть необходимое условие свободы. Свобода никогда не бывает беспредельной и безграничной. Истинно свободная деятельность всегда целеустремленная и всегда проходит в определенных рамках. И, следовательно, каждый свободный акт есть, вместе с тем, и ответственный. Чем шире рамки свободной деятельности личности, тем больше возрастает объем ее ответственности.

Вот почему формирование ответственности личности, воспитание у нее высокой ответственности является составным моментом в деятельности по развитию ее свободы в обществе.

В духовном мире личности можно выделить следующие важнейшие структурные элементы или сферы:

1. Рациональную — своего рода модификацию теоретического уровня.

2. Чувственную — эмоционально-чувственную, эмпирически усвоенную индивидом действительность в процессе его повседневной жизни.

3. Воля как сплав разума и чувств, практическое внедрение первых двух сфер.

Духовное производство представляет собой особую форму духовной деятельности.

В современных условиях духовное производство представляет собой сложную систему духовной деятельности, охватывающую сферу духовного творчества (научного, художественного, идеологического и т. д.) и сферу распределения и освоения продуктов этого творчества в масштабе всего общества. В последнюю сферу входят образование населения, его нравственное и эстетическое воспитание, различные формы его приобщения к духовной культуре.

Объектом управления в духовном производстве являются отношения, в которых выступают работники этого производства, а субъект управления состоит из непосредственных административных учреждений в сфере духовного производства (например, министерств и ведомств образования, министерство культуры, министерство печати и т. п.), продукта, который в конечном итоге является решающим фактором регулирования духовного производства в конкретном обществе.

Сегодня степень управляемости общественными делами во многом зависит от действенности таких регуляторов, как культура, традиции, нормы морали, идеология, зрелость сознания, научность и целостность мышления и т. п. Роль и значение этих регуляторов не только постоянно возрастают, но и меняют сам характер управленческих отношений, которые обусловливаются культурными, научными, нравственными регуляторами.

В практике управления необходимо учитывать, что как только мы вступаем в сферу управления общественными делами, не обойтись без духовности и морали, без учета их норм и требований.

Кризис морали в субъектах управления, появление “двойной морали” — всегда верный признак разложения властных отношений, управленческих в частности, и их неизбежного падения.

Нравственность, мораль как важнейшие регуляторы общественной жизни наряду с интеллектуальным фактором пронизывают всю систему управления.

Нравственность – могучий регулятор общественной жизни, а следовательно, управленческой деятельности. Она не может быть заменена ничем другим: ни правом, ни финансами, ни административно-карательными мерами. Наоборот, нравственность воздействует на все сферы общественной жизни, и чем шире и богаче диапазон ее проявления, тем меньше нужны “силовые” методы управления.

Литература

1. *Выровой В. И.* Духовность личности в контексте социальных изменений // Соціологічна наука і освіта в Україні: Зб. наук. праць / Уклад. В. І. Судаков, М. В. Туленков. — К.: МАУП, 2000. — Вип. 1.

2. *Выровой В. И.* Моральная ответственность личности в контексте социальных изменений // Соціологічна наука і освіта в Україні: Зб. наук. праць / Уклад. В. І. Судаков, М. В. Туленков. — К.: МАУП, 2000. — Вип. 2. — 2003.
3. *Лосев А. Ф.* Философия. Мифология. Культура. — М., 1991.

В. В. ГОЛОВЧЕНКО

КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАВОВИХ АКТІВ ЗА ОЗНАКАМИ ЇХ НОРМАТИВНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 70–74

У процесі підготовки нормативно-правових актів і під час розгляду судових справ про оспорювання нормативних актів виникають питання щодо критеріїв, за допомогою яких можна визначити і розмежувати нормативні та ненормативні акти, вирішити питання щодо правомочності прийняття акта відповідним суб'єктом.

Оскільки в Україні відсутній закон, яким було б урегульовано поділ правових актів за ознаками їх нормативності, а в Конституції України та спеціальних законах не завжди визначено види правових актів з точки зору їх нормативності, то спробуємо розглянути деякі питання цієї проблеми на основі доробок науковців та правових позицій Конституційного Суду України.

Нормативно-правові акти як основна форма права

В юридичній літературі існують різноманітні визначення поняття "правовий акт". Під правовим (юридичним) актом зазвичай розуміють офіційний письмовий документ, який породжує певні правові наслідки, створює юридичний стан і спрямований на врегулювання суспільних відносин. Нормативно-правовий акт — це офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим органом держави і встановлює, змінює, припиняє чи конкретизує певну норму права. Такі акти знаходяться між собою в ієрархічній підпорядкованості, що і визначає юридичну силу документа.

Нормативно-правовий акт відображає волю уповноваженого суб'єкта права, є обов'язковим для виконання, має документальну форму закріплення, забезпечується у виконанні державою, у тому числі примусовими засобами [1, 2].

За різними критеріями нормативно-правові акти можна класифікувати на окремі види: за органом, який їх видає (акти парламенту, Президента, уряду, органів виконавчої влади, державних органів, органів місцевого самоврядування); за юридичною силою (закони та підзаконні нормативні акти); за суб'єктами правотворчості (прийняті на референдумі; нормативні акти органів державної влади; нормативні акти громадських організацій, локальні, внутрішні акти організацій, підприємств, установ; спільні нормативні акти); залежно від території дії (на всю територію держави; на територію окремих суб'єктів; локальні); за сферою дії: акти загальної дії (охоплюють і вирішують найбільш схоже коло питань); акти спеціальної дії

(пов'язані з вирішенням конкретних питань, спрямовані на більш глибоке їх дослідження); локальні акти (застосовуються у вузькоспеціалізованих сферах людського життя); залежно від терміну дії (невизначено-тривалої дії та тимчасової дії); залежно від предмета правового регулювання (конституційні, адміністративні, кримінальні, цивільні тощо) [3].

Відмінності нормативного акта від інших видів юридичних актів

Критеріями, за якими нормативний акт відрізняється від інших видів юридичних актів, є такі.

Нормативні акти:

• створюються внаслідок нормотворчої, законодавчої діяльності органів держави (або референдуму); в них сформульовані норми права; вони є основним джерелом права, юридично обов'язкові для персонально нефіксованого кола осіб;

• видаються у формі законів, указів, положень, актів нормативного характеру;

• нормативний акт містить загальнообов'язкові правила поведінки (норми), тоді як акт застосування норм права має індивідуально-конкретні приписи, а інтерпретаційний акт — роз'яснення змісту і меж дії норм права;

• вимоги нормативного акта стосуються всіх суб'єктів, які опиняються в нормативно регламентованій ситуації, а акт застосування норм права адресується конкретним особам чи організаціям і є обов'язковим до виконання тільки ними. Інтерпретаційний акт адресується суб'єктам, які застосовують норми права, що роз'яснюються;

• нормативний акт регулює певний вид суспільних відносин, акт застосування норм права — конкретну життєву ситуацію. Інтерпретаційний акт не змінює зміст правового регулювання, а тільки доповнює його роз'ясненнями норм права;

• нормативний акт діє тривалий час і не вичерпує себе фактами його застосування; дія акта застосування норм права закінчується у зв'язку з припиненням існування конкретних правовідносин; інтерпретаційний акт діє тільки разом з нормативним актом, приписи якого роз'яснюються, і має допоміжне значення [4, 5].

Стисліше критерії розмежування правових актів можна диференціювати за такими ознаками.

Нормативні акти:

• поширюються не на конкретні життєві ситуації, а на заздалегідь невизначену кількість тотожних за своїми ознаками випадків;

• адресуються колу осіб, не окреслених персонально;

• реалізуються за допомогою правових засобів багаторазової дії;

• здійснюються зазвичай без встановлення чітких часових меж.

Індивідуально-правові акти:

• видаються правозастосовними органами; норм права не містять; джерелом права не є, юридично обов'язкові тільки для осіб, зазначених у цьому акті;

• видаються у формі указів, постанов, наказів, розпоряджень щодо згаданих у них осіб або конкретних обставин;

• спрямовуються на врегулювання конкретних видів соціальної поведінки;

• поширюються лише на персонально визначених осіб;

• не передбачають повторного застосування одних і тих самих юридичних засобів;

• мають переважно короткостроковий характер, припиняються після реалізації відповідних індивідуальних правових приписів [6].

Правові позиції Конституційного Суду України щодо розмежування нормативних і ненормативних актів

Оскільки чинне законодавство не містить чітких критеріїв розмежування правових актів за ознаками їх нормативності, доцільним є для такого розмежування використовувати не тільки існуючу юридичну доктрину, а й рішення Конституційного Суду України, які за всіма ознаками є правовими актами. Зокрема, у п. 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 р. № 7-рп/2009 (справа про скасування актів місцевого самоврядування) зазначено: "Конституційний Суд України дійшов висновку, що органи місцевого самоврядування, вирішуючи питання місцевого значення, представляючи спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, приймають нормативні та ненормативні акти. До нормативних належать акти, які встановлюють, змінюють чи припиняють норми права, мають локальний характер, розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово, а ненормативні акти передбачають конкретні приписи, звернені до окремого суб'єкта чи юридичної особи, застосовуються одноразово і після реалізації вичерпують свою дію. Такий висновок узгоджується із правовими позиціями Конституційного Суду України, викладеними у рішеннях від 27 грудня 2001 р. № 20-рп/2001 у справі про укази Президії Верховної Ради України щодо Компартії України.

У Рішенні від 27 грудня 2001 р. № 20-рп/2001 (справа про укази Президії Верховної Ради України щодо Компартії України, зареєстрованої 22 липня 1991 р.) Конституційний Суд України зазначив, що "ознаками нормативності правових актів є невизначеність дії у часі та неодноразовість їх застосування (абзац перший п. 6 мотивувальної частини)".

За правовою позицією Конституційного Суду України "нормативне регулювання є формою впорядкування суспільних відносин і має здійснюватися його суб'єктами у визначених законом межах" (абзац другий п. 7 мотивувальної частини Рішення від 3 лютого 2009 р. у справі за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим).

У п. 5 мотивувальної частини Рішення від 22 квітня 2008 р. № 9-рп/2008 у справі за конституційними поданнями 52 народних депутатів щодо відповідності Конституції ряду указів Президента стосовно діяльності Ради національної безпеки і оборони та 50 народних депутатів щодо конституційності Указу Президента "Про склад Ради національної безпеки і оборони України" Конституційний Суд України зазначив, що оспорювані укази Президента України "є правовими актами ненормативного характеру (індивідуальні дії)..." Ці укази стосувалися окремих фізичних осіб, були розраховані на персональне (індивідуальне) застосування

і після їх реалізації вичерпали свою дію. ... Такий висновок ґрунтується на правовій позиції Конституційного Суду України щодо ненормативності правових актів, викладеній в абзаці четвертому п. 1 мотивувальної частини Рішення від 23 червня 1997 р. № 2-зп (справа про акти органів Верховної Ради України), яка полягає в тому, що "за своєю природою ненормативні правові акти, на відміну від нормативних, встановлюють не загальні правила поведінки, а конкретні приписи, звернені до окремого індивіда чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію".

Відповідно до підп. 3.14 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 19 жовтня 2009 р. № 26-рп/2009 (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виборів Президента) "основною формою реалізації завдань та функцій органів виконавчої влади є видання ними правових актів управління. Правові акти управління характеризуються рядом ознак, однією з яких є вимоги щодо належного оформлення таких актів, за якими акт управління є письмовим документом певного виду, підготовленим за правилами юридичної техніки та виданим з дотриманням нормативно встановленої процедури".

Критерії розмежування нормативно-правових актів за ознаками їх ієрархічної нормативності висловлені Конституційним Судом України також у рішеннях: № 4-рп від 3 жовтня 1997 р. (справа про набуття чинності Конституції України); № 3-рп від 27 березня 2000 р. (справа про всеукраїнський референдум); № 9-рп від 19 червня 2001 р. (справа щодо стажу наукової роботи); № 1-рп від 16 січня 2003 р. (справа про Конституцію АРК); № 2-рп від 14 березня 2014 р. (справа про проведення місцевого референдуму в АРК); у висновку КСУ № 3-в від 11 липня 2001 р. (справа про Римський статут) та ін.

Загальні висновки

Аналіз наукової та довідкової юридичної літератури дає підстави стверджувати, що поняття "нормативний акт" та "нормативно-правовий акт" мають однаковий зміст, тобто означають один вид правового (юридичного) акта.

Оскільки законодавство України не містить визначення термінів "акт", "правовий акт", "юридичний акт", "нормативний акт", "індивідуальний акт" та критеріїв розмежування правових актів за ознаками їх нормативності, вважаємо за прийнятне для проведення такого розмежування використовувати існуючу юридичну доктрину та наведені вище правові позиції Конституційного Суду України.

Обов'язкова ознака нормативного акта — його нормативність — встановлення, зміна чи припинення ним певної норми права. На відміну від нормативного акта ненормативний акт не встановлює, не змінює і не скасовує норм права, а також не є загальнообов'язковим та не забезпечується засобами державного примусу. Ненормативні акти зазвичай називають індивідуальними.

Критерії розмежування правових актів за ознаками їх нормативності мають бути чітко визначені законодавчо.

Література

1. *Тихомиров Ю. А., Котелевская И. В.* Правовые акты: Учебно-практич. и справочное пособие. — М., 1999. — С. 17–18.
2. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підруч.: Пер. з рос. — Х.: Консум, 2006. — С. 311–313.
3. *Большая* советская энциклопедия. — М., 2005. — С. 346.
4. *Загальна* теорія держави і права: Підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. — Х.: Право, 2009. — С. 279.
5. *Головченко В. В.* Право в житті людини. — К.: Оріяни, 2005. — С. 96–107.
6. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підруч.: Пер. з рос. — Х.: Консум, 2006. — С. 412.

В. В. ГОЛОВЧЕНКО
О. В. ГОЛОВЧЕНКО

МЕДИЧНА ЕТИКА ЯК ПОТЕНЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО ПРАВА

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 75–79

Тема правового забезпечення медичної діяльності в Україні стає все більш актуальною і гострішою у зв'язку зі стрімким розвитком приватної медицини, проблемами трансплантології, недостатнім державним фінансуванням галузі, перетворенням медицини на заробітчанство тощо. Майже всі акти законодавства у цій сфері приймалися на початку 1990-х років і нині вже не врегульовують належним чином питання сучасної медицини, яка перебуває в процесі реформування. Гарантована ст. 49 Конституції України доступність безоплатної медицини — одна із болючих тем медицини, безоплатність медпослуг існує лише на папері й не має нічого спільного з реальністю. Врешті, кожна людина є суб'єктом правовідносин як пацієнт від дня народження.

На сьогодні взаємини лікаря і пацієнта, їхні права й обов'язки регулюють Конституція України, Цивільний, Кримінальний кодекси, Кодекс про адміністративні правопорушення, Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" від 19 листопада 1992 р. № 2801–XII (далі — Закон № 2801–XII), безліч підзаконних актів Міністерства охорони здоров'я і навіть — інструкцій колишнього СРСР, які підлягають інвентаризації і приведення до вимог сучасності. Проблем у медичній галузі — хоч греблю гати. Ні кількість нормативних актів, ні правозастосування не можуть їх вирішити без взаємодії права з іншими соціальними нормами та належної державної підтримки галузі.

В усі часи актуальним було питання щодо таких регуляторів суспільних відносин, як мораль, релігія, народні звичаї. І саме мораль, морально-етичні норми у взаємовідносинах "лікар-пацієнт" мають особливе і доволі важливе значення.

Згідно з пунктом "г" ст. 78 Закону № 2801–XII медичні і фармацевтичні працівники зобов'язані "дотримувати вимоги професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю". З цього випливає, що законодавець, закріплюючи обов'язок медичного працівника дотримуватись норм моралі, розглядає морально-етичні норми як джерело права, а зазначену норму Закону як правовий принцип, згідно з яким етичні вимоги можуть бути трансформовані в медичне законодавство. Оскільки у самому Законі немає переліку норм моралі, яких повинен дотримуватись медичний працівник, то на сьогодні фактичним регулятором і дороговка-

зом лікаря є акти корпоративної етики, про що детальніше буде йти мова далі.

Морально-етичне спрямування має зміст ст. 4 Закону № 2801–XII, де зазначено, що одним із принципів охорони здоров'я є пріоритет інтересів пацієнта, а саме: дотримання прав і свобод людини і громадянина, гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей.

Принцип пріоритету інтересів пацієнта полягає в тому, що пацієнт має право вимагати від медичного персоналу дотримуватись етичних норм при наданні медичної допомоги і медичних послуг. Порушення етичних норм, до яких належить переважна кількість правових норм чинного законодавства про охорону здоров'я, може бути підставою для цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності, як це визначено розділом XII (ст. 80) Закону № 2801–XII.

Жодна цивільна професія не має такої великої кількості письмових документів: настанов, правил, законоположень, приписів, навіть молитов, у яких упродовж тисячоліть визначались морально-етичні вимоги та специфіка поведінки лікаря. Звичайно, ці критерії у різні історичні епохи змінювались. Але сутність залишалась незмінною: високі вимоги до моральних, інтелектуальних якостей лікаря, а також до його професійної відповідальності.

Етика виникла більше двох з половиною тисяч років тому як найважливіша частина філософії і як регулятор людської поведінки. Народження поняття "етика" пов'язане з ім'ям Аристотеля[1]. Термін "етичний", від якого походить етика, був утворений Аристотелем на основі слова "етос", що означало звичаї, нрави, звички.

Законами Ману за неякісне лікування хворих лікарі повинні були сплачувати грошові штрафи. У древньому Вавилоні, як свідчить клинописний звід законів Хаммурапі (майже 2 тис. років до н. е.), лікар за невдале лікування (в тому числі хірургічне) не тільки повинен був сплатити великий штраф, а й ризикував бути покараним відрізанням язика або пальців, вириванням очей тощо. З великими неприємностями пов'язувалась в окремих випадках лікарська діяльність і в більш близькі епохи. За свідченням одного із перших істориків медицини В. Ріхтера, два придворних лікарі були жорстоко покарані за те, що не вилікували своїх пацієнтів — князя, царевича і сина великого князя Іоанна.

Відомий лікар середньовіччя Теофраст Парацельс (1493–1541) писав: "Лікар не може бути лицемірним, старою бабою, мучителем, брехуном, але має бути праведною людиною..."

Великий вплив на формування медичної етики мали твори талановитого лікаря стародавньої Еллади Гіппократа (460–377 рр. до н. е.) "Клятва", "Закон", "Про благопристойну поведінку". Висловлені Гіппократом принципи професійної етики лікаря зберегли своє значення і до наших днів. Урочистий обов'язок дотримуватись положень Гіппократа у різних формах став традицією для

[1] *Філософія* права: Підруч. / За ред. О. Г. Данильяна. — М., 2005. — С. 346.

випускників більшості європейських університетів.

Регулятивним якостям професійної етики (на прикладі лікаря Ф. П. Гааза) були присвячені твори відомого юриста А. Ф. Коні.

Історія знає жахливі наслідки порушення правил медичної етики. Широко відомі антилюдські концепції німецького філософа Фридриха Ніцше (1844–1900). Лікар, за його теорією, повинен допомагати "сильним, а не слабким", "усувати з життєвого шляху все те, що є "неподобством", тобто "будь-яка ознака, будь-який симптом виродження, тяготи, дряхлості". Лікар, на думку Ніцше, "зобов'язаний безжалісно знищувати і усувати зі шляху все, на чому лежить печать виродження, як стосовно здатності до розмноження, так і права на народження і навіть на життя" ("Сумерки кумиров").

Реалізація таких теорій відома всім: табори смерті, досліди на живих людях, знищення хворих, стерилізація та інші жахливі речі.

Морально-етичні закони в медицині — це норми поведінки, погляди і знання, що інтегрують моральні основи медичного персоналу (передусім лікаря) й загалом — процес надання медичних послуг і допомоги пацієнтам, стосунків з колегами та суспільством. Медичну етику складають постулати про слово лікаря, його обов'язки, лікарську таємницю, уявлення про добро і зло тощо.

Етичні принципи в медицині — явище загальне і неподільне. Хоча кожний окремий фах медпрацівника має свою професійну та етичну специфіку, але окремих етичних вимог щодо поведінки лікаря, фельдшера, медичної сестри, фармацевта або санітарки не існує. Суть професійної моралі полягає в особливостях професійних відносин. Загальні моральні уявлення формуються залежно від конкретних життєвих ситуацій і фіксуються у відповідних нормах корпоративної етики.

У повсякденних умовах терміни "етика" і "мораль" вживаються як синоніми. Однак у філософії права складалась традиція розмежування цих понять. Якщо етика — це теоретичне знання, то мораль являє собою форму суспільного знання, і регулятор суспільних відносин.

Відомо, що норми моралі не є суворо обов'язковими, вони надають право вибору і санкціонуються силою громадської думки. Утім, якщо це положення оціночно стосується усіх громадян однаковою мірою, то щодо вимог, які висуваються до медичних працівників, ці умови набувають обов'язкового характеру і в багатьох випадках норми моралі забезпечені юридичними санкціями.

Отже, моральна норма (від лат. *norma* — керівне начало, правило, взірець) є елементарною формою моральної вимоги, певним взірцем поведінки, що відбиває усталені потреби людського співжиття і для медичного працівника набуває обов'язкового характеру.

Як і правові норми, моральні норми мають спільні сутнісні риси. Це, насамперед, загальнообов'язковість та імперативність втілених у них велінь. Люди, в принципі, повинні дотримуватись їх незалежно від суб'єктивних уявлень і міркувань. Випадки, що мають вимушений характер, не скасовують моральну і

правову обов'язковість норм, від виконання яких людина відмовляється. Вчинення крадіжки внаслідок голоду та зубожіння, або виправдання вчинку брехнею не означає, що крадіжка не є злочином, а брехня стає правдою. Вбивство ворога, навіть вимушене, залишається все ж таки вбивством. Недарма китайський мудрець Лао-цзи (VI–V ст. до н. е.) вважав, що перемогу на війні слід відзначати похоронною процесією.

Методологічні засади медичного права відображено в Принципах медичної етики, прийнятих на 37-й сесії Генеральної Асамблеї ООН і затверджених Резолюцією № 37/194. Принципи стосуються медичних працівників, передусім — лікарів. У документі мова йде про захист засуджених або затриманих осіб від знущань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують людську гідність покарань.

Серед міжнародних актів слід відмітити прийняту в листопаді 1996 р. Радою Європи у Страсбурзі Конвенцію про захист прав і гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини, яка проголошує пріоритет інтересів окремої людини над інтересами суспільства і науки та вимагає від представників медичної професії, соціальних працівників дотримання професійних стандартів при здійсненні будь-якого медичного втручання, включно з втручанням, що здійснюється з метою дослідження. Ст. 5–9 Конвенції закріплено право пацієнта на рівноправну участь у лікувальному процесі, здійснення медичного втручання тільки з його поінформованої, свідомої і добровільної згоди.

У багатьох європейських країнах і США існують зібрання етичних норм для медичних працівників, які носять назву деонтологічних кодексів.

Важливими джерелами етичної регуляції поведінки медичного персоналу є: Міжнародний кодекс медичної етики (прийнято 3-й Генеральною асамблеєю ВМА, Лондон, жовтень, 1949 р.); Етичний кодекс лікаря України (27.09.2009); Етичний кодекс психолога (20.12.1990); Етичний кодекс медичної сестри України; Положення про захист конфіденційності пацієнта (Будапешт, Угорщина, жовтень 1993 р.) та ін.

Корпоративні акти з медичної етики, прийняті медичною спільнотою, деталізують норми чинного законодавства України і сприяють підвищенню ефективності правового регулювання в медичній галузі.

Регулятивне значення у взаємовідносинах медперсоналу з пацієнтами мають релігійні кодекси і постулати (Біблія, Коран, Талмуд), яким в Україні нині надається все більше значення. На територіях лікувальних і оздоровчих закладів з'явились каплички, молитовні кімнати. А Михайлівський собор м. Києва був пристосований для надання медичної допомоги постраждалим під час подій на Майдані.

Насамкінець зазначимо, що за наявності фактичного визнання морально-етичних норм джерелом медичного права досі відсутня їх інкорпорація до системи нормативного регулювання медичної галузі — ст. 1, 2 Закону № 2801–XII ("Законодавство України про охорону здоров'я", "Міжнародні договори України в сфері охорони здоров'я")

не згадують про співвідношення нормативно-правових актів та морально-етичних норм. Крім того, зобов'язавши медичних працівників дотримуватись норм медичної етики і деонтології, законодавець не конкретизував, які саме норми моралі мають виконуватись.

Досить скромний досвід аналізу ролі медико-етичних проблем у взаємозв'язку з чинним законодавством суттєво знижує потенційно високу ефективність морально-етичних норм як фактичного джерела медичного права. Розвитку позитивних тенденцій у медичній сфері, включаючи прогалини правового регулювання відносин у галузі практичної медицини, значною мірою сприяли б такі чинники: комплексний підхід до розв'язання проблем медичної галузі на основі об'єднання зусиль науки і практики, юриспруденції і медицини, лікарів і пацієнтів; спеціалізація досліджень нормативності морально-етичних норм як джерела права; узагальнення судової і слідчої практики в "медичних" справах.

УДК 327.2+341.1
А. Г. ГОЛЬЦОВ

СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 80–83

Світовий порядок у принципі має функціонувати як глобальна система, що ґрунтується на організації взаємодії у політичній, економічній, соціальній, культурно-інформаційний та інших сферах легітимних акторів міжнародних відносин, особливо суверенних держав, а також і недержавних акторів. Визначальною є, безумовно, підсистема політичних відносин, яка має бути "опорним каркасом" всього світового порядку. При цьому, в ідеалі, мають бути задоволені універсальні національні інтереси усіх держав світу, забезпечуватися мир, міжнародна безпека і рівноправний розвиток. У світі мають існувати й ефективно функціонувати процедури міждержавної співпраці, які відповідають інтересам громадян усіх країн. Особливо наголошується на необхідності забезпечення прав людини.

У геополітичній реальності певний світовий порядок створюється тими геополітичними акторами (або актором), які реально управляють глобальною геополітичною архітектурою, визначають "правила гри" на міжнародній арені, контролюють поведінку інших акторів.

Постбіполярний світовий порядок наприкінці XX ст. формувався за умов існування головного "полюса" — США. Проте прагнення США до забезпечення своєї однополярної гегемонії у світі зустрічало активну (а тим більше пасивну) опозицію навіть з боку колишніх союзників часів "холодної війни" — країн Західної Європи, які вже не відчували загрози зі Сходу і не бажали миритися з одноосібним диктатом з боку Америки. Дедалі зростала геоекономічна (а разом з нею і геополітична) могутність Китаю. З початку 2000-х років активізувалася імперська геополітика Російської Федерації. На регіональних лідерів з імперськими амбіціями де-факто перетворилися Індія та Бразилія. Таким чином, світовий порядок, на нашу думку, став зазнавати трансформації у бік фактично багатополярного — неоімперського.

З погляду сучасного міжнародного права, головну роль у забезпеченні світового правопорядку має відігравати ООН як універсальна організація, яка при самому своєму створенні була покликана гарантувати мир та безпеку у світі. Проте система ООН вже морально застаріла, а докорінної

модернізації, попри численні проекти, не відбувається. Це, зрозуміло, в інтересах сучасних імперських геополітичних акторів, яким зручніше мати справу з іншими нечисленними подібними акторами, ніж з великою кількістю держав з їхніми різноманітними геополітичними інтересами і позиціями. Рада Безпеки ООН зберігається фактично як "клуб обраних". Попри нібито демократичну систему функціонування, кожен з п'ятьох постійних членів може застосувати своє право "вето" і, відповідно, заблокувати ухвалення небажаної для нього резолюції.

Таким чином, ухвалення, наприклад, рішення щодо проведення миротворчих операцій ООН залежить від консенсусу між новітніми імперіями. У випадках небезпечних ситуацій у "периферійних" країнах можлива зацікавленість провідних держав у врегулюванні конфліктів, оскільки збереження миру і стабільності на теренах ринків товарів і послуг слугує на користь їхнім геополітичним і геоекономічним інтересам. З іншого боку, потужна імперська держава (чи коаліція) може використовувати аморфність і обмежену дієздатність сучасних міжнародних регуляторів для приборкування тих акторів, які намагаються чинити спротив їхній імперській геополітиці.

У новітню добу мали місце приклади застосування (на тих чи інших легітимних чи відносно легітимних засадах) військової сили на міжнародній арені. Операція "Буря в пустелі" була проведена багатонаціональними силами (на чолі з США) у січні-лютому 1991 р. на легітимних засадах — згідно з резолюцією РБ ООН № 678 від 29 листопада 1990 р. А от операція НАТО "Союзна сила" проти Союзної Республіки Югославії у березні–червні 1999 р. була проведена Альянсом без відповідної резолюції РБ ООН. У жовтні–березні 2001 р. США та їхні союзники здійснюють легітимну воєнну операцію в Афганістані як покарання за терористичні акти 11 вересня 2001 р. Відомо, що в цій країні, згідно з резолюцією РБ ООН № 1386 від 20 грудня 2001 р., перебувають Міжнародні сили сприяння безпеці в Афганістані (ISAF), які, до речі, мають бути виведені у цьому році. Натомість у 2003 р. США та їхні союзники здійснили інтервенцію до Іраку вже без легітимних підстав. А воєнна операція в Лівії у березні 2011 р. була проведена відповідно до резолюції РБ ООН № 1973 від 17 березня 2011 р. (за особливо активної участі Франції, Великої Британії та США). До речі, при голосуванні за згадану вище резолюцію з постійних членів РБ ООН "утрималися" Росія та Китай, а з непостійних — Індія, Бразилія та Німеччина.

Тривалий час у багатополярному світі між провідними акторами зберігався певний консенсус щодо загальноприйнятих "правил гри на міжнародній арені", оскільки це відповідало їхнім геополітичним інтересам. Проте очікування, що провідні гравці — "полюси" і надалі залишатимуться прибічниками переважно "м'якої" геополітики і без крайньої потреби не вдаватимуться до застосування "жорстких" (силових) засобів, не справдилися.

За нинішніх умов Північноатлантичний Альянс є найпотужнішою

(і дієздатною) у сучасному світі військово-політичною системою. Слід зазначити, що Нова Стратегічна Концепція НАТО "Активна участь, сучасна оборона" передбачає використання як політичних, так і воєнних засобів для подолання криз у всьому світі. При цьому НАТО демонструє готовність забезпечувати врегулювання воєнних конфліктів за допомогою своїх унікальних за технологічним рівнем збройних сил. Сучасна стратегія Альянсу передбачає застосування сучасних мережних технологій ведення воєнних операцій. Можливе застосування високоточної зброї, безпілотних літаків тощо. Вважалося, що війна дедалі більше набуватиме характеру поліційної акції. Планувалося формування глобальних поліційних сил для спільної боротьби "цивілізованих" країн світу з різними формами міжнародного тероризму.

Однак для дієвого протистояння воєнно-політичній експансії якоїсь із новітніх імперій зазначені вище поліційні акції не придатні. Тому світове співтовариство (якщо про нього можна вести мову) виявилося фактично безсилим, коли Російська Федерація у березні 2014 р. здійснила латентну агресію щодо суверенної України, територіальну цілісність якої вона мала гарантувати згідно з Будапештським меморандумом 1994 р. Під час проведення агресії вище керівництво Російської Федерації офіційно заявляло про те, що РФ не вводила свої збройні сили на територію Криму. За таких умов стороною конфлікту з владою України нібито виступало маріонеткове керівництво АР Крим, яке, зрозуміло, насправді спиралося на російські "багнети".

За такого несприятливого розвитку ситуації слід, на нашу думку, очікувати посилення безпекової складової європейської інтеграції. Найближчим часом можлива модернізація "Єврокорпусу" (при активній співпраці з НАТО). За умов протистояння з Російською імперією Євросоюз змушений буде або консолідуватися до дієздатнішої неоімперської структури, або погодитися на посилення ролі США у справі захисту європейської безпеки. При цьому слід очікувати на активізацію Північноатлантичного Альянсу в Європі, зменшення протиріч між "старими" і "новими" членами, зростання військових витрат держав НАТО. Це нагадує ситуацію часів "холодної війни". Проте США мають нині вже меншу вагу в світовій економці і, відповідно, менші можливості для одноосібних дій на світовій арені. З іншого боку, цей "виклик" може стимулювати реанімацію глобальної ролі США у світі і, відповідно, посилення однополярності. За такого розвитку глобальної геополітичної ситуації геоекономічні "центри" сучасного світу Японія та Німеччина змушені будуть збільшити своє співробітництво із США, безумовно, у ролі "молодших" партнерів. Слід також очікувати на активізацію імперської геополітики таких американських союзників, як Велика Британія та Франція.

Вважаємо, що Російська Федерація через дію санкцій з боку ЄС, США та інших розвинених країн може перетворитися на "ізольовану" імперію. А такий розвиток ситуації

має спрацювати на користь Китаю. "Піднебесна" отримає можливість посилити свій вплив на північного "сусіда", який, за умов згортання співпраці з багатьма традиційними партнерами, змушений буде дедалі більше потрапляти в економічну залежність від Китаю. І останній зможе також активізувати свій вплив на Нову Центральну Азію, зокрема, на Казахстан, Киргизію, Таджикистан, витісняючи звідти РФ.

Отже, за таких змін на світовій арені необхідне формування дієвої системи міжнародної безпеки і планетарного порядку, що відповідатиме потребам усіх держав світу з точки зору забезпечення їхнього суверенітету. Міжнародно-правові гарантії мають бути підкріплені ефективними інструментами інститутів міжнародних організацій, насамперед, реформованої Організації Об'єднаних Націй.

УДК 37:005.921
В. М. КОЛПАКОВ

САМОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 84–88

1. Основна проблема в стратегічному управлінні та підготовці управлінської еліти

Основна проблема в реалізації проекту підготовки управлінської еліти полягає у відсутності в реальному соціально-економічному і політичному середовищі відповідного замовлення, суб'єктивної неготовності сучасних управлінців долати прагматичну спрямованість в управлінській діяльності, в інертності внутрішнього світу людини, сформованості стереотипів мислення, що носять антикультурний характер. Саме управлінське й особливо стратегічно значуще, в організаційному плані, середовище перебуває в суб'єктивних рамках прагматичності або, за І. Кантом, "практичного розуму", відсторонене від "чистого розуму". Це призвело практику стратегічного управління і мислення до непрофесійності використовуваних методів, технологій, а отже неефективності, неконкурентності у взаємодіях не тільки на Заході, а й на Сході, де долають однобічність "практичного розуму" (Китай, Індія, Японія та ін.)

Крім того, управлінська освіта орієнтована або на "здорову інтуїцію" прагматика в управлінні, або на "здоровий глузд", а частіше на стихію здобуття знань і хаос у способах їх використання. У кращому випадку, наші управлінці уподібнюються апробованим у різних умовах зразкам. Науково-понятійні підстави у прийнятті стратегічних рішень, зведені до випадкових узагальнень, ґрунтуються на суб'єктивній думці, що приймає і реалізує стратегічні управлінські рішення. Управлінська освіта, орієнтована на парадигму знань, форми організації та самоорганізації мислення і дії в управлінні не відповідають вимозі часу. Свідомість і самосвідомість управлінця, особливо стратегічного управлінця, реагує на реальність надто суб'єктивно і не володіє методами і технологіями пізнання істини.

Навіть маючи природні задатки до стратегічної діяльності, людина не може їх реалізувати, оскільки і суб'єктивні передумови залишаються не введеними у світ культури мислення та відповідної форми її застосування. Освітня система консервує прагматизм і відсторонює "чистий розум", знижуючи потенціал управлінського корпусу. Наслідком вищесказаного є незначність або "шкідливість" створюваних стратегічних планів, проектів і навіть цілей, неготовність розуміти і створювати

високі ідеї та ідеали як особливі засоби стратегічного управління. Вищі підстави для стратегічного управління залишаються емпірично обумовленими, швидко старіють ще в ході створення. Талановиті учасники стратегічного управління знаходять "навпомацки" більш-менш значущі рішення. Діють без наукових, значущих обґрунтувань, без надійних доказів, а орієнтуючись на "думки".

Талановиті управлінці, навіть якщо вони уподібнюються героям управління, зразкам великої успішності прагматичного типу, залишаються нечутливими до сучасних способів мислення. Такі суб'єктивні якості кращої частини управлінського корпусу, яка проявляє чесність, щире прагнення до ефективності, до успішності управлінської практики і до благополуччя країни, зумовлюються освітньою сферою, що не дає можливості розв'язати проблеми суспільства, держави, конкретної організації. Вся система стратегічного управління є, насамперед, "розумовою", що зберігає за Г. Гегелем, "резонерство розуму" і, отже, неусвідомленість того, що розум не може надійно вести до суті, не може розділити істотне і несуттєве. В силу цього знання про суть стратегій і стратегічного мислення та управління, про суть буття людини і людства при організації процесів розробки і прийняття рішень на "вищому", стратегічному рівні і т. п., лишаються не вивченими. З цим же пов'язана гранична згорнутість філософської складової наукової освіти, відсторонення від серйозних логіко-семіотичних факторів побудови понять, ігнорування рефлексивної усвідомленості в понятійному конструюванні, самоусунення від вимог, характерних для арбітражного супроводу дискусій.

При переході від суб'єктивного сенсу теоретика до понять і категорій, до онтологічних абстракцій, теоретична думка частіше залишається на етапі або емпіричних узагальнень, або на етапі розумового конструювання поза підпорядкуванням рамок логіко-семіотичних, філософсько-онтологічних і культурно-розумових, методологічних критеріїв. Теоретична практика в науці, особливо в гуманітарній, у тому числі в науці про управління, "затрималася" на рівні, який лише "самоусувається" від сутності, створює свої умови надійного відставання всієї сфери стратегічного управління від вимог часу. У цих умовах така практика лише консервує відставання України і поглиблює його, створюючи величезний розрив між інтелектуально-духовним потенціалом України і масштабами його проявів.

В умовах світової цивілізаційної кризи, — частіше визначається як фінансово-економічної, — за наївністю або спекулятивністю, на перший план висувається необхідність побудови зразків та еталонів "цивілізаційного управління". Тому вищою актуальністю постають розробки сутнісних поглядів про цивілізацію, цивілізаційну динаміку, про локальний та глобальний цивілізаційний процес, про цивілізаційні форми і технології управління, цивілізаційну аналітику, про суб'єктивні вимоги до цивілізаційного типу управління і т. п. Однак з тим багажем знань і умінь, орієнтацією і самоменеджментом, який має сформований управ-

лінський корпус, неможливо використовувати нові форми управління. Це гарантує цивілізаційну підставу, не гідну для українського народу. Стратегічне управління, "прозріння" еліти України, передбачає не локальні корекції в управлінській практиці і її науково-філософський супровід, а зміну "парадигми", культурно-розумовий і культурно-мотиваційний, а також культурно-самокорекційний ривок, "прорив". Потрібно здійснити "культурну революцію", необхідна інтелектуально-духовна мобілізація в управлінському корпусі. Це необхідно зробити і в науці, філософії, методології, в консультаційно-аналітичному корпусі. Той, хто самовисувається сьогодні на роль лідера і в справі стане історично значущим представником України, стане бажаним вождем народу. Однак без стратегічного, цивілізаційного управління, в сучасному кризовому періоді це не може відбутися.

2. Перехід до культури мислення

В основі стратегічного мислення лежить культура використовуваних понять, оперування ідеальними об'єктами (абстрактними, сутнісно зрозумілими об'єктами), змістом яких виступають макросистеми. Уміння працювати з ідеальними об'єктами в різних формах і жанрах зумовлює професіоналізм стратегічного мислителя. Але оперування ідеальними об'єктами, виділеними в знаково-символічних засобах, передбачає сформованість ряду спеціальних здібностей. При цивілізаційному підході до управління підпорядкування вимогам інтелектуальної, мотиваційної, самокорекційної і т. п. культури є обов'язковим. Стратегічний управлінець (стратег) повинен максимально повно запозичувати вимоги культури мислення як умови вирішення стратегічних завдань і проблем. Однак сформована освітня система не орієнтована на такі вимоги і не формує основи культури мислення управлінців і стратегів. Поодинокі винятки пов'язані з цивілізаційною спадщиною деяких країн, наприклад, Китаю. Спроби використання культурної спадщини Китаю в Європі, включаючи виділення типології "стратегем" тощо, носять поверхневий характер.

Якщо сучасна система освіти не здійснює стратегічної підготовки, то її реалізація полягає у формуванні стратегічної здатності самостійності, а це піднімає роль і місце в підготовці елітних управлінців — "самоменеджменту". Однак, у цьому випадку стратегічним завданням стає подолання інерції "звичайного" мислення, свідомості і самосвідомості, "включення" у розвиток механізмів вищої психіки — самовизначення, волю і т. п., але головне — механізм рефлексії.

3. Вирощування професійного самоменеджменту майбутньої управлінської еліти

Досвід аналітичного ставлення до розробок освітніх технологій, концепцій, теорій, стратегій освітніх систем тощо, участі в подібних дослідженнях і розробках, як і реалізації інноваційно орієнтованої освіти показує, що всі прості і складні проекти, моделі професійної освіти є наслідком тих вихідних концептуально-теоретичних версій, які лягають в основу вдосконалення освіти. Найчастіше проектувальники та реалізатори дуже вільно трактують запропонова-

ні ними концептуально-теоретичні підстави. Вони суттєво спрощують ці підстави, роблячи моделі, зразки результатів заручниками концептуально-теоретичної некомпетентності.

Для вирощування професійних здібностей управлінця, тим більше стратега, особливу значущість має ігромоделювання як розвиваюча функція. Ця форма найскладніша. Вона пов'язана зі здійсненням самоорганізації, самоменеджменту в заздалегідь невідомих обставинах. Сюжет, сценарій, певна роль учню пропонуються лише потенційно і лише в ході заняття їм визначаються задані рамки, здійснюється введення ситуаційних сценарних поправок і т. п. Практика показала, що саме в таких умовах і необхідно навчатися. У цій діяльності пропонуються "задачі" і "проблемні" ситуації, що закріплюють колишні здібності і стимулюють виникнення, на базі колишніх, нових здібностей.

Передбачуваний тип розвиваючих ігор та ігротренінг включають в себе систематичний момент аналізу, синтезу, поправок, тобто опосередкування рефлексією, що прискорює перебіг процесу суб'єктивних перетворень, усвідомлення шляхів удосконалення. Основним шляхом тут є професіоналізація самоменеджменту.

Висновки

1. Підготовка управлінської еліти, особливо стратегічно орієнтованої, передбачає перехід до окультурення мислення. Найбільш складним і вихідним виступає специфічне стратегічне мислення. У рамках цивілізаційного підходу до управління підпорядкованістю вимогам культури, культура самоорганізації, самоменеджменту є обов'язковою. Стратег, у межах мислення, повинен максимально повно запозичувати вимоги культури мислення як умови вирішення стратегічних завдань і проблем. У свою чергу, стратегічне мислення формується на основі понятійної культури, правильного використання понять.

Однак, ще Л. С. Виготський переконливо показав, що поняття в лекційних формах занять, які є основними у нашій системі підготовки управлінців, не формуються. Необхідно це здійснювати в діяльнісній формі.

2. Вирощування професійного самоменеджменту майбутньої управлінської еліти — це вирощування здібностей до стратегічного мислення. Усі інші здібності лише носять забезпечення характеру, в тому числі мотиваційні, самокорекційні, погоджувальні і т. п., або підсилюють характер. Основним підсилюючим компонентом підготовки управлінської еліти є самоменеджмент людини. У процесі підготовки, на різних етапах, можна вводити орієнтування і моделі, пов'язані з типовими проблемами підприємства, регіону країни, глобальної динаміки економічного та цивілізаційного розвитку. Методично правильно це здійснювати в цілісному підході до економічного, політичного, індустріального, наукового, освітнього, соціального, культурного, духовного і т. п. аспектів розвитку.

Література

1. *Анисимов О. С.* Новое управленческое мышление: сущность и пути

формирования / О. С. Анисимов. — М.: Экономика, 1991. — 352 с.
2. *Анисимов О. С.* Стратегическое мышление: проблема достижения разумного уровня. — М., 2012. — 556 с.
3. *Гегель Г. В.* Наука логики // Энциклопедия философских наук. — Т. 1. — М.: Мысль, 1974. — 471 с.
4. *Гегель Г. В.* Философия духа. — Т. 3. — М.: Мысль, 1977. — 471 с.
5. *Канеман Д.* Отображения ограниченной рациональности: перспективы исследования интуитивного суждения и выбора // Мировая экономическая мысль: лекции нобелевских лауреатов. — М., 2005. — Т. 5. — Кн. 2. — 812 с.
6. *Кант И.* Критика чистого разума. — М.: Мысль, 1964. — Т. 3. — 799 с.
7. *Колпаков В. М., Дмитренко Г. А.* Стратегический кадровый менеджмент. — К.: МАУП, 2005. — 744 с.
8. *Колпаков В. М.* Теория и практика принятия решений: Учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. — К.: МАУП, 2004. — 504 с.

УДК 368.914
В. А. КОМАРОВ

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ І ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 89–93

Щорічно, 20 лютого, ООН святкує Всесвітній день соціальної справедливості. У резолюції ООН говориться про "необхідність подальшого нарощування зусиль міжнародного співтовариства в галузі викорінення злиднів, забезпечення повної зайнятості, гідної роботи, рівності чоловіків і жінок, соціального благополуччя та соціальної справедливості для всіх" [1].

За даними експертів, співвідношення активів 100 найбагатших людей до ВВП становить 38 %, що є найвищою концентрацією капіталу у світі. В США — 7 %, Франції — 10 %, навіть Росії — 22 % [2], 16,3 % громадян існують за межею бідності, а ще 80 % вважають себе бідними [3].

Суспільство перебуває у підвішеному стані. Більшість налаштована не на те, щоб якимось чином зробити суспільство більш справедливо влаштованим, а вбудуватись в ті умови, які є.

Тому необхідні радикальні економічні реформи, спрямовані на перерозподіл власності, експропріацію великих капіталів на користь більшості.

Держава повинна встановити підйомний порядок призначення пенсійного забезпечення, щоб воно не було непідйомним тягарем. Що для цього потрібно зробити? Змінити філософську складову пенсійного забезпечення в країні, основи та порядок їх призначення.

Ким за своєю соціальною суттю є пенсіонери? УТРИМАНЦЯМИ. Так, так — утриманцями на шиї держави. Жоден з них не приносить прибутку, тому що система пенсійного забезпечення цього не вимагає. І це справедливо. Людина виконала вимоги держави щодо умов гарантованого отримання статусу соціального утриманця — пенсіонера. Так передбачено чинним законодавством [4, ч. 2, ст. 2; 5, п. 1, ч. 1, ст. 398]. Це є великою проблемою для держави. Станом на сьогодні, у середньому, в Україні, на одного працюючого припадає два пенсіонери [6]. Тобто працюючий змушений платити підвищені податки, щоб пенсійний фонд міг утримувати пенсіонерів. За прогнозами спеціалістів, ця проблема має тенденцію до зростання, а отже погіршення для всіх верств населення. Хто тільки не намагався стати месією, який вкаже шлях до розв'язання цієї проблеми. Навіть пенсійну реформу оголосили, щоправда далі декларацій і погіршення стану працюючих діло не пішло, а її ідейний натхненник

виявив бажання зайнятись ідеологією Партії регіонів, тихенько відмовившись продовжувати втілювати в життя ту саму реформу, за яку так ратував у засобах масової інформації. Завбачливий виявився політик і нездарний державний діяч, хоч і позиціонував себе як політик нової формації. Мабуть, просто не знає, про що б наші політики не декларували, усе це в історії людства колись вже було. Не було лише одного — сумлінного, чесного, принципового, справедливого політика-державного діяча, який би опікувався інтересами країни і суспільства більше, ніж своїми власними. Тому, мабуть, і називають політику брудною справою для негідників. На жаль, більш ніж двадцятирічна практика незалежної України ще не спростувала цього твердження. Але це вже інше питання, тому повернемось до нашої теми.

Отже, у перспективі пенсіонерів стане більше, а тих, хто працює і платить податки — менше. За прогнозами економістів, якщо не вжити якихось кардинальних заходів, держава може стати нездатною нести соціальне навантаження і просто збанкрутує [7]. У зв'язку з цим, які кардинальні підходи до організації пенсійного забезпечення в країні можна запропонувати? Перше. Цей крок вже зроблено. Підвищено вік і страховий стаж, які дають право на пенсію. З урахуванням нинішнього становища і найближчого майбутнього (до п'ятидесяти років), цей вік виходу на пенсію (шістдесят років) максимально критичний. Пояснення просте — низька якість і тривалість життя в Україні. Якщо навіть прямо зараз почати вживати науково обґрунтовані заходи щодо поліпшення цих критеріїв, то середньоєвропейського рівня ми досягнемо навряд чи раніше, ніж через півстоліття. І це за умови, якщо почати працювати вже сьогодні, а не колись у перспективі. Друге. Розмір пенсій усіх пенсіонерів має бути однаковим. Для цього потрібно провести відповідні розрахунки з науковим обґрунтуванням розміру пенсійних виплат і умов та можливостей їх підвищення. При цьому підвищувати пенсії не за тими заплутаними, майже шахрайськими схемами, до яких вдавались наші уряди, а прозорими і зрозумілими, щоб людина могла легко її порахувати. Якщо рівень пенсії підвищено на певні проценти, то це має бути єдина цифра в абсолютному виразі для всіх пенсіонерів України. Дехто з опонентів може заперечити, що автор пропонує "урівнялівку", а це погано. Якщо завгодно — так, пропонується зрівняти всіх пенсіонерів у правах і можливостях як це вимагає конституційна норма, що міститься у ст. 46 і 48 Конституції України [8]. Егалітарний підхід до матеріального забезпечення працюючої людини — це шлях у протилежному напрямку від справедливості. Різниця у рівні кваліфікації, умовах праці, посадах, які займають працівники, трудовому стажі тощо — все це повинно знаходити своє відображення у рівні матеріального забезпечення, підкреслюю, працюючої людини. Але ж, у нашому випадку, мова йде про, підкреслюю, соціальних утриманців і підходити з тією ж самою міркою до них несправедливо, оскільки для держави всі однаково бездіяльні, чи колишній президент, чи прибиральник. Різниця в їх матеріальному забезпеченні

є обґрунтованою доти, доки вони приносять прибуток країні у вигляді матеріального або духовного блага. А який дохід державі від пенсіонера президента, або пенсіонера прибиральника? Питання риторичне, тому наполягатиму, що такий крок був би своєчасним і з точки зору економіки, і соціальної справедливості. Тільки такий підхід дасть змогу зробити рівень пенсійного забезпечення достатнім і необтяжливим для держави. Для тих, хто буде прикриватись нормами Конституції України, які забороняють погіршувати матеріальне становище людини, хочу нагадати, що мова йде про дійсне реформування основ пенсійного забезпечення в країні і виправлення ситуації, яка у недалекій перспективі призведе до того, що постане питання про реальний суверенітет і незалежність країни. З огляду на це, наші народні обранці мають скористатися правовими можливостями, що надає їм законодавство України, і набрати необхідну конституційну більшість, щоб проголосувати за необхідні зміни до чинного законодавства.

Третє. Встановити рівень соціальної пенсії для осіб, які в силу поважних причин не виконали необхідні умови для отримання загальної пенсії. Поважні причини повинні мати чіткий вичерпний перелік і закріплені відповідною нормою законодавства України.

Таким чином, в Україні законодавчо встановлюються і закріплюються два види пенсійного забезпечення — загальна пенсія і соціальна пенсія.

Четверте. Щодо пільг. Держава повинна взяти на себе встановлення пільг для непрацюючих пенсіонерів залежно від рівня загальної пенсії. Якщо він буде достатнім і рівень пенсій науково обґрунтовується, то обсяг пільг зменшується, якщо буде відставати від науково обґрунтованого — обсяг пільг зростає. Усе це контролюватиме Кабінет Міністрів України. Пропонується максимальний рівень пільг: безоплатне користування громадським транспортом, електроенергією, водопостачанням, газопостачанням, користування житловим приміщенням, медичним обслуговуванням, протезуванням інвалідів. Тобто мінімально необхідний набір пільг, пов'язаний з проживанням у житловому приміщенні і міською, селищною інфраструктурою.

П'яте. Пенсії існуватимуть тільки двох видів — за віком і професійні. Загалом ці пенсії відомі [7]. Їх рівень не повинен відрізнятись. Єдине, що їх відрізнятиме — момент настання права на пенсію, тобто момент настання страхового випадку. Пенсії виплачуватимуться виключно з фонду пенсійного страхування. Все, що платитиметься з державного бюджету, матиме назву соціальної допомоги.

Шосте. Пенсії інвалідам й у зв'язку з втратою годувальника є соціальним навантаженням для держави незалежно від стану страхового фонду (внеску) громадянина. Це той форс-мажор, від якого держава повинна страхувати кожного громадянина і, відповідно, кошти на ці виплати плануватимуться державою щорічно законом про бюджет за потребою. А отже, ці виплати, по суті, є не пенсіями, а державними допомогами [9].

Сьоме. Соціальних пенсій не повинно бути взагалі. Пенсія — це га-

рантія людині, яка все життя працює задля цього, і своєю працею створює суспільно необхідне матеріальне або духовне благо, яке має свою ціну як товар, а отже приносить прибуток, який може бути спрямований державою на економічний розвиток і суспільний достаток. Хто свідомо не включається в систему виробництва суспільно корисного продукту, той не має права вимагати від суспільства, в особі його представника — держави, будь-якого обов'язку щодо його утримання у непрацездатному віці.

Восьме. Найціннішим ліквідним активом особистого капіталу є пенсійне забезпечення. Обов'язкове державне пенсійне забезпечення — одна частина прибутку людини, яку вона заслужила. Держава пропонує другу можливість забезпечити майбутню стабільність і пасивний дохід — накопичувальну пенсію. Це принципово інша система забезпечення життя з виходом людини на пенсію. Вона має бути суто добровільною. Людина протягом трудової діяльності створює накопичувальний капітал. Тобто це теж є результатом тривалої суспільно корисної діяльності людини, але є автономною пенсійною системою. Розмір цієї пенсії, на відміну від обов'язкової, виключно індивідуальний, який напряму залежатиме від розміру внесків і загальної суми. Головне — держава повинна гарантувати людині її надання у повному обсязі за будь-яких обставин.

Підсумовуючи викладене, вважаю, що держава повинна забезпечити громадянину можливість заробити пенсію, яка фінансується з державного фонду зальнообов'язкового страхування, і створити умови реалізації бажання стати суб'єктом накопичувальної пенсійної системи, звільнивши Пенсійний фонд від зайвого навантаження, яке ані за своєю суттю, ані за формою не має жодного відношення до нього. Ніякого соціального популізму, пенсія повинна бути зробленою людиною, гарантованою державою і юридично захищеною.

Література

1. *Резолюція* "Всесвітній день соціальної справедливості" № A/RES/62/10, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 18.12.2007 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations
2. *6 олигархов* в Украине владеют активами стоимостью $35 млрд. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.vremia.ua
3. *21,5 млн украинцев* живет за чертой бедности — минтруд. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://politiko.ua/blogpost28184
4. *Кодекс* законів про працю України з постатейними матеріалами: У 2 ч. / Уклад. В. С. Ковальський, Л. П. Ляшко. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 1168 с.
5. *Про прийняття* за основу проекту Трудового кодексу України. Постанова Верховної Ради України від 20 травня 2008 р. № 283-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kadrovik.kiev.ua
6. *Річний* звіт 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mlsp.kmu.gov.ua/labour/control
7. *Пояснювальна* записка до проекту Закону України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mlsp.kmu.gov.ua

8. *Конституція* України // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
9. *Національний* план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів на період до 2020 року. Державна програма. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mlsp.kmu.gov.ua

І. В. КОСТЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 94–95

На сьогодні держава перебуває на етапі формування сучасного суспільства, тобто суспільства нового типу, яке ми можемо визначити як інформаційне. В умовах швидкого прогресивного суспільного розвитку інформаційних технологій значно розширюється доступ громадян до певних відомостей та видів інформації. Збільшується також обсяг так званої приватної інформації, тобто такої, яка містить дані про фізичних осіб. Така інформація є значною і важливою для підприємницької, політичної і соціальної сфер, а також для правоохоронної діяльності. В практичних підрозділах правоохороних органів України, а саме підрозділах органів внутрішніх справ, відомості та інформація щодо персональних даних про особу постійно накопичується з року в рік.

В Конституції України зазначається, що без згоди особи не дозволяється збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації, але законодавство України передбачає використання приватної інформації про особу у випадках, визначених законом, і тільки в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Необхідно зазначити, що до такої інформації в діяльності правоохоронних органів належать приватні дані про осіб, які вчинили правопорушення, притягалися до відповідальності, отримували паспорти, та інша інформація. Для органів внутрішніх справ України вищезазначена інформація необхідна, адже вона певною мірою дає можливість запобігати та протидіяти правопорушенням, виявляти потенційних правопорушників та проводити з ними профілактичні бесіди, оцінювати схильність тих чи інших осіб до вчинення неправомірних дій — як індивідуальних, так і групових, наприклад, при проведенні масових заходів, та інші аспекти.

Отже, життя кожної людини складається з двох сфер — особистої і суспільної. Особисте життя людини охороняється законодавством як національним, так і міжнародним. Наприклад, у Загальній декларації прав людини визначено, що ніхто не може зазнавати довільного втручання в його особисте і сімейне життя,

довільного посягання на недоторканість його житла, таємницю його кореспонденції або його честь та репутацію [2].

Недоторканість особистого життя особи означає заборону державі та її органам втручатися в особисте життя громадян. Разом з тим, працівниками міліції неодноразово проводяться перевірки щодо тих чи інших аспектів перебування громадян у певному місці в певний час з метою з'ясування їх причетності до вчинення правопорушень, вивчаються особисті характеристики з метою виявлення схильності їх до вчинення правопорушень та проводяться інші дії.

Таким чином, можемо стверджувати, що працівники міліції постійно порушують право громадян на особисте життя, виявляють інформацію, яка є таємною і яку громадяни не хочуть самостійно оприлюднювати. У зв'язку з цим необхідно створити оптимальне законодавство України відповідно до сучасної демократичної держави, що насамперед не буде порушувати та обмежувати права громадян України і накопичувати, розповсюджувати приватні дані без їх відома.

Література

1. *Конституція* України від 28.06.1996 // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. *Загальна* декларація прав людини // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Упоряд. Т. А. Яблонської. — К.: Сфера, 1999. — 342 с.
3. *Закон* України "Про інформацію" від 02.10.1992 р. // ВВР України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.

І. В. КОСТЕНКО
Р. Л. ЛУЖЕЦЬКИЙ

ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї І ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ТАКОМУ НАСИЛЬСТВУ ДІЛЬНИЧНИМ ІНСПЕКТОРОМ МІЛІЦІЇ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 96–98

На сьогодні однією з найактуальніших проблем сьогодення є насильство в сім'ї. Це негативне явище є гострою проблемою людства, адже кожна друга українська сім'я в сільській місцевості потерпає від жорстокого домашнього насильства. Відповідно до статистичних даних МВС України та громадських організацій періоду з 2010 р. по 2014 р. встановлено, що кількість осіб за вчинення насильства в сім'ї, які перебувають на профілактичному обліку, щорічно зростає і наближається вже до чотирнадцяти тисяч. Насильство в сім'ї є латентним правопорушенням, й існуюча статистика не відображає його масштабів. Тож зростання кількості зафіксованих органами внутрішніх справ України випадків насильства в сім'ї поки не можна розглядати як індикатор погіршення ситуації або показник для оцінки роботи ОВС. Отже, головною метою держави є попередження та протидія домашньому насильству й посилення захисту дітей від насильства в сім'ї.

У Конституції України зазначається, що людина є найвищою соціальною цінністю й ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню або покаранню [1].

В Законі України "Про попередження насильства в сім'ї" зазначається, що "насильство в сім'ї" — це заходи, які застосовуються до осіб, які вчинили правопорушення чи відносно яких чиниться насильство в сім'ї [2].

Відповідно до Закону України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису" насильство в сім'ї поділяється на такі види:

1) фізичне насильство — це умисне заподіяння одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, заподіяння шкоди його честі і гідності;

2) сексуальне насильство — це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру відносно неповнолітнього члена сім'ї;

3) психологічне насильство — це насильство пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може заподіюватися або заподіюється шкода психічному здоров'ю;

4) економічне насильство — це умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я [3].

Закон України "Про попередження насильства в сім'ї" покладає основні заходи щодо попередження насильства в сім'ї на відповідні органи й установами, а саме:

- органи виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї;
- служба дільничних інспекторів міліції;
- кримінальна міліція у справах неповнолітніх органів внутрішніх справ;
- органи опіки і піклування;
- кризові центри;
- центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї;
- органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування.

Виходячи з вищезазначеного, відповідно до законодавства України одне із головних завдань покладається на службу дільничного інспектора міліції у протидії насильству в сім'ї та виявленні правопорушника й особи, що постійно потерпає від насильства в сім'ї. Метод дільничного інспектора міліції у протидії насильству є забезпечення прав і свобод громадян та попередження вчинення таких злочинів, як заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв, мордування, та притягнення до відповідальності громадян, які чинять насильство в сім'ї. Взаємодія дільничного інспектора міліції здійснюється постійно з іншими підрозділами ОВС, правоохоронними органами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю для подолання цієї суспільно небезпечної проблеми.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України "Про порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу" від 26 квітня 2003 р. № 616 дільничний інспектор міліції має отримати звернення від особи, стосовно якої вчинено домашнє насильство, та реагувати на таке звернення [4]. Дільничний інспектор міліції вживає ефективні заходи відповідно до нормативно-правових документів відносно домашнього дебошира виключно за такими умовами:

1) сімейного кривдника застали при скоєнні насильницьких дій;
2) жертві сімейного насильства заподіяно тілесних ушкоджень;
3) сімейний дебошир не заперечує свою вину, або факт вчинення насильства підтверджують свідки.

Дільничний інспектор міліції складає адміністративний протокол за ст. 173-2 КупАП відповідно до вищезазначених умов, коли правопорушник визнає свою вину у вчиненому правопорушенні чи за наявності свідків.

Отже, коли жінка звертається до органів внутрішніх справ України із заявою, що відносно неї вчинене домашнє насильство і не може опосередковано довести факт скоєння такого насильства, вона фактично залишається без захисту (виноситься постанова про відмову у порушенні кримінального провадження, іноді додатково складається рапорт про проведену профілактичну бесіду з чоловіком). Зазначене призводить до усвідомлення домашніми хуліганами своєї безкарності та до віктимної поведінки їх жертв, що провокує активізацію насильства в такій сім'ї у подальшому.

Література

1. *Конституція* України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. *Про внесення* змін до Закону України // Закон України "Про попередження насильства в сім'ї" від 15.11.2001 № 2789-III (зі змінами, внесеними Законом від 25.09.2008 № 599-VI).
3. *Закон* України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису" від 15.05.2003 № 759-IV (зі змінами, внесеними Законом від 25.09.2008 № 599-VI).
4. *Постанова* Кабінету Міністрів України "Про порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу" від 26.04.2003 № 616.

Т. О. КОСТЮК

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 99–101

Становлення України як соціальної, демократичної і правової держави наразі потребує формування якісно нової системи органів державного управління, оскільки та система функціонування і взаємодії органів державної влади, яка склалася за часів незалежності, залишилась майже без змін успадкованою від СРСР, виявилась неспроможною ефективно функціонувати і, як результат, повністю себе дискредитувала.

У зв'язку з цим виникає необхідність як структурних перетворень, так і нових підходів до нормативного оформлення і розмежування компетенції між усіма органами державної влади та місцевого самоврядування. Через те що сам апарат державного управління визначає зміст і загальну спрямованість внутрішньої та зовнішньої політики держави, актуальним є як загальнотеоретичне окреслення поняття, ознак "апарату державного управління", так і визначення напрямів удосконалення його функціонування в сучасних умовах й активно пропагована та на сьогодні конче необхідна люстрація влади.

Механізм держави є комплексом організацій, який характеризується внутрішньою єдністю. Визнання того факту, що державний механізм являє собою сукупність усіх державних організацій, підвищує його значущість для суспільства.

У широкому розумінні державний апарат включає власне не тільки органи державної влади, а й збройні сили, правоохоронні та інші органи примусу.

Механізм держави включає в себе всю систему державних організацій — організованих державою колективів людей, які забезпечують керівництво і безпосереднє здійснення функцій держави.

Апарат державного управління — відносно самостійна система органів виконавчої влади (органів державного управління), що мають державно-владні повноваження з метою реалізації завдань і функцій держави шляхом повсякденної й оперативної виконавчо-розпорядчої діяльності в економічній, соціальній та іншій сферах.

Слід розрізняти апарат державного управління як систему органів та апарат органів державного управління, до якого входять певні структурні підрозділи, які за своїм характером мають консультативне та інше (допоміжне чи обслуговуюче) значення щодо виконання відповідними органами покладених на них

державно-владних повноважень. Наприклад, апарат Кабінету Міністрів України, апарат місцевих державних адміністрацій тощо. Крім того, слід розрізняти апарат державного управління та органи виконавчої влади. Апарат державного управління — відносно самостійна система органів виконавчої влади (органів державного управління), які беруть участь у реалізації основних завдань і функцій держави. Органи виконавчої влади реалізують функції держави, виконуючи положення Конституції та законів України, актів Президента України, а також нормативні акти органів державного управління вищого рівня.

Виходячи з визначення апарату державного управління, слід виділити ознаки державного управління:

1. Ієрархія побудови та діяльності управлінських ланок, їхня субординація та взаємодія.

2. Велика кількість різних видів виконавчих органів із погляду компетенції та структурно-функціональної специфіки:

- галузеві;
- міжгалузеві;
- функціональні.

3. Управлінський характер діяльності, що означає підзвітність і виконання законів та інших рішень законодавчих і представницьких органів, а також вирішення питань, які входять до його компетенції.

4. Організуючий характер апарату державного управління.

5. Динамізм, оперативність і конкретність діяльності.

6. Професіоналізм.

Аналіз наукових робіт, присвячених окремим аспектам функціонування вітчизняного апарату державного управління, дає підстави дійти висновку про необхідність підвищення ефективності його діяльності. Для вдосконалення функціонування вітчизняного апарату державного управління слід вжити такі заходи, як:

а) скорочення управлінських підрозділів;

б) оптимізація структури і системи;

в) корекція компетенцій і повноважень;

г) пошук нових форм і методів управління;

ґ) зменшення матеріальних витрат за рахунок наукової організації праці;

д) підбір і перепрофілювання кадрів.

Власне, кадрове питання є найактуальнішим і найгострішим. Адже хоча обличчя влади змінилося, обличчя при владі залишились ті самі. І саме їм не довіряють українські громадяни. Саме тому 26 березня 2014 р. у Верховній Раді було зареєстровано "Проект закону про проведення люстрації в Україні" № 4570, внесений депутатами від партії "Свобода" — О. Тягнибоком, О. Осуховським, А. Вітівом, Ю. Сиротюком, Л. Мартинюком.

У цьому законопроекті, зокрема, висувались вимоги до потенційних членів уряду, який мав би стати урядом народної довіри. Отже, член уряду:

- не повинен входити до списку найбагатших людей України;
- не повинен займати керівну посаду у виконавчій владі з початку 2010 р.;

- не повинен бути працівником Адміністрації Президента України з початку 2010 р.;
- повинен мати досвід роботи в державних структурах не менше семи років, за винятком МВД, СБУ, Міноборони;
- повинен мати досвід роботи на керівних посадах не менше п'яти років;
- не повинен бути причетним до порушення прав людини і корупційної діяльності.

Практика проведення люстрації застосовується вже давно. Типовим зразком люстрації були радянські "чистки" 1920–1930-х років та обмеження прав колишніх дворян, чиновників імператорської влади, жандармів. Люстрація мала місце в Німеччині і Японії по завершенні Другої світової війни. У Східній Європі у 1989 р. було обмежено доступ до державних посад особам, пов'язаним у минулому з репресивним апаратом комуністичних режимів (у тому числі і для співробітників й агентів таємної поліції та членів комуністичних партій).

Таким чином, бачимо, що найактуальнішою проблемою і запорукою дієвих перетворень з метою переформування державного апарату є приведення до влади спеціалістів з великим досвідом роботи у тій чи іншій галузі, людей, не причетних до корупційних дій жодної з попередніх влад. Такі люди, безперечно, є, але потрапити у владні інститути їм майже неможливо, адже боротьба з корупцією, на жаль, так і залишилась майданівськими гаслами як у 2004-му, так і в 2014 р. З практичної точки зору, цю проблему можна було б вирішити, оголосивши щось на кшталт загальнонаціонального конкурсу резюме. Слід також законодавчо закріпити принципи залучення кадрів до державного апарату та його функціонування. А так оголошена люстрація наразі зводиться до простого тасування старої колоди політичних гравців та їх ротації при владі, що не сприяє ні ефективному проведенню реформ усередині країни, ні утвердженню її позитивного іміджу на міжнародній арені.

УДК 659:339.13:519.862
А. С. ЛИСЕЦЬКИЙ

АГРАРНИЙ РИНОК: НОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 102–108

Останнім часом аграрний ринок розвивався всупереч трьом суспільним вимогам: 1) державного регулювання соціально-економічної ефективності з урахуванням особливостей внутрішнього попиту на продовольство і пріоритетного пошуку ренти переважно у сфері харчової промисловості; 2) дотримання вимог аграрної науки ведення сільського господарства з можливими стратегічними втратами якості і виснаження ґрунтів через перенасичення виробництва технічними культурами, зокрема олійними; 3) забезпечення єдності економічного розвитку сільського господарства і сільських територій через прояви латифундизму окремих громадян і компаній, які орендують земельні ділянки в різних регіонах України і уникають проблем розвитку села. Ключовим питанням розвитку аграрного ринку є питання реалізації експортного потенціалу і більш повного використання продуктивних сил України при збереженні вільного внутрішнього ринку продовольчих товарів з урахуванням наукових норм харчування населення, що віддзеркалюють рівень життя і добробут усіх соціальних груп населення. Потреби є пріоритетними до попиту на продовольство через вірогідність втрати здоров'я великими групами населення, зокрема порушення розвитку організму дітей через дефіцит продуктів тваринного походження. Спостерігається розшарування виробників сільськогосподарської продукції, засилля іноземних перекупників сировини і недбале ставлення до збереження незалежності та конкурентоспроможності господарської системи на світовому ринку. Для зміцнення державності, забезпечення конкурентоспроможності виробників життєво необхідних суспільству продуктів харчування, продовольчої безпеки держави, в цілому зростання добробуту і рівня життя громадян України потрібно чітко визначити нову парадигму розвитку ринку на користь політики автаркії у питаннях креативу економіки і заперечення проявів жадоби до легкої наживи на ресурсах України.

Нашим завданням є дати визначення, залучити вимірники, вивчити стан, обґрунтувати сегментацію секторного і ринкового простору з урахуванням можливої нової парадигми розвитку аграрного ринку країни.

Визначення парадигми розвитку аграрного ринку включає принци-

пове вирішення ключових питань, зокрема: про монополію приватної власності на засоби виробництва; про доцільність стимулювання пріоритетного розвитку підсобних селянських господарств, про підтримку приватних господарств товарного типу з державного бюджету; про вільний доступ до ринків збуту і опціонові торги на товарних біржах без посередників, про виокремлення питань відповідальності за порушення антропогенного навантаження на довкілля тощо.

Вимірниками ефективності організаційних форм аграрного ринку мають бути індикатори трьох рівнів: соціально-економічного, економічної конкурентоспроможності, екологічної безпеки використання природних ресурсів.

Вивчення стану і динаміки процесів розвитку ринку ґрунтується на даних статистичних спостережень у ретроспективі на 23 роки. Системний аналіз передбачає поділ інформації на дві частини: індикатори ендогенного характеру, зокрема оцінки обсягів продуктових потоків, та оцінки екзогенної дії, зокрема секторного розвитку сільськогосподарського виробництва. Політичними змінними екзогенного типу є наукові норми харчування населення і секторний поділ основних сільськогосподарських ресурсів України, що на відміну від інших ринкового простору є особливими.

Сегментація аграрного ринку може бути обґрунтованою, якщо буде оцінено варіанти балансів продовольства. Ринковий простір обмежено попитом населення, що моделюється від прогнозів кількості населення та наукових норм харчування. Неринковий обіг продовольства виокремлюється прогнозом розвитку підсобних присадибних господарств селянського сектору економіки. Балансовий метод дає можливість прогнозувати чотири типи балансових моделей аграрного ринку, зокрема: 1) прогноз балансів окремих видів продовольства; 2) прогноз балансу міжгалузевого типу з урахуванням зв'язків одного потоку з іншим; 3) прогноз балансів кінцевого використання продукції з обсягами сільськогосподарських ресурсів; 4) прогноз балансів доходів і витрат з урахуванням вільного ціноутворення в ланцюгових схемах формування факторних доходів. Об'єднує ці прогнози аналіз сценаріїв розвитку ринку. Кількісні оцінки деяких результатів можна поставити на публічне або фахове обговорення.

Деякі результати дослідження

За 23 роки сільське господарство отримало 862 млн т зерна, 423 млн т картоплі, 156 млн т овочів, 90 млн т насіння олійних культур, 471 млн т цукрової сировини, 341 млн т молока, 50,1 млн т худоби і птиці на м'ясо, 291 млрд штук яєць, що відповідає середньому річному виробництву: зерно — 37,5 млн, картопля — 18,4 млн, овочі — 6,8 млн, насіння олійних — 3,9 млн, цукрові буряки — 20,6 млн, молоко — 14,8 млн, м'ясо — 2,2 млн, яйця харчові — 12,6 млрд відповідно.

Секторний розвиток виробництва, що вперше розмежовує ринковий і позаринковий обіг продукції сільського господарства і продовольства, характеризується таким поділом на сегменти (табл. 1).

Таблиця 1

Сегментація обігу сировинних ресурсів продовольства в Україні

Продукт	Середній обсяг на рік, млн т			ціна 2012, тис. грн/т	Цінність ринкова, млрд грн		
	всього	товарний сектор	нетоварний сектор		всього	товарний сектор	нетоварний обіг
Зерно	37,5	31,3	6,2	1,547	58,0	48,4	9,6
Картопля	18,4	1,0	17,4	1,544	28,4	1,5	26,9
Овочі	6,8	1,5	5,3	1,957	13,3	2,9	10,4
Олійні	3,9	3,3	0,6	3,584	14,0	11,8	2,2
Цукровий буряк	20,6	18,1	2,5	0,427	8,8	7,7	1,1
Молоко	14,8	6,1	8,7	2,662	39,4	16,2	23,2
Яловичина	0,9	0,5	0,4	29,867	26,9	14,9	11,9
Свинина	0,8	0,4	0,4	27,833	22,3	11,1	11,1
Бройлери	0,2	0,3	0,5	18,903	3,8	5,7	9,5
Яйця (млрд шт.)	12,6	6,5	6,1	0,627	7,9	4,1	3,8
Разом	x	x	x	x	222,7	124,5	109,6

Джерело: статистичні збірники та бюлетені

Сектор товарних господарств випускає 55,9 % продукції у вартісній формі, а нетоварний сектор присадибних і підсобних господарств — 44,1 %. Різні товарні групи мають іншу секторну сегментацію. Переважна частина продукції картоплярства й овочівництва виробляється у секторі підсобного господарства, що визначає зони товарних закупок продукції. Зернове господарство і виробництво технічних культур зосереджено у господарствах товарного ринкового типу. Розведення великої рогатої худоби, відгодівля свиней і яєчне птахівництво поділялося між секторами приблизно навпіл.

Експортний потенціал сільського господарства формується цілком за рахунок випуску продукції господарств, орієнтованих на ринок. Методика розрахунку доволі проста і зводиться у формулу:

$$Y = X - (N + K + F + V) = X - Q, \quad (1)$$

де Y — експортний потенціал видів продукції; X — обсяг виробництва; N — продукція, що спрямовується у насіннєвий фонд; K — обсяг продукції на фуражні потреби; F — обсяг суспільного фонду споживання продукції; V — перероблення продукції на непродовольчі товари і втрати при збиранні, транспортуванні та зберіганні продукції; Q — узагальнюючий показник обігу продукції на ендогенному рівні системи.

Держкомстат України розробляє баланси основних видів продукції сільського господарства і продовольства з 1992 р. Розрахунки ґрунтуються на методиці балансування продовольства ФАО ООН. Баланси публікуються у щорічних

виданнях "Споживання продовольства населенням України". Збірник містить три розділи: власне баланси основних видів продукції сільського господарства і продовольчих товарів; обсяги та рівень споживання продовольства за видами; надходження і використання ресурсів продовольчих товарів у секторах сільського господарства в регіонах України (табл. 2).

Експорт зерна у ретроспективі займав 20,3 % обсягу виробництва, олії рослинної — 62,7 %, цукру — 9,5 %, молочних продуктів — 5,4 %, яєць — 6,4 %. Внутрішній обіг окремих видів сировинних ресурсів і продовольства коливається від 40 до 100 відсотків виробленого. З урахуванням обсягів виробництва експортний потенціал не видається суттєвим: у середньому на рік експортувалося 8 млн т зерна і 900 тис. т олії. Зміна парадигми розвитку ринку стосувалася формування експортно-орієнтованої системи, що видавалася ефективною. Для підтвердження або спростування ефективності цієї політики треба звернутися до міжгалузевого балансу продуктових потоків з ресурсами як інструменту аналізу експортного потенціалу сільськогосподарського і продовольчого комплексу як системного об'єкта.

Міжгалузевий баланс має відповідати на питання, чи здатна країна забезпечити себе продовольчими товарами відповідно до наукових норм харчування населення та забезпечити експорт продовольства? З урахуванням такої постановки завдання методику аналізу у формулі (1) необхідно перебудувати з урахуванням системного характеру зв'язків між окремими продуктовими потоками за формулою:

$$Y = X - Q = X - Ax = (1 - A)X, \quad (2)$$

де Y — вектор обсягів експортного потенціалу; X — вектор обсягів виробництва сировинних ресурсів і продовольства; Q — матриця внутрішніх витрат продукції для вироб-

Таблиця 2

Баланси видів продукції сільського господарства і продовольства, %

Продукт	Внутрішній продукт					КП
	N	K	F	V	Q	Y
Зерно	16,6	41,4	21,7	0	79,7	20,3
Картопля	29,7	28,3	35,4	6,6	100	0
Овочі	1,3	14	80,3	4,5	100	0
Олія			37,3		37,3	62,7
Цукор білий			69,2	21,2	90,5	9,5
Молоко		15,9	78,7		94,6	5,4
Яловичина			88,6		88,6	1,4
Свинина			100			
Бройлери			100			
Яйця (млрд шт.)			85,5	8,1	93,6	6,4

Джерело: статистичні збірники та бюлетені

ництва продовольства; Ax — вектор внутрішніх витрат; A — матриця коефіцієнта витрат сировини на виробництво одиниці продовольства; 1 — діагональна матриця.

Експортний потенціал можна задавати як політичну змінну, завдання розвитку системи. Тоді пошуковим є структура виробництва:

$$X = (1 - A) - 1Y. \qquad (3)$$

Методика аналізу в формулах (2, 3) є класичною в галузі економіко-математичного моделювання на державному рівні. Процес виробництва і використання продукції сільського господарства і продовольства детермінований у часі та використовується у певних аналітичних схемах достатньо ефективно. Проте дуже важливо додати до методики параметри використання ресурсів, зокрема: земельних, кормових, біологічних, природних. Очевидно, що ефективність системи суттєво залежить від рівня ресурсної ємності виробництва, продуктивності худоби і птиці, урожайності сільськогосподарських культур тощо.

Земля є основним ресурсом для сільського господарства, а капітальні та трудові ресурси є дотичними саме до земельних ресурсів. Система рівнянь записується саме з боку витрат на виробництво основного ресурсу — землі. Завданням балансової методики є оцінка продуктивних сил природи і суспільства при використанні землі і біологічних об'єктів, а тому важливим напрямом аналізу балансів є оцінка забезпечення програм розвитку природними ресурсами. Для цього пропонується модифікований баланс:

$$G = R(1 - A)^{-1}Y. \qquad (4)$$

Ліва частина виразу є вектором попиту на екзогенні природні та сільськогосподарські ресурси. Права частина містить політичну змінну програми розвитку (Y) і мультиплікатор, що показує спосіб виробництва, тобто ресурсну (R) і продуктову (A) ємність виробництва.

Дослідження ретроспективи показує суттєві резерви розвитку, що не були задіяні. Ресурсну ємність виробництва зерна і цукрової сировини можна скоротити у 2,5 раза, овочів і молока — втричі. Середня урожайність зернових становить 2,57 т з 1 гектара посівів при потенціалі 6–7 т, картоплі — 12 т проти 30–35, цукрових — 21,4 т проти 70, молока — 2,73 т на фуражну корову проти 8–9 т тощо. Усього в галузі оброблялося 633 млн га сільськогосподарських угідь, або 27,5 млн га щорічно за наявності 41 млн га земельних ресурсів.

Балансознавство дає методологічну основу для оцінки суспільного виробництва, зокрема, можливість відповісти на питання, якими ресурсами можна досягнути бажаних результатів, якщо активізувати процес науково-технічних інновацій. У відкритих балансових моделях можемо оцінити блок первинних матеріальних витрат, зокрема енергетичних носіїв, мінеральних добрив, покупних кормових ресурсів тощо. Тому важливим етапом аналізу аграрного ринку потрібно вважати вартісний баланс ринкової цінності пропозиції продукції та оцінки факторів формування ціни виробництва:

$$D = pY - p^0R(1 - A)^{-1}Y = pY - cS. \qquad (5)$$

Семантика і прагматика виразу (5) зводиться до виявлення чистого доходу (D) від реалізації політики

орієнтованого на експорт потенціалу сільськогосподарського комплексу як різниці ринкової цінності кінцевої продукції (pY) і чистими витратами на оренду й утримання ресурсів (cS). При цьому завдяки використанню мультиплікатора зберігається структура елементів вартості.

Проте, як з'ясувалося у процесі численних досліджень, канонічна форма балансу з ресурсами (5) придатна лише для аналітичних схем зі сталими коефіцієнтами витрат ресурсів. Очевидно, що для сільськогосподарських і природних біологічних ресурсів такого бути не може: коефіцієнти ресурсних витрат є більш-менш сталими, а їх віддача може бути різною через відмінності їх продуктивного потенціалу. Звичайно, цей недолік може бути враховано у сценаріях розвитку ринку, проте пропонується більш простий інструмент, що відображено у кінці правої частини формули (5): доходи і витрати системи потоків представлено як скалярний добуток пар векторів відносно ринкової цінності та ринкової вартості ресурсів (табл. 3).

Питомі і сукупні витрати оцінено з урахуванням норм витрат (c) на одиницю і загальний обсяг (X) природних ресурсів. Ринковий дохід є похідним від рівня ринкових цін (p) і віддачі ресурсів (U). Фінансові результати є залежними від динаміки продуктивного потенціалу ресурсів сільського господарства, а тому нова парадигма розвитку аграрного ринку повинна вибудовуватися від комплексу заходів щодо підвищення ефективності використання ресурсів.

Загальний висновок. Сценарії розвитку агарного ринку і реалізації експортного потенціалу як для країни, так і для її регіонів потрібно розглядати на державному рівні у новій парадигмі розвитку. Сценарій, що заснований на тотальній підтримці сільськогосподарського виробника, є не тільки не прийнятним, а й веде у глухий кут проблем. Спеціалізація і комбінування виробництва може бути предметом державної підтримки тільки в рамках державної власності. Приватний сектор за визначенням має бути ефективним або поступитися власністю державі. Парадигма

Таблиця 3

Формування вартості продукції за елементами витрат

	Ресурс основний, тис. од.	Продукт середній, т/од. рес.	Ціна ринкова, тис. грн/т	Витрати на од. рес., тис. грн	Дохід з од. рес., тис. грн	Прибуток з од. ресурсу, тис. грн	Прибуток разом, млн грн
	X	U	P	C	up	d = up – c	D = (up – c)x
Зернові	9608	3,713	0,780	2,042	2,895	0,852	8190
Молоко	591	3,365	1,768	4,985	5,950	0,965	570
Соняшник	2563	1,705	1,390	1,657	2,369	0,712	1825
Свинина	1974	0,133	11,602	1,367	1,542	0,174	344
Яйця	29067	0,279	0,382	0,085	0,107	0,021	619
Птиця	85300	0,010	7,781	0,061	0,074	0,013	1091
М'ясо ВРХ	1158	0,154	8,356	1,956	1,289	–0,667	–772

Джерело: статистичні збірники та бюлетені

державного регулювання економіки сільського господарства має ґрунтуватися на реаліях і програмах розвитку села, а не виробництва. Ринок і ціноутворення мають бути вільними, а продовольча безпека — забезпечуватися державою за рахунок адекватної політики автаркії та протекціонізму.

Література

1. *Ашманов С. А.* Введение в математическую экономику. — М.: Наука, 1984. — 296 с.
2. *Лисецький А. С., Хвесик М. А.* Продовольча безпека України. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — 159 с.
3. *Леонтьев В.* Экономические эссе: Теории, исследования, факты и политика. — М.: Политиздат, 1990.
4. *Лисецький А. С.* Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз. — К.: Оріяни, 2005. — 374 с.
5. *Сільськогосподарський* комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку // За ред. А. С. Лисецького. — К.: РВПС України НАН України, 2009. — 216 с.
6. *Engel, Ernst.* Des Rechnungsbuch der Hausfrau und seine Bedeutung im Wirtschaftsleben der Nation, 1881.

УДК 130.123.4
П. Н. ЛИСОВСКИЙ

МУДРОСТЬ КАК КОНТИНУУМ ДУХОВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ МЕЖДУНАРОДНОМУ ТЕРРОРИЗМУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 109–113

Согласно свидетельству истории проблема духовной безопасности как противодействие международному терроризму находила свое выражение в разных трудах многих мировых мыслителей. Среди них необходимо отметить Лао-цзы, Конфуция, Платона, Аристотеля, Цицерона, Э. Роттердамского, Н. Макиавелли, Б. Спинозы, Т. Гоббса, И. Канта, Г. Гегеля, К. Маркса, Ф. Энгельса, Ф. Ницше, М. Вебера, К. Н. Леонтьева, Н. А. Бердяева, Хайдеггера, М. Фуко, Т. Парсонса и др.

Механизмы реализации духовной безопасности освещаются в трудах таких современных ученых, как: Л. И. Антошкиной, В. П. Андрущенко, В. Ф. Барановского, И. Ф. Надольного, Д. И. Дзвинчука, М. И. Дудки, В. С. Журавского и др. В них авторы особое внимание уделяют изучению образовательной составляющей духовной безопасности, характеризуют ее систему, структуру, формы, методы. Большинство исследователей интересуют вопросы трансформации образования, изменения в его структуре, содержании, и остаются недостаточно освещенными эффективные пути и средства выведения, в частности украинского образования, из глобального кризиса.

Поэтому перед современным человечеством возникает, в первую очередь, такая проблема, как борьба с международным терроризмом, поскольку терроризм — это общественно опасное явление. Ведь необходимо осознать, что терроризм является мощным орудием тоталитаризма и механизмом его распространения в мировом сообществе. Сегодня спекулятивные манипуляции сознанием в сфере борьбы с терроризмом являются источниками многих международных конфликтов и причиной огромного числа жертв среди мирного населения. В этом отношении терроризм дезорганизует общество и ведет его к состоянию упадка, страха и отчаяния.

Как говорит российский исследователь Юрий Ханжин: “Запугивание как инструмент борьбы должен быть признан преступной, противоправной формой деятельности и пресекаться как на международном, так и на внутреннегосударственном законодательном уровнях. Наиболее опасный терроризм — это терроризм государственный, манипулирующий

деятельностью правоохранительных органов и спецслужб для достижения определенной политической выгоды" [7, *18*].

При этом концептуальная трудность духовной безопасности обусловлена нелинейно эволюционирующими социальными системами, которые включают бифуркационный этап в своей явной и латентной формах развития, что определенным образом затрудняет процесс прогнозирования.

Безусловно, философия духовной безопасности как генеративно-целостное сознание общественных отношений должна креативно влиять на социальные институции, в частности университеты. К сожалению, сегодня происходят негативные тенденции в университетах, которые разрушают как национальную, так и воспитательную функцию данной институции. Именно славянские, православные университеты характеризуются стержнем воспитания. Эти университеты должны быть призваны к работе как идеологический инструмент государственной образовательной и воспитательной политики. "Попытка реанимировать воспитательную функцию университета в странах постсоветского пространства становится утопией" [1, *48*]. В этом отношении, на наш взгляд, нужно отказаться от стремления приспособиться к условиям, которые изменяются. Для этого необходима идея опережающего мышления.

В условиях современной полемики о развитии безопасности университета как основы высшей школы нельзя не обратить внимание на заинтересованность в современном движении образования стран постсоветского пространства к положениям Болонского процесса. Ведь в начале XXI века возникает потребность и важность использования и укрепления интеллектуального потенциала университетов как духовной безопасности в развитии социума.

Вместе с тем прослеживается концептуальная модель философии духовной безопасности в России, Украине, Белоруссии как интегративная идея сохранения славянского этноса. При этом следует акцентировать внимание на тяготение российской идеи университета к национальному и государственному централизму. "Идея университета в России была все время на службе у государственной машины. И так продолжалось всегда: и в эпоху Петра первого, и на протяжении всего советского времени. Именно такими же, лежащими в одной плоскости с государственными интересами, можно считать современные управленческие подходы к развитию образования в России" [1, *24*]. Тем более обоснованными являются современные требования центральной власти в России к развитию данной институции как инструмента государственной идеологии. Именно этому могли бы у славян поучиться многие новоявленные современные национальные государства. Вместе с тем необходимо отметить, что свобода воли в концептуальной власти славян выступает как основный механизм согласования индивидуальных и общественных интересов в обществе.

Что касается Белоруссии, то даже по оценкам ученых этого государства можно говорить, что система высше-

го образования начала складываться только с 1917 г. В современных же условиях единая, или цельная, концептуальная идея духовной безопасности Белоруссии находится в стадии диалектического саморазвития и самосовершенствования. Залогом успеха такой философии безопасности является патриотическое воспитание молодежи; мудрое использование и самосохранение как природных, так и производственных ресурсов страны. Здесь накоплен конструктивный дух культуры предпринимательства в условиях современной рыночной экономики: это порядок в общественной жизни, самодисциплина, толерантность и т. д.

В отношении Украины, то, несмотря на "украинский менталитет", который предусматривает многообразие подходов и амбивалентных позиций, проблема латентного смысла идеи духовной безопасности в образовании остается достаточно неисследованной. Это, прежде всего, базируется на отсутствии структурно-функционального подхода концепта духовной безопасности и целостного применения в современной практике. При этом, *гуманные намерения* диалектических связей между высшей школой, наукой и промышленностью должны отвечать требованиям времени как единого образовательного пространства вуза, науки и производства. Все это является залогом успеха в борьбе с международным терроризмом.

Кроме того, методологическая модель духовной безопасности позволит обеспечить формирование генеративно-целостной системы интеллектуально-творческой жизнедеятельности личности, государства и общества. В этом исследовании уделяется внимание таким ценностным регуляторам, как культура, традиция, идеология, мораль, научность, целостность мышления. Ведь сегодня в Украине наблюдается кризис духовно-нравственных ценностей, что проявляется в преобладании узкоэгоистических и корыстных интересов, в расширении границ отклонений поведения.

Перестроечная украинская идеология вновь оставила неосуществленными многоплановые ожидания различных социальных групп в обществе, на которые влияют конфликты и коллизии между властью и гражданской структурой управления. Ярким примером этому служит так называемый феномен евромайдана как всестороннее социальное явление, в котором и проявляется политический кризис, основанный на спекулятивных манипуляциях сознанием.

Кроме того, важно отметить, что интересы и потребности как социкультурная обусловленность выражаются через такие ценностные институты гражданского общества, как семья, церковь, система образования, научные, профессиональные и иные объединения, ассоциации и организации и т. д. Поскольку современная конфликтогенная ситуация в Украине значительным образом показывает маргинальность этических аспектов, происходит разрушение иррациональных основ синтеза эмоциональной жизни людей. Такому разрушению способствуют анонимность общественных связей, деперсонализация индивида ("мас-

ка-майдан": кто есть кто?), потеря идентичности, функционирование неорелигиозного фанатизма в основе политической идеологии. На наш взгляд, все это явно вызывает экстремистское и радикальное проявление современной украинской общественности на массовом уровне (так одномерно называемая "национальная" общественность маргинального характера). Для этого необходимо иметь в *духовных актах мудрости идею интеграции украинства*, в которой проживают такие представители славянского этноса, как русские, белорусы, поляки, словаки и т. д.

В последнее время из украинского "евромайдана" стало очевидным, что проблема социальных ограничений в философии духовной безопасности диалектически связана с проблемой социальной свободы. "Всякое осуществление свободы может казаться в то же время ее обеднением и в пределе — ее самоотменой. Всякий акт выбора уже как бы отменяет свободу... ограничивает и обязывает выбравшего. Выбирающий волен в своем выборе до конца, выбрав же, он невольно становится рабом объекта выбора. Свобода здесь материализуется, отяжелевает и тем самым становится необходимостью. Необходимость и есть ставшая свобода — свобода, ставшая бытием" [3, *123*].

В контексте духовной безопасности, понимая невозможность абсолютно точного и однозначного определения социальных ограничений, следует попытаться его сформулировать применительно к образовательной среде жизнедеятельности человека. В. Даль в своем "Толковом словаре живого великорусского языка" определяет понятие ограничения таким образом: "Ограничивать, ограничить — означить межи, грани, границы, пределы, рубежи, удерживать в известных пределах, умерять, обуздывать, стеснять, останавливать... Власть всякого ограничена законом". "Ограничительное распоряжение — стесняющее кого-либо" [4, *646*].

Сходное понимание ограничений в системе духовной безопасности прослеживается у Аристотеля. Для него ограничение — это конечное. При "ограничение – реальность, связанная с отрицанием" [6, *86*]. В целом система И. Канта носит ограничительный для теоретического и практического разума характер.

Более подробно проблема ограничений рассматривается в работе Шеллинга "Система трансцендентального идеализма" [7, *456*]. Субъектом и объектом, накладывающим ограничения на самого себя и сталкивающимся с ними в своей деятельности в объективном мире у Шеллинга выступает трансцендентальное созерцающее Я: "Я (объективно) ограничивается тем, что оно себя субъективно созерцает; однако "Я" не может одновременно созерцать себя как объект и созерцать себя созерцающим, а, следовательно, не может и созерцать себя ограничивающим... Акт, посредством которого Я ограничивает самого себя, есть не что иное, как акт самоосознания" [8, *458*]. Ведь социальная среда, черпая созидательные идеи из духовного наследия и основываясь на научных достижениях современности, целенаправленно устремлена на построение гражданского общества, способствующего развитию демокра-

тических преобразований в стране. Для этого требуется толерантность (терпимость), что не всегда присуща человеку с устоявшейся психикой и убеждениями. Духовную безопасность как атмосферу гуманизма и милосердия, доброты и терпимости необходимо перманентно создавать в сознании молодежи.

Таким образом, именно *мудрость как проявление духовной безопасности в борьбе с международным терроризмом на основе этической теории сегодня становится генеративным поиском методологической матрицы современного государства и права*. Поскольку тема этноса в социокультуре актуальна с различных точек зрения — политической, правовой, социально-экономической, интеграционных процессов в мировое сообщество. Для этого необходимо восполнять духовный пробел в культурно-историческом развитии философии ценностей, вплетая в ее ткань межличностные дискурсы, а также диалоги в партнерских отношениях.

Литература

1. *Мельник Л. Г.* Хроника палаточной революции в Сумах–2004. — Сумы: ИТД “Университет. книга”, 2014. — С. 48.
2. *Ідея* університету: Антологія / Упоряд. М. Зубрицька, Н. Балалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. — Л.: Літопис, 2013. — 304 с.
3. *Левицкий С. А.* Трагедия свободы. — М.: Канон, 1995. — 512 с.
4. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 2-х т. — М.: Русский язык, 1979. — 746 с.
5. *Аристотель.* Сочинения: В 4-х т. — М.: Мысль, 1983. — 348 с.
6. *Кант И.* Критика чистого разума. — Симферополь: Реноме, 1998. — 528 с.
7. *Проблеми* безпеки особистості, суспільства, держави // Інформаційно-аналітичний бюлетень. — К.: МАЕ, 2007. — 185 с.
8. *Шеллинг В. Ф. Й.* Соч. в 2-х т. Т. 1. — М.: Мысль, 1987. — 637 с.

В. І. ЛИТВИНЕНКО

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ЗАПОРУКА МИРУ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 114–115

В сучасних умовах необхідно здійснити пошук нестандартних шляхів до об'єднання громадян з метою виведення України з політичної та соціально-економічної кризи. Одним з таких інноваційно-політичних проектів може стати проект "Громадянське суспільство — громадський контроль як гілка влади в Україні".

Необхідність проекту. За часи існування незалежної України як держави, яка заснована на демократичних принципах і декларує європейські цінності, не визначено місце громадянського суспільства в системі управління державою, не визначені основи внутрішньої політики держави щодо сприяння захисту та забезпеченню безпеки вітчизняного підприємництва, не розроблений механізм громадської протидії корупції. Крім того, виникає необхідність закріплення здобутків Майдану на рівнях державного управління.

Ідеологічною основою цього проекту є закріплення досягнень Майдану в дорадчих та експертних громадських органах на всіх рівнях виконавчої влади та місцевих органах самоврядування.

Пропонується ініціювання утворення при Президентові України експертно-координаційної громадської ради "Майдан" з питань розвитку громадянського суспільства, захисту вітчизняного підприємництва та протидії корупції. В органах виконавчої влади утворюються громадські ради, які підпорядковуються як керівникам органів виконавчої влади, так і експертно-громадській раді при Президентові України. При обласних держадміністраціях утворюються регіональні експертно-координаційні ради, які також підпорядковуються головам ОДА та експертно-координаційній раді при Президентові України.

Основними завданнями експертно-координаційної ради "Майдан" при Президентові України мають бути:

- оцінка стану розвитку громадянського суспільства в Україні, визначення загроз для його розвитку;
- сприяння формуванню державної політики з питань захисту та безпеки вітчизняного підприємництва;
- підготовка пропозицій щодо сприяння соціальному захисту учасників Майдану, опіка поранених та постраждалих тощо;
- оцінка стану боротьби з корупцією в органах виконавчої влади та органах самоуправління;

- підготовка пропозицій для Президента України щодо ініціювання законодавчого забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні;
- надання пропозицій та контроль за вшануванням пам'яті "Небесної сотні";
- аналіз стану впровадження громадського контролю та протидії корупційним схемам в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування.

Очолює експертно-координаційну громадську раду Президент України. Вона утворюється, функціонує та розпускається за його указами.

Таким чином, активні учасники Майдану з вулиць Києва та інших міст перейдуть до експертно-координаційних громадських рад і зможуть сприяти розвитку "Громадянського суспільства в Україні".

В Україні вперше за часи її існування буде утворена нова гілка влади — "Громадянське суспільство", яка поряд з законодавчою, виконавчою, судовою сприятиме встановленню спокою в державі та реально впливатиме на формування та реалізацію зовнішньої та внутрішньої політики. Таким чином, Президент України отримує громадянську підтримку та опору для своєї діяльності як гаранта Конституції.

Ф. М. МЕДВІДЬ

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 116–121

Стратегія національного розвитку України, що ґрунтується на системі національних інтересів і пріоритетів, включає і стратегію національної безпеки держави, яка визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [3]. З урахуванням геополітичної і внутрішньої ситуації діяльність усіх державних органів в Україні має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації [1].

Державна політика національної безпеки України формується і реалізується за умов, коли в сучасному світі нівелюється різниця між внутрішніми та зовнішніми аспектами безпеки, зростає вага несилових (політичних, економічних, соціальних, енергетичних, екологічних, інформаційних тощо) складових її забезпечення [26, *399–410*; 16; 14; 15] та формуються в межах ЄС — європейська наднаціональна ідентичність, а в рамках СНД — панросійська [19, *1–58*; 18].

Узагальнення теоретичного надбання, а також практики реалізації зовнішньополітичних завдань сприяє окресленню складових національної безпеки України у зовнішній площині, до яких, як відомо, зараховують: гарантування і захист прав українських громадян і співвітчизників за кордоном; збереження цілісності і територіальної недоторканності Української держави; досягнення високого економічного розвитку і, відповідно, гідного місця в міжнародному поділі праці, а також протистояння енергетичним загрозам; адекватне співвідношення національних інтересів з участю у наднаціональних міжнародних

структурах; формування позитивного іміджу Української держави [2].

Зовнішньополітичні імперативи України спираються на загальновизнані норми і принципи міжнародного права, серед яких принцип визнання загальнолюдських цінностей, активної міжнародної співпраці є визначальним. Він передбачає на взаємній основі: суверенну рівність і повагу суверенітету; територіальну цілісність і непорушність кордонів; невтручання у внутрішні справи; дотримання і виконання міжнародних договорів і зобов'язань; врегулювання міжнародних спорів і конфліктів виключно мирними, політичними засобами. Для оптимального використання зазначених зовнішньополітичних імперативів Україна потребує конфігурації політичних сил навколо національних інтересів і безпеки [13, *59–68*].

Національна безпека виступає як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності громадянам, державних інститутів, захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека, як зазначено у ст. 1 Закону України "Про основи національної безпеки України", виступає як "захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам" [1]. Захищеність людини і громадянина, суспільства і держави забезпечується відповідною діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні, мобілізаційні функції у період небезпеки чи загроз. В основі цієї діяльності лежить обстоювання і реалізація національного інтересу певної країни — глобального, всеохоплюючого інтегрального інтересу, втілення якого уможливлює здійснення життєво важливих приватних, групових і суспільних інтересів переважної більшості громадян. Отже, національна безпека є своєрідним синтезом інтересів і потреб усіх соціальних суб'єктів.

Національна безпека, проблеми її забезпечення стали центральною темою сучасної діяльності як держави, так і дослідників. Серед вчених, що піднімають вузлові проблеми національної безпеки, варто відзначити роботи таких дослідників, як О. М. Андрєєва, О. Ф. Бєлов, О. А. Бєльков, В. Ю. Богданович, О. С. Бодрук, В. Т. Білоус, І. Бінько, М. П. Вавринчук, О. С. Власюк, А. С. Гальчинський, М. Ф. Головатий, В. П. Горбулін, О. М. Гончаренко, В. М. Грубов, Я. Р. Дашкевич, О. Г. Данілян, М. А. Дмитренко, О. Дзьобань, С. І. Здіорук, А. Б. Качинський, О. А. Корнієвський, В. Косевцов, Є. Я. Кравець, Т. Кузьо, О. В. Литвиненко, В. А. Ліпкан, Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, М. І. Панов, Б. О. Парахонський, Г. М. Перепелиця, М. А. Поручник, Г. Г. Почепцов, Г. П. Ситник, О. Соснін, В. С. Цимбалюк та ін.

Правову основу національної безпеки становлять Конституція України, закони, інші нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори й угоди.

Національні інтереси виступають як реалізація природного права народу на гідне існування, як важлива детермінанта національного відродження України. Вона набуває особливої гостроти в моменти, коли виникають нагальні потреби необхідності задовольнити спраглі національні сподівання й потреби та максимально використати багатющі національні ресурси [12, *112–117*; 7, *228–245*].

Науковий підхід до визначення національних інтересів передбачає, на наш погляд, врахування історичних, соціально-політичних та економіко-географічних чинників функціонування української нації. Вихідними засадами при цьому є чітке розуміння того, що являє собою сучасна українська нація у вузькому значенні, як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, що проживає в Україні, та в широкому значенні — як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени — громадянами України, тобто мова йде про політичну націю.

Національний інтерес, на нашу думку, можна визначити, виходячи саме з істотних ознак нації як етносоціальної спільноти. Структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня (етапів) її сконсолідованості (початковий етап формування, етап національно-визвольної боротьби, розквіт національної спільноти тощо).

Щодо нації-держави як суб'єкта міжнародного права, то національний інтерес звернений усередину спільноти, до умов її внутрішнього функціонування і прояву її ознак. Націю-державу як суб'єкт міжнародних відносин, вважаємо, характеризує національно-державний інтерес, який виступає в загальному плані як мотивація зовнішньополітичної діяльності держави. Національно-державний інтерес України в перехідний період становлення незалежної держави можна охарактеризувати як національне виживання, що повністю підпорядковане завданням стабілізації ситуації в державі і забезпеченню переходу до демократичного суспільства, зорієнтованого на ринкову економіку. Він передбачає формування механізму зовнішніх відносин як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованих входжень у систему колективної та міжнародної безпеки.

Саме за умов сучасних викликів і загроз XXI ст., переосмислення системи і розуміння національних інтересів назріла необхідність створення загальнонаціональної концепції розвитку Української держави та поетапної програми її реалізації. За цих умов зміцнення національної безпеки України необхідно розглядати як одну з головних передумов її існування, самозбереження та подальшого розвитку як незалежного та повноправного члена світового співтовариства [23; 4; 9; 10; 8].

В умовах осмислення механізмів і формування міжнародної колективної безпеки, глобалізаційних викликів і загроз та необхідності осмислення і побудови системи колективної безпеки змушують аналітиків, правлячу еліту в Україні до більш виваженого і глибинного осмислення

національних інтересів, їх небезпек і загроз та пріоритетів розвитку держави [17; 20; 21].

Євроінтеграція є основним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України і визначена стрижнем стратегії економічного та соціального розвитку нашої держави на наступне десятиріччя [2]. Намагання України бути визнаною європейською державою спирається на спільне із західним світом розуміння й бачення суспільних цінностей. Україні при цьому належить законодавчо адаптуватися до права Європейського Союзу, яке не зводиться лише до законодавства ЄС, а охоплює загальні принципи, цінності і правову культуру.

Політика зміцнення національної безпеки України та підпорядкована їй зовнішньополітична стратегія держави визначальним чином пов'язані з інтеграцією до НАТО та Європейського Союзу. В умовах глобалізації, коли національна безпека будь-якої країни не може бути адекватно захищеною без тісної співпраці з впливовими міжнародними структурами безпеки, євроатлантична інтеграція залишається ключовим елементом політики національної безпеки нашої держави, гарантією нашого вільного, демократичного, економічного, соціального розвитку. За формування єдиного світового простору міжнародної безпеки, на думку аналітиків, позиції нейтралітету та позаблоковості неухильно втрачають сенс [17, 5; 20]. Вступ до ЄС є стратегічною метою України, досягнення якої має супроводжуватися упровадженням європейських політичних, економічних, соціальних стандартів у контексті реалізації національних інтересів держави. Євроінтеграційна стратегія України повинна враховувати взаємопов'язаність процесів інтеграції до ЄС та НАТО. Отже, європейський та євроатлантичний напрями інтеграції України виступають як провідні та системно пов'язані чинники національної безпеки держави, гарантуючи сучасну й адекватну відповідь на новітні загрози та виклики [24, *155–236*; 5].

Стратегія національної безпеки України вимагає розбудови ефективної та економічно виправданої системи управління національною безпекою. Насамперед йдеться про загальнодержавні механізми, які створюються і реалізуються узгодженими діями Президента України, як Глави держави, органів виконавчої та законодавчої гілок влади, а також правосуддя [3].

Вдосконалення управління національною безпекою України в системі сучасних міжнародних відносин передбачає два сценарії: прийняття змін (нової редакції) Конституції України щодо уточнення повноважень та компетенції Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України та приведення діяльності інститутів державної влади відповідно до організаційно-правових положень скасованої політичної реформи 2004 р. з уточненням окремих законів та нормативних актів [22, *179–290*; 25].

Докорінна трансформація міжнародних відносин, нові виклики світовій безпеці, і Україні зокрема, висунули на порядок денний необхідність перегляду зовнішньополітичної концепції Української дер-

жави. Висновок полягає в тому, що сьогодні при новому характері загроз для того, щоб залишатися позаблоковим чи нейтральним у традиційному розумінні цих понять, варто зважати на новітні загрози, такі як: розповсюдження наркотиків; зростання неконтрольованої міграції, яка зазвичай супроводжується нелегальним розповсюдженням зброї і наркотичної сировини; злочинності, різних небезпечних хвороб тощо. Не можна бути нейтральним стосовно енергетичних та економічних загроз, інформаційного впливу тощо. В українських реаліях до цього списку ще додається загроза територіальної цілісності та унітарності держави. Усі ці моменти потребують або входження до НАТО, або такого варіанту позаблоковості, який би давав гарантії безпековому існуванню України.

Література

1. *Закон* України "Про основи національної безпеки України"// Урядовий кур'єр. — 2003. — 30 лип.
2. *Закон* України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 1 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua
3. *Указ* Президента України "Про стратегію національної безпеки України" від 12 лютого 2007 р., № 105/2007 // Урядовий кур'єр. — 2007. — № 43. — 7 берез.
4. *Безпека* України – 2010 / За ред. В. П. Горбуліна, А. М. Зленка, Г. К. Крючкова, В. П. Семиноженка. — К., 2007. — 124 с.
5. *Бутусов Ю. и др.* Мы сами открыли ворота, мы сами... // Зеркало недели. — 2010. — 24–29 апр.
6. *Горбулін В., Литвиненко О.* Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики і загрози // Дзеркало тижня. — 2009. — 7 листоп.
7. *Дергачов О. П.* Партнерський потенціал України: становлення і реалізація. — К., 2009. — 496 с.
8. *Карасьов В.* України – Росія: асиметричне партнерство // Дзеркало тижня. — 2010. — 20–26 берез.
9. *Козырева Т.* "От безопасности Украины – до безопасности Европы". Во Львове начинает работу Международный форум при участии экспертов высшего уровня // День. — 2010. — 13 апр.
10. *Козырева Т.* "Украина выходит из серой монотонности". Львовский форум дал старт общенациональной дискуссии по вопросам государственной политики безопасности // День. — 2010. — 22 апр.
11. *Княжанский В.* Харьковский шок. Шли за газом. А получили? // День. — 2010. — 22 апр.
12. *Медвідь Ф. М., Буга Р. І.* Національні інтереси України та їх пріоритети в умовах глобалізованого світу: небезпеки та загрози // Наук. пр. МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (гол. ред.) [та ін.]. — К.: МАУП, 2001. — Вип. 3(26). — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2010. — С. 112–117.
13. *Медвідь Ф. М.* Посилена угода Україна–ЄС в контексті вироблення стратегії національного розвитку // Україна–ЄС: на шляху до нового формату відносин: Матеріали міжнар. "круглого столу" (Київ, 24 квіт. 2008 р.) / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. — К.: НІПМБ, 2008. — С. 59–68.
14. *Медвідь Ф. М.* Інформаційна безпека України: генеза і становлення // Наук. пр. МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (гол. ред.) та ін. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2010. — Вип. 2(25). — С. 116–122.

15. *Медвідь Ф. М.* Енергетична безпека України: становлення національної стратегії // Наук. пр. МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (голов. ред.) та ін. — К.: МАУП, 2010. — Вип. 1(24). — С. 201–206.
16. *Модернізація* України — наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К., 2011. — 416 с.
17. *Огризко В.* У глухому куті "позаблоковості", або "нове малоросійство" української зовнішньої політики // Дзеркало тижня. — 2010. — 7–13 серп.
18. *Орел А.* Україна між Заходом і Сходом. Початок шляху // Дзеркало тижня. — 2011. — 2–8 квіт.
19. *Пелагеша Н.* Україна в смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації. — К.: НІСД, 2008. — 288 с.
20. *Райхель Ю.* Триумф маргинального мышления // День. — 2010. — 24 апр.
21. *Сверстюк Е.* Национальный стыд // День. — 2010. — 27 апр.
22. *Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П.* Національна безпека України: теорія і практика: Навч. посіб. — За заг. ред. Г. П. Ситника. — Хмельницький; К.: Кондор, 2007. — 616 с.
23. *Строуб Тэлботт*: "Вызов настоящего — сформулировать национальные интересы так, чтобы они соответствовали XXI веку". Интервью А. Гетьманчук // Зеркало недели. — 2010. — 3–9 апр.
24. *Україна* в системі міжнародної безпеки / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. — К.: ПЦ "Фоліант", ВД "Стилос", 2009. — 572 с.
25. *Україна* в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг.ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НІСД, 2009. — 655 с.; *Україна* в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НІСД, 2008. — 744 с.
26. *Україна* у 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. А. В. Єрмолаєва. — К.: НІСД, 2010. — 528 с.

К. В. МУРАВЙОВ

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОННОСТІ ПОСТАНОВИ ВР УКРАЇНИ №757 “ПРО САМОУСУНЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВІД ВИКОНАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЗАЧЕРГОВИХ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ”

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 122–126

Останнім часом в нашій державі відбувся ряд подій, які носять політичний, соціальний, економічний і військовий характер одночасно. За результатами цих подій сталося таке:

• 21.11.2013 р. у м. Києві та інших регіонах України розпочалися протести як реакція на рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготування до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом і значно поширилися після силового розгону демонстрації у Києві вночі 30 листопада;

• 28.01.2014 р. Прем’єр-міністр України М. Я. Азаров пішов у відставку, виконувачем обов’язки Прем’єр-міністра України став перший віце-прем’єр-міністр України С. Г. Арбузов;

• відбулись штурми і захоплення громадянами України приміщень обласних державних адміністрацій та обласних рад у більшості областей України; під тиском учасників штурмів керівники облдержадміністрацій та обласних рад написали заяви про звільнення (у деяких областях подали заяви про звільнення й мери міст та керівники обласних правоохоронних органів);

• у результаті протистояння в центрі Києва і на Майдані незалежності України загинуло більше ста двадцяти осіб, ще приблизно три тисячі осіб дістали поранення й опинились у лікарнях (інформація наведена у загальному підрахунку про постраждалих як з боку активістів Євромайдану, так і з боку працівників правоохоронних органів);

• 21.02.2014 р. між лідерами опозиції (В. В. Кличко, О. Я. Тягнибок, А. П. Яценюк) та Президентом України В. Ф. Януковичем за посередництва міністрів закордонних справ ЄС було підписано угоду;

• 22.02.2014 р. Голова Верховної Ради України В. В. Рибак йде у відставку, новим Головою Верховної Ради України обраний О. В. Турчинов;

• 22.02.2014 р. Постановою ВР України № 750 прийнято рішення про повернення до Конституції 2004 р. [1];

• 22.02.2014 р. приймається Постанова ВР України № 757 “Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України” [2];

• 23.02.2014 р. приймається Постанова ВР України № 764 “Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов’язків Президента України згідно із статтею 112 Конституції України” [3].

Оскільки перша стаття Конституції України [4] проголошує, що Україна є правовою державою, варто піддати юридичному аналізові події, які відбувались на найвищому державному рівні. (Ми умисно не коментуємо події, які відбувались стихійно, тому що для цього потрібне більш детальне й ретельне вивчення дій кожного окремого учасника, з обох боків. А в рамках нашого дослідження — це неможливо.)

Отже, першою подією на найвищому державному рівні була добровільна відставка 28.01.2014 р. Прем’єр-міністра України М. Я. Азарова і призначення виконувачем обов’язки Прем’єр-міністра України першого віце-прем’єр-міністра України С. Г. Арбузова. Ця подія відбулась в рамках ст. 115 Конституції України [4] і тому з юридичної точки зору претензій не викликає.

Наступною подією став розгляд 22.02.2014 р. питання про відкликання Голови Верховної Ради України з посади на підставі добровільної заяви про відставку Голови Верховної Ради України В. В. Рибака (відповідно до ст. 76 та ст. 77 Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” [5]). Цього ж дня на підставі ст. 74 “Внесення кандидатур на посаду Голови Верховної Ради України” та ст. 75 “Обрання Голови Верховної Ради України” Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” [5] — новим Головою Верховної Ради України обраний О. В. Турчинов.

Також 22.02.2014 р. Постановою ВР України № 750 прийнято рішення: “1. Визнати такими, що є чинними на території України положення Конституції України, прийнятої на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII. ... 5. Опублікувати цю Постанову, а також текст Конституції України, прийнятої на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII, у газеті “Голос України” та у “Відомостях Верховної Ради України” ...” [1]. Прийняття цієї постанови також не викликає жодних претензій з точки зору юриспруденції.

І нарешті, 22.02.2014 р. приймається Постанова ВР України № 757 “Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України”: “1. Встановити, що Президент України В. Янукович у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень та є таким, що не виконує свої обов’язки. 2. Відповідно до пункту 7

частини першої статті 85 Конституції України призначити позачергові вибори Президента України на 25 травня 2014 року. 3. Ця Постанова набирає чинності з моменту її прийняття" [2]. Саме до цієї Постанови, на нашу думку, маються питання у багатьох юристів (і не тільки нашої держави)! "Завдячуючи" цій Постанові, Президент Росії В. В. Путін визнав нелегітимним уряд України та сприяв приєднанню Криму до Росії.

Так, ст. 108 Конституції України має такий зміст: "Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України.

Повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

1) відставки;

2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

3) усунення з поста в порядку імпічменту;

4) смерті" [4].

Пропонуємо розглянути більш детально кожну з підстав (крім останньої) дострокового припинення повноважень Президента України.

Першою підставою є відставка. Згідно зі ст. 109 Конституції України: "Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України" [4]. Так, президент В. Ф. Янукович здійснив в останні дні свого правління кілька кроків, які підривають віру у його законність як президента, серед них — втеча зі своєї адміністрації та залишення низки відео і письмових заяв про свій відхід з посади, включно із заявою про відмову від державної охорони, датовану заднім числом. Разом з тим, ми маємо у наявності два головних факти: 1) Президент заяву про відставку не подавав; 2) на засіданні Верховної Ради України свою заяву не проголошував!

Другою підставою дострокового припинення повноважень Президента України є — неможливість виконувати свої повноваження за станом здоров'я. Згідно зі ст. 110 Конституції України: "Неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду України — за зверненням Верховної Ради України, і медичного висновку" [4]. Жодного документа щодо стану здоров'я Президента до Верховної Ради України не надходило і на її засіданні розглянуто не було!

Третьою підставою дострокового припинення повноважень Президента України є — усунення з поста в порядку імпічменту. Детально цю процедуру описує ст. 111 Конституції України: "Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до

складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі.

Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України.

За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду України про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину" [4].

Уже з тексту статті стає зрозумілим, що процедура імпічменту Верховною Радою України не була проведена.

Отже, бачимо, що жодної з підстав для дострокового усунення Президента України з посади у Верховної Ради України – не було! А факт його відсутності на робочому місці можна пояснити, припустимо, необхідністю зустрічі зі своїми виборцями, які проживають на території Росії.

Також вважаємо за необхідне прокоментувати ще одну подію. Припустимо, що процедура усунення Президента України з посади відбулась без порушень. 23.02.2014 р. приймається Постанова ВР України № 764 "Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно із статтею 112 Конституції України" [3].

Справа в тому, що станом на 23.02.2014 р. не було виконано п. 5 Постанови ВР України № 750 від 22.02.2014 р. [1] щодо публікації тексту цієї Постанови та тексту Конституції України (у редакції 2004 р.) в газеті "Голос України" та у Відомостях Верховної Ради України. Відсутність відповідної публікації не дає права вважати набрання цією Постановою чинності. Це підтверджується й Указом Президента України № 503/97 від 10.06.1997 р. "Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності" [6]. Тому, станом на 23.02.2014 р. чинною була Конституція України в редакції від 1996 р.

Ст. 112 Конституції України в редакції від 1996 р. вказує, що в разі дострокового припинення повноважень Президента України, виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Прем'єр-міністра України.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що Постанова ВР України № 764 від 23.02.2014 р. "Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно із статтею 112 Конституції України" [3] є незаконною і суперечить нормам Конституції України!

Література

1. *Постанова* ВР України "Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 р., із змінами і до-

повненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII" № 750 від 22.02.2014 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/
2. *Постанова* ВР України "Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України" № 757 від 22.02.2014 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/
3. *Постанова* ВР України "Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно із статтею 112 Конституції України" № 764 від 23.02.2014 р.// [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/
4. *Конституція* України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/
5. *Закон* України "Про Регламент Верховної Ради України" // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/
6. *Указ* Президента України "Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності" № 503/97 від 10.06.1997 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/

Е. І. НИЗЕНКО

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМУ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 127–130

Головною діючою основою ринку в недержавному секторі економіки, побудованої на конкурентних засадах, є підприємець. Унаслідок посилення економічної конкуренції в Україні, а також відсутності сприятливого клімату в підприємницькому середовищі, створюються умови для виникнення різноманітних загроз економічної безпеки підприємництва і держави в цілому. Отже, виходячи з цього, можна стверджувати, що економічна безпека підприємництва є невід'ємною складовою економічної безпеки держави.

З погляду на сказане, на основі з'ясування сутності поняття забезпечення економічної безпеки підприємництва у контексті організаційно-правових методів усунення потенційних загроз життєво важливим інтересам підприємців в економічній сфері визначимо деякі аспекти, які потребують наукового аналізу.

У літературі механізм забезпечення економічної безпеки підприємництва визначається як сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в економічній сфері відповідно до їх цілей та завдань [1].

Ми поділяємо цю точку зору. Аналіз сучасного стану системи недержавної безпеки підприємництва в Україні свідчить, що на сьогодні структура типових власних служб безпеки, що створюють суб'єкти підприємницької діяльності, вже склалася. Її основу становлять підрозділи, до функцій яких входять:

- конкурентна розвідка, контррозвідка;
- фізична безпека персоналу;
- протипожежна безпека;
- рекламно-пропагандистське забезпечення діяльності суб'єкта підприємництва;
- захист засобів зв'язку, комп'ютерних систем та інших комунікаційних мереж.

Проблема забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності нині набула особливої значущості. У державі в законодавчому порядку вжито комплекс заходів, що регулюють відносини у сфері підприємницької діяльності. Проблема забезпечення безпеки підприємництва в Украї-

ні висуває на перший план питання ефективності захисту інформаційних ресурсів організацій та установ [2].

Загальні засади державного регулювання підприємницької діяльності законодавчо закріплені у ст. 42 Конституції України. На конституційному рівні вперше закріплено право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Перед тим як перейти до розгляду питання про захист інформації у сфері підприємницької діяльності, варто з'ясувати, у чому взагалі полягає суть проведення цілеспрямованих таємних активних операцій, спрямованих на отримання інформації, що захищається.

Забезпечення успіху в роботі по захисту відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, залежить від глибокого і всебічного знання сучасних можливостей її таємного отримання. Для дій з незаконного збирання пошукувачами конкурентно-важливої інформації характерне використання негласних методів і технологій [1].

Саме про процес пошуку й отримання конфіденційної інформації суб'єкта господарювання і банківської таємниці з використанням заборонених методів, а також створення підприємствами різних організаційно-правових форм відповідної системи правового, організаційно-технічного захисту комерційної таємниці і режиму доступу до неї йтиметься далі.

Злочинне збирання комерційної таємниці може здійснюватися із застосуванням таких дій: підкупу, оплатного придбання корисної конфіденційної інформації, її перехоплення за допомогою приладів електронної апаратури; визначення обсягів послуг, виробництва товарів, виробничих потужностей; розпитування осіб, які мають доступ до таємниці, та підслуховування розмов про такі відомості; викрадення документів; фіксування відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємництва, використовуючи для цього приховувану фото- та відеозйомку; прослуховування телефонів тощо.

Для глибшого осмислення методів негласного отримання інформації варто розглянути деякі серед них.

Аналіз практики застосування розвідувальних методів свідчить про те, що успішне їх використання багато в чому залежить від правильного вибору, в кожному конкретному випадку, адекватних пристроїв, електронної апаратури, а також форм поведінки пошукувачів конкурентно-важливої інформації.

Відомо, що застосування радіорозвідувальних систем виявлення витоку інформації через канали паразитного випромінення дає можливість з'ясувати наявність маскуючого випромінення в ефірі. Це свідчить про те, що в приміщенні встановлені засоби радіопротидії, а тому унеможливлюється застосування закладних пристроїв для підслуховування.

Проте, виявлення за допомогою радіоелектронних засобів розвідки спеціального генератора перешкод дає підстави дійти висновку про наявність у цій установі секретів, що приховуються на професійному рівні.

Характеризуючи цей аспект, не можна не вказати на фізичні принципи роботи закладних прослухову-

ючих пристроїв. Серед наявних нині засобів технічної розвідки розглянемо прилад-стетоскоп, який працює на основі принципу вібрування. Зазначимо, що кожному способу обміну інформації притаманне своє середовище.

Доречно сказати, що стетоскоп використовують для прослуховування крізь товсті стіни.

Максимальна товщина перегородки з цегли, бетону, сталі може досягти 50 см. Річ у тім, що одним з доволі розповсюджених каналів витоку інформації є акустичний канал, який утворюється за рахунок впливу на елементи і конструкції будівель, вібрації.

Механічні коливання стін (перекриттів, стелі, підлоги, вікон, коробів вентиляційних систем, труб систем опалення, водопостачання, кондиціювання та ін.), що виникають в одному місці, передаються на значні відстані майже не загасаючи. Поширення звуку в жорстких середовищах має назву "структурний звук".

Вплив звукового тиску на перешкоди, які виникають на шляху звукових хвиль, викликає їх вібрацію в рамках смуги звукових частот (у межах від 100 до 6000 Гц).

Під впливом акустичних полів електронна схема стетоскопу перетворює смугу звукових частот у струм звукової частоти. Далі електричні сигнали, промодельовані голосовою інформацією (акустичним полем), надходять з датчика на пристрій передачі інформації, який складається з підсилювача і блока обробки сигналів.

До арсеналу заборонених законом протиправних методів злочинного збирання комерційної таємниці належать дії, які здійснюються з метою таємного отримання інформації у процесі проведення бесід з людьми, які є джерелом відомостей із розряду комерційних секретів.

Теоретичне поняття спілкування — це специфічний вид людської діяльності, об'єктивне явище комунікативної культури, засіб інформаційного обміну. Проблема спілкування від самого початку її виникнення користувалася посиленою увагою спеціалістів психологічної науки, фахівців з розвідки.

У шпигунській термінології технологія таємного отримання інформації має назву "витягування інформації" за допомогою прийомів соціотехніки [3].

Застосування технології таємного отримання інформації у процесі проведення бесід з людьми, які володіють конкурентно важливими відомостями, передбачає маскування мети розмови.

Проведення розпитування осіб, які мають доступ до таємниці, будуються на попередньому встановленні і застосуванні надалі окремих характеристик співрозмовника, у тому числі, звичайних схильностей, рівня інтелекту, способу мислення, нездатність повністю і в усіх деталях контролювати свою поведінку та висловлювання під час бесіди, марнославства, хвалькуватості, балакучості тощо.

Проникнення у сферу промислового (комерційного) шпигунства сучасної апаратури для добування протиправними способами таємної інформації конкурента (комерційної таємниці), а також застосування

інших незаконних дій щодо збору інформації негативно впливає на бізнес.

Один із шляхів протистояння загрозам інформації — це почати впроваджувати організаційно-технічні заходи захисту інформаційної системи підприємств, організацій та установ.

Література

1. *Попович В. М.* Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: Монографія. — Ірпінь: Акад. держ. податкової служби України, 2001. — С. 72.
2. *Ліпкан В. А.* Навчальний посібник. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. — С. 89.
3. *Низенко Е. І.* Організаційно-правове забезпечення, формування та реалізація державної політики в сфері безпеки підприємництва // Приватне право і підприємництво: Зб. наук. праць. Вип. 3, 2003. — К.: Наук.-досл. ін-т приватного права і підприємництва. Академія правових наук України, 2003. — С. 79–84.

УДК 316.663: 378
Н. Д. ПАЛЬМ

НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 131–134

Аналіз сучасної ситуації у сфері професійної підготовки соціальних працівників в Україні дає підстави вважати, що актуальною проблемою соціальної роботи є питання правової компетентності майбутніх фахівців.

Для того, аби соціальна робота розвивалась в Україні як фах і наука, на нашу думку, потрібно дотримуватися системного підходу, враховуючи особливості становлення соціальної роботи як окремого напряму підготовки у вищій школі, конкурентоспроможність випускників із фаху соціальної роботи на ринку праці та відповідність нормативно-правової бази до сучасних умов соціальної сфери.

Відомо, що питання професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи досліджували такі вітчизняні науковці, як Л. Димитрова, А. Капська, І. Козубовська, В. Поліщук, В. Полтавець, Т. Семигіна та ін. На думку багатьох із них, серед дискусійних моментів, що негативно позначаються на розвиткові професійної підготовки соціальних працівників та практичної соціальної роботи, на сьогодні, є недостатність законодавчої бази, яка б регулювала сферу соціальної роботи, відсутність стратегії реалізації цієї бази на найближчу перспективу, відсутність повного переліку стандартів соціальних послуг [1–3].

Разом із тим, слід зазначити, що українське законодавче поле соціальної роботи не можна вважати остаточно сформованим. В Україні тривають пошуки власної моделі соціального захисту населення, відбувається формування мережі соціальних служб, які б відповідали сучасним уявленням про соціальні послуги, а також нормативно-правового регулювання діяльності таких служб; розвивається законодавство з питань фахового регулювання діяльності практичних соціальних працівників, визначаються правові можливості для партнерства держави і недержавних організацій у соціальній сфері.

У комплексі навчальних дисциплін, що необхідні для вивчення майбутніми фахівцями соціальної сфери для формування у них високопрофесійних якостей, чільне місце посідають правові дисципліни. Вимоги сьогодення також диктують і зумовлюють посилення ролі правової складової у підготовці фахівців цього спрямування.

Так, аби бути кваліфікованим фахівцем у соціальній сфері з напряму "соціальна робота", потрібні, крім профільних, знання професійно спрямовуючих дисциплін. Це насамперед — Конституція України, а також закони України, постанови Кабінету Міністрів України, основи права та навиків правозастосування.

У головному Законі України — Конституції України, прийнятій 28 червня 1996 р., гарантуються основні права і свободи громадян, серед яких чільне місце посідають права на вільний і всебічний розвиток особистості. Так, наприклад, у ст. 46 гарантується право на соціальний захист, що включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у похилому віці та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Подальша конкретизація та врегулювання відносин у соціальній сфері здійснюється в законах України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні", "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні", "Про зайнятість населення", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", "Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) та соціальний захист населення", "Про психіатричну допомогу", у Кодексі законів про працю та ін. Усі вони визначають права представників соціально вразливих груп на отримання соціальної допомоги, зокрема на соціальне обслуговування.

У цілому, на сучасному етапі розвитку соціальної сфери в Україні законодавча база, що регламентує соціальну роботу та захист населення, налічує близько 140 нормативно-правових актів.

Не секрет, що останнім часом почастішали випадки неналежного виконання своїх обов'язків як батьками дітей, так і усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, поширюються спроби шахрайського заволодіння майном немічних та довірливих громадян, ігнорування їхніх конституційних прав та свобод, які є основою соціального захисту особливо вразливих категорій нашого суспільства та необхідним вектором спрямування спільних зусиль фахівців соціальної сфери з напряму "соціальна робота".

Зокрема, відомо, що існує необхідність поліпшення методичного забезпечення фахівців із соціальної роботи щодо підтримки виховного потенціалу батьків, більшої уваги до процедур обмеження, позбавлення та

поновлення батьківських прав, а також щодо правових наслідків таких рішень.

На виконання соціальних програм уряд України у минулому році на 12 тис. збільшив кількість фахівців із соціальної роботи, на яких покладено функції з раннього виявлення та своєчасного надання соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Соціальні працівники здійснюватимуть своєчасне виявлення можливих проблем у сім'ях, особливо у сім'ях з дітьми, інвалідами; соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; допомогу в усуненні можливих проблем через сприяння у працевлаштуванні, здобутті освіти, професії, лікуванні, соціальній реабілітації; сприяння у своєчасному одержанні державних соціальних допомог та послуг, у залученні благодійних фондів, громадських організацій, державних органів до надання допомоги. Усе це вимагає від фахівців соціальної сфери із напряму "соціальна робота" особливої уваги щодо вивчення практичних дисциплін правового напряму із застосування чинного законодавства під час здійснення необхідних процедур як обмежувального, так і адміністративного характеру.

Не менш значущою стає необхідність опанування основ права та законодавства фахівцями соціальної сфери, адже чимала їх кількість готується для потреб підрозділів слідства та дізнання, пенітенціарної системи. Так, одним із доволі перспективних напрямів підготовки фахівців із психології є здобуття фаху "психолог-судовий експерт".

Головною функцією судово-психологічної експертизи є точна й об'єктивна оцінка індивідуальних особливостей психічної діяльності психічно здорових обвинувачених, свідків і потерпілих у зв'язку з завданнями кримінального процесу. Тому і ґрунтовні знання правових дисциплін є конче необхідними фахівцям із психології як одного з елементів їх подальшої практичної діяльності, адже крім виконання функціональних посадових обов'язків, психолог під час проведення судово-психологічної експертизи несе карну відповідальність за дії, що порушують законодавчо закріплену регламентацію його діяльності.

Щодо фаху "практичний психолог", то і тут не обійдеться без ґрунтовних знань у сфері права. Свідченням тому є хоча б звичайна посадова інструкція практичного психолога закладу освіти, яка вимагає від нього керівництва у своїй діяльності Конституцією України, Декларацією прав людини, Конвенцією про права дитини, законами України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", чинним законодавством України, Положенням про психологічну службу системи освіти України, наказами органів управління освітою всіх рівнів, правилами і нормами охорони праці, техніки безпеки і протипожежного захисту, а також Статутом, Правилами внутрішнього розпорядку загальноосвітнього навчального закладу. Також практичний психолог, відповідно до посадових обов'язків, бере участь у роботі комісій з питань соціально-правового захисту дітей, у психолого-медико-педагогічних консультаціях тощо.

Що стосується фахівців із фізичної реабілітації, то згідно з діючим законодавством, вони можуть обіймати посади "спеціаліст з фізичної реабілітації", "медична сестра (інструктор) з лікувальної фізкультури", "медична сестра з масажу", а також працювати як незалежні спеціалісти, використовуючи назви цих професій. Це — сформовані і легітимні професії з особливими професійними аспектами клінічної практики та освіти, що визначаються різноманітністю соціальних, економічних, культурних, політичних та правових умов.

Серед правових умов діяльності фізичного реабілітолога не останнє місце займає збереження лікарської таємниці. Це — різновид професійної таємниці, урегульований чинним законодавством, відповідно до якого медичні працівники а також інші особи в силу виконуваних ними службових та трудових функцій зобов'язані зберігати від доступу сторонніх осіб інформацію, отриману щодо пацієнта в процесі його діагностування, лікування та реабілітації. Таким чином, важливу роль для всіх цих категорій фахівців соціальної сфери відіграє необхідність вивчення та опанування як знань із окремих правових дисциплін, так і загальноправових для усіх напрямів підготовки дисциплін.

Отже, важливо усвідомити, що поряд із необхідністю здобуття та поглиблення знань фахівців соціальної сфери з профільних, спеціалізованих дисциплін для того чи іншого напряму підготовки, особливу роль у формуванні їх професійної компетентності також відіграватимуть їхні знання правових аспектів регулювання як обраного напряму діяльності, так і загальносуспільних відносин, а особливо — навичок їх практичного застосування у своїй повсякденній професійній діяльності.

Література

1. *Захарчук К. М.* Особливості фахової підготовки соціальних працівників у Сполучених Штатах Америки та проблеми української освітньої практики. — [Електронний ресурс].
2. *Димитрова Л. М.* Соціальна робота: логіка розвитку / Л. М. Димитрова // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2003. — № 1. — С. 5–6.
3. *Гайдук Н. М.* Соціальна робота: Практична підготовка студентів на освітньо-кваліфікаційному рівні "бакалавр": Навч. посіб. / Н. М. Гайдук, Л. Є. Клос, С. Г. Ставкова, С. Я. Бєляєва. — Л.: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2007. — 164 с.
4. *Семигіна Т. В.* Професіоналізація соціальної роботи: перерваний політ? // Підсумки конференції "Професійний статус соціального працівника: роль зацікавлених сторін у його становленні". — [Електронний ресурс].

Г. В. ПОДГОРНА
В. О. ТЬОРЛО

ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФІРМ НА РИНКУ 3D-ПРИНТЕРІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 135–137

На сучасному етапі розвитку України галузь 3D-друку перебуває в зародковому стані, хоча сфера застосування 3D-принтерів постійно зростає. Головною причиною недостатнього розвитку галузі в Україні є низький рівень конкуренції. У нашій країні існує лише два офіційних постачальники зазначеного обладнання: "Бібус Україна" та "Іматек-Еско".

Головними країнами — виробниками 3D-принтерів є Чехія, Росія, Німеччина, США, Великобританія, Китай. Компанії-виробники постійно здійснюють роботу з удосконалення спеціалізованого обладнання, матеріалів та інгредієнтів, їх упровадження та реалізації залежно від потреб ринку з урахуванням останніх світових концепцій [1].

Нині індустрія тривимірного друку почала інтенсивно розвиватися в медицині — відбувається активна розробка матеріалів з новими фізико-механічними властивостями, які повинні знайти масове застосування у щелепно-лицевій хірургії, стоматології та протезуванні. Проте слід зазначити, що інвестувати в придбання 3D-принтерів у нашій країні можуть дозволити собі тільки великі спеціалізовані компанії, яких поки що не багато. Цим обладнанням, наприклад, володіє держпідприємство "Антонов", "Укрзалізниця", компанія "БМК Планета-Буд", завод "Рошен", Банкнотно-монетний двір Нацбанку. Споживачі, яким економічно недоцільно купувати 3D-принтери, користуються послугами компаній з вирощування тривимірних моделей. Останній варіант застосування 3D-принтерів майже на 40 % дешевший [2].

На сьогодні існує достатньо багато якісних методів управління фінансовими, матеріальними, людськими ресурсами підприємства. Можливі шляхи вдосконалення організації та підвищення ефективності імпортних операцій підприємства характеризуються необхідністю поліпшення роботи з пошуку доцільних з економічної точки зору постачальників та страхування валютних ризиків. Необхідно укладати контракти із суб'єктами з якомога вигідними умовами, терміни постачання яких мають бути мінімальними. Завдання наступного рівня — це управління взаємодією між партнерами по бізнесу — постачальниками, покупцями, сервісними компаніями на основі аналізу та оптимізації інтегрованих ланцюгів поставок.

До недавнього часу 3D-друк був можливий лише в одному кольорі, а велика американська компанія Stratasys представила модель — Objet500 Connex3, яка є на сьогодні єдиним 3D-принтером на ринку, який здатний до кольорового друку з різних матеріалів, що мають відмінні фізико-хімічні властивості. Це дає змогу створювати різнокольорові об'єкти з матеріалів з різними механічними або оптичними властивостями. Однак ціна на 3D-принтер Objet500 Connex3 сягає сотень тисяч доларів.

Уряд Великобританії приділяє велику увагу інноваційному розвитку держави, тому завдяки гранту від Державного агентства зі стратегічними технологіями при уряді Великобританії є можливість друку силіконом. Необхідність створення такого 3D-принтера виникла в ході розробки компанією проекту з виготовлення протезів з м'яких тканин. До сьогодні дослідники з компанії Fripp Design & Research та університету Шеффілда використовували в процесі виготовлення вже готові технології. Спочатку вони друкували протези на звичайному 3D-принтері, а потім готову деталь просочували медичним силіконом. Незручність і складність цієї технології привела до розробки друкувального пристрою, який здатний безпосередньо створювати кольорові функціональні 3D-деталі з силікону.

Також інші британські вчені збираються вирощувати в лабораторії аналоги людських вух та носів для пересадки пацієнтам. Їм вдалося отримати хрящову тканину з черевного жиру із застосуванням 3D-друку.

У США технологія 3D-друку допомагає кардіохірургам. Завдяки збільшенню 3D-моделі в 2–3 рази у лікарів є можливість отримувати точну об'ємну копію серця кожного хворого з усіма його індивідуальними особливостями.

Нині найбільшим у світі визнаний 3D-принтер розміром 28 м × 23 м × 9,5 м німецької компанії Concept Laser, що є піонером у галузі технології лазерного спікання. Зараз вона вивчає можливості виготовлення на 3D-принтері великих за розміром конструкцій. Нещодавно компанія представила найбільший у світі продукт такого типу — деталь механізму розмірами 47,4 см × 36,7 см × 48,0 см, надрукований на X line 1000R system [3].

У західноєвропейських країнах технологія 3D-друку розвивається швидкими темпами. В стадію лабораторних випробувань перейшов тривимірний друк людських тканин, бинтів, що загоюють рани, молекул, ракетних двигунів. Водночас в Україні потенціал 3D-принтерів незначний. Їх оцінили, поки що, одиниці з користувачів. Мито, яке завищує вартість техніки для 3D-друку майже вдвоє, наразі є основним бар'єром на шляху розповсюдження цієї технології. В Україні вартість 3D-принтера становить від 750 дол. до 15 тис. доларів. Виходячи з того, що переважна більшість споживачів нашої країни не належить до заможних громадян, використовують не дорогі 3D-принтери, або ті з них, що були у використанні. Поки що пристрої, що використовуються в Україні, здатні формувати тривимірні структури з пластика та інших матеріалів, є про-

дуктом для забезпечених у фінансовому відношенні розробників, дизайнерів та архітекторів. Але вони надзвичайно перспективні та користуються попитом. Проте багатьма потенційними споживачами такі технології ще розглядаються як віддалена перспектива.

ФОП Романько О. В. "3dfactory" була заснована в 2011 р. Постачальниками фірми є лідери сучасного ринку 3D-друку: "3DSYSTEMS", "MAKERBOT", "PP3DP". Асортимент досліджуваної фірми становить понад 50 моделей принтерів, а також більш ніж 100 різновидів матеріалів ABS і PLA пластика. Також фірма "3dfactory" надає послуги прототипування, оцифровки, друку різної складності — від персонажів комп'ютерних ігор до архітектурних макетів. При цьому кожен покупець має змогу отримати безкоштовну кваліфіковану консультацію. Фірма також може доставити обраний продукт або прототип у межах всієї країни.

Головними напрямами підвищення ефективності імпортної діяльності ФОП Романько О. В. "3dfactory" та фірм зі схожою спеціалізацією мають бути такі:

- лібералізація та поліпшення товарної структури імпорту;
- гнучка податкова, цінова, депозитна, кредитна, фінансова і валютна політика, що стимулює диверсифікацію імпортних операцій;
- розвиток альтернативних імпортним поставкам виробництв;
- стимулювання інвестицій у розвиток тих галузей економіки, що відзначаються нижчою конкурентоспроможністю на міжнародному та національному ринках через дефіцит у них фінансових ресурсів.

Поширення виробництва на території України 3D-принтерів, що відповідають сучасним вимогам та користуються високим попитом, сприятиме зростанню прибутковості підприємств і впливатиме на розвиток галузі 3D-друку. У цілому це дасть можливість розвивати в нашій країні цей важливий інноваційний напрям, який впливає також на розвиток соціальної сфери.

Література

1. *Некрасов В. В.* Чи зачепить Україну ренесанс 3D-друку? // Коментарі. — 2013. — № 28. — С. 18.
2. *3D-принтер* у кожен дім // Інтернет-видання "Visit". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://visit.ua/6/Ternopil/
3. *Живое* мясо из 3D-принтера // Інтернет-видання "Science-News". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://naked-science.ru/

М. В. КОРНІЄНКО

МІСЦЕ ОВС В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 138–139

У ст. 17 Конституції України зазначається, що "захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу", у ч. 3 цієї ж статті закріплюється спеціальне завдання щодо забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом, у коментарі до зазначеної статті до правоохоронних органів віднесено: Службу безпеки України, внутрішні війська МВС України, міліцію та деякі інші державні структури, статус яких нині визначається підзаконними актами.

Визначення "правоохоронні органи" в законі трактується по-різному. Так, в Законі України "Про основи національної безпеки України" зазначено, що "правоохоронні органи — органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій", а в Законі України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронним органами держави" правоохоронні органи визначаються як державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції, а в ст. 2 Закону України "Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів" здійснено перелік органів, що належать до правоохоронних, а саме органи прокуратури; органи внутрішніх справ; служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, держави контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Виходячи із зазначеного вище формується поширене визначення правоохоронних органів — це органи державної влади, які мають право контролю за дотриманням громадянами та юридичними особам Конституції України, законодавчих та інших нормативно-правових актів у межах визначеної його компетенції і здійснюють відповіді правозастосовні або правоохоронні функції. До правоохоронних органів України можна віднести органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні, установи виконання покарань та інші органи, які здійснюють

правозастосовні або правоохоронні функції. Кожен з правоохоронних органів вносить вагомий внесок у діяльність із забезпечення економічної безпеки держави.

Правоохоронна діяльність — це діяльність державних органів щодо підтримання правопорядку, виявлення та безпосереднього припинення правопорушень, що підпадають під дію Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також застосування кримінальних і адміністративних санкцій щодо правопорушників, яка полягає у здійсненні комплексу контрольно-ревізійних, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та адміністративно-примусових заходів.

Правоохоронні органи спеціально створюються для виконання правоохоронної діяльності та наділені відповідними повноваженнями. Вони незалежні один від одного й утворюють єдину систему, системотворчим фактором якої є пріоритетне завдання, що полягає у забезпеченні законності та правопорядку.

Найчисельнішим підрозділом органів внутрішніх справ є міліція. Будучи державним органом, міліція має цілу низку специфічних рис, які відрізняють її від інших правоохоронних органів, насамперед відносно економічної безпеки. Основною метою діяльності міліції є захист від протиправних посягань на власність, навколишнє середовище, інтереси суспільства й держави.

До завдань ОВС відносимо коло питань, які вимагають свого вирішення і спрямовані на досягнення основної мети — це захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, навколишнє середовище, інтереси суспільства та держави. Функції органів внутрішніх справ — це основні напрями діяльності органів внутрішніх справ, що дають можливість вирішити поставлені перед ними завдання. Для забезпечення економічної безпеки в системі органів внутрішніх справ створені підрозділи Державної служби боротьби з економічною злочинністю та спеціальні підрозділи боротьби з організованою злочинністю.

Органи внутрішніх справ відіграють велику роль у забезпеченні економічної безпеки в державі. ОВС здійснюють свою діяльність у забезпеченні економічної безпеки в державі ґрунтуючись на вимогах Конституції України, законів та указів Президента, багатьма міжнародними актами, ратифікованими Верховною Радою України. До них належать міжнародно-правові акти, які містять правила діяльності, формулюють права й обов'язки відповідних суб'єктів (конвенції, пакти, угоди, договори тощо), а також декларації, заяви, меморандуми.

А. В. ПОПОВА,
В. О. ТЬОРЛО

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ УКРАЇНИ НА РИНКУ БАНКОМАТІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 140–141

Банкомати є сучасним атрибутом банківської системи та ефективного функціонування соціального розвитку країни, зокрема проведення безготівкових розрахунків громадян, що в умовах становлення правової держави має актуальне значення.

Нині спостерігається зростання темпів імпорту банкоматів в Україну. Цьому сприяє необхідність удосконалення показників в умовах існуючої банківської системи. Тому відбувається розширення ринку банкоматів. Цей бізнес з кожним роком стає все прибутковішим.

Щодо ринку банкоматів України, то в нього інвестують такі вітчизняні банки, як "Приват банк", "Хрещатик", "Укрсіббанк", "Надра банк", "Райфайзен Банк Аваль", яким економічно доцільно реалізувати в майбутньому ці послуги.

Закупівля нових банкоматів в Україні передбачає оновлення застарілих видів техніки. На обсяги закупівлі банкоматів значною мірою впливає збільшення електронних платіжних карток в країні. Так, згідно з даними Національного банку України, за останній квартал 2013 р. кількість платіжних карток зросла із 141 млн до 143 млн власників.

Водночас спостерігається зростання платіжних карт, що використовуються один раз протягом 90 днів. За означений період кількість таких карток збільшилася з 30,8 млн до 33,9 млн [1].

Усього на 1 січня 2014 р. в Україні встановлено 27031 тис. банкоматів. На використання кожної машини в середньому претендує 2310 тис. українців. За статистикою зношуваність однієї машини відбувається протягом 5–10-ти років [2].

ТОВ "Улліс Сервіс" упродовж року потрібно закупити понад 100 банкоматів. Співпрацюючи, як мінімум, з п'ятьма банками України, вони мають покривати повністю попит на товари та послуги, які пропонує підприємство. Це не лише встановлення нових банкоматів, а й заміна частково зношених у них деталей.

На ринку України дуже важко витримати конкуренцію, але імпорт саме цієї продукції залишається економічно доцільним. Головними напрямами у вирішенні проблемних питань організації суб'єктами госпо-

дарювання України імпорту банкоматів є такі:

• забезпечення механізмів функціонування кредитування і страхування імпорту за участю держави, а також надання при цьому державних гарантійних зобов'язань щодо імпортних кредитів;

• розробка нових видів сучасної продукції з високим технічним рівнем;

• обґрунтування імпортної стратегії, спеціалізованих фірм;

• створення системи зовнішньоторговельної інформації та інформаційно-консультативних служб, що включали б їх регіональні і закордонні представництва;

• гнучка податкова, цінова, депозитна, кредитна, фінансова і валютна політика, що стимулює диверсифікацію імпортних операцій;

• створення умов щодо інтеграції вітчизняних суб'єктів господарювання в європейські і світові господарські об'єднання та організації.

Реалізація зазначених заходів забезпечить раціональну організацію імпортної діяльності суб'єктів господарювання України на ринку банкоматів та сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності.

Література

1. *Офіційний* сайт Державної служби статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
2. *Голованенко Н. В.* Особливості експортно-імпортних операцій підприємств України // Вісн. Черкаськ. ун-ту. — 2013. — С. 60–62.
3. *Урядовий* кур'єр від 10.10.2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://slavdelo.dn.ua/2014/01/28/u-derzhstati-pidbili-pidsumki-2013-roku/

УДК 35:351.72

С. Ф. РАДЗІМОВСЬКА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В ПЕРІОД ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 142–147

Ефективність державного управління значною мірою залежить від того, яким чином відбувається вироблення, ухвалення і виконання управлінських рішень.

Теорія ухвалення політичних рішень розглядає принаймні чотири випадки: одноосібне, консенсусне, колегіальне та колективне ухвалення рішень. Для кожного з цих випадків можна знайти своє місце на шкалі критеріїв, тобто: можна очікувати найшвидшого, найрезультативнішого, найефективнішого чи найоптимальнішого рішення залежно від кількості акторів. У найпростіших випадках адміністративних завдань можливе поєднання цих чотирьох критеріїв, але в політичній практиці це рідко вдається: найшвидше рішення, що приймається зазвичай в умовах дефіциту часу, найчастіше не ґрунтується на детальному дослідженні об'єкта і прогнозуванні його подальших змін; найрезультативніше і найефективніше рішення потребують тривалого часу для підготовки й ухвалення, а найоптимальніше рішення потребує вироблення критерію оптимальності, тобто поєднання високого результату з малими затратами ресурсів.

В умовах політичної та/або економічної нестабільності швидкі рішення мають превалювати над пошуком найкращого чи найефективнішого результату, що пов'язано з потребою оперативно реагувати на зміни ситуації. Такі рішення ухвалюються, як правило, одноособово і виконуються за допомогою управлінської вертикалі, підпорядкованої головному актору. При цьому одна з імперативних вимог до головного актора — його професійність і порядність. Крім того, для забезпечення довготривалості й наступності дій і планів головного актора вони повинні відповідати інтересам, очікуванням, а головне — моралі суспільства, адже інакше дії лідера врешті-решт призведуть до наступних ускладнень з боку населення.

Серед першочергових завдань з організації системи ухвалення політичних та управлінських рішень у перехідному суспільстві слід назвати чітке визначення основних соціально-політичних та економічних цілей і пріоритетів, що може бути закріплене у новій редакції Конституції України. Парламентсько-президентський або суто парламентський характер політичної системи не дасть змоги швидко вийти з кризового стану саме через розпорошеність основних акторів ухвалення рішень, тому принаймні на перехідний період, який

триватиме кілька років, доцільно було б зберегти президентсько-парламентську республіку, що дало б можливість президентові брати на себе відповідальність за ухвалення термінових рішень для реагування на можливі виклики і проблеми суспільного характеру.

Політична історія незалежної України свідчить, що така система також криє в собі небезпеку зосередження влади в одних руках — монополізації ухвалення рішень. Тому другим принципом, який може відіграти запобіжну роль проти узурпації влади, є децентралізація — передача значної кількості повноважень управлінського і навіть політичного характеру обласним і місцевим органам управління. У такому разі намагання нав'язати рішення, підготовлені й ухвалені головним актором чи центральними органами, обмежуватимуться лише певним набором питань, не зачіпаючи інших, засадничо важливих для регіонів країни.

Нинішня політична ситуація в Україні потребує впровадження ефективного політико-правового інструментарію, який сприяв би реалізації демократичного потенціалу нової Конституції. Це повинна зробити реформа виборчої системи, яка регламентує політичну діяльність у державі і може принципово впливати на зміцнення політичної стабільності.

Передусім йдеться про реформу виборчої системи, яка сприятиме:

• встановленню політико-правового бар'єра на шляху політичного радикалізму;

• підвищенню громадянської та політичної культури населення і самих політиків;

• підвищенню якості стратегічного планування політики, а також передбаченню можливих негативних наслідків тієї чи іншої політичної стратегії;

• зменшенню об'єктивних і суб'єктивних передумов виникнення некерованих політичних конфліктів;

• перетворенню можливих політичних конфліктів на політичне суперництво або конкуренцію.

Виборча система повинна стати інструментом нейтралізації радикалізму і подолання маргінальності політичних еліт. Політичний радикалізм є прерогативою політичних угруповань, очолюваних харизматичними лідерами, які, як правило, орієнтуються на інтереси регіональних фінансово-промислових кіл або на ірраціональні ідеологічні доктрини. Отже, формування загальнонаціональних суб'єктів політичного процесу сприятиме його передбачуваності, підвищенню політичної та громадянської культури політиків і населення. Саме політичні об'єднання, які мають загальнонаціональний статус, у змозі охопити максимально великий спектр проблем суспільного життя і зробити це на більш-менш професійному рівні.

Можна сказати, такі вимоги до виборчої системи сприятимуть стабілізації політичного процесу, формуванню загальнонаціональних впливових, а головне, авторитетних суб'єктів політики:

• передбачуваність процесу прийняття рішень Верховною Радою України;

• максимально можливий рівень професіоналізму депутатського корпусу;

• автентичне відображення політичних інтересів владними структурами виконавчої вертикалі;

• максимальне відображення політичних інтересів різних соціальних груп і регіональних еліт.

Загальні виміри виборчої системи, яка буде запорукою створення об'єктивних умов політичної стабільності:

• змішаний варіант виборчої системи (комбінація мажоритарного і пропорційного принципів формування депутатського корпусу);

• високий реєстраційний та виборчий ценз для суб'єктів політичної діяльності;

• жорсткі вимоги щодо дотримання етичних норм електоральних технологій суб'єктами політичної діяльності (неможливість купівлі партійних списків, фінансовий контроль за виборчими фондами тощо);

• чітко регламентований механізм, який би унеможливлював криміналізацію політичного процесу.

Серед найдоцільніших заходів у сфері політичної безпеки слід відзначити такі.

1. У нинішніх соціально-економічних умовах з урахуванням зниження рівня довіри населення до політичної влади громадська думка чітко зорієнтована на сильного і авторитетного політичного лідера, який був би спроможний проводити в суспільстві рішучу та ефективну політику. Від влади люди чекають передусім заходів для поліпшення реального рівня життя. Стратегія соціально орієнтованої політики зараз є надзвичайно актуальною для українського суспільства.

Численні соціологічні опитування переконливо свідчать, що пріоритети вимог населення до державної влади визначаються ефективністю боротьби із злочинністю та корупцією, функціонуванням системи соціального захисту, подоланням кризових явищ в економіці.

2. Суспільна свідомість характеризується високим ступенем прихованого невдоволення владою, яке викликане вкрай низькою ефективністю роботи органів виконавчої влади. Соціологічні дослідження свідчать, що громадська думка визнає такі чинники, які мають визначальний вплив на оцінку ефективності виконавчої влади: корумпованість та мафіозність владних структур, суперечності між гілками влади, зростання злочинності, погіршення рівня життя народу.

Серед заходів із вдосконалення політичної системи особливе значення надається посиленню впливу на перебіг подій владних органів виконавчої вертикалі, створенню системи правового захисту особи, розвитку громадянського суспільства.

Саме тому безкомпромісні дії Президента та владних органів виконавчої вертикалі щодо утворення ефективного механізму соціального захисту та подолання економічної кризи, дотримання більш жорсткої лінії у боротьбі зі злочинністю та корупцією будуть, безумовно, підтримані населенням.

3. Нагальною є потреба вироблення політики державотворення. Повноцінне здійснення державою своїх функцій у суспільстві на сьогодні можливе лише за умов підвищення довіри населення до легітимних владних інституцій та їхніх дій за таких обставин:

• необхідна широка роз'яснювальна робота державних органів з питань державотворення та формування нових соціально-економічних відносин у суспільстві, обов'язкове висвітлення у засобах масової інформації досягнень і позитивного досвіду, набутого у процесі реформування суспільства;

• стабілізуючий вплив можна очікувати від створення міжпартійного "круглого столу", який давав би можливість представникам різних партій і громадських об'єднань політичного спрямування регулярно оприлюднювати своє невдоволення і декларувати позиції (а це вже має стабілізуюче значення); участь у "круглому столі" була б ознакою і чинником лояльності його учасників;

• створення ефективної системи соціального партнерства сприятиме зменшенню соціальної напруженості в суспільстві.

4. Внаслідок того, що при прийнятті Конституції України було допущено певних неузгодженостей, ще довго виникатимуть політичні колізії і демарші неконституційного характеру, що підриватиме авторитетність Основного Закону, стимулюватиме кризу легітимності влади.

Для підвищення конституційного авторитету державної влади потрібно:

• подбати про створення дієвого механізму виконання державних рішень, дотримання настанов виконавчої влади;

• вжити додаткових, а можливо і надзвичайних заходів для подолання корупції, шахрайства, економічного криміналу;

• створити ефективно діючі на засадах муніципальності місцеві органи влади, чітко визначивши сферу їх повноважень; конфлікти між керівниками в структурах місцевих влад (як типовий приклад можна навести конфлікти в Одесі і Вінниці) вкрай негативно впливають на ефективність роботи місцевої влади, підривають авторитет центральної влади в очах населення;

• прагнути до створення позитивного іміджу влади в очах населення;

• формувати позитивний ідейно-моральний клімат у суспільстві, коли надмірне загострення питання, "перетягування каната" на себе наштовхуватимуться на осуд як спроби дестабілізації;

• запобігати продукуванню й поширенню недостовірної, відверто перекрученої, брехливої і провокаційної інформації (схильність до таких дій стимулюється політичним суперництвом та доступністю ЗМІ);

• штучно не обмежувати і не препаровувати інформацію.

Враховуючи останні події в Криму, важливими питаннями є заходи щодо посилення обороноздатності України.

Основними завданнями воєнного будівництва мають бути:

• формування нової державної воєнної політики і воєнної ідеології України;

• якісні перетворення Збройних сил та інших військових формувань;

• створення нової єдиної системи управління воєнною організацією країни, цілісного механізму прийняття рішень у галузі воєнної безпеки;

• відтворення ефективної системи економічного забезпечення потреб військових формувань, інших еле-

ментів оборонного комплексу країни як у мирний, так і воєнний час;

• адаптація мобілізаційної підготовки країни до умов нового економічного устрою;

• здійснення оперативного облаштування території країни і розвиток воєнної інфраструктури в нових геополітичних умовах;

• створення єдиної системи воєнно-наукових організацій і закладів оборонного призначення;

• подальше вдосконалення системи підготовки кадрів для Збройних сил та інших військових формувань держави;

• активізація діяльності держави щодо підвищення престижу військової служби, авторитету Збройних сил та інших військових структур;

• створення надійної системи соціального захисту військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників оборонної сфери держави тощо.

Воєнне будівництво в Україні має передбачати докорінні якісні перетворення в усіх складових воєнної системи держави.

Як показали останні події в Криму, Донецькій області, надзвичайно важливими питаннями мають бути пріоритети інформаційної політики держави.

Державна політика забезпечення інформаційної безпеки України є складовою політики національної безпеки. Вона передбачає системну превентивну діяльність органів влади із надання гарантій інформаційної безпеки особі, соціальним групам та суспільству в цілому.

Основними цілями державної політики забезпечення інформаційної безпеки України є:

• створення умов для своєчасного виявлення джерел інформаційних загроз та визначення можливих наслідків їх дії;

• визначення комплексу превентивних заходів з метою нейтралізації або зменшення (послаблення) негативних наслідків реалізації інформаційних загроз;

• створення умов (можливостей) забезпечення своєчасної, повної і точної інформації для прийняття рішень;

• удосконалення інформаційної діяльності з метою гармонізації особистих, суспільних і державних інтересів, що є основою досягнення політичної, економічної і соціальної стабільності в суспільстві;

• наповнення усіх сфер діяльності знаннями, що становлять інформаційну базу духовного відродження, інтелектуального розвитку, навчання та виховання громадян України;

• здійснення ефективного (рівноправного, взаємовигідного) міждержавного інформаційного співробітництва.

До основних принципів державної політики у забезпеченні інформаційної безпеки України можна віднести такі:

• верховенство права юридичних та фізичних осіб, що беруть участь в інформаційній діяльності;

• відкритість інформаційного простору (інформаційного середовища) України з урахуванням обмежень, що визначені законами;

• централізовано-децентралізоване державне керівництво системою забезпечення інформаційної безпеки України;

• системний (комплексний) підхід до розв'язання проблем забезпе-

чення інформаційної безпеки України;

• перспективну оцінку досягнутих проміжних результатів у забезпеченні інформаційної безпеки України (одержані результати необхідно оцінювати з точки зору не тільки їх сьогоденної користі, а й перспективи, яку вони відкривають для подальшого вдосконалення та розвитку інформаційної безпеки України);

• зацікавленість "першого керівника" у вирішенні проблем забезпечення інформаційної безпеки України;

• персональну відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері забезпечення інформаційної безпеки України.

Політика у сфері інформаційної безпеки України має бути спрямована на досягнення такого рівня духовного та інтелектуального потенціалів країни, який є достатнім для розвитку її державності і соціального прогресу.

К. М. СОКОЛОВСЬКА

ДЕМОКРАТИЧНІ ЗАСАДИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ ГЕТЬМАНА ПАВЛА ПОЛУБОТКА

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 148–151

Постать Павла Полуботка у вітчизняній та зарубіжній історіографії відома як козацького гетьмана, який за роки гетьманства засвідчив свою відданість інтересам українського народу шляхом боротьби за переустрій соціально-правового буття нації.

Наведемо історичну довідку передумов, які спонукали Павла Полуботка стати на шлях демократичних перетворень. Козацька революція під проводом Богдана Хмельницького внесла кардинальні зміни у царині права: скасувала привілеї пануючого класу польської шляхти на звільнених з-під влади Польщі українських землях: Київщина, Волинь, частина Поділля були передані до підпорядкування української національної держави під назвою "Військо Запорозьке". Державний устрій ґрунтувався на принципах народовладдя, суверенності та демократії. Функції верховної влади здійснювала Генеральна Рада, яка ухвалювала нагальні питання на всенародному вічі: закони і постанови, обрання гетьмана і старшини, питання війни і миру, укладання договорів з іншими державами тощо.

Територія Війська Запорозького поділялася на полки та сотні, очільниками яких були відповідно полковники та сотники. Міста мали повну самоуправу згідно з Магдебурзьким правом, всі адміністративні органи були виборні. У зв'язку із припиненням чинності польсько-шляхетських судів, значні зміни відбулися у судовому устрої. Наприклад: сільський суд підпорядковувався суду сотенному; сотенний – полковому, полковий – генеральному. Верховним суддею держави вважався гетьман. До складу судових колегій входили представники всіх верств населення під проводом очільника відповідної адміністративної одиниці. Судочинство проводилося українською мовою за активної участі населення. Основними джерелами права були Постанови Генеральної Ради, універсали гетьмана, які містили також і норми приватного права. За взірець взято Литовський Статут 1588 р., наряду з яким діяло звичаєве право. Особливого значення набуло народне звичаєве право у судовому устрої, що вбачалося у пом'якшені суворих кар Магдебурзького права.

Нова хвиля змін у судоустрої пов'язана із зміною політичних та соціально-економічних умов життя після ухвали гетьманом Богданом Хмельницьким договору (1654 р.) із московським царем. На підставі договору Військо Запорозьке вступило у військовий союз з Москвою проти

Польщі за умов прийняття протекторату Москви, зберігши внутрішню автономію. Проте роль і значення Генеральної Ради поступово обмежуються лише вибором гетьмана, що, врешті, призводить до ослаблення держави. Політика Москви прагне усіляко урізати права і свободи Війська Запорозького, натомість посилюється вплив московського права у державних установах, судах і приватних відносинах.

Особливо вороже ставлення до української держави проявив Петро І, за правління якого було введено в систему управління України московські органи: заведено писемний порядок російською мовою. Оскільки московські урядники не володіли українською мовою та звичаєвим правом, у 1728 р. з царського наказу утворено комісію з числа українських правників, які мали перекласти Литовський Статут і Магдебурзьке право на російську мову. Ця комісія уклала також кодекс українського права під назвою "Права, по которим судится Малороссийский народ" [1].

Рішучими діями щодо зміни судочинства, а саме до судової реформи долучився також гетьман Павло Полуботок. На час його гетьманства діяла Малоросійська колегія, започаткована у 1722 р. Колегія складалася із шістьох московських урядовців на чолі з С. Вельяміновим. Вона позбавляла гетьмана переважної більшості його прав, приймала і розглядала скарги від населення, конролювала фінанси, стежила за діями козацьких старшин тощо [2].

Петро І та його уряд намагалися справити враження, видавши Маніфест, у якому підкреслювалося значення Малоросійської колегії, яка заснована нібито для того, щоб "народ український не був ні від кого обтяжений, ані неправими судами, ані утисками старшин" [3].

Насправді, головною метою цього Маніфесту було спрямування на відрив українського народу від гетьманського уряду. З протестом проти утворення Малоросійської колегії виступав гетьман Іван Скоропадський. Після його смерті Петро І заборонив обирати гетьманів. Попри заборони українська козацька старшина наставила наказним гетьманом Павла Полуботка. Він був людиною освіченою, енергійною, користувався авторитетом серед козаків; як і гетьман І. Скоропадський, намагався протидіяти Малоросійській колегії. Виступив проти контролю за фінансами, проти розгляду анонімних скарг на українських урядовців. Подав протест до Генеральної Військової Канцелярії і домігся того, що Сенат наказав С. Вільямінову звертатися до Військової Канцелярії з повагою, радитись щодо проведення заходів в Україні [4].

Павлу Полуботку, попри перепони, вдалося здійснити судову реформу. Важливим кроком стало перетворення Генерального суду у колегіальний орган, що давало можливість розгорнути боротьбу з хабарництвом, корупцією, тяганиною у місцевих судах, встановлення порядку подання апеляцій. Це був значний поступ на шляху захисту інтересів українського населення у судах. Павло Полуботок посприяв зменшенню повноважень Малоросійської колегії, що не могло не викликати супротиву з боку Російської імперії.

Петро І наказав скасувати всі ці нововведення. Першим проявом незгоди став наказ призначати урядовцями лише росіян, ніби за ініціативи одного із старшин Стародібського полку. Павло Полуботок, зі свого боку, виступив із зверненням до царя щодо повернення Україні її автономних прав. У зверненні йшлося про те, що "всі бачать, як гине Україна, як її скрізь запосіли москалі, як нищаться старі права, що наша мета — домогтися, аби повернули Україні відняті права" [5].

Петро І розлютився на Полуботка і наказав йому залишити Україну та прибути до Петрограду. Полуботок відчував, що їде на кару, проте поїхав. При зустрічі з царем Петром І гетьман промовив: "Знаю, царю, і бачу, що ти без жодної причини руйнуєш мою отчизну, нищиш права, що батьки твої та й сам ти прилюдно признали... Щоб звести зі світу козаків, ти женеш їх на каторжну працю, силуєш їх копати канали в твоїй безкраїй Росії, силуєш їх сушити непроходимі болота і вони тисячами мруть з холоду та голоду і тілами своїми угноюють тобі землю... Ти одняв у нас право вільними голосами настановляти собі гетьманів та старшину; ти насилаєш до нас суддями москалів, що не знають нашого права і тільки люто знущаються з нас... Кидати народи в неволю і панувати над рабами — це діло азіятського тирана, а не християнського монарха!" [6].

Тим часом Петро І обмізковував, яким тортурам піддати зухвалого українського гетьмана. Полуботок же продовжував свою думку: "Дозволь, царю, останній раз застерегти тебе, що з твого катування не буде тобі жодної користі, і не буде тобі слави, бо ти силою та кривдою правиш Україною... Знаю, що по звичаю московському ждуть мене важкі кайдани, що вкинуть мене в холодну та темну тюрму, де й загину я з голоду... Але що мені з того, я бороню Україну і радий скоріше піти на люте катування, ніж бачити, як гине народ український... Роздумайся, великий царю... Будь певний, що покличуть й тебе на суд перед Царем царів і тоді даси ти одповідь на всі свої кривди, що їх чиниш народу вкраїнському".

Розгніваний Петро І перебив цю мову Полуботка і гнівно крикнув: "Не одне окови, а смерть ожидает тебя!" Коли гетьману Полуботку був оголошений вирок, він звернувся до царя з такими словами: "Бачу, государю, і розумію, з якого джерела зачерпнуто злість твою, що не властива серцю твоєму і не пристойна характеру помазаника Божого. Правота і лагідність, суд і милість — суть єдине добро всіх монархів світу цього. І закони, що кермують усім взагалі людством і охороняють його від усякого лиха, є точне зерцало царям і володарям на їхнє становище і поведінку, і вони перші наглядачі й охоронці ім бути. Звідкіля ж походить, що ти, о государю, ставлячи себе над законами, мордуєш нас єдиною владою своєю і кидаєш у вічне ув'язнення, загорнувши до скарбниці власне майно наше. Провина на нас стягувана, є лише повинність наша і повинність свята в усіх народах так шанована, а жодним чином не належна. Ми просили і просимо іменем народу про милість до отчизни нашої, неправедно гнаної і без жалю плюндрова-

ної, просимо поновити права наші і привілеї, урочистими договорами затверджені, що їх і ти, государю, декілька разів підтверджував.

Народ наш підсилив і звеличив царство твоє добровільною злукою своєю в такий час, коли ще в ньому все було в стані немовляти і виходило з хаосу каламутних часів і майже мізерні" [7].

Гетьмана Болуботка схопили і 10 листопада 1724 р. вкинули до Петропавлівської в'язниці, де 18 грудня він помер, як мученик за волю України. Згодом, за наказом Московської влади, був арештований весь Київський магістрат і відібрані правові грамоти Києва, сподіваючись, що українці забудуть про свої права і "ссилаться им будет в вольностях не на что" [8].

Ім'я гетьмана Павла Полуботка закарбувалося у пам'яті свідомих українців як мужнього і безстрашного поборника за демократичні перетворення в суверенній Україні.

Література

1. *Антонович Д.* Українська культура. — К.: Либідь, 1993. — С. 226.
2. *Мирончук В. Д., Ігошків Г. С.* Історія України. — К., 2002. — С. 90.
3. *Іванченко Р. П.* Історія без міфів. — К.: МАУП, 2007.— С. 184.
4. *Там* само. — С. 185.
5. *Огієнко І.* Українська культура. — К., 1918. — С. 10.
6. *Там* само. — С. 147.
7. *Лазаревский А. М.* Павел Полуботко. Русский архив. — Кн. 1. — 1880.
8. *Грушевский М.* Сборник истории общества. — Т. 117. — С. 567.

УДК 342 (477)
В. В. УТВЕНКО

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 152–155

Житлово-комунальна сфера є однією з ключових галузей народного господарства населених пунктів, регіонів держави, в якій зайнята значна частина працездатного населення та від якої значною мірою залежить розвиток національної економіки, соціальної сфери, підтримка національної та регіональної безпеки. У переважній більшості європейських країн житлово-комунальне господарство користується особливо підтримкою з боку держави, в тому числі й на законодавчому рівні.

Наразі житлово-комунальне господарство України перебуває в кризовому стані, де зношеність його основних виробничих фондів досягла критичної межі, що призводить до аварійних ситуацій, а процес реформування житлово-комунальної сфери не достатнім чином підтримується на законодавчому рівні. Ситуацію значною мірою могло б поліпшити масове створення численних **об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (далі — ОСББ)**, які б вирішували основні питання надання житлово-комунальних послуг населенню, сприяли поліпшенню якості наданих послуг. На сьогодні існує ряд нормативно-правових актів та програм, що регулюють створення ОСББ, у тому числі "Загальнодержавна програма розвитку житлово-комунального господарства на період до 2014 р. [2], але процес створення цих об'єднань поки що не набув загальнонаціонального характеру, до того ж, вже існуючі ОСББ не розв'язують належним чином проблеми у сфері надання житлово-комунальних послуг. Проте, як показує європейський досвід, існування ОСББ сприяє створенню ефективної системи управління житлово-комунальною сферою, поліпшенню надання якості комунальних послуг.

У процесі дослідження особливостей правового регулювання власності на нерухоме майно європейських країн можна виокремити чотири моделі правовідносин власності на житлові приміщення та пов'язану з ними земельну ділянку:

1. Особливістю першої моделі є знаходження земельної ділянки всього будинку у спільній власності, тоді як кожен співвласник має виключне право на використання конкретної квартири (Нідерланди).

2. Відповідно до другої моделі, яка існує в Шотландії, власність на квартиру є юридично відокремленою від

власності на землю. Кожна особа має свою власну квартиру, а також частку у праві спільної власності на спільні частини будівлі, зокрема, на коридор і сходи. Земельна ділянка може бути спільною власністю усіх власників.

3. Прикладом третьої моделі є система правовідносин, яка існує в країнах Скандинавії. Згідно з нею право власності на житлове приміщення розглядається в рамках корпоративного права. Це означає, що землею і будівлею володіє корпорація. Власники квартир є акціонерами, а кожна акція надає право на виняткове використання конкретної квартири (Фінляндія і Швеція).

4. Приклади четвертої — найпоширенішої моделі — можна знайти, зокрема, в Бельгії, Франції, Німеччині, а також в Англії та Уельсі. Використовується такий варіант сумісного володіння об'єктом нерухомості, який поєднує в собі окрему власність на квартиру із спільною власністю на землю та основні конструкції будівлі (наприклад, на стіни і дах) [3].

Результати аналізу законодавства низки зарубіжних країн показали, що найпоширенішою формою **права власності на спільне майно** є спільна часткова власність. Частки власників у спільному майні обов'язково визначаються у місцевих документах ОСББ, "як правило у процентному відношенні до характеристик їх приміщень (справедлива вартість об'єкта нерухомості відносно справедливої вартості усіх приміщень будинку, що знаходяться у приватній власності; розмір площі об'єкта нерухомості відносно загальної площі приватних приміщень).

Разом з тим, законодавча база багатьох зарубіжних країн, що регулює питання нерухомості, виходить з принципу, що основою будь-якого об'єкта нерухомості є земля. У нормативно-правових актах США та Канади земельна ділянка вважається складовою приватної нерухомої власності учасника кондомініуму (ОСББ) і входить до переліку спільного майна співвласників. Зокрема, ці положення регулюють нормативно-правові акти Німеччини, Польщі, Болгарії, Естонії, Російської Федерації та інших країн" [3].

Законодавство багатьох європейських країн чітко регулює і процес управління розвитком житлово-комунальною сферою, особливо на муніципальному рівні, при цьому провідна роль у розробці нормативно-правових актів належить саме органам місцевого самоврядування. Більше того, органи місцевого самоврядування активно залучаються до обговорення загальнодержавних програм, присвячених житлово-комунальній сфері, вироблення цінової політики, а на місцях формують власну цінову політику з урахуванням інтересів територіальних громад, ОСББ [1, *83–84*].

У світовому досвіді управління сектором житлово-комунального господарства прийнято виокремлювати такі три моделі:

1. Німецька модель включає акціонування, коли контрольним пакетом акцій підприємства, що працює у сфері житлово-комунального господарства, володіє орган місцевого самоврядування. Привабливість цієї моделі полягає в тому, що виникає чіткий механізм управління під-

приємством. Власник через наглядову раду, через загальноприйняті ринкові інститути управляє своїм майном.

2. Англійська модель передбачає повну приватизацію об'єктів житлово-комунальної сфери. Щоб підтримати цей проект на місцевому рівні, держава бере на себе списання усіх боргів комунальних підприємств, а також витрати з оновлення основних фондів. Але вплив регіональної влади зберігається, тому що це локальні монополісти і їхню діяльність регулюють з урахуванням завдань регіонального розвитку. При укладанні договорів оренди комерційні ризики розподіляються між державним і приватним секторами.

3. Французька модель передбачає передачу муніципальної власності в оренду або концесію. Уряд Франції, який розпочав реформування житлово-комунального господарства ще наприкінці 1960-х років, спочатку не підвищував ціни на житлово-комунальні послуги для населення, як це пропонує зробити нинішня українська влада заради отримання стабілізаційного кредиту МВФ, який завжди наполягав на підвищенні тарифів до ринково обґрунтованих. Спочатку громадянам показали, яку користь зможе отримати кожен платник у разі незначного зростання тарифів. З метою економії енергоресурсів французький уряд ухвалив 3-річну програму утеплення житлового фонду, а вже потім здійснив цінову реформу і розпочав перехід на локальне теплозабезпечення.

На думку багатьох фахівців, "подібну програму можна реалізувати і в містах України. На сьогодні понад 40 % тепла втрачається через аварійні розподільчі тепломережі під час транспортування. Тому для підвищення теплопровідності мереж необхідно замінити старі трубопроводи на нові з поліуретановою ізоляцією, що зберігало б тепло всередині труби, не випускаючи його назовні. Іншим перспективним кроком може бути перехід на автономне опалення будинків шляхом встановлення водонагрівних або опалювальних мінікотелень у підвалах, що здійснюватимуть автоматизовану подачу тепла у квартири та нежитлові приміщення будинку" [4, *219*].

Проаналізувавши вищевикладені моделі управління сектором житлово-комунального господарства, вважаємо, що для України найбільше відповідає саме французька модель. Основною проблемою сектору житлово-комунального господарства є дефіцит приватних підприємств, які могли б створити конкуренцію комунальним, що зумовлює високі ціни і низький рівень обслуговування житлового фонду. Впровадження такої моделі дало б можливість створити сприятливі умови для залучення приватних інвестицій на умовах концесії.

Створення приватних підприємств з надання комунальних послуг населенню потрібно також закріпити на законодавчому рівні, як це зроблено у Франції та багатьох інших державах Європи. І саме органи місцевого самоврядування повинні більш активно підключатися до нормотворчої діяльності, видаючи спеціальні нормативно-правові акти, які б регулювали конкуренцію на ринку житлово-комунальних послуг,

створювали дієвий механізм розвитку підприємницької діяльності у цій сфері. Ці заходи дали б можливість поліпшити якість надання житлово-комунальних послуг населенню, а вивільнені кошти з місцевих бюджетів плюс податкові надходження від діяльності цих підприємств спрямувати на оновлення основних фондів житлово-комунальної сфери.

Нарешті, потребує правового врегулювання процес запровадження енергозберігаючих технологій у житлово-комунальній сфері. Вітчизняне законодавство, особливо на місцевому рівні, має стимулювати, включаючи фіскальні механізми, заощаджувати енергоресурси з боку населення та підприємств житлово-комунального господарства, використовувати замість дорогого газу біопаливо (лише соломи, відходів з кукурудзи, соняшника та інших культур щорічно на полях України залишається десятки мільйонів тонн, які б могли замінити мільярди кубометрів дорогоцінного газу).

Література

1. *Данилишин Б. М.* Механізми розвитку житлово-комунального господарства: системи управління, ціноутворення, підготовки кадрів: Монографія / Б. М. Данилишин, М. А. Хвесик, М. Х. Корецький, О. І. Дацій, С. І. Князєв, І. О. Драган. — Донецьк, Юго-Восток, 2008. — 351 с.
2. *Закон* України "Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 рр." від 11.06.2009 № 1511-VI [1511-17] // ВВР України. — 2009. — № 47–48. — Ст. 720.
3. *Зарубіжний* досвід правового регулювання питань управління багатоквартирним будинком: можливості застосування в Україні. Аналітична записка [Текст]. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // www.niss.gov.ua/articles/1162/
4. *Зубко О. В.* Можливості впровадження зарубіжного досвіду управління сектором ЖКГ в Україні / О. В. Зубко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Економічні науки. — 2011. — № 1(9). — С. 218–221.

Н. П. ХРИСТИНЧЕНКО

ВПЛИВ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ НА ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ НАУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 156–160

У сучасному світі саме "економіка знань", що ґрунтується на застосуванні прогресивних технологій, є тим фундаментом, на якому вибудовується стратегія економічного розвитку будь-якої сучасної держави і Україна не є винятком. Саме рівень розвитку наукової діяльності має безпосередній вплив як на загальний рівень розвитку інформаційних технологій, так і реальну можливість їх використання у різноманітних сферах життєдіяльності громадян. Крім того, однією з основ прогресивного функціонування держави є активне стимулювання нею розвитку свого наукового потенціалу, що включає в себе збереження наукових кадрів, підтримку наукових досліджень, посилення зв'язків між наукою та економікою, залучення інвестицій в інноваційний розвиток наукової сфери. Державне ефективне управління науковою діяльністю має реалізовуватися як на національному, так і на регіональному рівнях.

Необхідно відзначити, що питання участі держави в процесі управління науковою діяльністю неодноразово були предметом обговорення багатьох наукових форумів, конференцій, круглих столів тощо. Окремі аспекти правового статусу органів державного управління розвитком науки, планування, координації наукових досліджень і розробок, фінансування, матеріально-технічного забезпечення наукових досліджень, підготовки наукових кадрів стали предметом дослідження відомих вітчизняних та зарубіжних фахівців, серед яких слід відзначити В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Г. В. Атаманчука, Д. М. Бахраха, Ю. А. Ведєрнікова, К. І. Бєлякова, Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, І. П. Голосніченка, С. В. Ківалова, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, С. О. Мосьондза, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, С. С. Студенікіна, С. Г. Стеценка, Ю. О. Тихомирова та багатьох інших. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень різноманітних аспектів діяльності державних органів у сфері управління освітою та наукою (реєстраційних дій, дозвільних дій, контрольно-наглядової діяльності тощо), розкриття концептуальних ідей інституційного впливу держави щодо розвитку наукового потенціалу країни є недостатньо дослідженим. Тим самим, необхідність підвищення ролі та значення держави у процесі управління науковою діяльністю, з одного боку, та актуальність комплексних наукових напрацювань з цієї

проблематики — з другого, обумовлюють мету висвітлення теми.

Безумовно, нині держава відіграє провідну роль у регулюванні і підтримці наукової діяльності в Україні. Держана діяльність у цій сфері полягає у застосуванні прямих і непрямих методів регулювання, а саме: прийнятті основних регулюючих нормативно-правових актів, запровадженні державного замовлення на наукові розробки, утримання та фінансування бюджетних наукових установ та організацій. Необхідно зазначити, що основи розвитку науки в Україні, безумовно, закладені в Конституції нашої держави. Так, відповідно до ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1]. Тим самим, закріпивши право на свободу наукової творчості, Україна взяла на себе зобов'язання гарантувати громадянам України реалізацію їх наукових творчих потреб та можливість їх розвитку.

Також слід відзначити, що важливу роль у реалізації інноваційного вектору розвитку, з яким нерозривно пов'язана сфера наукової діяльності, відіграє визначення цілей держави в процесі управління науковою діяльністю. Сьогодні можна відзначити, що загалом державна політика у сфері науки в Україні спрямована на збереження і розвиток науки, забезпечення соціальної стабільності, економічного зростання і національної безпеки держави. Основними цілями державної науково-технічної політики є розвиток, раціональне розміщення та ефективне використання науково-технічного потенціалу, збільшення внеску науки і техніки в розвиток економіки держави, реалізація найважливіших соціальних завдань, забезпечення прогресивних структурних перетворень у галузі матеріального виробництва, підвищення його ефективності та конкурентоспроможності продукції, поліпшення екологічної обстановки, зміцнення обороноздатності держави та безпеки особистості, суспільства і держави, зміцнення взаємозв'язку науки й освіти [3, *137*]. А серед основних положень державної політики в процесі управління науковою діяльністю акцентувалась увага на системне і своєчасне використання досягнень і можливостей науки.

Держава здійснює цілий комплекс повноважень у сфері управління науковою діяльністю. У цьому контексті в літературі з теорії державного управління існує декілька підходів до повноважень держави у сфері управління науковою діяльністю. Загалом, доволі поширеною є класифікація повноважень управління на правові та неправові. Зокрема, до повноважень у сфері управління науковою діяльністю можна віднести: визначення державних пріоритетів (концепцій, стратегій) розвитку наукової діяльності; прийняття державних цільових наукових програм; прийняття рішень щодо рівня наукових кадрів; сприяння створенню технологічних парків та їх проектів, інноваційних проектів, проектів наукових парків; проведення реєстрації та обліку науково-дослідних і дослід-

но-конструкторських робіт, дисертацій; проведення експертизи наукових робіт тощо.

Якщо вести мову про повноваження у сфері управління науковою діяльністю, які стосуються визначення державних пріоритетів (концепцій, стратегій) розвитку наукової діяльності, то насамперед необхідно звернутись до положень Закону України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки". Відповідно до ст. 3 зазначеного Закону такими визнаються:

• фундаментальні наукові дослідження з найважливіших проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;

• інформаційні та комунікаційні технології;

• енергетика та енергоефективність;

• раціональне природокористування;

• науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань.

З метою реалізації визначених напрямів держава сприяє та стимулює розробку та виконання за визначеними пріоритетними тематичними напрямами наукових досліджень і науково-технічних розробок державних цільових програм. Крім цього, реалізація забезпечується завдяки державному замовленню на науково-технічну продукцію, через підготовку наукових кадрів, інформаційному та матеріально-технічному забезпеченню наукових досліджень і науково-технічних розробок (ч. 1 ст. 5) [8].

При прийнятті державних цільових наукових програм необхідно враховувати ряд факторів, які допоможуть зробити їх більш ефективними. По-перше, головна мета програми має бути визначена таким чином, аби не втратити свою актуальність у короткий проміжок часу. Адже згідно з абзацом 3 ч. 2 ст. 14 Закону України "Про державні цільові програми" втрата актуальності головної мети програми є підставою для дострокового припинення її виконання. По-друге, заходи, завдання та показники державних цільових програм мають бути обґрунтованими та реальними для виконання, адже вони враховуються під час складення проекту Державного бюджету України на відповідний рік. У разі дефіциту бюджетних коштів, завищені показники можуть стати причиною того, що проект програми, або сама програма не будуть затверджені і, відповідно, виконані [7]. Отже, повноваження не мають розглядатись лише як відокремлена управлінська діяльність. Під час їх здійснення потрібно враховувати, що вони передусім спрямовані на реалізацію функцій та завдань держави, які у сучасних умовах неможливо виконати, якщо не сприяти розвитку наукової діяльності.

Крім того, досліджуючи роль держави у процесі управління науковою діяльністю, окрему увагу необхідно зосередити на проблемних аспектах зазначеного питання. Так, проблеми в окресленій сфері, як вважає О. Й. Вівчар, проявляється в недостатньо ефективному використанні наукового потенціалу. Розвиток

наукової діяльності має стати невід'ємною складовою реформування економіки країни, адже недостатня увага до розвитку науково-технічної сфери обумовлює структурну деформованість економіки та домінування низькотехнологічних виробництв, які малосприйнятливі до наукових досягнень і не можуть забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки [8, *186*]. На думку окремих авторів, проблеми управління науковою діяльністю значною мірою зумовлені відсутністю чи лише фрагментарністю розвитку концептуальних ідей управлінського впливу держави щодо збереження та розвитку інтелектуального, в першу чергу наукового потенціалу країни, що безпосередньо задіяний на розв'язання проблем державного управління [9, *188*]. Ключовим моментом надолуження упущеного у цій сфері, на нашу думку, має стати пошук шляхів та механізмів активізації державних заходів щодо подолання неналежного попиту на відповідні дослідження у науковій сфері.

За словами В. В. Прошкіна, основні причини недостатнього розвитку наукової діяльності полягають у:

1) недостатньому фінансуванні наукових досліджень і розробок;

2) фізичному та моральному старінні наукового обладнання;

3) низькому попиті підприємств на результати наукових досліджень;

4) недостатній соціально-економічній привабливості роботи фахівців у науковій сфері [10, *324*].

Таким чином, основне призначення держави у процесі управління науковою діяльністю проявляється в такому:

а) запровадження новітніх наукових програм у поєднанні і з підготовкою та залученням висококваліфікованих кадрів;

б) створення виконавцям необхідних умов, які стимулюють наукову діяльність;

в) реалізація різноманітних проектів, спрямованих на підвищення наукового потенціалу в суб'єктів, діяльність яких пов'язана із забезпеченням наукової діяльності;

г) надання державних замовлень, які забезпечують початковий попит на більшість нововведень, які згодом широко застосовуються у науковій галузі;

д) організація та проведення науково-практичних конференцій, семінарів, виставок, презентацій;

е) упровадження оцінок розвитку діяльності наукових установ;

є) організаційне та методичне керівництво винахідницькою роботою;

ж) створення різних моделей інтеграції науки і вищої освіти.

Реалізація запропонованих напрямів розвитку наукової діяльності в Україні дасть змогу значно підвищити рівень наукового потенціалу, стабілізувати прискорений процес оновлення виробництва, ефективно використовувати внутрішні та залучені зовнішні інвестиції на наукову діяльність.

Література

1. *Конституція* України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // ВВР України. — 2006. — № 30. — Ст. 141.
2. *Мілова Т. М.* Поняття та зміст конституційного права людини і громадянина на свободу наукової твор-

чості / Т. М. Мілова // Часопис Київ. ун-ту права. — 2006. — № 3. — С. 53–58.
3. *Ткаленко Н. В.* Структура науково-технічного потенціалу України / Н. В. Ткаленко // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. — 2011. — № 2 (56). — Ч. 2. — С. 137–140.
4. *Организация* управления в Академии наук Украинской ССР: опыт и проблемы (1961–1986 гг.) / [Г. М. Добров, Б. С. Стогний, В. Е. Тонкаль и др.]. — К.: Наук. думка, 1988. — 356 с.
5. *Мосьондз С. О.* Форми здійснення державної політики у сфері науки в Україні / С. О. Мосьондз // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. — 2012. — № 2. — С. 47–53.
6. *Закон* України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" від 11.07.2001 № 2623-III // ВВР України. — 2001. — № 48. — Ст. 253.
7. *Закон* України "Про державні цільові програми" від 18.03.2004 № 1621-IV // ВВР України. — 2004. — № 25. — Ст. 352.
8. *Вівчар О. Й.* Інноваційна діяльність в Україні та напрями її розвитку / О. Й. Вівчар, Н. М. Паранька // Наук. вісн. НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.9. — С. 183–187.
9. *Гагаріна С. Г.* Актуальні напрями розвитку наукового потенціалу державного управління в Україні / С. Г. Гагаріна // Наук. вісн. Акад. муніципального упр. Сер. "Управління". — 2011. — № 2. — С. 185–191.
10. *Прошкін В. В.* Основні напрямки науки в університеті / В. В. Прошкін // Наук. вісн. СДПУ. — 2010. — № 5 (7). — С. 323–331.

УДК 368.021
В. Д. БІГДАШ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 161–163

Процес трансформації сучасних держав в умовах глобалізації та інформатизації суспільства встановлює нові пріоритети у виборі напрямів розвитку правової держави та критеріїв оцінки їх здійснення. Оскільки базовою складовою держави є економіка, відповідно, при формуванні сучасної правової держави необхідно розвивати нові механізми ефективного розвитку економіки. До таких механізмів належать процедури коригування ринкових процесів у зв'язку з ефектом асиметрії інформації.

У сучасних умовах правова держава розглядається як форма організації державної влади, за якої верховенство в усіх сферах життя належить правовому закону. Закон і правовий порядок мають пріоритет над державними інституціями, основні права особи-громадянина, соціальна безпека особи є зміст свободи, яка заснована на законах. При цьому закони приймаються і піддаються зміні законним шляхом (за допомогою референдуму або через відповідний законодавчий орган).

Для правових держав притаманні як загальні, так і особливі ознаки. Їх поділяють на соціально-змістовні (або так звані матеріальні) і формальні (структурно-організаційні, процедурні та ін.).

Соціально-змістовні ознаки включають: 1) закріплення в конституційному та інших законах основних прав людини; 2) панування у суспільному і державному житті законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, а стан панування законів повинен характеризуєтся певними якісними і кількісними показниками; 3) урегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу — особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом, та регулювання діяльності державних органів на основі спеціально-дозвільного принципу — дозволено тільки те, що прямо передбачено законом; 4) взаємна відповідальність особи і держави; 5) притаманність усім громадянам високої культури права, що передбачає їх обізнаність із життєво необхідними юридичними законами і вміння (навички) використання норм законів у практичному житті.

Формальні ознаки правової держави включають: 1) реалізацію принципу розподілу влад на законодавчу, виконавчу та судову та наявність

ефективного механізму їхньої взаємодії та взаємоконтролю; 2) юридичну захищеність особи, тобто наявність розвинених та ефективних процедурно-юридичних засобів (механізмів) для вільного здійснення, охорони і захисту основних прав людини; 3) відповідальне становище в суспільному і державному житті судових органів, як вирішальної, найнадійнішої юридичної гарантії прав людини; 4) виконання законів і підзаконних нормативних актів усіма учасниками суспільного життя — державними органами, громадянами, їх об'єднаннями, підприємствами.

Механізми національної економіки правової держави мають відповідати зазначеним рисам правої держави. У національній економіці забезпечується кругообіг товарів, ресурсів та фінансів, а потреби споживачів-громадян визначають асортимент та якість товарів і послуг. Виробники продукції закуповують ресурси та створюють продукцію для споживачів. В ціну продукції входять відповідні витрати на ресурси, зокрема на заробітну плату, а також на соціальні внески, державні податки, прибуток на розвиток, інвестування національної економіки та на компенсацію ризиків ринкового середовища.

Ринкове середовище функціонує на принципах забезпечення рівноваги в потребах споживачів продукції та можливостях її виробників. Ринкова економіка функціонує стабільно якщо досягнута така рівновага. Але ринкове середовище не є ідеальним. Необхідно врахувати наявність інфляції, безробіття, коливання валютного курсу, економічних циклів, кризових явищ, ризиків та інших дестабілізуючих факторів, зокрема ефектів асиметрії інформації.

Дослідження асиметрії інформації проводиться з 1970-х років у рамках теорії інформаційної економіки. Важливість таких досліджень визнана присудженням її засновникам (Джорджу Акерлофу, Майклу Спенсу та Джозефу Стігліцу) у 2001 р. Нобелівської премії. Асиметрія інформації (АІ) трактується як різна обізнаність агентів ринку про умови угоди та наміри один одного. АІ — це прояв нерівного розподілу інформації серед учасників ринку — покупцями і продавцями, інвесторами та одержувачами інвестицій.

Згідно з проявом виділяють два види АІ — приховані характеристики і приховані дії. АІ через приховані характеристики проявляється в тому, коли виробники та продавці більше інформовані про характеристики товарів чи послуг, ніж покупці. Крім того, характеристики деяких продуктів не можуть бути виміряні навіть у процесі їх споживання. АІ через приховані дії проявляється в тому, що зазначені дії здійснює більш поінформований учасник угод і ці дії менш поінформований не може спостерігати. Асиметричність інформації створює можливості для зловживань і ризик несумлінної поведінки, зокрема при відносинах принципала та агента.

На нашу думку, розвиток ефектів АІ в сучасній економіці, її окремих секторах, зокрема фінансовому, призводить до спотворення складових правової держави, до зміни сутності її соціально значущих та формальних ознак. АІ швидко поширюється на фінансових ринках, зокрема на

кредитному, цінних паперів та страховому ринку. В Україні це істотно проявилося під час кризових явищ 1997–1998 рр., 2008–2010 рр. та під час суспільно-політичної кризи кінця 2013 р. та початку 2014 р. Довелося зіштовхнутися з явищем валютних кредитів (особливо іпотечного кредитування для населення), наявністю фінансових пірамід та афер у сфері житлового будівництва, масової пропозиції споживчих кредитів без інформування про особливості їх здійснення, наявності нав'язування додаткових фінансових послуг без їх нагального обґрунтування, а також тотальної корупції у бюджетній сфері.

В. А. БОРТНИК

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 164–166

Внаслідок реалізації положень Закону України "Про судоустрій і статус суддів" у вітчизняній правовій системі відбулася судова реформа. На сьогодні маємо констатувати, що в українське законодавство успішно запроваджено низку загальновизнаних Міжнародних стандартів судочинства — автоматизовану систему розподілу справ, конкурсну систему добору суддівських кадрів; уніфіковано та спрощено значну кількість судових процедур тощо.

Разом з тим певна частина вимог ради Європи щодо запровадження в Україні новітніх демократичних стандартів судочинства не може бути здійснена без внесення змін до Конституції.

Для врахування міжнародних стандартів незалежності суддів, викладених у висновках і рекомендаціях Європейської Комісії "За демократію через право" (Венеціанська Комісія) та рішеннях Європейського суду з прав людини, було підготовлено та подано на розгляд до конституційної Асамблеї проект закону України "Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантії незалежності суддів".

Положеннями законопроекту передбачено **внесення до Основного Закону України таких змін.**

1. *Утворення, реорганізація та ліквідація судів, а також визначення їх мережі має здійснюватися законами, а не указами Президента України.*

Відповідно до запропонованих змін визначення мережі судів загальної юрисдикції, а також їх утворення, реорганізація та ліквідація здійснюватиметься Верховною Радою України за поданням Президента України у спосіб ухвалення закону.

2. *Позбавлення Верховної Ради України права брати участь в обранні суддів на посади та у звільненні їх з посад.*

Розділ III. Розвиток і забезпечення ефективного функціонування інститутів народовладдя в Україні.

На необхідності усунення Парламенту від процедури обрання суддів неодноразово наголошувалося у висновках Венеціанської Комісії, оскільки участь законодавчого органу в процесі призначення суддів може виступати причиною зайвої політизації зазначеної процедури.

Відповідно до положень законопроекту Верховна Рада України повністю позбавляється права обирати на посади та звільняти з посад суддів загальної юрисдикції (зміни до п. 27 ч. 1 ст. 85, ч. 5 ст. 126, ч. 1 ст. 128 Конституції України).

3. *Скасування п'ятирічного строку призначення на посаду судді вперше*.

Зважаючи на зазначене, у проекті змін до Конституції України пропонується повністю відмовитися від п'ятирічного строку перебування на посаді судді (зміни до ч. 1 ст. 128 Конституції України).

Натомість законопроектом передбачається, що призначення на посаду судді здійснюватиметься Президентом України безстроково. При цьому призначення на посаду судді здійснюватиметься Главою держави лише на підставі та згідно з поданням Вищої ради юстиції, тобто роль президента України носитиме фактично церемоніальний характер і залежатиме від змісту волевиявлення Вищої ради юстиції (зміни до п. 23 ч. 1 ст. 106, ч. 1 ст. 128 Конституції України). Аналогічні за змістом положення стосуються і права Президента України залежно від змісту подання кваліфікаційної комісії суддів і згоди судді на переведення (зміни до ст. 128 Конституції України).

Водночас, враховуючи той факт, що суддя призначатиметься на посаду судді безстроково, а своєрідний випробувальний п'ятирічний період скасовується, законопроектом підвищуються вимого до осіб, які можуть претендувати на посаду судді. Зокрема, у ч. 3 ст. 127 Конституції України змінюється вимога щодо мінімального віку (із 25 років до 30 років), а також вимога щодо мінімального стажу у сфері права (із 3 до 5 років).

Такі зміни спрямовані на те, щоб на посаду судді безстроково призначалися лише особи, які за своїм кваліфікаційним рівнем і життєвим досвідом були здатні професійно та гідно виконувати функції представників судової влади.

4. *Зміна складу та порядку формування Вищої ради юстиції, переліку її повноважень*.

Положеннями законопроекту передбачається змінити склад Вищої ради юстиції, закріпивши, що 12 із 20 членів цього органу становлять судді, обрані самими суддями на з'їзді суддів України. Разом з тим при призначенні таких членів Вищої ради юстиції має забезпечуватися представництво суддів судів різних інстанцій та спеціалізації.

Крім того, для забезпечення широкого представницького складу цього органу законопроектом запропоновано, аби членами Вищої ради юстиції за посадою були також Голова Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, голова найвищого органу суддівського самоврядування України — Ради суддів України.

Згідно з запропонованими змінами до ст. 131и Конституції України прокуратура втрачає статус суб'єкта, уповноваженого призначити своїх представників до складу Вищої ради юстиції. До складу Вищої ради юстиції входитиме за посадою лише Генеральний прокурор України. Збереження за ним статусу члена Вищої ради юстиції обумовлюється тим, що він продовжує здійснювати повноваження щодо прийняття рішень стосовно порушення прокурорами вимог щодо несумісності, а також щодо розгляду скарг на рішення про притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності. З огляду на це забезпечення хоча б мінімального

представництва органів прокуратури видається необхідним.

5. *Зміна існуючого порядку зняття суддівської недоторканності.*

У разі внесення змін до Конституції України в частині складу та порядку формування Вищої ради юстиції повноваження із надання згоди на затримання чи арешт судді можуть буди покладені саме на цей орган. При цьому з огляду на необхідність зміцнення гарантій незалежності суддів на сучасному етапі розвитку судової системи України доцільним є збереження повного суддівського імунітету, а не функціонального, про який неодноразово зазначала Венеціанська комісія.

6. *Збільшення граничного віку перебування на посаді судді, а також встановлення, добору кандидатів на посаду судді на конкурсній основі* (зміни п. 2 ч. 4 ст. 127 Конституції України).

Крім того, як конституційну засаду судочинства пропонується закріпити положення про автоматизований розподіл справ між суддями (зміни до п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України).

З-поміж прикінцевих і перехідних положень законопроекту є такі, що покликані вирішити організаційні та інші питання, які виникатимуть у разі ухвалення відповідного законопроекту та спрямовані насамперед на недопустимість погіршення становища суддів та осіб, які отримали право на обіймання суддівської посади, у зв'язку зі зміною окремих положень Конституції України.

Разом з тим, зважаючи на політичну ситуацію у державі в цьому році Єгором Соболєвим створено Всеукраїнський люстраційний комітет для того, щоб відсторонити від влади чиновників, правоохоронців та суддів, які здійснювали порушення законодавства, були винні в корупції, неповазі до прав людини, чинили злочинну діяльність.

Є всі підстави вважати, що в разі ухвалення зазначеного проекту змін до Конституції України та люстрації суддів вітчизняна судова влада отримає нову систему гарантій незалежності, яка відповідатиме всім чинним на сьогодні найвищим європейським стандартам у сфері судочинства.

УДК 331.108.26:159.9
Л. О. ГЛУШКО

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІВ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 167–170

Оцінка особистісних якостей і проблем, пов'язаних з відбором керівників, є одним із найскладніших аспектів управлінської діяльності. Вивчення стилю керівництва в останнє десятиліття стало важливим напрямом у процесі оптимізації діяльності людини, а так само в інтегральному вивченні особистості. Знання стилю керівництва дає можливість розв'язати проблему професійної придатності адміністративного резерву. Керівнику важко виробити такий стиль діяльності, який здатний задовольнити всіх членів підлеглого йому колективу.

Здійснимо дослідження стилів керівництва та організації спільної діяльності людей шляхом узгодження і координації їхніх зусиль.

Усвідомлення людиною причин і закономірностей своєї поведінки може радикально змінити її ставлення до виробничих ситуацій. Розуміння можливого різноманіття причин і способів управління, ясне і разом з тим гнучке бачення проблем роблять керівника більш вільним, а його діяльність більш успішною.

Кожен керівник в управлінській діяльності виконує службові обов'язки у певному, властивому лише йому стилі роботи. Стиль роботи оцінюється як сукупність типових і відносно стійких прийомів впливу керівника на підлеглих з метою ефективного виконання управлінських функцій і поставлених завдань.

Одним із компонентів професіоналізму керівника у навчальних закладах є індивідуальний стиль діяльності, що притаманний представникам творчих професій. Елементи професіоналізму, такі як педагогічна культура, майстерність, творчість та ін., є підґрунтям формування індивідуального стилю професійної діяльності керівника навчального закладу.

Починаючи з 30-х років минулого століття, в менеджменті і соціальній психології здійснюється вивчення феномена стилів керівництва. Накопичено великий емпіричний матеріал, побудовано багато теоретичних моделей, які розрізняють на різній основі стилі керівництва. У своїх працях Р. Блейк та Д. Моутон, М. Виноградський, В. Гладунський, А. Гончаров, О. Донченко, О. Є. Кузьмін, К. Левін, Д. Макгрегор, В. Терещенко розкривають сутність поняття "стиль керівництва", види стилів керівництва, підходи щодо їх вибору. Формування стилю, його корекцію,

виокремлення рівнів розвитку у своїх працях розглядали Є. А. Клімов, А. К Маркова, В. С. Мерлін; різні типи стилів та характеристики наводять Є. А. Голубєва, Є. Г. Ільїн, А. А. Реан та ін.

Управління — це сукупність скоординованих заходів, спрямованих на досягнення визначеної мети. Сутність управління полягає у координуванні роботи інших людей. Основна мета управління — створення необхідних умов для реалізації завдань організації, координація і узгодження спільної діяльності працівників для досягнення конкретних запланованих результатів [5; 7; 13].

Розрізняють два основних види управління: за допомогою примусу, без необхідного взаєморозуміння, згоди і співчуття виконавців; управління на основі загальної згоди.

Аналіз праць із педагогічного менеджменту у вітчизняній історії дає підстави стверджувати, що основні його положення викладені в публікаціях видатних педагогів дореволюційної Росії й України. Цінними є праці М. В. Ломоносова, М. І. Пирогова, Л. М. Толстого, К. Д. Ушинського. М. В. Ломоносов досліджував процес управління школою в Росії. Саме йому належить реалізація демократичних ідей у керівництві й організація навчально-виховного процесу гімназії, застосування прогресивної методики навчання, складання регламентів і навчальних планів для різних типів шкіл, написання підручників, введення нових предметів навчання [3; 10; 22].

Проаналізувавши наукові праці вітчизняних дослідників, доходимо висновку, що у 60–70 роках XIX ст. створюються відділи народної освіти губернських земських управ на селі та шкільних відділень міських управ.

Головним завданням цих структур було створення та підтримання умов для розвитку шкільної освіти.

Дослідження в галузі становлення освітнього менеджменту свідчать про невпинний процес розвитку й оновлення функцій керівника. До особистості керівника ставляться нові вимоги: це повинна бути особа сильна, освічена, випробувана в управлінні, яка вміє керувати [10; 14].

Разом із тим можна зазначити, що основними рушійними силами, що зумовлюють розвиток функцій керівника, є зміни соціально-економічної ситуації в країні, а також характер та особливості управління суспільством на різних історичних етапах розвитку держави.

У XX ст. збільшився інтерес суспільства до школи та, зокрема, до проблеми школознавства. Цей період характеризувався інтенсивним пошуком нових форм і методів управління, всебічним вторгненням науки у практику управління, комплексним підходом до розв'язання завдань, системним аналізом об'єктів управління. У 80-х роках XX ст. формувалися тенденції щодо демократичного стилю керівництва та підвищення рівня професійної компетентності керівника школи [1; 12; 18].

Отже, застосування того чи іншого стилю, а також його результати залежать від багатьох факторів. Це насамперед повне оволодіння одним із стилів керівництва, схильність колективу до сприйняття деколи нав'язаного йому зверху стилю управління та керівництва. При

освоєнні науки управління дуже важливо уникнути помилок. Аналіз діяльності керівників різного рівня і різних підприємств дав змогу фахівцям виявити найбільш часті помилки, яких припускаються менеджери.

Таким чином, управління поєднує людські і матеріальні ресурси для виконання завдань, поставлених перед організацією.

Застосування терміна "управління" правомірно щодо загальної характеристики цього виду людської діяльності. Але якщо мова йде про зміст, форми і методи управлінського впливу суб'єкта управління на об'єкт управління в умовах ринкової економіки, то тут застосовується термін "менеджмент" [8; 19].

Стиль управління — це спосіб, за допомогою якого керівник управляє підлеглими йому співробітниками, а також незалежний від конкретної ситуації управління зразок поведінки керівника.

Результати, які мають бути досягнуті за допомогою стилю управління, містять кілька компонентів, які не можуть бути зібрані воєдино.

Абсолютизація стилю управління розглядається як спосіб, за допомогою якого підвищується продуктивність праці. Ситуація управління розглядається як незмінна, тоді як з плином часу вона може змінитися і керівник повинен відповідно змінити своє ставлення до окремих співробітників.

Розглянемо авторитарний та демократичний стиль керівництва.

При авторитарному стилі управління вся виробнича діяльність організовується керівником без участі підлеглих. Цей стиль управління може застосовуватися при вирішенні поточних завдань і припускає велику дистанцію в освіті між керівником і підлеглим, а також матеріальну мотивацію співробітників [16; 17, *23*].

Авторитарний стиль управління може застосовуватися на практиці в кількох варіантах, які все більше наближаються до корпоративного стилю.

При демократичному стилі управління виробнича діяльність організовується у взаємодії керівника і підлеглого. Цей стиль управління може застосовуватися при превалюванні творчого змісту роботи і припускає приблизно однаковий рівень освіти керівника і підлеглих, а також нематеріальне заохочення співробітника.

Типові ознаки демократичного стилю управління:

Керівник управляє підлеглими, включаючи їх у процес прийняття рішень, за які він несе відповідальність. Він очікує від своїх підлеглих конкретної допомоги, приймає рішення з урахуванням їх пропозицій і заперечень. Він делегує свої повноваження, наскільки це можливо, і розпоряджається тільки коли це необхідно. При цьому він визнає можливості підлеглих і усвідомлює те, що не може все знати і все передбачити. Контролюються тільки результати роботи, допускається самоконтроль [19; 20, *24*].

Нині в системі освіти потрібні такі директори, завідувачі, методисти, які б змогли забезпечити розвиток очолюваного ними закладу освіти, незважаючи на складні умови його існування. Не просто підтримання закладу в існуючому стані, не просто збереження напрацьованого, а

рух вперед, орієнтація на розвиток, творча робота в галузі інноватики творчих професійних якостей майбутніх педагогів. Кожен керівник сам вибирає методи керівництва, а отже, самостійно формує свій стиль керівництва залежно від конкретних умов. Для більш глибокого і точного вивчення стилю керівництва директора необхідно дослідити його діяльність на робочому місці, а саме — у тому навчальному закладі, де він працює.

Література

1 *Баєва О. В., Новальська Н. І., Ангелова В. І.* Практичні аспекти менеджменту: Навч. практич. посіб. — К.: МАУП, 2006. — Ч. 1. — С. 170.

2. *Балабанова Л.* Управління персоналом: Навч. посіб. / Л. Балабанова, О. Сардак. — ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського. — К.: Професіонал, 2006. — 511 с.
3. *Бодди Д., Пэйтон Р.* Основы менеджмента: Пер. с англ. / Под ред. Ю. Н. Каптуревского. — СПб.: Питер, 1999. — 816 с.
4. *Будзан Б.* Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. — К.: Основи, 2001. — 309 с.
5. *Бусыгин А. В.* Эффективный менеджмент: Учеб. — М.: Финпресс, 2000. — 1056 с.
6. *Васильченко Л. В.* Управлінська культура і компетентність керівника / В. Васильченко. — Х.: Основа, 2007. — 176 с.
7. *Вершигора Е. Е.* Менеджмент: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 1999. — 256 с.
8. *Веснин В. Р.* Основы менеджмента: Учеб. — 2-е изд. — М.: Ин-т междунар. права и экономики; ТРИАДА, 1997. — 380 с.
9. *Виханский О. С., Наумов А. И.* Менеджмент: Учеб. — 3-е изд. — М.: Гардарики, 1998. — 528 с.
10. *Галькович Р. С., Набоков В. И.* Основы менеджмента. — М.: ИНФРА-М, 1998. — 189 с.
11. *Герчикова И. Н.* Менеджмент: Учебник = Management: Textbook. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Банки и биржи; ЮНИТИ, 1997. — 501 с.
12. *Глухов В. В.* Менеджмент: Учеб. — СПб.: Спец. лит., 1999. — 700 с.
13. *Дафт Р. Л.* Менеджмент = Management. — СПб.: Питер, 2000. — 832 с.
14. *Друкер П. Ф.* Задачи менеджмента в XXI веке: Учеб. пособие.: Пер. с англ. — М.: Вильямс, 2000. — 272 с.
15. *Друкер П. Ф.* Практика менеджмента: Учеб. пособие: Пер. с англ. — М.: Вильямс, 2000. — 398 с.
16. *Друкер П. Ф.* Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения. — М.: Фаир-Пресс, 1998. — 288 с.
17. *Гріфін Р., Яцура В.* Основи менеджменту: Підруч. / Наук. ред. В. Яцура, Д. Олесневич. — Л.: Бак, 2001. — 620 с
18. *Державна* національна програма "Освіта" (Україна XXI століття). — К.: Райдуга, 1994. — 61 с.
19. *Закон* України "Конституція України" від 28.06.1996 р. № 254; *Зуб А. Т., Смирнов С. Г.* Лидерство в менеджменте. — М.: Воскресенье, ЗАО Принт-Ателье, 1999. — 216 с.
20. *Коломінський Н. Л.* Психологія менеджменту в освіті: Монографія. — К.: МАУП, 2000. — 286 с.
21. *Кравченко А. І.* Трудові організації. — М., 2001. — С. 196.
22. *Крижко В. В., Павлютенков Є. М.* Менеджмент в освіті: Навч.-метод. посіб. — К., 1998. — 192 с.

УДК 351: 002.8
І. А. КОРІНЧЕВСЬКА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 171–175

Найгострішою соціальною проблемою в Україні є незадовільний стан здоров'я населення. Процеси, пов'язані з трансформацією суспільства в 1990-х роках, супроводжувались гострою і затяжною соціально-економічною кризою, наслідки якої не могли не позначитися на здоров'ї громадян. Тому не варто покладати основний тягар відповідальності за стан здоров'я населення лише на галузь охорони здоров'я. Експертами ВООЗ доведено, що служба охорони здоров'я має обмежений вплив на формування здоров'я населення (за різними експертними оцінками — від 8 до 15 %). Значно більше його визначає спосіб життя, у тому числі харчування, фізична культура і стан довкілля. Охорона здоров'я не лише галузева проблема і має забезпечуватися шляхом координації взаємодії уряду, органів центральної та регіональної влади і місцевого самоврядування, міжнародних та громадських організацій.

Науковій розробці проблем, пов'язаних з державним управлінням процесами охорони здоров'я загалом, і окремих питань щодо демографічних змін в українському суспільстві, впливу певних показників здоров'я населення на стан національної безпеки, присвячені наукові праці Н. Гойди, Н. Жилки, Р. Моісеєнко, І. Вовк, М. Білинської, Н. Рингач та інших вчених, в яких наголошується на необхідності вдосконалення державних механізмів управління і регулювання окремими галузями суспільних відносин, які безпосередньо впливають на інтегральний показник здоров'я населення України.

Нашим основним завданням є:

- провести огляд причин погіршення стану здоров'я населення України;
- дослідити стан міжнародного та українського законодавчого і нормативного полів у сфері охорони здоров'я;
- обґрунтувати необхідність переходу до нових форм і методів здійснення державної політики у сфері охорони здоров'я відповідно до вимог Ради Європи.

В основі формування певного якісного стану здоров'я населення лежить соціально-економічна ситуація в державі. Збереження і поступове його поліпшення є важливим показником добробуту, одним із факторів зростання суспільного виробництва та підвищення рівня його ефективності. Проте здоров'я є не

тільки результатом соціально-економічного розвитку держави, а й істотним внеском у цей розвиток. Тому в умовах ринкової економіки значно зростає цінність здоров'я людини як гаранта її високої конкурентоспроможності на світовому і національному ринках робочої сили. У такому контексті застосовано нові підходи до визначення сутності та значення охорони здоров'я в соціально-економічній сфері держави.

Охорону здоров'я слід розглядати як "суспільну функціональну систему, повний комплекс державних, колективно-групових та особистих заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я кожної людини і всього населення", який включає "всі елементи навколишнього та соціального середовища, в тому числі й системи безпосереднього життєзабезпечення, а також спосіб та умови життя населення, рівень його освіти та культури — все те, що сприяє захисту життя і здоров'я, максимальній тривалості активного творчого життя людини" [10]. За такого підходу до системи охорони здоров'я, результатом функціонування всього медичного комплексу, з демографічної точки зору, розглядається сукупність показників, які відбивають рівень захворюваності та смертності. Ось чому формування та функціонування сучасної системи охорони здоров'я здійснюється на основі оцінки пріоритетів, які відображають саме демографічні аспекти і структуру захворюваності населення.

У цілому погіршення стану здоров'я населення призводить до об'єктивного зростання потреб у медичній допомозі, які існуюча система охорони здоров'я задовольнити не в змозі [3]. Основними причинами такого стану є:

• неефективна державна політика щодо популяризації здорового способу життя, відсутність механізму морального та матеріального стимулювання громадян до його дотримання;

• орієнтованість системи охорони здоров'я на лікування хвороби, а не на профілактику здоров'я, причому на всіх управлінських рівнях існує недооцінка значущості профілактичних заходів;

• недостатність державних витрат на охорону здоров'я, які становлять близько 3 % від ВВП (за оцінкою Всесвітньої організації охорони здоров'я, неможливо очікувати ефективної роботи галузі при частці ВВП, меншій за 5 %);

• нераціональне використання коштів, які виділяються на фінансування галузі. За оцінками експертів, фінансування забезпечує лише 40 % від потреби, але навіть ці кошти часто використовуються без врахування принципу "вартість — ефективність". Запроваджений останніми роками програмно-цільовий підхід до формування бюджету та централізація коштів на закупівлю високовартісного обладнання та життєво необхідних лікарських засобів і виробів медичного призначення значно поліпшили стан справ, але радикально проблема недофінансування не вирішена. Нестача державних коштів призводить до заміни безоплатної медичної допомоги платною, зростає частка власних витрат населення на лікування, в основному через неофіційні платежі;

• розподіл коштів між медичними закладами здійснюється за застаріли-

ми підходами, залежно від ресурсних показників (числа ліжок, кількості штатних посад, потужності поліклінік і т. п.), що зумовлює екстенсивний розвиток медичних закладів;

• у структурі фінансування медичних закладів, що знаходяться у державній або комунальній власності, лише близько 20 % коштів спрямовуються безпосередньо на лікувальний процес (забезпечення медикаментами, лікувальним харчуванням, медобладнанням тощо);

• державні та комунальні медичні заклади продовжують залишатися у статусі бюджетних установ із вкрай обмеженими правами і стимулами щодо прийняття управлінських і фінансових рішень;

• має місце нераціональна організація системи надання медичної допомоги, диспропорція її первинного, вторинного і третинного рівнів;

• відсутній механізм впливу громадськості на вироблення і прийняття управлінських рішень у галузі охорони здоров'я;

• розподіл бюджетних коштів на охорону здоров'я між територіями здійснюється за подушним принципом, проте фінансовий норматив бюджетної забезпеченості формується без будь-якого зв'язку з гарантіями держави щодо надання безоплатної медичної допомоги.

У навчальному посібнику "Державне управління в галузі охорони здоров'я" охорона здоров'я в широкому розумінні визначається як "комплекс політичних, організаційних, економічних та суто медичних заходів...". При цьому зазначено, що "систему охорони здоров'я України становить густа мережа об'єктів охорони здоров'я різного спрямування, видів і потужності". А на основі посилань на дослідження юристів В. І. Шабайлова та М. Є. Козлова зроблено висновок про те, що "...охорону здоров'я громадян можна вважати однією з найважливіших внутрішніх функцій сучасної держави" [7].

Охорона здоров'я — це сфера публічної і приватної діяльності держави, громадськості й окремих громадян, в якій відбувається забезпечення прав людини на життя і здоров'я, як прав, що задовольняють фізичне існування людини [5]. Саме на засадах цієї позиції ґрунтуються норми чинного міжнародного та українського законодавства, зокрема Конституції України, низки окремих законодавчих актів, що регулюють відносини у сфері охорони здоров'я, державних і галузевих програм охорони здоров'я, положень програм більшості українських політичних партій і громадських організацій.

Право на здоров'я — це природне і невід'ємне право людини. Його визнають ООН та передова світова громадськість. Це право закріплене в ряді міжнародно-правових актів, зокрема Загальній Декларації прав людини (1948 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) та ін.

У повному обсязі зміст права на здоров'я викладено у ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [8], де проголошено право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, а також заходи, яких повинна вжити держава для його забезпечення.

Право на охорону здоров'я здійснюється відповідно до певної політики у сфері охорони здоров'я, яка реалізується через органи державної влади та місцевого самоврядування, заклади охорони здоров'я, політичні партії і громадські організації та, врешті-решт, через самих громадян, і тому має суспільно значущий характер. Водночас в актах законодавства закріплюється обов'язок держави та її відповідних органів влади здійснювати захист і реалізацію цих прав людини.

Згідно зі ст. 9 Конституції України норми міжнародного права, зокрема чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Законодавство України про охорону здоров'я, на думку міжнародних експертів, загалом відповідає вимогам міжнародних стандартів і включає акти міжнародного права. Процес імплементації норм міжнародного права чинним національним законодавством є вкрай непростий і займає тривалий період.

Основу державної політики охорони здоров'я формує Верховна Рада України шляхом закріплення конституційних і законодавчих засад охорони здоров'я, визначення її мети, головних завдань, напрямів, принципів і пріоритетів, встановлення нормативів і обсягів бюджетного фінансування, створення системи відповідних кредитно-фінансових, податкових, митних та інших регуляторів, затвердження переліку комплексних і цільових загальнодержавних програм охорони здоров'я.

Для вирішення питань формування державної політики охорони здоров'я при Верховній Раді України можуть створюватися дорадчі та експертні органи з провідних фахівців у галузі охорони здоров'я та представників громадськості. Порядок створення та діяльності цих органів визначається Верховною Радою України (див. рис.).

Складовою державної політики охорони здоров'я в Україні є місцеві і регіональні комплексні та цільові програми, що формуються Верховною Радою Автономної Рес-

Схема проходження проектів постанов Кабінету Міністрів України з питань координації виконання державних програм підтримки здоров'я населення України

публіки Крим, органами місцевого і регіонального самоврядування та відображають специфічні потреби охорони здоров'я населення, яке проживає на відповідних територіях.

Висновки. Аналіз міжнародних документів про права людини свідчить, що зміст права на здоров'я недостатньо чітко нормативно визначено. Наприклад, у Загальній Декларації прав людини, право на здоров'я розуміється як похідне від права на життя (ст. 3 Загальної Декларації прав людини) [6]. Опосередковано визначено право на здоров'я і в ст. 5 Декларації, де мова йде про заборону тортур та нелюдського поводження чи покарання, і ст. 25 зазначеної Декларації, у якій передбачено, за яких умов забезпечується підтримання належного стану здоров'я людини. Конвенція про захист прав і основних свобод людини [2] та Міжнародний пакт про громадянські й політичні права [4] теж визначає право на здоров'я через право на життя, заборону катувань, скасування смертної кари.

На сучасному етапі правотворчої діяльності України особлива увага має приділятися вдосконаленню наявної законодавчої бази так, щоб вона забезпечила революційний перехід до нових форм і методів здійснення державної політики у сфері охорони здоров'я з урахуванням необхідності широкої інтеграції країни в міжнародну діяльність з питань охорони здоров'я та прав людини відповідно до вимог Ради Європи.

Література

1. *Конституція* України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К., 1997. — 80 с.
2. *Відомості* Верховної Ради України. — 1993. — № 3. — Ст. 20.
3. *Білинська М., Рингач Н.* Державне управління забезпеченням національної безпеки та чинники громадського здоров'я // Теорія та практика держ. упр.: Зб. наук. пр. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2008. — Вип. 1(20). — С. 417–425.
4. *Глоссарий* терминов, используемых в серии "Здоровье для всех". — № 1–8. — Женева, ВООЗ. — 1984. — С. 18.
5. *Жилка Н. Я.* Аналітичний огляд законодавчого забезпечення охорони репродуктивного здоров'я в Україні / Н. Я. Жилка. — К.: Вид-во Раєвського, 2005. — 96 с.
6. *Задачи* по достижению здоровья для всех. Политика здравоохранения для Европы. — Копенгаген: ЕРБ ВОЗ, 1991.
7. *Менеджмент* в охороні здоров'я: структура та поведінка організацій охорони здоров'я / Пер. з англ. Л. Тарануха / Уклад. С. М. Шортел, А. Д. Калюжний. — К.: Основи, 1998. — С. 28.
8. *Москаленко В. Ф.* Право на здоров'я (охорону здоров'я) в основних міжнародних нормативно-правових актах // Охорона здоров'я України. — 2003. — № 2. — С. 7.
9. *Радиш Я. Ф.* Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування / Я. Ф. Радиш; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2001. — 360 с.
10. *За даними* Всесвітньої організації охорони здоров'я. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.who.in/

О. В. КОТЕНЬОВА,
Т. В. ВОЛОБОЄВА

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКОГО ШТРАФУ ЯК ВИДУ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 176–178

Ст. 239 Господарського кодексу України передбачено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання адміністративно-господарські санкції, серед яких і адміністративно-господарський штраф.

Адміністративно-господарський штраф визначається законом як грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету в разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності. Він також може застосовуватися одночасно з іншими адміністративно-господарськими санкціями [1].

Рішення про стягнення штрафів приймаються судом за позовами органів, які за дорученням Кабінету Міністрів України здійснюють контроль за виконанням чинного законодавства [5].

Питання застосування штрафних санкцій до суб'єктів господарювання та їх стягнення має вирішуватись судом у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України. Штраф як адміністративно-господарська санкція може стягуватися у визначених законом випадках у разі порушення суб'єктом господарювання встановлених правил обліку або звітності щодо сплати зборів (обов'язкових платежів) або їх несплати чи неповної сплати поряд зі стягненням суми, яку належить сплатити. Закони, що регулюють податкові та інші відносини, визначають перелік порушень, за які із суб'єкта господарювання стягується штраф, розмір і порядок його стягнення.

Так, Законом України "Про приватизацію державного майна" зазначено, що "в разі невиконання покупцем умов договору купівлі-продажу майна (акцій, часток, паїв) підприємства щодо виникнення податкового боргу, покупець сплачує штраф у розмірі 10 відсотків від суми податкового боргу" [4].

Податковий кодекс України визначає, що грошове зобов'язання платника податків — сума коштів, яку платник податків повинен сплатити до відповідного бюджету як податкове зобов'язання та/або штрафну (фінансову) санкцію, що стягується з платника податків у зв'язку з по-

рушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також санкції за порушення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Штрафна санкція (фінансова санкція, штраф) — плата у вигляді фіксованої суми та/або відсотків, що стягується з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, а також штрафні санкції за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Контролюючі органи мають право застосовувати до платників податків передбачені законом фінансові (штрафні) санкції (штрафи) за порушення податкового чи іншого законодавства, контроль за додержанням якого покладено на контролюючі органи; стягувати до бюджетів та державних цільових фондів суми грошових зобов'язань та/або податкового боргу у випадках, порядку та розмірі, встановлених цим Кодексом та іншими законами України; стягувати суми недоїмки із сплати єдиного внеску; стягувати суми простроченої заборгованості суб'єктів господарювання перед державою (Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста) за кредитами (позиками), залученими державою (Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста) або під державні (місцеві) гарантії, а також за кредитами із бюджету в порядку, визначеному цим Кодексом та іншими законами України. Штрафні санкції на суму податкового боргу в міжнародних правовідносинах не накладаються при виконанні документа іноземної держави, за яким здійснюється стягнення суми податкового боргу в міжнародних правовідносинах.

Строки застосування, сплата, стягнення та оскарження сум штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) здійснюються у порядку, визначеному цим Кодексом для сплати, стягнення та оскарження сум грошових зобов'язань. Суми штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) зараховуються до бюджетів, до яких згідно із законом зараховуються відповідні податки та збори.

Застосування штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) не звільняє платників податків від обов'язку сплатити до бюджету належні суми податків та зборів, контроль за стягнення яких покладено на контролюючі органи, а також від застосування до них інших заходів, передбачених цим Кодексом.

Штрафні (фінансові) санкції (штрафи) за порушення норм законів з питань оподаткування або іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються у порядку та в розмірах, встановлених цим Кодексом та іншими законами України [2].

З метою захисту інтересів держави, споживачів та суб'єктів господарювання Антимонопольний комітет України, територіальні відділення Антимонопольного комітету України у зв'язку з порушенням законодавства про захист економічної конкуренції органами влади, юридичними чи фізичними особами подають за-

яви, позови, скарги до суду, в тому числі і про стягнення не сплачених у добровільному порядку штрафів та пені [3]. Перелік порушень, за які з суб'єкта господарювання стягується штраф, розмір і порядок його стягнення визначаються законами, що регулюють податкові та інші відносини, в яких допущено правопорушення.

Література

1. *Господарський* кодекс України // ВВР України. — 2003. — № 18–22. — Ст. 144.
2. *Податковий* кодекс України // ВВР України. — 2011. — № 13–17. — Ст. 112.
3. *Закон* України "Про Антимонопольний комітет України" // ВВР України. — 1993. — № 50. — Ст. 472.
4. *Закон* України "Про приватизацію державного майна" // ВВР України. — 1992. — № 24. — Ст. 348.
5. *Про застосування* адміністративно-господарських санкцій за порушення вимог щодо формування, встановлення [...] Вищий адміністративний суд; Лист від 22.10.2010 № 1464/11/13-10.

УДК 368 (477)
Я. Ф. МЕДВІДЬ

СТРАХОВА СПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 179–187

Становлення України як незалежної, демократичної країни з ринковою економікою створило умови для виходу країни на міжнародний ринок страхових послуг. Становлення нової системи господарювання в Україні вносить принципові зміни в організацію страхової справи. Неможливо заперечувати, що при командно-адміністративній системі керування народним господарством, що домінує в ролі державної власності, та слабкої економічної відповідальності керівників і трудових колективів за її збереження, страхування ніяк не могло повною мірою виконувати свої функції. Тепер ринкові перетворення, що трансформують економічні відносини, коли товаровиробник починає діяти на свій розсуд і власний план і несе за це відповідальність, до страхування висувають нові вимоги.

Страхування — необхідний елемент виробничих відносин. Воно пов'язане з відшкодуванням матеріальних втрат у процесі суспільного виробництва. Ризиковий характер суспільного виробництва породжує відносини між людьми із попередження, подолання, локалізації і безумовного відшкодування заподіяного збитку.

Однак підприємства та організації різних форм власності, що виступають як страхувальники, відчувають потребу не тільки у відшкодуванні збитку, що виражається в загибелі або ушкодженні основних фондів і оборотних коштів, а й у компенсації недоотриманого прибутку або додаткових витрат через змушені простої (неритмічні поставки сировини, неплатоспроможність оптових покупців).

Крім того, зміни зачіпають також сферу майнового й особистого страхування громадян, що безпосередньо пов'язано з інтересами населення, а проблема відшкодування втрат для людини завжди була й залишається першорядною. Багатовіковий досвід та історія страхування переконливо довели, що воно є потужним чинником позитивного впливу на економіку. Однак на шляху розвитку страхування в Україні існують різні проблеми, які можуть бути розв'язані лише за наявності відповідних умов. Нинішній стан страхування не відповідає повною мірою запитам господарюючих суб'єктів, і майбутнє його в такому вигляді безперспективне. Для реалізації можливостей страхової галузі потрібна активна державна підтримка, і чим швидше держа-

ва усвідомить роль страхування як стратегічного сектору економіки, тим швидше в Україні буде здійснений перехід до соціально орієнтованого ринкового зростання [9, *150–152*].

Термін "страхування", на думку західних філологів, має латинське походження. В основі його — слова "securus" і "sine cura", які означають "безтурботний". Отже, страхування відбиває ідею застереження, захисту та безпеки. У багатьох слов'янських мовах, у тому числі й в українській, виникнення терміна "страхування" пов'язують зі словом "страх" [10, *23*].

У фаховій літературі етимології слова "страхування" також приділено значну увагу. Проте єдиної думки з цього питання не існує. Аналіз визначень поняття "страхування" показує, що кожне з них уточнює або доповнює попередні, залишаючи без змін їх основу.

Офіційне тлумачення цього терміна наведено в Законі України "Про страхування": "Страхування — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), та доходів від розміщення коштів цих фондів" [1, ст. 1].

У Законі зафіксовано головні елементи, що формують поняття "страхування". Це, насамперед, мета страхування — захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб. Наголошується, що захист забезпечується на випадок конкретних подій, перелік яких зафіксовано в чинному законодавстві або страхових договорах. Виокремлюються джерела грошових коштів, що є ресурсами для страхових виплат. Водночас ретельне вивчення поняття "страхування" і зіставлення різних його тлумачень, які містяться в наукових працях, показують, що офіційне визначення терміна дещо перевантажене правовими аспектами.

Страхування є, насамперед, системою економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання, де, з одного боку, діють страхувальники, а з другого — страховики. Важливою передумовою застосування страхування є майнова самостійність суб'єктів господарювання і їхня зацікавленість у переданні відповідальності за наслідки ризику спеціалізованим формуванням. Чим ця зацікавленість більша, тим і потреба у страхуванні вища. Саме в такій площині страхування розглядається у працях учених багатьох країн ринкової орієнтації. Поняття "страхування" є неповним і тоді, коли воно не передбачає надійності і превентивного спрямування захисту [10, *23*].

З урахуванням викладеного вище можна погодитися з таким визначенням поняття "страхування": страхування — це двосторонні економічні відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вжи-

ває превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності [10, *24*].

Розкриваючи сутність та зміст страхування, необхідно виходити з того, що страхування — це система специфічних відносин, яка включає сукупність форм і методів формування цільових грошових коштів, їх використання з метою відшкодування збитків у разі настання непередбачуваних подій, а також на надання допомоги громадянам у разі настання певних подій в їх житті. Зазначимо, що в спеціальній науковій літературі визначають такі ознаки, які характеризують категорію страхування.

По-перше, у страхуванні завжди наявні дві сторони: страхувальник і страховик, зобов'язання і відповідальність яких регламентуються договором страхування.

По-друге, для страхування характерні замкнені перерозподільні відносини, пов'язані з солідарним розподілом суми збитку одного або кількох учасників цих відносин на всіх учасників.

По-третє, страхові фонди, створювані методом страхування, використовуються виключно з метою відшкодування збитків внаслідок настання страхових подій.

По-четверте, страхування забезпечує розподіл збитку від настання страхових подій як у просторі, так і в часі.

З огляду на ці ознаки, страхування можна визначити як економічні відносини, за яких страхувальник шляхом сплати грошового внеску забезпечує собі або третій особі в разі настання страхової події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, а в разі необхідності перестраховує частину останнього.

З урахуванням наведених аргументів слід підходити й до визначення та характеристики функцій страхування, які сукупно мають конкретизувати його зміст у сучасних умовах. Страхування, на думку дослідників, виконує такі функції: ризикову, превентивну та заощаджувальну.

Сутність ризикової функції полягає в передаванні страховикові за певну плату матеріальної відповідальності за наслідок ризику, зумовленого подіями, передбаченими чинним законодавством або договором страхування. Саме в межах дії ризикової функції відбувається перерозподіл грошової форми вартості серед учасників страхування внаслідок настання страхової події.

Сутність превентивної функції полягає в тому, що страхова компанія об'єктивно зацікавлена в більш тривалому використанні коштів страхового фонду. Страхова компанія намагається зменшити ймовірність виплат шляхом зменшення ймовірності страхового випадку. З цією метою страховик може застосувати фінансову та правову превенцію.

Зміст фінансової превенції зводиться до того, що страховик частину своїх доходів може спрямувати на фінансування превентивних заходів (фінансування заходів щодо запобігання дорожньо-транспортним при-

годам, фінансування протипожежних заходів тощо).

До правової превенції належать передбачені чинним законодавством або договорами страхування застереження, згідно з якими страхувальник повністю або частково позбавляється страхових відшкодувань. Вони охоплюють випадки протиправних дій або бездіяльності з боку страхувальника щодо застрахованих об'єктів [10, *27*].

Заощаджувальна функція пов'язана з тим, що договори довгострокового страхування життя мають накопичувальний характер.

Оскільки страхування є системою економічних відносин, варто розглянути принципи, на яких ґрунтується страхова діяльність. Виходячи з того, що принцип — це фундаментальне, вихідне положення будь-якої науки, теорії, вчення, виокремлюють такі принципи страхування:

• Принцип страхового інтересу. Договір передбачає відшкодування конкретних збитків конкретної особи. Кожний індивідуальний або асоційований власник будь-якого майна мусить мати майновий інтерес в тому, щоб вкладені в об'єкт кошти не були втрачені внаслідок настання страхової події.

• Принцип максимальної сумлінності сторін. Цей принцип є основним у взаємовідносинах між страховиком і страхувальниками. Страхування можливе лише за умов високої довіри між сторонами.

• Принцип причинно-наслідкового зв'язку збитку та події, що призвела до нього. Основою договору страхування є причина виникнення збитку. Причому, одні причини ведуть до страхової виплати на користь страхування, а інші — ні. Важливим є визначення саме фактичної, а не безпосередньої причини настання збитку.

• Принцип відшкодування збитків у межах реально заподіяних втрат. Сутність цього принципу полягає в тому, що страховик, сплативши страхувальникові страхове відшкодування, повинен повернути його в той фінансовий стан, в якому він перебував до настання страхового випадку. Страхування не є засобом збагачення. Воно тільки компенсує справжні втрати.

• Принцип суброгації. Сутність принципу полягає в переході до страховика, який сплатив страхове відшкодування, права вимоги, яке страхувальник має щодо особи, винної у збитках.

Зазначимо, що страхування — це найдавніша категорія соціально-економічних відносин між людьми. Окремі його елементи були відомі ще за тисячі років до нашої ери. Найпростішою формою розподілу збитку було натуральне страхування [3, *107–108*].

Ознаки страхування в грошовій формі з'являються в III тисячолітті до н. е. Так, у шумерів торговцям видавали певні суми грошей у формі позики або вони мали створювати "спільну касу" на випадок утрати вантажу під час перевезення. Пізніше закони вавилонського царя Хаммурапі (1792–1750 рр. до н. е.) вимагали укладення між учасниками торговельного каравану угоди про спільне покриття збитків у разі настання несподіваної пригоди [7].

Варто звернути увагу на те, що найпростішою формою страхування

була колективна взаємодопомога. Найбільшого поширення взаємне страхування набуло у Стародавньому Римі, де здійснювалося взаємне страхування ритуальних витрат. Гроші накопичувались у професійних колегіях і спілках. Цільове їх використання забезпечувалося правовими гарантіями.

За середньовіччя страхування здійснювалося через гільдії та цехи. Стосунки між членами були тіснішими, ніж у колегіях Стародавнього Риму. Принцип взаємодопомоги закріплювався в статуті гільдії. Варто зауважити, що взаємне страхування не мало на меті отримання прибутку, воно ґрунтувалося на принципах "наступного розкладення шкоди".

Активного розвитку страхування набуває в період капіталізму. Поступово його "товариська" форма перетворюється на "товарну". На початку 60-х років XVIII ст. на Заході налічувалося близько 100 видів майнового та особистого страхування. У 1706 р. було створено перше товариство страхування життя. В багатьох європейських країнах виникли акціонерні страхові компанії, які займалися морським страхуванням, страхуванням на випадок пожежі [7].

У Росії, куди класичне страхування прийшло із Західної Європи, існували майже всі відомі на ті часи види страхування: морське страхування, страхування від вогню, страхування будівель, засобів транспорту, вантажів тощо. Певного розвитку набуло страхування життя.

Після подій 1917 р. страхування оголошується державною монополією. Проте розвивається воно нерівномірно, з відставанням від західних країн. Динамічному розвитку страхової справи в країні заважали наявність лише однієї страхової компанії — Держстраху СРСР, а отже, відсутність конкуренції, нормальних ринкових відносин [7].

Початок 1990-х років в Україні ознаменувався значними політичними та економічними змінами. Позитивних змін зазнає й страхування — було скасовано державну монополію у цій сфері. Виникли нові страхові компанії, почав формуватися страховий ринок, який поступово стає невід'ємною складовою нового господарського механізму.

Перший спеціальний нормативний акт, що регламентував страхову діяльність, був прийнятий тільки в 1993 р. Навряд чи можна говорити про яку-небудь його істотну роль і піддавати серйозному аналізу, тим більше, це був навіть не закон, а Декрет Кабінету Міністрів "Про страхування", хоч і мав статус законодавчого акта [2, *328*; 5, *6–9*].

Прийняття в 1996 р. Закону України "Про страхування" зробило вітчизняний страховий ринок більш цивілізованим. Головним перетворенням стало підвищення розміру мінімального статутного фонду страхової компанії і прив'язка його до поточного офіційного курсу євровалюти. Законом були також підвищені вимоги до страхових резервних фондів компаній, а також були детально врегульовані всі види страхування. Проте у зв'язку з неспроможністю зазначеного Закону врегулювати низки положень, у 2001 р. було прийнято Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування". Основним досягненням цьо-

го Закону було те, що іноземні страховики набули право створювати в Україні тільки спільні підприємства зі своїми українськими партнерами [6, 1*37–149*; 8, *148–151*].

Кількість страхових компаній станом на 30 вересня 2008 р. становила 475, що порівняно з III кварталом 2007 р. на 7,5 % більше. Порівняно з початком року, кількість компаній за 9 місяців 2008 р. зросла на 29 (рис. 1). Станом на 30 вересня 2008 р. кількість компаній з іноземними інвестиціями становила 80. За липень-вересень 2008 р. до Держреєстру було включено одну нову страхову компанію, яка має у статутному фонді іноземний капітал [4].

Зростання обсягів страхової діяльності стало одним із факторів росту страхових резервів та активів (рис. 2). Розміщення страхових резервів здійснюється відповідно до ст. 31 Закону України "Про страхування", де визначено перелік активів за відповідними категоріями.

Разом з тим, основною проблемою для страховиків залишається недостатність ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної політики інвестування коштів. Особливо гострою є проблема забезпечення довгострокових зобов'язань за договорами страхування життя [4].

Протягом 2008 р. зберігалася позитивна динаміка зростання активів страховиків. За січень–вересень загальні активи зросли до 37,3 млрд грн, що на 25,8 % більше порівняно з аналогічним періодом 2007 р.; величина активів, визначених ст. 31 Закону України "Про страхування", становила 22,2 млрд грн, що на 26,4 % перевищує обсяг станом на 30 вересня 2007 р. [4].

Загальний обсяг сформованих страхових резервів станом на 30 вересня 2008 р. становив 9899,2 млн грн, у тому числі [4]:

• резерви зі страхування життя — 1275,7 млн грн;

• технічні резерви — 8623,5 млн грн.

Розміщення страхових резервів відбувається згідно зі ст. 31 Закону України "Про страхування", де визна-

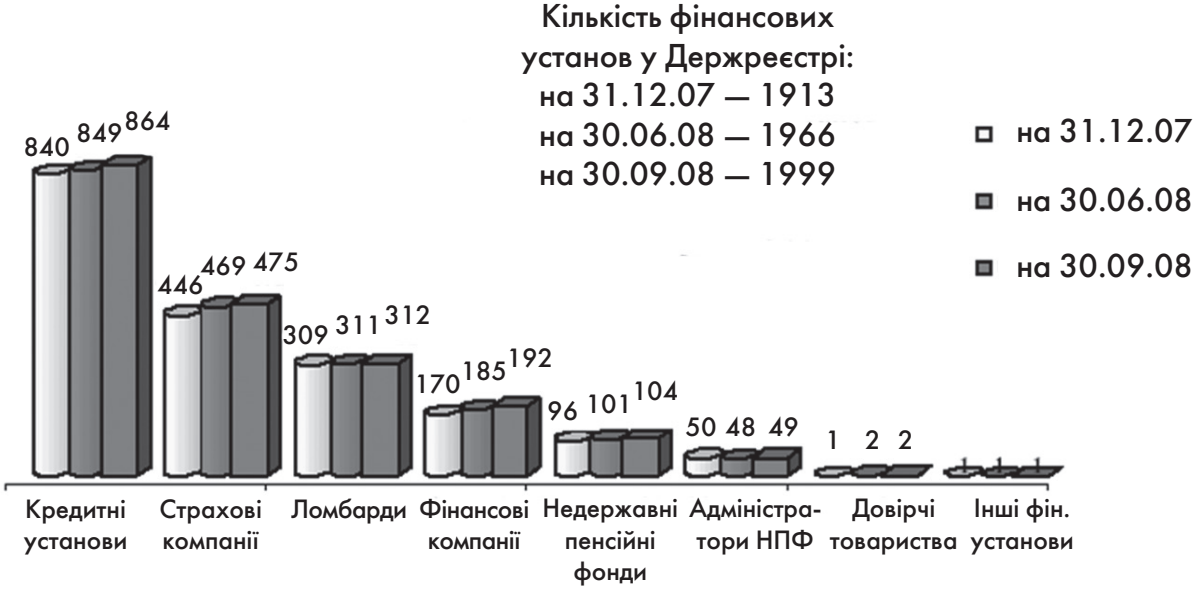

Рис. 1. **Динаміка кількості небанківських фінансових установ за їх видами**

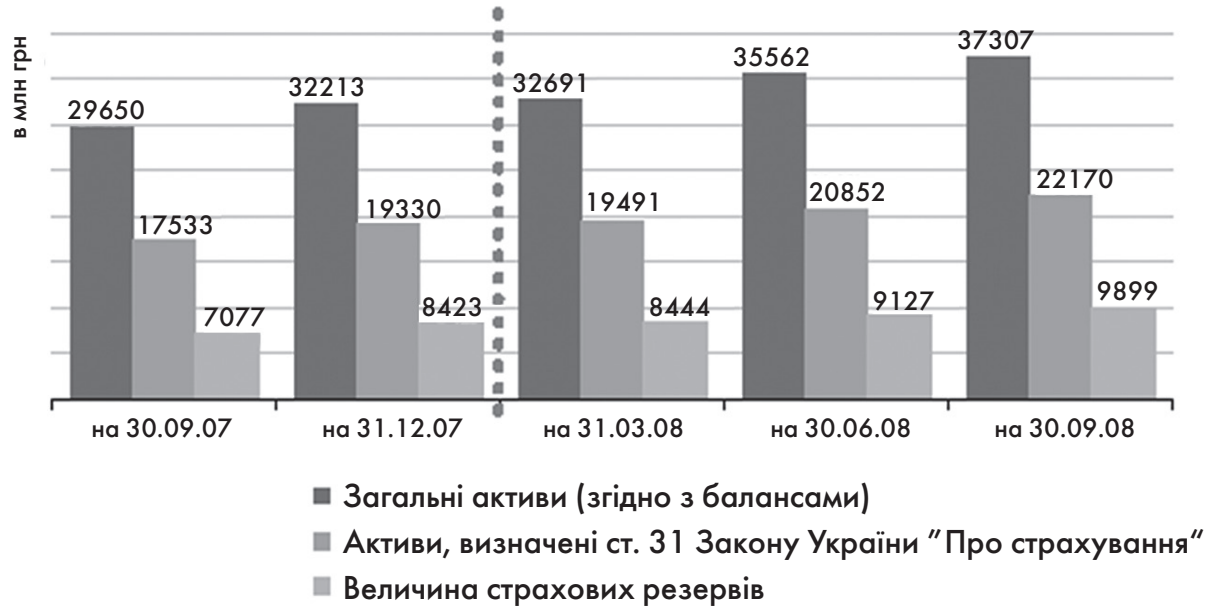

Рис. 2. **Динаміка активів та обсягів страхових резервів за 2007–2008 рр. (на кінець кварталу)**

чено перелік активів за відповідними категоріями. Станом на 30 вересня 2008 р. обсяг активів за визначеними законом категоріями становив 22169,7 млн грн, з них 9899,2 млн грн становлять активи на покриття страхових резервів. На рис. 3 наведено структуру загальних активів за визначеними законом категоріями [4].

Отже, наразі, вітчизняний страховий ринок порівняно з провідними країнами, де він розвивається протягом кількох століть, ще молодий, і перебуває у стадії формування. Тому його частка у вітчизняній економіці ще доволі мала.

Підсумовуючи проаналізоване питання, можна констатувати таке.

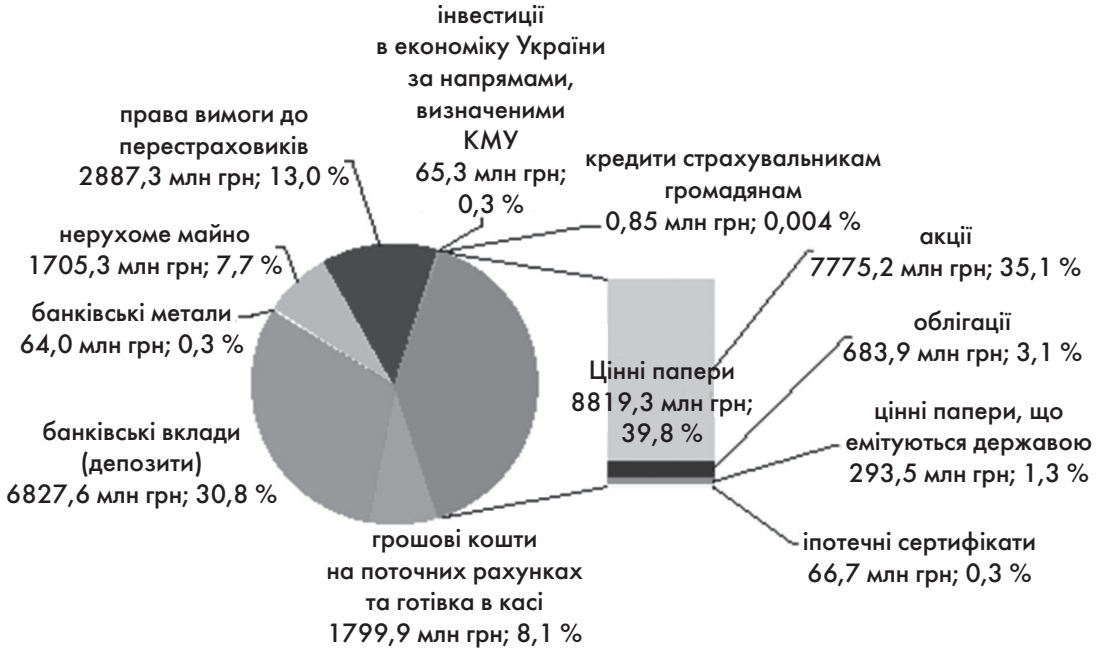

Рис. 3. **Структура активів за визначеними законом категоріями, станом на 30 вересня 2008 р.**

По-перше, страхування можна визначити як економічні відносини, за яких страхувальник шляхом сплати грошового внеску забезпечує собі або третій особі в разі настання страхової події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, а в разі необхідності перестраховує частину останнього. Нині існують такі ознаки, які характеризують категорію страхування: у страхуванні завжди наявні дві сторони: страхувальник і страховик, зобов'язання і відповідальність яких регламентуються договором страхування; для страхування характерні замкнені перерозподільні відносини, пов'язані з солідарним розподілом суми збитку одного або кількох учасників цих відносин на всіх учасників; страхові фонди, створювані методом страхування, використовуються виключно з метою відшкодування збитків внаслідок настання страхових подій; страхування забезпечує розподіл збитку від настання страхових подій як у просторі, так і в часі.

По-друге, основними принципами здійснення страхової діяльності в Україні є: принцип страхового інтересу (договір передбачає відшкодування конкретних збитків конкретної особи); принцип максимальної сумлінності сторін (страхування можливе лише за умов високої довіри між сторонами); принцип причинно-наслідкового зв'язку збитку та події, що призвела до нього (основою договору страхування є причина виникнення збитку); принцип відшкодування збитків у межах реально заподіяних втрат (страховик, сплативши страхувальникові страхове відшкодування, повинен повернути його у той фінансовий стан, в якому він перебував до настання страхового випадку); принцип суброгації (до страховика, який сплатив страхове відшкодування, переходить право вимоги, яке страхувальник має щодо особи, винної у збитках).

Література

1. *Закон* України "Про страхування" від 7 квітня 1996 р. // ВВР України. — 1996. — № 18. — Ст. 78.
2. *Воронова Л. К.* Фінансове право України: Підруч. — К.: Прецендент, Моя книга, 2007. — 448 с.
3. *Даций Н. В.* Страхування: Навч. посіб. / Гуманітарний ун-т "Запорізький ін-т держ. та муніципального управління". — Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2005. — 146 с.
4. *Інформація* про стан і розвиток страхового ринку України за 9 місяців 2008 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua.
5. *Кінащук Л. Л.* Страхове право: Підруч. — К.: Атіка, 2007. — 256 с.
6. *Лібанова Е. М., Новіков В. М., Макарова О. В., Садова У. Я., Андрусишин Н. І.* Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / Е. М. Лібанова (відп. ред.) / Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України. — К., 2006. — 179 с.
7. *Матеріали* Міжнародного Ялтинського форуму. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.cbs.org.ua.
8. *Медвідь Ф. М., Шпаковата В. В.* Правове регулювання страхової ді-

яльності в Україні // Формування правової держави в Україні: Матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. — Тернопіль: ТзОВ "Терно-граф", 2008. — С. 148–151.
9. *Медвідь Я. Ф.* Особливості державного регулювання і нагляду за страховою діяльністю в Україні // Наше право. — 2013. — № 13. — С. 149–152.
10. *Страхування*: договори, суд, законодавство: Наук.-практ. посіб. / Уклад. Л. Л. Нескороджена / Центр правових досліджень Фурси. — К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2007. — 544 с.

О. М. МІХАТУЛІНА

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РИНКУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 188–190

Держава регулює найважливіші суспільні відносини, серед яких вагоме місце посідає господарська діяльність. З метою ефективного управління цією діяльністю держава видає нормативно-правові акти, які є загальнообов'язковими для всіх суб'єктів господарювання, державних органів та посадових осіб:

Основні риси державного регулювання:

1. Державне регулювання господарської діяльності є попередньою стадією реалізації економічної політики та має державно-політичний характер.

2. Соціальне призначення державного регулювання господарської діяльності полягає в організації та упорядкованості господарських відносин, учасниками яких відповідно до ст. 2 ГКУ є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

3. Реалізація соціального призначення здійснюється шляхом реалізації функцій забезпечення перспективного розвитку підприємництва.

4. Реалізація функцій здійснюється шляхом використання методів.

5. Суб'єктом державного регулювання господарської діяльності виступає Верховна Рада України.

6. Об'єктом державного регулювання господарської діяльності є процеси і тенденції господарювання.

7. Формою виразу державного регулювання господарської діяльності є акт регулювання (Господарський кодекс України), в який трансформується політичне рішення.

Принципи державного регулювання господарської діяльності:

- Принцип законності.
- Принцип забезпечення економічної багатоманітності та рівного захисту всіх суб'єктів господарювання.
- Принцип справедливості, добросовісності, розумності; судовий захист прав у разі його порушення.
- Принцип обмеженого втручання (обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві, екологічного захисту

населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави ст. 6 п. 1 абз. 3 ГКУ); захист національного товаровиробника (ст. 6 п. 1 ГКУ).

- Заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські правовідносини.

Характер зв'язків держави і механізму правового регулювання обумовлений нерозривним зв'язком між державою і правом. Саме держава, як апарат політичної влади, здійснює через свої органи правотворчу, правозастосовну і правоохоронну діяльність. Тому діяльність державних органів є необхідною умовою функціонування механізму правового регулювання господарських відносин.

У функціонуванні механізму правового регулювання господарських відносин особливу роль відіграє правозастосовна діяльність державних органів, яка уособлює її діяльність щодо реалізації відповідних владних повноважень. Правозастосування стає необхідним тоді, коли для виникнення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків наявності самої норми права недостатньо, і виникає потреба у виданні відповідними державними органами додаткових індивідуальних актів, що надають чинності механізму правового регулювання.

Завдання правозастосовної діяльності — продовжити запрограмоване правотворчістю загальне нормативне регулювання за допомогою норм права. Допоміжним інструментом при цьому є індивідуальна регламентація, що здійснюється за допомогою актів застосування права і виявлення права і виявляється в уточненні реального правового положення суб'єктів. Отже, правозастосовна діяльність держави доповнює процес правового регулювання, створюючи можливості для реалізації прав і обов'язків суб'єктів господарювання, якщо постає потреба в додаткових індивідуальних актах державних органів. Так, конституційною нормою закріплено право громадян займатися підприємницькою діяльністю. Але для реалізації цього права потрібно мати видані державними органами відповідні індивідуальні акти, що регулюють порядок набуття цього права згідно із Законом України "Про державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб – підприємців" від 15 травня 2003 р.

Держава для реалізації економічної політики, використання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності.

Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

1. Державне замовлення.
2. Ліцензування, патентування, квотування.
3. Сертифікація та стандартизація.
4. Застосування нормативів та лімітів.
5. Регулювання цін і тарифів.
6. Надання інвестиційних, податкових та інших пільг.
7. Надання дотацій, компетенцій, цільових інновацій та субсидій.

Державне замовлення є засобом державного регулювання економіки

шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконанню робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності.

Ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування є засобами державного регулювання у сфері господарювання, спрямованого на забезпечення єдиної державної політики у сфері та захисті економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів.

У сфері господарювання застосовуються:

1. Технічні регламенти.
2. Стандарти.
3. Кодекси усталеної практики.
4. Класифікатори.
5. Технічні норми.

Держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування; на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів; на імпортні закупівлі окремих товарів; послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення; а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримки їх діяльності; на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект; а також в інших випадках, передбачених законом.

Держава може здійснювати компетенції або доплати сільськогосподарським товаровиробникам за сільськогосподарську продукцію, що реалізується ними державі.

Підстави та порядок застосування засобів державної підтримки суб'єктів господарювання визначаються законом.

Система оподаткування в Україні, податки і збори встановлюються виключно законами України. Система оподаткування будується за принципами економічної доцільності, соціальної справедливості, поєднання інтересів суспільства, держави, територіальних громад, суб'єктів господарювання та громадян. Держава здійснює антимонопольну конкурентну політику та сприяє розвитку змагальності у сфері господарювання на основі загальнодержавних програм, що затверджуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності не пізніше тридцяти днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які здійснювали інспектування і перевірку, можуть бути оскарженні суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку.

УДК 321.7:321

М. Ю. САВІОВСЬКИЙ

ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 191–196

Принцип субсидіарності може бути кваліфікований як один із базових доповнюючих принципів сучасного демократичного устрою держав, передусім федеративних, де він сприймається неоднозначно: з одного боку, як такий, що максимально наближений до ідеї децентралізації влади, певний універсальний інструмент розподілу повноважень, скажімо, між Європейським Співтовариством і державами-членами, центром та його складовими.

З іншого боку, стверджується, що принцип субсидіарності не виправдав першопочаткових сподівань, які на нього покладалися передусім як на засіб знаходження балансу інтересів Європейського Союзу та держав-членів. Однак попри суперечливі оцінки, зазначений принцип закріплений в установчих документах Співтовариства, зокрема, у Маастрихтському договорі й Амстердамському протоколі, а також у європейському праві.

Зазначене обумовлює значною мірою двоїсту сутність принципу субсидіарності, його амбівалентність, розуміння як способу здійснення повноважень, реалізації його змістовних і функціональних можливостей за допомогою як політичних, так і правових механізмів і процедур, різноманітних політичних та юридичних інструментів розв'язання можливих конфліктних ситуацій. Однак дискусійними при цьому є питання критеріїв розподілу повноважень у різнорівневих ієрархічних соціальних структурах, а отже й ефективності принципу субсидіарності, що не може не позначатись на практичних аспектах його застосування.

Домінуючий вплив двох основних традицій розуміння сутності субсидіарності — ліберальної, започаткованої Дж. Локком, та соціально-християнської, витоки якої пов'язуються з діяльністю католицької церкви — обумовив сучасне розуміння субсидіарності як ідеї і принципу, а також різноманітних політико-правових концептуальних побудов та спроб їх практичного втілення, зазвичай, на засадах доповнюваності. При цьому розподіл повноважень є визначальною "субстанцією" в частині вибору форми правління — повноваження мають слугувати "досягненню завдань громадянського суспільства — охорони особистості і власності" [1, *3*].

Вертикальний вимір принципу субсидіарності передбачає безумовний пріоритет прав розташованої нижче спільноти (громади) порів-

няно зі спільнотою більш високого рівня. Викладене означає розподіл владних повноважень від регіонально-локальних утворень до центру чи, як варіант, від місцевої влади до державної. Відповідно, права чи повноваження мають делегуватись на більш високий рівень лише у випадку неможливості (відсутності необхідних можливостей — економічних, фінансових, політичних, правових тощо) їх реалізації.

Процедурні особливості розподілу повноважень між гілками влади на наднаціональному (комунітарному), національному, регіональному та місцевому рівнях становлять сутність горизонтального виміру дії вищезазначеного принципу.

Найбільш спорідненим за змістом терміну і принципу "субсидіарність" є поняття і принцип "децентралізація". Сутність останньої має пов'язуватись з будь-якою формою державного устрою і полягає у скороченні соціальної дистанції між владою і населенням країни чи регіону, забезпеченні ефективного функціонування влади як єдиного цілого відповідно до її поділу на виконавчу, законодавчу та судову, а також згідно з її різними рівнями — від локально-регіонального до центрального.

Однак при цьому важливо розрізняти політичну й адміністративну децентралізацію. Якщо перша передбачає, що територіально-адміністративні одиниці набувають певних політичних прав, сприяють наближенню влади до народу, не дозволяють їй концентруватись виключно в центрі, то адміністративна децентралізація передбачає, що правові засади регіонального і місцевого самоврядування визначає центральний уряд, так само як і фінансову залежність. Відповідно, політична" децентралізація сприяє процесам становлення федеративного устрою, тоді як адміністративна — процесам регіональної автономії.

Децентралізація може здійснюватись як за федеративної, так і унітарної форми державного устрою. Звідси слушним є судження: належним чином організовані як федералізм, так і унітарна держава сприяють інтегративним процесам. Закону, згідно з яким унітарні держави є централізованими утвореннями, а федеративні — децентралізованими в політико-правовій практиці, як відомо, не існує. Будь-яка форма державного устрою не гарантує успіху, а тим більше автоматичного розв'язання проблем, хоча й ризиками при цьому не можна нехтувати. Адже федеративний тип державного управління може бути використаний "для відродження командно-адміністративної системи та тоталітарного режиму", тоді як унітарний — "для підриву територіальної цілісності та державної єдності" [2, *645*].

Разом з тим поширеною є думка, згідно з якою застосування субсидіарності як одного з принципів побудови федеративної форми державного устрою є значно більш ризикогенним фактором, ніж, скажімо, у випадку формування унітарної форми правління, що, однак, не дає достатніх підстав вважати федералізм невдалою моделлю сучасних європейських держав чи їх континентального інтегративного об'єднання.

Особливу загрозу федеративний устрій становить для держав, яким

характерна багатонаціональність, наявність зовнішніх тяжінь. Така ситуація, як правило, має місце тоді, коли в регіоні, що є суб'єктом федерації, значну частину населення складають етноси, які споріднені з мешканцями іншої, більш впливової держави. У такому випадку зовнішні тяжіння можуть проявлятись у "розриванні" федеративної держави як шляхом наростання сепаратистських настроїв серед мешканців суб'єкта федерації, так і цілеспрямованих дій інших держав, що керуються власними геополітичними інтересами.

Водночас федеративні держави як тип політико-правового устрою не втрачають своєї привабливості попри їхню спроможність до продукування внутрішніх суперечностей, можливих загроз опинитися в ситуації стрімкого зростання національної самосвідомості мешканців регіонів, появи відверто сепаратистських настроїв, що може призвести до серйозних етнонаціональних конфліктів, збройних сутичок тощо.

Попри позитивні риси федеративного устрою, до яких, зокрема, можна віднести наявність певної автономії регіонів, підвищення їх самостійності, у тому числі в частині прийняття важливих рішень тощо, небезпеки, що пов'язуються з федералізмом, є значно більшими. Проблеми, які науковцями розглядаються як неминучі наслідки федеративного устрою держави, передусім сепаратизм та наявність зовнішніх тяжінь, можуть призводити до політичної кризи (наприклад, урядові кризи у Бельгії), розпаду держав або навіть кровопролитних війн, як це трапилось у Боснії і Герцеговині в 1992–1995 рр.

Натомість, до основних загроз, що пов'язуються з реалізацією федеративного типу устрою, можна віднести: 1) несформованість політичної та правової культури українського суспільства має розглядатись як своєрідна противага прагненням до федералізації, досягнення необхідного балансу між центральним урядом та федеративними одиницями, забезпеченням їхньої співпраці. Неминуча конкуренція між ними, наявність очевидних ознак безкомпромісності в діяльності політичних лідерів, життєдіяльності суспільства перетворює ідею федералізму в справу не просто занадто складну, а й ризикогенну з невизначеними перспективами; 2) неготовність регіонів, передусім західних і східних, до взаємних поступок як обов'язкової умови формування широкої суспільної злагоди. Про складність зазначеного питання може свідчити прагнення деяких центристських політичних сил наприкінці минулого століття започаткувати громадсько-політичний проект "Злагода", який так і не дістав підтримки більшості регіонів країни; 3) відсутність культури публічного дискурсу на засадах толерантності та взаємоповаги, взаємних поступок, усталених процедур досягнення домовленостей як обов'язкової умови встановлення конституційних "правил гри". Зазначена вимога набуває особливої ваги за умов федеративного устрою, коли жоден уряд не є повністю суверенним, має тільки ті повноваження, що делеговані йому суверенним народом; 4) конфліктність політичного процесу, його неструктурованість, відсутність чіткого розмежування по-

вноважень виконавчої, законодавчої та судової влади; 5) суперечливість, несформованість законодавчого поля країни щодо забезпечення співпраці центру і регіонів, реалізації регіональної політики; 6) слабкість державної правової політики та її методологічного опертя — правової ідеології, невизначеність цілей процесу соціальних змін, перспектив розвитку в їх безпосередньому підпорядкуванні тактичним завданням діяльності органів державної влади — уряду, Верховної Ради, Президента України; 7) домінування унітаристських настроїв у суспільстві як можливої протидії федералістським тенденціям; 8) загрози сепаратизму; 9) посилення настроїв етнічного націоналізму як серйозної перешкоди на шляху до конституціоналізації федералізму з використанням, зокрема, можливостей мови, релігії, національних міфів тощо; 10) відсутність загальнонаціональних факторів інтеграції українського суспільства: національної ідеї, єдиної мови, несуперечливого законодавства, визнаних загальнонаціональних політичних лідерів, політичних партій, ідеологія яких могла б набути ознак громадянської злагоди, толерантності чи, бодай, конструктивного соціального діалогу; 11) деякі теоретики схильні вважати федеративні системи нестійкими, такими, що забезпечують централізацію, рівнозначну унітаризму, або ж призводять до децентралізації з її можливим наслідком — розпадом держави. Як приклад, наводиться досвід Канади, федеративний устрій якої не дозволив свого часу забезпечити безконфліктне співіснування англо- та франкомовного населення.

До позитивних сторін реалізації принципів федералізму аналітики відносять: а) наближення влади до народу; б) послаблення центру, недопущення концентрації влади, уникнення загроз тоталітаризму й автократії; в) зміцнення демократичних засад функціонування країни, розвитку місцевого самоврядування; г) формування політичної нації.

У цілому характер відносин між федерацією як типом державного устрою та принципом субсидіарності як визначальною ланкою забезпечення ефективного зв'язку між центром та регіонами обумовлюється низкою політико-правових обставин, найголовнішими серед яких, зокрема, є:

• за умови, коли федеральний уряд делегує суб'єктам федерації певні в достатньому обсязі повноваження, що реалізуються належним чином, варіант вищезазначеного співвідношення набуває такого вигляду: тип державно-територіального устрою і один з принципів його функціонування, який потребує постійної корекції на предмет здатності забезпечувати розвиток регіонів;

• за умови делегування повноважень від суб'єкта федерації до центрального федеративного уряду, яким є, як відомо, Рада Європи, отримуємо варіант співвідношення: "структурний елемент" і "система структурних елементів". У такому випадку значно посилюються ризики наростання конфліктогенності у відносинах між різними суб'єктами політики, у тому числі і регіональними, що може, як відомо, успішно долатися шляхом, скажімо, створення багаторівневих "сфер управління".

Принцип субсидіарності в частині реалізації засад громадянського суспільства, самоврядних засад у діяльності органів місцевого управління, територіальних громад може бути успішним лише за умов децентралізації влади. Останнє, що загальновідомо, передбачає розв'язання проблем за місцем їх виникнення.

Відповідно, загальнонаціональні правові норми, що представлені у нормативно-правових актах держав світу, потребують доповнення чи конкретизації на рівні регіонально-локальному, в діяльності та ініціативах муніципальних органів влади.

Ефективність реалізації принципу субсидіарності пов'язується, насамперед, з можливостями його застосування як засобу оптимізації відносин взаємозалежних центрів влади, а відтак і з безпосередньою імплементацією його вимог до законодавства. Маючи достатній гуманістичний потенціал, вищезазначений принцип спроможний: а) забезпечити соціальну, правову, управлінську єдність між різнорівневими та різносутнісними утвореннями федеративної влади як ієрархічної за своєю природою; б) сприяти забезпеченню єдності цілей та напрямів діяльності, особливостей підпорядкування як умови ефективного управління суспільством; в) забезпечити організаційно-правову єдність суб'єктів федерації та федеративної держави.

Зазначеним розумінням долається певна обмеженість традиційного розуміння субсидіарності як делегування Центром (федеральною владою) повноважень регіонам (суб'єктам федерації), територіальним громадам, а також його модерного застосування — як засобу протидії окремих країн-членів Європейському Союзу як наддержавному утворенню. За таких умов система влади, її єдність і поділ постають як взаємодоповнюючі, тобто субсидіарні, що передбачає використання відповідних важелів стримувань і противаг.

У сфері міждержавних відносин принцип субсидіарності, будучи послідовно реалізованим у законодавстві, спроможний визначати структуру інтеграційних процесів різного рівня — від міжгалузевих до наднаціональних, своєрідною вершиною якого є федеративне чи конфедеративне утворення. При цьому показовим є той загальновідомий факт, що ігнорування вимог зазначеного принципу має своїм наслідком уніфікацію, спрощення чи централізацію, підпорядкування дії єдиного центру, що неминуче веде до його (певного утворення чи процесу його здійснення) послаблення, а то й ліквідації, знищення. Приклад Європейського Союзу як соціального і політико-правового цілого в цьому сенсі є показовим, де принцип субсидіарності поступово набуває реальних ознак політико-правового способу врядування, не будучи при цьому жорстко визначеним.

Відсутність однозначно детермінованого прочитання принципу субсидіарності дає підстави кожній державі — члену ЄС інтерпретувати його відповідно до своїх національних особливостей, що обумовлює, з одного боку, його підтримку, з другого, — сприяє зменшенню напруги, уникненню можливого невдоволення у разі, скажімо, посилення наднаціональних тенденцій у політиці

Європейського Союзу. Так, скажімо, Великобританія розглядає принцип субсидіарності як політико-правовий засіб охорони національного суверенітету та обмеження небажаного, на її погляд, втягування у справи інших держав — членів ЄС, тоді як зазначений принцип офіційному Брюсселю дає можливість здійснювати політику єврофедералізму.

Необхідно зазначити, що ідеї федералізму особливих симпатій серед населення України не викликають: українці Сходу і Заходу хочуть жити в одній країні. В Україні відсутні як суб'єкти федерації, так і регіональні еліти, хоча наявні обласні. Попри глибоку укоріненість в історії та географії, ідея федералізму не є усталеною в громадській думці, не сприймається, відповідно, як принцип державного устрою [3].

Питання адміністративно-територіального устрою мають визначатися на законодавчому рівні, оскільки за період незалежності в Україні змінені бюджетні відносини між центром та адміністративно-територіальними одиницями, створена інша система землекористування тощо. До того ж, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 92 Конституції України територіально-адміністративний устрій України має визначатися законом.

У цілому можна стверджувати про відсутність в Україні об'єктивних передумов для утвердження засадничих підвалин федералізму як відповідного державно-політичного устрою. Державотворчий потенціал, відповідно до ментальних, соціокультурних, звичаєвих особливостей буття українського народу має реалізуватись на засадах утвердження унітарних форм державного будівництва як засобу "зцементування", "зміцнення" різноорієнтованих складових буття української нації.

Література

1. *Ковалевский М.* От прямого народоправства к представительному и от патриархальной монархи к парламентаризму. Рост государств и его отражение в истории политических учений. — В 3-х т. — М., 1906. — Т. 3. — 228 с.
2. *Федералізм*, унітаризм та Україна // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. — К.: Довіра: Генеза, 1996. — С. 644–645.
3. *Панченко Т. В.* Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку: Монографія / Т. В. Панченко. — Х.: Майдан, 2011. — 368 с.

УДК 342.9

С. Ю. САВІОВСЬКИЙ

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 197–199

Засади державної мовної політики України визначаються, як відомо, положеннями ст. 10, 11, 53 Конституції України, Законом Української Радянської Соціалістичної Республіки "Про мови в Українській РСР" [1], Законами України "Про засади державної мовної політики", "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин", Декларацією прав національностей та іншими міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України.

Зарубіжний, у тому числі європейський, досвід свідчить, що мову титульних націй законодавчо захищено як державну, культурну цінність, невід'ємну складову соціального, політичного та економічного життя країни. Європейська практика реалізації мовної політики полягає, як відомо, у наданні конституційно-правових гарантій захисту мови титульних націй як державної, що знаходить втілення, зокрема, у нормах обов'язкового знання та вільного володіння нею державними службовцями, укладанні міждержавних угод, використанні в освітньому та інформаційному просторі.

Європейською хартією регіональних мов або мов меншин "регіональну мову або мову меншини" визначено як таку, що традиційно використовується в межах певної території держави як географічної місцевості, де така мова є засобом спілкування певної кількості осіб, що виправдовує здійснення різних охоронних і заохочувальних заходів, спрямованих на її (мови) збереження та розвиток.

Зазначений документ не пов'язує визнання мови регіональною із певним відсотком представників меншини у загальному складі населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці, та не передбачає прийняття органами місцевого самоврядування спеціальних рішень про визначення територій використання регіональних мов. При цьому до регіональних мов або мов меншин віднесено мови, деяким з яких загрожує відмирання, що передбачає, згідно з нормами Хартії, здійснення відповідних охоронних і заохочувальних заходів.

Унормування порядку застосування мов в Україні — української мови як державної, регіональних мов

або мов меншин — в єдиному загальнонаціональному мовному просторі відповідно до особливостей функціонування окремих сфер життєдіяльності українського суспільства полягає в урахуванні п. 4 частини першої ст. 92 Конституції України. Відповідно, можна стверджувати, що нормативно-правове забезпечення функціонування державної мови, регіональної мови або мови меншин в єдиному загальнонаціональному просторі має бути підпорядковано завданням вирішення мовного питання завданням забезпечення єдності країни, її європейської інтеграції. У цьому сенсі чинний Закон України "Про основи державної мовної політики" має бути доопрацьований з викладенням, зокрема, механізму забезпечення балансу між захистом прав меншин та інтегративним потенціалом української мови як державної.

Зважаючи на багатосуб'єктність мовної політики, значущість мовного питання в Україні як багатонаціональній країні, наявність істотних відмінностей, пов'язаних з реальним станом регіональних мов або мов меншини та масштабами їх поширення, доцільним є розробити Концептуальні засади державної етнонаціональної політики. Це дасть можливість підготувати Концепцію державної мовної політики України як основи вирішення мовного питання, у тому числі й шляхом прийняття відповідних законів України [2; 3]. Адже ст. 11 Конституції України передбачає державне сприяння розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин, тоді як відповідно до ст. 24 Основного Закону не може бути привілеїв за мовними чи іншими ознаками. Ст. 6 Закону України "Про національні меншини в Україні" визначено, що "держава гарантує всім національним меншинам права... користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства".

Зазначений закон потребує також зміни назви, де замість словосполучення "інших мов" вжити термін "регіональних мов або мов меншин", як це передбачено Європейською хартією. Згідно із нею доречною є також уніфікація термінології законопроекту — замість часто вживаних у тексті законопроекту — "мови національної меншини", "регіональної (міноритарної) мови" бажано використовувати словосполучення "регіональна мова або мова меншини".

Це стосується і змін до законів України "Про місцеве самоврядування в Україні" (ст. 32), "Про інформаційні агентства" (ст. 3), "Про видавничу справу" (ст. 3, 8) та ін.

Слабкою ланкою вітчизняного мовного законодавства можна вважати ту обставину, що воно не пропонує нормативно-правового механізму подолання можливих ситуацій невизначеності у разі компактного проживання меншини на певній території, яка може належати до різних територіально-адміністративних одиниць.

У більшості політичних партій України, фракцій Верховної Ради України не викликає заперечення необхідність законодавчого затвердження української мови як держав-

ної, врегулювання сфери обов'язкового її використання, повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо захисту й підтримки української мови, а також встановити відповідальність за порушення Закону про державну мову України. Проте зазначена проблема має розв'язуватись комплексно, в єдиному контексті з іншими мовами національних меншин. Адже прийняття закону про державну мову обов'язково потягне за собою необхідність прийняття закону про інші мови національних меншин, а це призведе до того, що в системі права існуватимуть кілька законів, які регулюватимуть суспільні відносини у сфері застосування мов. У разі ж прийняття єдиного закону про державну мову може за певних умов розцінюватися як дискримінація щодо інших мов національних меншин.

Не можна зневажати і тією обставиною, що мас-медіа, посилаючись на відповідний висновок Венеціанської комісії, ставлять під сумнів доцільність упровадження російської мови нарівні з державною в усі сфери життєдіяльності українського суспільства. Адже вищезазначений орган Ради Європи передбачає знаходження балансу між захистом мов національних меншин та забезпеченням державного статусу української мови як засобу інтеграції українського суспільства [4].

Про важливість цієї проблематики може свідчити той факт, що лише останнім часом у Верховній Раді України є близько десяти законопроектів з питань мовної політики, тоді як їх загальна кількість наближається до 40.

Отже, потрібен науково обґрунтований підхід, який має врахувати комплекс питань щодо статусу мов, порядку їх використання, розвитку та захисту з урахуванням вимог Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, а також реалій сучасного суспільно-політичного життя України.

Література

1. *Закон* Української Радянської Соціалістичної Республіки "Про мови в Українській РСР". — К.: Преса України, 1989. — 72 с.
2. *Михальченко М. І.* Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах / М. І. Михальченко // Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне. Зб. ст. — К.: Світогляд, 2005. — С. 9–34.
3. *Загороднюк В.* Мова у модерновій та постмодерновій парадигмах / В. Загороднюк // Філософська думка. — 2003. — № 6. — С. 12–37.
4. *Електронні* ресурси. — "Liga.net", 24.03.13; "Багнет", 25.03. 13; "ТСН", 25.03.13; "УНІАН", 26.03.13; "from.ua", 28.03.13; "gigamir.net", 28.03.13.

УДК 328.185: 342
С. Д. СІТУХА

ПОБУДОВА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 200–203

З позицій політичного аналізу під категорією "правова держава" розуміють побудову державного устрою та системи державного управління на правових засадах, тобто на ідеях гуманізму, справедливості, формальної рівності та свободи. Найвищою соціальною цінністю у правовій державі визнаються права людини.

Правова держава, до побудови якої ми прагнемо, виступає найдосконалішою формою організації і функціонування державної влади.

Філософська основа правової держави була сформульована І. Кантом, який розглядав державу як об'єднання багатьох людей, підпорядкованих правовим законам. Обстоюючи принцип взаємної відповідальності держави і громадян за дотримання законів, філософ стверджував, що кожний громадянин повинен мати таку саму можливість примусити володаря до точного і безумовного виконання закону, як і володар — громадянина [3]. Розвиток правової держави невіддільний від становлення прав людини, лише правова держава може виступати як об'єктивний виразник внутрішньонеоднорідного і суперечливого громадянського суспільства в Україні.

Історія свідчить, що неодмінною умовою становлення сучасних правових держав було становлення суспільних інститутів, які утворюють громадянське суспільство. Концепція громадянського суспільства сформувалась у XVII–XIX ст. Її основні положення сформульовані в працях Дж. Локка, Ж.-Ж Руссо, І. Канта, Г. В.-Ф. Гегеля та інших видатних мислителів [2; 3].

Громадянське суспільство і держава — це певний тип антиномії, за допомогою якої описується поділ цілісного суспільного організму на дві взаємопов'язані і взаємообумовлені сфери — політичну і соціальну. Якщо держава є втіленням тенденції до впорядкування і централізації суспільного життя, то громадянське суспільство — втіленням тенденції до децентралізації і свободи особи. Для стійких структур держави характерним є переважання вертикальних відносин та ієрархічних зв'язків, а в межах громадянського суспільства домінують горизонтальні зв'язки невладного характеру. З розвитком суспільства відбувається перетворення, взаємоперехід вертикальних зв'язків у горизонтальні і навпаки.

Правова держава є наслідком суспільного договору, основні поло-

ження якого втілені у Конституції. **Суспільний договір** — це соціально-філософське та правове політологічне вчення про походження, сутність і функції держави, згідно з яким її виникнення пояснюється як наслідок добровільної угоди громадян, які делегують державі свої основні права. Ідея суспільного договору виникла ще в стародавню добу і має багатовікову традицію. За нового часу концепція договірної держави знайшла ґрунтовну розробку в працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ф. Прокоповича, І. Канта, Ж.-Ж. Руссо. За сучасних умов теорія суспільного договору суттєво модифікувалась і виходить з необхідності пояснення взаємовідносин суспільства і держави, їхніх взаємних обов'язків щодо одне одного и подолання конфліктності їхнього розвитку [2; 3]. Конституція приймається представницьким законодавчим органом. Тому для суспільства важливо, наскільки виписані статті враховуватимуть інтереси окремої людини, суспільства в цілому, регіональних, місцевих громад, яким буде механізм втілення їх у життя. Подібні запити можуть бути реалізовані через правову державу, сформовану громадянським суспільством. Важливим інститутом у такій державі є **вибори** до державних органів влади та органів місцевого самоврядування. Вибори в умовах демократичного конституційного ладу — це насамперед спосіб забезпечення відтворення й оновлення державної влади і місцевої влади на демократичних засадах відповідно до найзначущіших політичних інтересів, що формуються в громадянському суспільстві. Вибори — це і засіб державотворчої функції суспільства, яка є невід'ємною його складовою, однією із форм реалізації пріоритетного політичного права кожного громадянина обирати і бути обраним [4]. У цьому контексті доречно наголосити на такому фінансово-економічному та політичному явищі, як **корупція**, яке присутнє в економічній, політичній, правовій сферах суспільного життя, що **спотворює волевиявлення громадян**.

Наслідки корупції такі:

• у суспільстві діє дві підсистеми — офіційна і неофіційна. Перша з них дотримується правових і моральних норм, друга — використовує протиправні методи та є не менш впливовою за масштабами, ніж перша, що створює загрозливу ситуацію в суспільстві;

• підрив економічної системи держави, який проявляється у перешкоджанні надходженню внутрішніх і зовнішніх інвестицій, у розвитку недобросовісної конкуренції, у монополізації економіки, у перешкоджанні розвитку ринкових відносин, у криміналізації та тінізації економіки тощо;

• при високому рівні корумпованості державних органів корупція стає системним елементом державного управління. За таких обставин управління державою істотно віддаляється від демократичних принципів і значно спрощується для корумпованих представників влади, для яких притаманний "власницький" погляд на владу, на її сутність і суспільне призначення, на своє службове становище, яке розглядається як засіб задоволення особистих інтересів;

• корупція знижує легітимність політичної влади, порушує принципи її формування та функціонування, зокрема, спотворює волевиявлення виборців, віддаляючи владу від народу, підпорядковує державну владу приватним і корпоративним інтересам (у тому числі інтересам корумпованих угруповань і кланів);

• правові наслідки корупції полягають у порушенні правових принципів функціонування держави та її окремих інститутів (верховенство права, законності, невідворотності відповідальності), обмеженні конституційних прав і свобод людини та громадянина, поширенні в країні правового нігілізму. Корупція є потужним фактором деморалізації суспільства і девальвації моральних цінностей, знищує духовні та моральні устої [3].

Найдієвішим механізмом у боротьбі з корупцією є розбудова інститутів **громадянського суспільства**: незалежних ЗМІ, громадських неполітичних організацій, конструктивної опозиції, сформованої через демократичні процедури тощо, які будуть контролювати дії влади, в тому числі, перерозподіл грошових потоків на користь проектів, спрямованих на модернізацію суспільства, зокрема розбудови правової держави. Громадянське суспільство — це сфера спілкування і солідарності, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі сформованих добровільних асоціацій громадян, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави. Атрибутами) громадянського суспільства є:

• наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації, наслідком чого є формування сфери громадянського (цивільного) життя і громадської думки;

• організоване громадське (публічне) життя вільних і рівних індивідів, чиї права захищені конституцією і законами;

• незалежні від держави, добровільні асоціації, автономність яких усвідомлена на індивідуальному і колективному рівні;

• зорієнтованість на громадські інтереси та публічну політичну діяльність, наслідком чого є кооперація та солідарність між людьми, спілкування на засадах взаємної довіри і співтовариства [2; 3].

Не менш актуальною проблемою для України є неефективний **інформаційно-політичний менеджмент** в умовах регіональних відмінностей **політичної культури**. Інформація, зокрема політична, може передаватись трьома основними способами комунікації: через ЗМІ, організації та неформальні контакти. Розрізняють ЗМІ друковані та електронні. Спосіб передавання політичної інформації через організації передбачає комунікативні можливості урядових організацій, політичних партій, суспільних організацій, рухів, груп тиску тощо. Процес комунікації через неформальні контакти є двохступеневим: аудиторія може сприймати інформацію як безпосередньо від джерела інформації, так і від лідерів громадської думки. Демократичне суспільство передбачає підвищення ролі та впливу масової свідомості на поведінку й ухвали центрів прийняття рішень (президента, уряду, парламен-

ту, суду тощо). А масова свідомість членів суспільства, у свою чергу, формується під впливом інформації, яка надходить від урядових структур про діяльність цих структур, прийняті ними політичні та інші рішення, ефективність та оптимальну виваженість їх рішень, результативність дій уряду тощо [1].

Отже, із зазначеного випливає, що основою для побудови правової держави є розбудова громадянського суспільства.

Література

1. *Бебик В.* Менеджмент виборчої кампанії. — К.: МАУП, 2001. — 216 с.
2. *Колодій А.* На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. — Л.: Червона Калина, 2002.
3. *Політологічний* енциклопедичний словник / Упоряд. В. Горбатенко. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
4. *Право.* Юридичний журнал України / Гол. ред. О. Святоцький. — К., 2013. — 460 с.

С. І. СЛОБОДЯН

ПРИРОДА ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 204–209

Першими семантичними еквівалентами поняття "громадська думка" вважаються латинські вирази "*publica opinio*" і "*opinio publica*" у творі "Полікратик" англійського схоласта Іоханнеса фон Солсбері. Класик англійського схоластицизму, однак, не був оригінальним у розумінні значення поняття: як представник раннього гуманізму, він сприйняв ідею про владу "*opinio publica*" від античних філософів пізнього Риму. Тому важко навіть простежити, коли виникло саме поняття громадської думки в громадському житті. Ймовірно, мова може йти про період виникнення демократичного життєустрою, громадянського суспільства і держави, сформованої не за кланово-родовим, а за безособовим адміністративно-територіальним принципом.

Визначаючи загальний зміст поняття громадської думки, слід мати на увазі, що вона виступає в різних змістовних вимірах. Таких вимірів може бути щонайменше три. На цей нюанс звертає увагу російський дослідник М. К. Горшков у своїй концепції громадської думки. З огляду на тричленну будову соціальної установки, він досліджує громадську думку в трьох вимірах: в одному аналізує громадську думку як суб'єктивно-психологічне явище (оцінку); в другому — як місток від суб'єктивно-психологічного явища до практичного — установку, позицію щодо певного об'єкта; у третьому вимірі — як соціальну поведінку [3, *28*].

Істотно відрізняється від такої позиції функціонально-вторинна точка зору на громадську думку як на явище, похідне від соціальної свідомості. Як пише К. Сулек: "Від суб'єктного розуміння громадської думки слід відрізняти розуміння атрибутивне: громадська думка є одночасно суб'єктом, родом соціальної спільноти та її атрибутом, однією зі складових суспільної свідомості" [8, *114*].

Керуючись певним самоочевидним положенням щодо наявності у змісті поняття громадської думки трьох елементів — суб'єктного (хто є носієм), тематичного (носієм чого є суб'єкт) та артикуляційного (якими засобами виражається громадська думка), можна вважати доцільним концентрувати теоретичні підходи в дослідженні навколо встановлення:

а) сутності політико-психологічних та соціополітичних суб'єктів, які є джерелами громадської думки;

б) кола інституційних факторів, які сприяють або не сприяють виходу в інформаційний простір політики певних тем як значущих з точки зору "озвучення" і "поширення";

в) інструментів вираження громадської думки, завдяки яким певна сукупність оціночних суджень перетворюється на громадську думку.

Представники першого підходу, у свою чергу, поділяють щонайменше дві і полярно протилежні теоретичні настанови:

1) будь-який суб'єкт, незалежно від його чисельності (зрозуміло, що маються на увазі саме соціальні групи, а не індивіди) та політичної впливовості, може мати статус генератора (продуцента) громадської думки;

2) лише певна частина суб'єктів спроможна безпосередньо генерувати громадську думку, інша ж частина змушена використовувати політичних посередників в особі політичних партій, громадських асоціацій, засобів масової інформації тощо.

В основі першої сентенції закладено позицію наївного елітаризму, що обстоюється, наприклад, деякими пострадянськими політологами, юристами, соціологами. Згідно з нею невизначена статистична множина, більшість може бути суб'єктом громадської думки, незалежно від своєї позиції у політико-соціальному просторі, рівня освіти і взагалі доступу до ресурсів вираження громадської думки.

Скажімо, твердження, що громадська думка може виникнути в людей у тому випадку, коли вони перебувають в однакових умовах і зазнають однакових впливів, спирається здебільшого на популістське нехтування соціальними та політичними відмінностями, що істотно впливатимуть не лише на можливість досягнення такої "єдності", а й на сам факт наявності громадської думки, її інтегрованість чи дезінтегрованість. Далеко не другорядними факторами будуть також і ступінь автономії ЗМІ, рівень атомізованості — інтегрованості спільноти, тип лідерства, громадські очікування в конкретній ситуації і т. д. Як підкреслює український дослідник В. В. Різун: "ЗМК стають ніби інструментом так званої соціальної телепатії, коли люди починають однаково думати та почувати" [7. *33*].

"Статистичний масовізм" буквально викриває сам себе в доктринах і практиці радикальних політичних партій, як і в діяльності кишенькових мас-медіа з їх ілюзіоністикою "переважної більшості населення", задіяної у всіляких моніторингах на користь легітимації існуючого режиму. Саме тому позиція скептичного ставлення до ілюзії статистичної більшості стосуватиметься всіх масових заходів, у яких "воля всіх" буде відрізнятись від "спільної волі" (Ж.-Ж. Руссо) [6, *285*], а отже, громадська думка як кількісно-арифметичний агрегат думок людей, задіяних у моніторингові, відрізнятиметься від думки мовчазної більшості, яка й стане каменем спотикання при втіленні в життя конкретних політичних рішень.

Скептична позиція щодо однакової для всіх можливості бути суб'єктами громадської думки висловлюється представниками постмодерністської наукової парадигми з різними політико-ідеологічними вподобаннями, схильними ставити

під сумнів суверенність будь-яких соціальних груп у продукуванні громадської думки. Теоретичні акценти зміщуються у площину визнання пріоритету медіумів комунікації в менеджменті думок.

Вже загальноприйнятим можна вважати твердження, що сфера "політичного" є не що інше, як здійснення влади "публіцистикою". Те, що суверенність певних суб'єктів при спробах вираження громадської думки давно вже не гарантується, знаходить свій вираз не лише в протиріччі між волею мас та волею еліти, й а у механізмі впливу на маси засобів масової інформації, не "знизу вгору", а "згори вниз", на основі панування за допомогою публіцистики. У принципі, така позиція є більш вірогідною в контексті сучасних теорій масового суспільства (Тоффлер, Фурастьє, Еллюль), де розмивання кордонів соціальних груп розглядається як фактор втрати фокуса думки: адже політична ідентичність суб'єкта громадської думки саме і прирівнюється до того, що суб'єкт може вважати себе осердям громадської волі і не бути ним насправді. Питання ускладнюється також і через наявну проблематичність встановлення кордонів групової ідентичності в інформаційному полі-просторі, а звідси — і проблематичність приписування думки конкретному суб'єктові.

Робота з віртуальним суб'єктом громадської думки стає лейтмотивом багатьох сучасних маніпулятивних технологій у соціологічних опитуваннях. Серед них найчастіше зустрічаються такі технології, як:

1. Технології ігнорування, коли значуща проблема замовчується, а респондентів опитують щодо псевдопроблем.

2. Технології нав'язування проблематики, коли проблема озвучується у вигляді питань, які зачіпають лише частину з вибірки опитаних.

"...Домінуюча проблематика, — відзначає з цього приводу П. Бурдьє, — уявлення про яку дає перелік питань, які ставились інститутами опитування за останні два роки, тобто проблематика, яка цікавить головним чином домінуючі класи, що бажають бути проінформованими про засоби організації своїх політичних дій, цілком нерівномірно засвоєна різними соціальними класами" [2, *166*].

Доцільність аналізу анкетних питань у різноманітних моніторингах пов'язана з необхідністю з'ясування тенденційності замовлень, які виконуються в режимі безадресного опитування спеціально підібраних учасників.

П. Бурдьє, коментуючи дії замовників та виконавців проектів соціальних моніторингів, відзначає: "Під сумнів буде поставлено три постулати, імпліцитно задіяні в опитуваннях. Так, будь-яке опитування думок передбачає, що всі люди можуть мати думку або, іншими словами, продукування думки доступне всім. Цей перший постулат я оскаржуватиму, ризикуючи зачепити чиїсь наївно демократичні почуття. Другий постулат передбачає, ніби всі думки значущі. Вважаю за можливе довести, що це зовсім не так і що факт підсумовування думок, які щоразу мають не одну й ту ж саму реальну силу, призводить до продукування позбавлених сенсу артефактів. Третій по-

стулат проявляється приховано: той простий факт, що всім ставлять одне і те саме запитання, передбачає існування консенсусу щодо проблематики, тобто згоди, що запитання заслуговують, щоб їх ставили" [2, *166*].

3. Технології псевдорепрезентації, які передбачають те, що опозиційна соціальна група ставиться перед фактом власної "відлученості" від переважаючої думки легітимної більшості і приймає нав'язану їй позицію згоди.

П. Бурдьє небезпідставно вважає, що механізми фізичного насильства, які застосовуються в буржуазному соціумі первинного нагромадження капіталу, змінюються механізмами символічного насильства через громадську думку.

Так, правлячі кола намагаються запровадити в масштабах суспільства або на рівні окремих соціальних груп такі норми, поняття, правила поведінки, які з часом стануть "законними" для всіх членів суспільства і стилізують їхнє життя. Через те багато людей часто відмовляються брати участь у соціологічних опитуваннях. Таке ухилення може бути свідченням розуміння ними своєї "некомпетентності" щодо "загальноприйнятого".

У дещо іншому аспекті мова ведеться про так зване "оприроднене" насильство, що є невідчутним, передусім, унаслідок знеособлення елітної меншості, правлячої олігархії під виглядом "публіки". Втілена у довготривалих структурах масової свідомості, громадська думка відтворюється у вигляді деякого горизонту самоочевидностей — габітусу індивіда (структурованої матриці способів сприймання дійсності та поведінки), яка визначає його смаки, вподобання, життєвий вибір загалом.

Не менш радикальній критиці піддав роботу модераторів опитувань французький дослідник Патрік Шампань. Практика опитувань, пише він, свідчить, "що інститути насправді не вимірюють «громадську думку», а продукують артефакти і займаються скоріше чимось на зразок «нелегальних експериментів»". І далі: "Інститути громадської думки забували брати до уваги одну, більш реальну «громадську думку», ніж те, що вони вигадували на папері у вигляді комп'ютерних ранжирів; мається на увазі громадська думка ефективно діючих груп інтересів, які політична наука традиційно означує як «групи ризику» або «лобі»" [95, *139*]. П. Шампань зазначає: "Я маю слабкість вважати, що розвитку демократії більше допомогли б справжні соціологічні дослідження, результати яких мають більш тривалий термін валідності і доступні всім, ніж моментальні опитування з невизначеними відповідями" [15, *140*].

Прибічники другого підходу, серед яких найвідомішими є Е. Богардус, Ю. Габермас, Е. Ноель-Нойман, Ф. Оллпорт, вважають, що громадська думка є не просто похідною від соціального суб'єкта, навпаки, вона сама виступає об'єктивно-інституційним фактором, детермінантою соціальної поведінки різних суб'єктів. Про сутність цього підходу можна судити з таких тез:

а) в умовах демократичного суспільства створюється опозиція владно-публічним інститутам у вигляді самоорганізованих груп — громадянського суспільства;

б) громадянське суспільство, виступаючи представником спільної волі, підтримує автономний інформаційний простір, неконтрольований владними структурами держави;

в) неконтрольований інформаційний простір є індикатором легітимності та інструментом психологічного тиску на управлінський апарат держави, багато в чому залежний від тіньових груп тиску та інших неофіційних угруповань;

г) розходження між офіційно-публічним простором комунікації та простором комунікації громадянського суспільства стає приводом для внутрішніх інформаційних війн, організованих здебільшого ЗМІ;

д) громадська думка стає засобом впливу на формування виборних органів державної законодавчої та виконавчої влади.

Під поняттям "**громадська думка**" в сучасній міждисциплінарній традиції наукового дослідження розуміються два суспільні феномени:

• по-перше, громадську думку розуміють як соціальний (чи соціально-політичний) інститут, що стійко й ефективно бере участь у здійсненні влади, один з визнаних, узаконених механізмів процесу прийняття рішень на всіх рівнях життя суспільства. Іншими словами, громадська думка — це форма вираження політичної волі, свідомості мас, що реально "чинить тиск" на органи управління (у тому числі й на виборах та референдумах) і, поряд з іншими, соціально-політичними інститутами, бере участь у політичному процесі;

• по-друге, громадська думка — це сукупне судження множини груп людей, яке поділяється різними соціальними спільнотами з приводу тих чи інших подій, явищ дійсності. Причому, з одного боку, це не проста сума думок групи людей, з другого боку — визначеної множини людей, визначеної сукупності [18, *151*].

Зростання різнорідності соціальної системи розчиняє і політичний суверенітет, який спирається вже не на законодавство, а на комунікативну силу влади — інститут громадської думки. "Влада ця, — зазначає з цього приводу Ю. Габермас, — має набути певного вигляду у рішеннях демократично оформлених інституцій утворення думок і волі, оскільки відповідальність за рішення, наслідки яких можуть бути досить різноманітними, потребує чіткого інституційного місцевизначення. Здійснення комунікативної влади відбувається, так би мовити, в модусі облог. Ця влада, не маючи ніяких загарбницьких намірів, чинить вплив на вихідні передумови обговорення та прийняття рішень політичної системи, щоб, звернувшись по допомогу до єдиної мови, яку розуміють в атакованій фортеці, висунути свої імперативи: комунікативна влада збирає сукупність доведень, з якими влада адміністративна, щоправда, може поводитись інструментально. Але, будучи втіленою у правові форми, адміністративна влада навряд чи насмілиться ігнорувати ці доведення" [19, *7*].

Література

1. *Аронсон Э., Пратканис Э.* Эпоха пропаганды: механизмы убеждения. Повседневное использование и злоупотребление. — СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. —384 с.

2. *Бурдье П.* Социология политики. — М.: Socio-Logos, 1993. — 273 с.; *О телевидении.* — М., 2002. — С. 157.
3. *Горшков М. К.* Общественное мнение: История и современность. — М.: Политиздат, 1988. — 216 с.
4. *Грищенко О. М.* Мас-медіа у відкритому інформаційному суспільстві і гуманістичні цінності: Монографія. — К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2002. — 204 с.
5. *Доценко Е. Л.* Психология манипуляции. — М.: Черо, Изд-во МГУ, 2000. — 304 с.
6. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием. — К.: Оріяни, 2000. — 445 с.
7. *Класики* політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. — К.: Тандем, 2002. — 584 с.
8. *Коломиец В. Ф.* Информациологическая зволюция и безопасность цивилизации: Монография. — К.: А-Центр, 2005. — 184 с.
9. *Ортега-и-Гассет Х.* Восстание масс. — М.: АСТ, 2001. — 509 с.
10. *Почепцов Г. Г.* Психологические войны. — М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2000. —528 с.
11. *Расторгуев С. П.* Введение в формальную теорию информационной войны. — М.: Вузовская книга, 2002. — 119 с.
12. *Різун В. В.* Загальна характеристика масово-інформаційної діяльності // Наук. записки Ін-ту журналістики. — 2000. — Т. 1. — С. 15–30.
13. *Сулек К.* Социология массовых коммуникаций. — М.: Изд. Гр. "Астель", 1999. — 386 с.
14. *Українське* законодавство: засоби масової інформації. — К.: Програма правового захисту та освіти ЗМІ IREX у Медіа. — 365 с.
15. *Шампань П.* Делать мнение: новая политическая игра. — М.: Socio-Logos, 1997. — 335 с.
16. *Шкляр В. І.* Мас-медіа і виклики нового століття. (Серія "Бібліотека журналіста-міжнародника"). — К.: Грамота, 2003. — 48 с.
17. *Шостром Э.* Человек-манипулятор: Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации. — М.: Апрель-Пресс, 2004. — 190 с.
18. *Cialdini, R. B.* (1984) Influence. — New York: Morrow. — 302 p.
19. *Habermas J.* Faktizitaet und Geltung. — Frankfurt-am-Main: Suhrkamp, 1992. — 666 s.

УДК 341.231.14

І. О. ШАШКОВА-ЖУРАВЕЛЬ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРИМУСОВІЙ ПРАЦІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 210–213

Дослідження універсальної міжнародно-правової системи викорінення примусової праці потребує насамперед аналізу положень міжнародно-правових документів Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованої установи — Міжнародної організації праці в цьому напрямі. Так, заборона примусової праці, як одна із міжнародно-правових гарантій свободи особи, передбачена в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. [1]. Також заборона примусової праці випливає із положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 1966 р. Зокрема, в ст. 6 зазначеного пакту передбачено право кожної людини заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується [2].

Слід зазначити, що найбільш деталізовані міжнародно-правові норми, що стосуються заборони примусової праці, були розроблені в рамках Міжнародної організації праці. Центральне місце в міжнародно-правовій системі боротьби з примусовою працею належить Конвенціям МОП: № 29 "Про примусову чи обов'язкову працю" від 1930 р. та № 105 "Про скасування примусової праці" від 1956 р.

Одним із перших міжнародних документів, спрямованих на обмеження примусової праці, є вищезазначена Конвенція Міжнародної організації праці № 29 "Про примусову чи обов'язкову працю" від 1930 р. У ст. 2 Конвенції передбачено види трудової діяльності, які не включаються в поняття "примусова та обов'язкова праця", зокрема:

- будь-яка робота або служба, що вимагається на підставі законів про обов'язкову військову службу;
- будь-яка робота або служба, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян повністю самоврядної країни;
- будь-яка робота або служба, що її вимагають від якої-небудь особи на підставі вироку, винесеного рішенням судового органу;
- будь-яка робота або служба, що її вимагають в умовах надзвичайних обставин, тобто у випадках війни або лиха, або загрози лиха.

Важливо, що виходячи із положень зазначеної Конвенції, до примусової чи обов'язкової праці можуть бути притягнуті тільки дорослі працездатні особи чоловічої статі, вік яких буде не нижче вісімнадцяти і не вище сорока п'яти років. Також, прогресивним, на час прийняття зазначеної Конвенції, положенням була вимога поступового скасування примусової чи обов'язкової праці, що її вимагають як податок, і примусової чи обов'язкової праці, до якої вдаються для виконання громадських робіт начальники, які виконують адміністративні обов'язки [3]. Зазначена конвенція була ратифікована Україною в 1956 р.

Варто відмітити, що положення вищезазначеної Конвенції були деталізовані в Рекомендації Міжнародної організації праці № 36 "Про регламентацію примусової чи обов'язкової праці" від 28 липня 1930 р. Найбільш гуманістично спрямованим положенням цієї рекомендації видається факультативний припис державам вживати всіх можливих заходів для того, щоб залучення до примусової праці в жодному випадку не призводило до прямого або опосередкованого застосування примусової або обов'язкової праці відносно жінок і дітей [4].

Потрібно зауважити, що більш імперативні положення щодо обов'язку держав-учасниць скасувати на території під їх юрисдикцією примусову працю містяться в конвенції Міжнародної організації праці № 105 "Про скасування примусової праці" від 1957 р. Відповідно до ст. 1 зазначеної Конвенції на держави — члени МОП покладається зобов'язання скасувати примусову або обов'язкову працю і не допускати це явище:

- як засіб політичного впливу чи виховання або як засіб покарання за наявність чи за висловлювання політичних поглядів, чи ідеологічних переконань, протилежних існуючій політичній, соціальній, чи економічній системі;
- як метод мобілізації та використання робочої сили для потреб економічного розвитку;
- як засіб підтримання трудової дисципліни;
- як засіб покарання за участь у страйках;
- як захід дискримінації за ознаками расової, соціальної і національної належності чи віросповідання.

Важливо, що виходячи із положень зазначеної Конвенції, кожна держава — учасниця Міжнародної організації праці, що ратифікувала цю Конвенцію, зобов'язується вжити ефективних заходів щодо негайної і повної відміни вищезазначених видів примусової чи обов'язкової праці [5]. До цієї конвенції наша держава приєдналася у 2000 р.

Варто сказати, що надзвичайно важливим міжнародно-правовим актом, з точки зору розвитку контрольного механізму дотримання державами-учасницями зобов'язань щодо скасування примусової праці на території під їх юрисдикцією, стала Декларація МОП "Про основоположні принципи та права у сфері праці" від 18 липня 1998 р. Відповідно до положень цієї Декларації скасування всіх форм обов'язкової або примусової праці розглядається як одне з

основоположних прав у сфері праці, поряд із дійсною забороною дитячої праці; свободою об'єднання та дійсним визнанням права на ведення колективних переговорів та недопущенням дискримінації у галузі праці [6].

Досліджувані універсальні міжнародно-правові норми щодо необхідності скасування примусової праці уточнюються та деталізуються на регіональному рівні. Так, на рівні Ради Європи заборона рабства та примусової праці імперативно передбачена в ст. 4 Європейської конвенції "Про захист прав людини та основних свобод" від 1950 р. Зокрема, в Конвенції йдеться про неприпустимість:

- утримання жодної людини в рабстві або в підневільному стані;
- поневолення жодної людини до примусової або обов'язкової праці.

Водночас, у Європейській конвенції частково дублюються положення Конвенції МОП № 29 "Про примусову чи обов'язкову працю" від 1930 р., зокрема, зазначається, що термін "примусова або обов'язкова праця" не охоплює:

- будь-яку роботу, виконання якої звичайно вимагається під час ув'язнення;
- будь-яку службу військового характеру, або у випадку відмови від неї з релігійних або політичних мотивів у країнах, де така відмова визнається, службу, визначену замість обов'язкової військової служби;
- будь-яку службу, яка повинна виконуватися у випадку надзвичайного стану або стихійного лиха, що загрожує життю чи добробуту суспільства;
- будь-яку роботу чи службу, яка становить собою звичайні громадянські обов'язки [7].

Отже, зважаючи на викладене вище, є підстави констатувати наявність достатньо ґрунтовного та деталізованого масиву міжнародно-правових норм, спрямованих на боротьбу з примусовою працею як на універсальному, так і на регіональному рівні. Однак, поширеність такого ганебного явища в державах світу свідчить про низьку ефективність контрольного механізму відносно дотримання державами-учасницями міжнародно-правового зобов'язання щодо запобігання примусовій праці на своїй території.

На нашу думку, шляхи оптимізації системи викорінення примусової праці в державах світу в першу чергу повинні включати:

- активізацію співпраці урядових структур з міжнародними неурядовими організаціями щодо виявлення та подолання проблеми застосування різних форм примусової праці;
- об'єднання зусиль правоохоронних органів із загальноосвітніми закладами щодо виявлення випадків залучення дітей до примусової праці та притягнення винних осіб до відповідальності, насамперед, коли йдеться про найгірші форми дитячої праці;
- вжиття урядами держав заходів щодо забезпечення ефективної зайнятості та сприяння соціальному захисту населення, оскільки проблема

примусової праці, переважно, має соціально-економічне підґрунтя.

Література

1. *Міжнародний* пакт про громадянські і політичні права. — К.: Право, 1995. — 37 с.
2. *Міжнародний* пакт про економічні, соціальні і культурні права від 1966 р. // Бюл. Мін-ва юстиції України. — № 1. — 2002.
3. *Конвенція* МОП "Про примусову чи обов'язкову працю" № 29 від 1930 р. // Конвенції та рекомендації МОП. — К., 1997.
4. *Рекомендації* МОП "Про регламентацію примусової чи обов'язкової праці" № 36 від 28.07.1930 р. // Конвенції та рекомендації МОП. — К., 1997.
5. *Конвенція* МОП "Про скасування примусової праці" № 105 від 25.06.1957 р. // Конвенції та рекомендації МОП. — К., 1997.
6. *Декларация* МОТ об основополагающих принципах и правах в сфере труда и механизме ее реализации. — МБТ. — Женева, 1998.
7. *Європейська* конвенція "Про захист прав людини та основних свобод" від 1950 р. // Збірка договорів Ради Європи. — К.: Парлам. вид-во, 2000. — С. 27–45.

УДК 371.279.7
Н. Г. ШВЕЦЬ

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПЕРЕПІДГОТОВКУ КАДРІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 214–215

1. Зміна уяв та установок у суспільстві виникає не спонтанно, вона пов'язана з загальною стратегічною політикою держави. Необхідне стратегічне, перспективне планування особистісної професійної орієнтації. При прогнозуванні зайнятості слід передбачати соціальні проблеми майбутнього. Наприклад, прямування до Євросоюзу приведе до інтенсивного попиту на професійне забезпечення сільського господарства. Минуле вже не керує майбутнім. Ми перебуваємо у самому розпалі трансформації суспільства. Саме тому, дуже своєчасна поява Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці" від 20 березня 2013 р. № 207. Вона почала діяти з 3 березня 2013 р. та визначає, що розпочато Державну програму з підвищення конкурентоспроможності громадян України віком старше 45-ти років.

2. Є можливість раціонально підійти до використання останнього шансу, упорядкувати рівновагу (баланс) між власними бажаннями та вимогами сучасного ринку праці, задекларованому в постанові Кабінету Міністрів України № 207 від 20 березня 2013 р. Ці вимоги виступають як "норми". Процес професійної орієнтації виступає як діагностично-консультативний інструмент, за допомогою якого можна зробити самооцінку, інтерв'ю — співбесіди з профконсультантами, профорієнтаційні тести.

3. Аналіз найменування професій (згідно з їх переліком до цієї постанови), за якими може бути виданий ваучер для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці, показує, що в цьому переліку переважає кількість робітничих професій та професій сільськогосподарського напряму.

4. На сучасному ринку праці найбільшим попитом користуються робочі спеціальності. Це визначено в переліку професій, спеціальностей та напрямів підвищення кваліфікації для навчання за ними. Доцільність вибору такого навчання для кожної особистості має бути перевірена відповідним тестуванням на профпридатність та мотивацію потреб особистості.

5. Згідно з класифікацією професії, залежно від предмета праці, поділяються на п'ять типів. До типу професії "людина — людина" належать професії, де предметом праці є люди.

Тип “людина — техніка” об’єднує професії, де предметом праці є технічні об’єкти. Професії, де предметом праці є жива і нежива природа, належать до типу “людина — природа”. До типу професій “людина — знакова система” належать професії, де предметом праці виступають умовні знаки, цифри, схеми, карти, таблиці, формули. І нарешті, професії, де предметом праці виступає художній образ, засоби його побудови належать до типу “людина — художній образ”.

6. Для вирішення питання своєї професійної придатності до перекваліфікації та підвищення конкурентоспроможності на ринку праці необхідно:

1. Знайти в Інтернеті на сайті www.tests.ru тести та провести свою самооцінку згідно з результатами тестування: тест Голланда, характерологічне опитування (тест Климова); тест Леонгардо; тест Беннета (оцінка рівня розвитку технічного мислення).

2. Зіставити отримані самооцінки.

7. Основні проблеми використання шансу, який дає держава для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, можна класифікувати як:

- психологічні – використання психометричних тестів для самооцінки;
- організаційні – детальне знайомство з освітньою базою, можливістю працевлаштування;
- технологічні – вміння поступово аналізувати інформацію та робити висновок щодо свого професійного призначення.

Поступове розв’язання цих проблем, згідно з запропонованою методикою, дає шанс зниження рівня професійного неблагополуччя, що, у свою чергу, сприяє підвищенню якості життя кожної особистості.

УДК 369.5

Т. Б. АРІФХОДЖАЄВА

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 216–220

Нині, в умовах трансформації економіки, кардинальних змін у житті суспільства, кризи солідарної системи пенсійного забезпечення, що зумовлена насамперед демографічною кризою, в умовах якої діяльність солідарної системи стає практично неможливою, у цих умовах постає чи не найголовніше питання соціальної політики будь-якої держави — розв'язання проблеми забезпечення гідного рівня життя людей похилого віку. І основним завданням тут є створення надійної системи, здатної повернути втрачену довіру громадян, з метою накопичення, збереження та примноження фінансів для пенсійних виплат.

Проблемним питанням пенсійної реформи в Україні в умовах сьогодення у цілому та, зокрема, розвитку недержавних пенсійних фондів були присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, серед них: Ю. В. Вітки, О. О. Горбачової, О. І. Білик, І. О. Кравченка, Л. Л. Кінащук, І. В. Оклей, Н. М. Тополенко, С. М. Сивак, Б. С. Юровського, Т. Г. Мельник, Г. В. Миськів, І. М. Сироти, М. О. Змієнка, О. В. Бачинської та ін.

Узагальнимо теоретико-методологічні основи створення недержавних пенсійних фондів та обґрунтуємо необхідність їх функціонування в умовах сьогодення.

Нині реформована пенсійна система України, згідно із Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", складається з трьох рівнів [1].

Перший рівень — загальнообов'язкова, реформована, солідарна система державного страхування.

Другий рівень — загальнообов'язкова накопичувальна система державного пенсійного страхування.

Третій рівень — система добровільного недержавного накопичення.

Пріоритетною умовою успішної реалізації пенсійної реформи є розвиток та подальша популяризація недержавного пенсійного накопичення. Важливою складовою в структурі накопичувальної пенсійної системи стає формування і успішний розвиток недержавних пенсійних фондів (НПФ), що здійснюють свою діяльність на умовах добровільної участі в них громадян та роботодавців з метою акумулювання фінансів з постійних відрахувань та інвестиційного доходу для отримання додаткових пенсійних виплат. Іншими словами, недержавні пенсійні фон-

ди — це фінансові установи, які дають можливість накопичити та отримати додаткові до пенсії кошти за власний рахунок чи за рахунок роботодавця.

Правою основою створення та функціонування недержавних пенсійних фондів є Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення", який вступив у законну силу 1 січня 2004 р. [2]. Ст. 1 цього Закону визначено, що НПФ — це юридична особа, створена відповідно до Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному цим Законом порядку. Увесь отриманий фондом інвестиційний дохід розподіляється тільки між його учасниками.

Суб'єктами діяльності НПФ є:

1. Учасники НПФ — це люди, на користь яких вносяться пенсійні внески до фонду та які отримують пенсійні виплати з цих фондів.

2. Вкладники — це юридичні чи фізичні особи, які здійснюють внески до фондів. Вкладниками можуть бути самі учасники, якщо вони здійснюють вклади на свою користь, а також члени їхніх сімей та роботодавці.

3. Адміністратор — юридична особа, яка надає професійні послуги із адміністрування НПФ, діє від імені фонду та в інтересах його учасників. Адміністратор підписує пенсійні контракти та здійснює діяльність із залучення вкладників та обслуговування учасників НПФ.

4. Компанія з управління активами, що здійснює інвестування внесених в НПФ фінансів.

5. Зберігач пенсійних фондів — банк, що відповідає вимогам ст. 44 Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення", а саме:

- має ліцензію Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на провадження діяльності із зберігання активів пенсійних фондів;
- має банківську ліцензію Національного банку України та ліцензію Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на провадження діяльності на ринку цінних паперів — депозитарної діяльності зберігача цінних паперів;
- не є пов'язаною особою пенсійного фонду, з радою якого укладено договір про обслуговування пенсійного фонду зберігачем, адміністратора, осіб, що здійснюють управління активами, засновників і аудитора такого фонду та їх пов'язаних осіб;
- не здійснює управління активами створеного ним корпоративного пенсійного фонду;
- не є кредитором адміністратора або осіб, що здійснюють управління активами пенсійного фонду, з яким зберігачем укладено договір про обслуговування пенсійного фонду.

Зберігач пенсійного фонду — суб'єкт другого рівня, крім вимог, визначених цією статтею, повинен мати регулятивний капітал не менш як 500 млн грн.

Створюється НПФ засновниками. Засновником фонду може бути будь-яка юридична чи фізична особа. Закон не ставить особливих вимог до засновників фонду, але встановлює обмеження — юридична особа може бути засновником лише одного професійного пенсійного фонду.

При створенні НПФ його засновники затверджують статут фонду. О. О. Горбачова зазначає, що однією з обов'язкових вимог до статуту є визначення найменування юридичної особи НПФ [4]. Найменування пенсійного фонду має відповідати вимогам законів України "Про недержавне пенсійне забезпечення", "Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб — підприємців" та іншим нормативно-правовим актам, а саме, воно повинно відображати вид фонду, містити слова "недержавний пенсійний фонд" або "пенсійний фонд" та відрізнятися від найменувань інших пенсійних фондів [2; 3]. Статут затверджується Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Створення статутного фонду Законом не вимагається.

Згідно з п. 7 ст. 6 Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" органами управління НПФ є збори засновників та рада фонду [2].

Збори засновників пенсійного фонду проводяться не менше одного разу на рік. Дата, час і місце проведення зборів оголошуються радою фонду шляхом письмового повідомлення усіх засновників фонду не пізніше ніж за 20 днів до проведення зборів.

Порядок формування порядку денного, скликання, проведення та компетенція зборів засновників визначаються статутом пенсійного фонду з урахуванням вимог цього Закону.

До компетенції зборів засновників належать:

- затвердження статуту пенсійного фонду та змін до нього, а також пенсійних схем і змін до них;
- затвердження підсумків роботи пенсійного фонду;
- винесення рішень про притягнення до майнової відповідальності членів ради пенсійного фонду;
- заслуховування звіту ради пенсійного фонду та винесення рішень про переобрання членів ради пенсійного фонду;
- вирішення інших питань, віднесених до компетенції зборів засновників статутом пенсійного фонду.

Одноосібний засновник пенсійного фонду приймає рішення, віднесені частиною третьою цієї статті до компетенції зборів засновників пенсійного фонду, одноосібно. Орган управління одноосібного засновника уповноважений приймати такі рішення. Порядок прийняття ним таких рішень визначається законом та статутом одноосібного засновника пенсійного фонду.

Рада фонду є органом управління НПФ, складається з не менше 5-ти осіб. З представників засновників фонду, а для корпоративних НПФ також з роботодавців-платників. Кількість представників, яку має право делегувати кожен із засновників у Раду фонду, визначається у статуті фонду.

Виходячи з положень п. 7 ст. 11. Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" НПФ можуть створюватись як відкриті пенсійні фонди, корпоративні пенсійні фонди та професійні пенсійні фонди.

Відкритий пенсійний фонд — це НПФ, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від характеру та місця їхньої роботи. Засновниками такого фонду можуть одна або кілька юридичних осіб, з урахуванням обмежень, встановлених для бюджетних організацій.

Корпоративний пенсійний фонд — це НПФ, засновником якого є юридична особа-роботодавець, або кілька юридичних осіб-роботодавців, до якого можуть долучатися роботодавці-платники. Учасниками цього фонду можуть бути виключно фізичні особи, що перебувають, чи то перебували, у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками та роботодавцями-платниками цього фонду.

Професійний пенсійний фонд — це НПФ, засновниками якого можуть бути як об'єднання фізичних осіб так і об'єднання юридичних осіб — роботодавців, пов'язаних за родом їх професійної діяльності (заняття). Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (заняття), затвердженої у статуті зазначеного фонду.

Дозволяється об'єднання кількох недержавних пенсійних фондів одного виду. У такому разі новоутворений НПФ має бути одного виду, що й фонди, які злилися чи приєдналися.

Фонд набуває право провадження діяльності з недержавного пенсійного забезпечення з моменту включення його до Державного реєстру фінансових установ. Після включення НПФ до цього реєстру забороняється зміна виду та найменування фонду, що зазначені у статуті.

Слід сказати, що сам по собі НПФ навіть не має власного штату. На кожному окремому етапі свою роботу виконує один із суб'єктів діяльності, зазначених вище. Також потрібно звернути увагу і на те, що Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" не вимагає при заснуванні фонду створення статутного капіталу та не передбачає наявності майна у НПФ. Таким чином, НПФ — це така віртуальна накопичувальна система, що є, на нашу думку, слабким місцем у вітчизняному законодавстві.

Зауваження з цього приводу висловлювалися й іншими науковцями. На думку Ю. В. Вітки, у зв'язку з тим, що в НПФ відсутнє майно, існує небезпека припущення, що НПФ не нестиме своїх зобов'язань, водночас, практика діяльності НПФ свідчить про необхідність існування в пенсійного фонду майнової основи у вигляді вкладів засновників [5].

Формування та функціонування ринку НПФ можливе лише за умови активної участі держави у створенні достатньої правової бази їх діяльності, а також активної роботи із повернення довіри громадян до довгострокового накопичення. На сьогодні в Україні така правова база ще не створена, тому ставити питання про успішне функціонування НПФ в Україні зарано.

Література

1. *Закон* України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне

страхування" від 09.07.2003 р. // ВВР України. — № 49–51. — 2003. — Ст. 376. (зі змінами). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15
2. *Закон* України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09.07.2003 р. // ВВР України. — № 47–48. — 2003. — Ст. 372 (зі змінами). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15
3. *Закон* України "Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб – підприємців" від 15.05.2003 р. // ВВР України. — № 31–32. — 2003. — Ст. 263 (зі змінами). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15
4. *Горбачова О. О.* Статут НПФ як установчий документ / О. О. Горбачова // Часопис Київ. ун-ту права. — 2010. — № 3. — С. 162–166.
5. *Вітка Ю. В.* Поняття недержавного пенсійного фонду. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/034.htm

ГУСЕЙНОВ МОХЛАТ ЙОЛЧУ огли

ПОДАТКОВО-ФІНАНСОВІ ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ І ПРОМИСЛОВИМ РОЗВИТКОМ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 221–226

Вивчення процесів розвитку сучасної держави нерозривно пов'язано з аналізом не лише специфіки її структурної організації, а також тих базових інститутів, які визначають універсальні властивості держави та її тип, а й з усебічним висвітленням тих функцій, які нею реалізуються і в яких відображається її сутність. Таким чином функціональний аспект розвитку держави виявляється не менш, а подекуди навіть більш значущим, ніж її структурна організація. У зв'язку з чим у сучасній науці державного управління набуває особливого теоретичного і практичного значення дослідження як системи функцій держави в цілому, так і окремих її функцій, що пов'язані з забезпеченням соціально-економічного і промислового розвитку. Актуальність наукового аналізу цього аспекту функціонування системи державного управління зумовлюється такими причинами. По-перше, відсутність ефективного механізму забезпечення соціально-економічного і промислового розвитку, спричиняє не стільки зміну типу держави, або ж викривлення в діяльності тих чи інших органів державної влади, скільки нищення держави як такої, адже держава, що не проводить ефективну діяльність у сфері державного управління соціально-економічного і промислового розвитку, просто нездатна ані утримувати саму себе, ані реалізовувати інші управлінські функції. По-друге, розвиток ринкової економіки та перегляд класичної ліберальної настанови на "самодостатність вільного ринку" змушує по-новому дивитись як на фіскально-фінансові, так і на бюджетні інструменти, що є в розпорядженні сучасної держави і які можуть використовуватись як своєрідні ліки від тих хвороб, які може принести з собою абсолютно вільний ринок, єдиним законом якого є і конкуренція, і "виживання сильнішого".

Наразі в сучасній теорії державного управління можна відзначити кілька підходів до визначення змісту і специфіки податково-фінансових засобів та механізмів державного управління соціально-економічним і промисловим розвитком. Одним з них є визначення податково-фінансової діяльності як засобу забезпечення економічної функції держави. Наприклад, Р. Енгібарян та Ю. Крас-

нов доводять, що фінансова, бюджетна, податкова, інвестиційна тощо діяльність є елементами в багаторівневій системі економічної діяльності і водночас засобами реалізації тієї чи іншої економічної політики [1, *107*]. До певної міри такий підхід можна вважати своєрідною теоретичною модернізацією усталеної для радянської науки настанови на поєднання цілого ряду функцій держави у межах загальної організаційно-господарської функції.

Утім, значно більшу кількість прихильників має інший методологічний підхід, суть якого полягає у тому, що визнаючи близькість економічної та податково-фінансової діяльності держави, ці дослідники вважають їх специфіку та відмінності настільки важливими, що це дає підстави розглядати їх як самостійні напрями діяльності сучасної держави. На основі цього проводиться розмежування між власне економічною функцією держави та податково-фінансовою функцією (остання включає в себе податкову, бюджетну й фінансову діяльність держави). Однак, навіть у тих випадках, коли податкова, бюджетна та фінансова діяльність держави розглядаються окремо одна від одної (у такому разі йдеться про дві функції держави: бюджетну та фінансову; принагідно зауважимо, що останню інколи описують поняттям "контрольно-фінансової функції" або "фіскальної функції"), все одно зазначається про їх близькість та практичну спорідненість. Зокрема, описуючи функцію фінансового контролю, часто зазначають, що включаючи в себе діяльність щодо проведення державної фінансової політики, здійснення фінансового контролю за грошовим обігом тощо, вона нерозривно пов'язана зі встановленням та збором усіх податків, а також з формуванням державного бюджету та контролю за його видатками [2, *69*]. На думку іншої російської дослідниці Л. Морозової, бюджетна, податкова та фінансово-контрольна діяльність становлять частини однієї й тієї самої функції держави. У цьому сенсі, говорячи про їх відносну автономність, мається на увазі те, що ми маємо справу не з трьома окремими функціями держави (навіть якщо тлумачити їх як своєрідні "квазі-функції"), а просто з різними аспектами реалізації однієї й тієї самої функції. Так, завдяки бюджетно-податковій діяльності держава одержує кошти на утримання державного апарату; перерозподіляє прибутки серед різних верств та груп населення; забезпечує перспективний економічний, культурний, соціальний розвиток країни; забезпечує обороноздатність та національну безпеку; сприяє успішному функціонуванню країни на міжнародній арені. Що ж до функції фінансового контролю, то вона включає в себе контроль за формуванням, розподілом та використанням ресурсів фінансової системи; перевірку фінансових зобов'язань перед державою; перевірку правил фінансових операцій; попередження та усунення порушень фінансової дисципліни тощо. Але при цьому, кожен з цих напрямів діяльності нерозривно пов'язаний один з одним [3, *112–113*]. Правомірність та слушність такого підходу Л. Морозової до аналізу бюджетно-фінансової функ-

ції відзначає С. Комаров [4, *105*]. З цих самих позицій до визначення цієї функції підходить Р. Макуєв, який акцентує не лише на спорідненості всіх зазначених аспектів реалізації досліджуваної нами діяльності, а й наголошує на її винятковій ролі в умовах економічної кризи [5, *104*]. Відповідно до класифікації функцій держави В. Червонюка податково-фінансова функція пов'язана з формуванням та наповненням державного бюджету засобом різноманітних податків, що дає підстави тлумачити її як поєднання таких чотирьох видів діяльності, як: оподаткування; фінансування та кредитування; реалізація фінансового контролю; формування державного бюджету та його виконання [6, *122–123*]. Вітчизняна дослідниця О. Скакун характеризує податково-фінансову функцію як функцію організації і забезпечення системи оподаткування та контролю над легальністю прибутків громадян і їх об'єднань, а також за розподілом податків [7, *52*].

Таким чином, основною властивістю цього підходу до визначення податково-фінансових засобів і механізмів державного управління соціально-економічним та промисловим розвитком є наголос на їх відносно самостійному характері, що дає підстави тлумачити їх як одну з базисних функцій держави, яка виникає і розвивається разом із самою державою. Водночас, маючи загальну мету, якою є формування матеріально-фінансової основи для існування державного апарату та виконання державою своїх зобов'язань щодо сталого і соціально справедливого розвитку суспільства в цілому та окремих регіонів, процес реалізації цієї функції включає в себе кілька аспектів, або кілька тісно пов'язаних між собою видів діяльності: фінансовий контроль, податкова і бюджетна діяльність. З цього стає зрозумілим піднесення значущості податково-фінансової функції в умовах побудови та діяльності соціальної держави. Нагадаємо, що наразі соціальна держава характеризується багатьма юристами не стільки як певна "додаткова опція" (коли держава, так би мовити, "обирає" бути їй соціальною чи ні), скільки як невід'ємний вимір існування правової і демократичної держави, адже беручи на себе зобов'язання щодо захисту прав людини, така держава з необхідністю має забезпечувати і гарантувати соціальні права [8, *26*]. Одним з головних інструментів реалізації зазначеної соціальної діяльності держави є функціонування ефективної системи оподаткування, яка дає змогу, з одного боку, — стимулювати економічний, соціально-культурний і науково-технічний розвиток, а з іншого — перерозподіляти прибутки (за допомогою державного бюджету) в такий спосіб, щоб у суспільстві панувала соціальна справедливість, а незаможні або соціально незахищені громадяни мали право на гідний рівень життя і соціальну допомогу у разі виникнення відповідних обставин.

Разом з тим, з огляду на складність та багаторівневість процесу реалізації податково-фінансової функції, слід наголосити на об'єктивній потребі її всебічного нормативно-правового забезпечення. У цьому сенсі слід згадати нормативно-пра-

вові акти, які, з одного боку, — регулюють саму податкову, бюджетну та фінансову діяльність, а з другого — визначають права, повноваження та обов'язки суб'єктів (йдеться про органи державної влади), які цю діяльність реалізують. Щодо першої групи нормативно-правових актів необхідно відзначити, що протягом останніх років Україною було зроблено важливі кроки в частині їх кодифікації. Результатом цієї правотворчої діяльності держави стало прийняття одразу ж двох необхідних для реалізації податково-фінансової функції кодексів: Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. [9] і Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 р. [10].

Зокрема, Бюджетним кодексом України визначаються правові засади функціонування бюджетної системи України, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства, а також регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контроль за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу. При цьому ст. 7 з-поміж принципів бюджетної системи, зокрема, називає такі: а) принцип єдності бюджетної системи України — єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності; б) принцип збалансованості — повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період; в) принцип повноти — до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування; г) принцип обґрунтованості — бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил; д) принцип ефективності та результативності — при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів.

Натомість Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері стягнення податків і зборів, зокрема, визначає вичерп-

ний перелік податків та зборів, що стягуються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження й обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. Також ним визначаються функції та правові основи діяльності органів державної податкової служби. При цьому важливо наголосити, що ст. 4 кодексу чітко визначає базові принципи податкового законодавства. Серед інших до них віднесено: а) загальність оподаткування — кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені кодексом, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є згідно з положеннями кодексу; б) рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації — забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної належності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу; в) невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; г) презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу; д) фіскальна достатність — встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями; є) соціальна справедливість — установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного нами дослідження, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, податково-фінансові засоби і механізми державного управління соціально-економічним і промисловим розвитком можуть бути віднесені до групи базових механізмів держави, оскільки її реалізація безпосередньо пов'язана з такою ознакою держави, як наявність державного апарату та системи оподаткування громадян. Разом з тим, успішність реалізації державного управління соціально-економічним і промисловим розвитком має прямий вплив на ефективність держави у сферах економічних, соціокультурних, екологічних та інших відносин, що засвідчує високий рівень його інтегрованості в загальну систему управління сучасною державою. По-друге, постаючи як складна і багаторівнева діяльність органів державної влади, їх посадових і службових осіб, податково-фінансова діяльність включає в себе три головні аспекти: фінансовий контроль, податкову і бюджетну діяльність. Інколи ці напрями реалізації податково-фінансової функції тлумачаться як самостійні функції держави. Однак, на нашу думку, у

теоретико-методологічному плані значно коректніше розглядати їх саме в контексті загального поняття податково-фінансових засобів і механізмів державного управління соціально-економічним та промисловим розвитком.

Література

1. *Енгибарян Р. В., Краснов Ю. К.* Теория государства и права / Р. В. Енгибарян, Ю. К. Краснов. — М.: Норма, 2007. — С. 107.
2. *Кулапов В. Л., Малько А. В.* Теория государства и права: Учеб. / В. Л. Кулапов, А. В. Малько. — М.: Норма, 2008. — 384 с.
3. *Морозова Л. А.* Теория государства и права: Учеб. / Л. А. Морозова. — М.: Эксмо, 2005. — 448 с.
4. *Комаров С. А.* Общая теория государства и права / С. А Комаров. — СПб.: Питер, 2005. — 512 с.
5. *Макуев Р. Х.* Теория государства и права: Учеб. / Р. Х. Макуев. — М.: Норма, Инфра-М, 2010. — 640 с.
6. *Червонюк В. И.* Теория государства и права: Учеб. / В. И. Червонюк. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 704 с.
7. *Скакун О. Ф.* Теория государства и права: Учеб. / О. Ф. Скакун. — Х.: Консум, Ун-т внутренних дел, 2000. — 702 с.
8. *Лепихов М.* Социальное государство и правовое регулирование социальной защиты населения / М. Лепихов // Право и жизнь. Независимый правовой журнал. — 2000. — № 31. — С. 25–41.
9. *Податковий* кодекс України від 02.12.2010 р. // ВВР України. — 2011. — № 13–14, № 15–16, № 17. — Ст. 112.
10. *Бюджетний* кодекс України від 08.07.2010 р. // ВВР України. — 2010. — № 50–51. — Ст. 572.

УДК 340.12:124
В. О. ЖАРКОВ

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 227–230

Мультикультуралізм в його інтегральній характеристиці як своєрідної теорії, політики і практики неконфліктного співіснування в одному життєвому просторі значної кількості різнорідних культурних груп у науковій літературі справедливо розглядається в єдності трьох її основних складових: а) можливо повного інкорпорування в суспільство індивідів і груп без обмежень їх прав і свобод; б) уникнення загрози втрати характерних рис, які притаманні індивідам і групам; в) формування своєрідного серединного шляху створення вільних цивілізаційних просторів, які не руйнують традиційного буття етносів, сформованих попередньою історією локальних цивілізацій.

У зв'язку з цим особливого значення набуває наукове осягнення проблематики мультикультуралізму у частині вивчення активізації міжкультурних інтеграційних процесів у рамках світового співтовариства, передусім Європейського Союзу, та їх впливу на життєдіяльність поліетнічних суспільств, одним з яких є, як відомо, Україна.

Значний дослідницький потенціал пов'язується також з осмисленням феномену взаємодії культур, політики і права, механізмів їх взаємовпливу, ролі та місця окремих культур у загальнонаціональному поліфонічному етнокультурному просторі. Зазначені питання досі не знайшли належного висвітлення у вітчизняній правовій науці, так само як і питання впливу глобалізації на державу і право.

В умовах глобалізації проблема міжкультурних взаємозв'язків набуває нового бачення насамперед в частині визначення міри допустимості входження у глобалізаційні процеси, яка б не дозволила втратити власну культурну ідентичність, сприяла б знаходженню адекватних відповідей на виклики, ризики та небезпеки глобалізованого світу. Неоднозначність розуміння проблеми мультикультуралізму в сучасній гуманітарній науці припускає найрізноманітніші сфери її застосування, породжує численні дослідницькі підходи і, відповідно, не завжди науково виважені, належним чином аргументовані висновки.

Доцільно відмітити дослідження з проблем мультикультуралізму таких українських науковців: С. Бондарук, Н. Висоцької, А. Гордієнко, С. Дрожжиної, А. Колодія, І. М'язової та ін. Хоча варто відзначити, що в сучасній вітчизняній науці проблематика

мультикультуралізму не може вважатися достатньо розробленою.

Аналіз літератури з вищезазначеної проблеми свідчить, що в гуманітарній науці досі відсутнє єдине, загальновизнане розуміння цього поняття. Розмаїтість інтерпретацій мультикультуралізму пояснюється тим, що цей феномен перебуває в епіцентрі різних теоретико-методологічних підходів щодо осмислення питань взаємодії культур. Має місце і процес "дроблення" як наукових зусиль, так і проблематики дослідження. Як правило, більшість науковців торкаються окремих аспектів цього суспільно-політичного явища чи соціального феномену (етичні, мовні проблеми, місце в освітньо-виховній діяльності тощо) і мало хто займається комплексним дослідженням мультикультуралізму.

Дослідження вчених з проблематики мультикультуралізму можна також розділити за окремими напрямами: а) етнічні та мовні проблеми (С. Бондарук та ін.); б) місце мультикультуралізму в освітньо-виховній сфері (А. Перотті, М. Рагозін, Г. Дмитрієв та ін.). Широкий дослідницький спектр аналізу явища мультикультуралізму — крізь призму соціальної філософії — представлений у працях російського філософа В. Малахова.

Критика мультикультуралізму знайшла своє відображення в наукових працях А. Шлезингера, С. Гантінгтона, В. Малахова. Радикально спрямовані складові мультикультуральних процесів, що відбуваються, зокрема, в США, представлено дослідженнями К. Асанте, Б. Вашингтона, У. Дюбуа, М. Кінга.

Однією з важливих проблем мультикультуралістського дискурсу є, зокрема, спроба розмежування теоретиків, які оперують переважно модерними категоріями — культури, ідентичності, множинності, конфлікту, з одного боку, та постмодерністськими теоретиками, які не визнають науково-евристичної значущості цих категорій, з другого. Так, оперування модерними поняттями породжує скепсис щодо можливої реалізації мультикультуралістських програм, а інколи констатує і їх шкідливість (С. Гантінгтон, Дж. Грей, К. Хюбнер), призводить до ототожнення мультикультуральності із багатонаціональністю та багатокультурністю, у тому числі й попередніх історичних періодів (Г. Терборн, М. Уолцер).

На думку української дослідниці Н. Висоцької, дефініції мультикультуралізму можна згрупувати у своєрідні кластери довкола провідних тлумачень цього явища: а) демографічно-описовий, який констатує наявність у суспільстві чи державі етнічно або расово різноманітних сегментів. У цьому сенсі мультикультуралізм не є предметом дискусії, постаючи одним із фактів існування держави; б) програмно-політичний, призначенням якого є реагування на етнічне на рівні програм політичних партій, окремих політичних ініціатив, Такий підхід передбачає врахування інтересів різних національних груп, забезпечення відповідного рівня представництва, визнання їхньої самобутності, неповторності тощо, ґрунтуючись на відповідному (усталеному) баченні національної єдності; в) ідеологічно-нормативний — як гасло чи модель політичної

активності — ґрунтується на соціологічних, етикофілософських, політико-правових ідеях щодо місця соціальних груп з культурно відмінними ідентичностями в суспільстві; г) соціально-трансформативний, що спрямований на викорінення расизму, сексизму, гомофобії тощо, утвердження рівності для всіх груп суспільства; д) історичний, що наголошує на важливості вивчення, розуміння та включення в життєдіяльність суспільства якомога більшої кількості культур та їх взаємодії на засадах толерантності та досягнення взаєморозуміння [1, *111–112*].

Вітчизняна дослідниця С. Дрожжина визначає мультикультуралізм як стани, процеси, погляди, політику культурно неоднорідного суспільства, що орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визнання культурного різноманіття. Іншим варіантом цього визначення можна вважати культурний, політичний, ідеологічний та релігійний плюралізм, визнання прав меншин як на суспільному, так і державному рівнях [2, *94*]. Відповідно, мультикультуралізм може бути інтерпретований не лише як терпимість щодо культурного різноманіття, а й як вимога законодавчого визнання прав расових, релігійних і культурних груп.

А. Гордієнко виокремлює такі рівні прочитання сутності поняття "мультикультуралізм": а) означення самого факту культурного різноманіття, багатоетнічності певного суспільства; б) ідеологія, політико-правові настанови як основа соціальної політики; в) державна політика [3].

В основу моделі мультикультуралізму український дослідник закладає три основоположних принципи: визнання державою культурного плюралізму як важливої характеристики громадянського суспільства; усунення перешкод, які заважають соціалізації маргінальних культурних груп; підтримка відтворення та розвитку різноманітних культур.

На думку С. Бондарука, до найголовніших рис мультикультуралізму можна віднести такі: 1) наявність у суспільстві мовного чи етнокультурного плюралізму як загальносуспільної норми; 2) відкритість культури для сприйняття впливів з боку інших культур та взаємообміну з ними як інакшими культурами; 3) розпад монолітних соціокультурних (у тому числі етнічних, релігійних) структур, подолання можливих бар'єрів, передусім ізоляції та самоізоляції, головним чином під впливом нових технологій зв'язку та телекомунікацій; 4) наявність на території держави постійно мігруючого населення (кочового тощо), яке утворює окремі спільноти з власною побутовою, світоглядною, мовною та культурною специфікою; 5) подільність держави на окремі регіони, що постають як географічні, історичні, культурні, економічні чи політичні цілісності (так званий територіальний плюралізм); 6) присутність у традиційному компоненті культури різноманітних "нашарувань" як своєрідних наслідків спонтанних чи примусових впливів з боку інших культур і цивілізацій у частині мови, звичаїв, способів господарювання, історії, філософії, побуту, військової справи тощо; 7) наявність зафіксованих у громадській свідомості наслідків взаємодії народу з представниками інших на-

родів упродовж власної історії. До останніх можна віднести: явища емпатії (співпереживання), стереотипи поведінки, ставлення, оціночні судження, різні форми упередженості аж до ксенофобії чи комплексів, що склалися історично; 8) наявність світоглядного, у тому числі й релігійного плюралізму, віротерпимості тощо [4, *25–29*].

Основним підсумком теоретичної розвідки Чандрана Кукатаса з цього питання можна вважати висновок, згідно з яким "ідея мультикультуралізму тією мірою, якою вона відображає філософську позицію, а не просто конкретний політичний курс, стверджує необхідність визнання, а не пригнічення культурного різноманіття, означає торжество пріоритетності концепції відкритого суспільства" [5], що потребує, поза сумнівом, відповідного закріплення у нормах вітчизняного законодавчого процесу.

Юргеном Габермасом мультикультуралізм визначається як особлива форма інтегративної ідеології, завдяки якій багатоетнічні, багатокультурні національні суспільства реалізують державні стратегії соціальної злагоди та стабільності на засадах суверенного розвитку.

Відповідно, узагальнюючи вищенаведені точки зору, можна стверджувати, що мультикультуралізм, за умови адекватного розуміння його сутності як явища планетарного масштабу, спроможний постати засобом інтеграції різних складових українського суспільства в єдину соціальну цілісність, чим полегшити болісні шляхи пошуку наближення та входження до європейської та світової спільноти. Звісно, потенціал правової науки набуває при цьому особливого значення як у частині розуміння сутності поняття "мультикультуралізм", його належного врахування у нормативно-правовій діяльності, так і апроксимації вітчизняного законодавства до норм Європейського Союзу.

Література

1. *Висоцька Н. О.* Концепція мультикультуралізму і питання естетики // Питання літературознавства: Наук. зб. — Чернівці: Рута, 2009. — Вип. 77. — С. 110–121.
2. *Дрожжина С. В.* Методологічні виміри інтелектуального осягнення й розуміння полікультурного суспільства / С. В. Дрожжина. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/gum/2009_2/25.pdf
3. *Гордієнко А. В.* Концепція мультикультуралізму в сучасному науковому дискурсі. — 2012. — С. 17–20.
4. *Бондарук С. О.* Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні // II міжнар. наук. конф., 2002 р., 24–26 трав., м. Одеса: [матеріали] / Уклад. Л. Марголіна. — К.: Ай Бі, 2003. — 729 с.
5. *Куропятник А. И.* Мультикультурализм: идеология и политика социальной стабильности полиэтнических обществ // Журн. социологии и социальной антропологии. — СПб., 2000. — № 2. — Т. III. — С. 117–131.

Л. І. ЖИВИЦЬКА

ЮРИСДИКЦІЙНІСТЬ (ПІДВІДОМЧІСТЬ) СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 231–234

Логічним є твердження про те, що всі правовідносини в сучасній правовій державі мають регулюватись певними органами. Діяльність органів державної влади й управління є підпорядкованою. Упорядкованість та підпорядкованість відносин визначається Конституцією України та законами України, що утворює відповідний характер дій та формує відносинии між суб'єктами [1, *804*].

Суб'єкти підвідомчості справ про адміністративні правопорушення — це органи (посадові особи), уповноважені державою вирішувати справи про адміністративні правопорушення (проступки). Їх ще називають органами адміністративно-деліктної юрисдикції.

Більш точно, виразніше та послідовно правовідносини у сфері інституту підвідомчості справ про адміністративні правопорушення урегульовано в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) [2]. У розділі III КУпАП, що має назву "Органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення" (гл. 17) подано їх перелік.

Сукупність суб'єктів адміністративно-деліктної юрисдикції становить єдину систему, за допомогою якої будь-які справи про адміністративні правопорушення вирішуються за правилами, що встановлені державою. Специфіка (особливості) цієї системи зумовлена різноманіттям адміністративних правопорушень [3, *349*].

У теорії права вже звичайним є проведення класифікації суб'єктів за певними їх рисами, за сферами компетенції, колом та часом повноважень. Не обійшло це правило класифікації і органи, яким підвідомчі справи про адміністративні правопорушення.

Загальнопоширеним є **поділ зазначених суб'єктів** на:

а) суб'єкти, які мають розширену компетенцію при розгляді справ про адміністративні правопорушення;

б) суб'єкти, які мають звичайну компетенцію при розгляді справ про адміністративні правопорушення.

Різниця між цими суб'єктами адміністративної юрисдикції полягає в тому, що окремі з них, крім загальних прав, притаманних усім суб'єктам, володіють правом вжиття заходів забезпечення провадження у справі про адміністративні правопорушення. Таким чином, вивчаючи ознаки суб'єкта адміністративної юрисдикції при розгляді адміністративних

справ, потрібно користуватися загальнотеоретичним поняттям "статус суб'єкта права". Під суб'єктом права слід розуміти учасника суспільних відносин, у тому числі й адміністративно-правових, наділеного правовою нормою, суб'єктивними правами і кореспондуючими їм обов'язками.

Основними **ознаками** суб'єкта права є:

• *соціальна ознака*, завдяки якій здійснюється персоніфікація зазначеного суб'єкта за рахунок його участі в суспільних відносинах як відокремленого, здатного виробляти і реалізовувати свою волю індивідуума;

• *юридична ознака*, завдяки якій за допомогою юридичних норм суб'єкт права наділяється можливістю мати права й обов'язки, а також бути учасником правових відносин, у тому числі й адміністративних.

Вони відрізняються за:

а) правовою природою утворення;

б) цілями утворення;

в) структурою повноважень;

г) порядком ухвалення рішення у справі;

д) безпосередньою компетенцією.

За **правовою природою** утворення вони поділяються на органи:

• що стосуються сфери виконавчої влади (ст. 222 — органи внутрішніх справ, ст. 222-1 — прикордонні війська, ст. 230-1 — органи Міністерства праці і соціальної політики);

• що стосуються сфери судової влади (ст. 221 — суди);

• що стосуються сфери місцевого самоврядування (ст. 219 — виконавчі комітети селищних і сільських рад).

За **цілями утворення** вони поділяються на органи:

• утворені виключно для здійснення юрисдикційних функцій (наприклад, ст. 218 — адміністративні комісії);

• утворені для здійснення як юрисдикційних, так й інших функцій (наприклад, ст. 219 — виконавчі комітети селищних і сільських рад, ст. 222-1 — прикордонні війська, ст. 235 — військові комісаріати).

За **структурою повноважень** вони поділяються на органи:

• територіальної компетенції, тобто здійснюють адміністративно-деліктну юрисдикцію в межах адміністративно-територіальної одиниці (ст. 219 — виконавчі комітети селищних і сільських рад, ст. 218 — адміністративні комісії);

• галузевої компетенції, тобто здійснюють адміністративну юрисдикцію в межах галузі керування (ст. 222-1 — прикордонні війська, ст. 225 — органи морського транспорту) [4, *382*].

За **порядком ухвалення рішення** у справі вони поділяються на органи:

• колегіальні, до яких за чинним КУпАП належать адміністративні комісії (ст. 218), виконавчі комітети селищних і сільських рад (ст. 219);

• від імені яких рішення приймають уповноважені на те посадові особи, до яких належать, наприклад, органи внутрішніх справ (ст. 222). За безпосередньою компетенцією органи адміністративно-деліктної юрисдикції детерміновані законодавцем і зафіксовані у відповідних статтях гл. 17 "Підвідомчість справ про адміністративні правопорушення" КУпАП.

Функціональне закріплення прав і обов'язків суб'єкта адміністратив-

ної юрисдикції здійснюється за умови врахування таких елементів:

1) *Функціональна компетенція.*

За своїм змістом до неї належать повноваження щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прийняття рішень про накладення адміністративного покарання відповідного виду і розміру, про передачу адміністративної справи на розгляд іншого суб'єкта адміністративної юрисдикції або про припинення справи за провадженням, повноваження щодо перегляду справи і прийняття рішення про залишення в силі раніше прийнятого рішення, його заміни чи скасування або направлення адміністративної справи на новий розгляд.

2) *Додаткова функціональна компетенція.*

Вона сприяє забезпеченню виконання рішення, винесеного щодо конкретної адміністративної справи. Це стосується також організації виконавчого провадження, а також безпосереднього виконання постанови щодо адміністративної справи.

3) *Факультативна функціональна компетенція.*

Особливістю цих органів є також те, що повноваження суб'єкта адміністративної юрисдикції при проведенні ним своєї діяльності здійснюється через внесення у відповідні організації та до посадових осіб подань про усунення причин і умов, які сприяють вчиненню адміністративно-карних протиправних дій (бездіяльності).

Офіційна класифікація органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, наведена в ст. 213 КУпАП. Відповідно до неї справи про адміністративні правопорушення розглядаються:

а) адміністративними комісіями при виконавчих комітетах районних, міських, районних у містах, селищних, сільських рад (п. 1);

б) виконавчими комітетами селищних, сільських рад (п. 2);

в) районними, міськими судами (суддями) (п. 4);

г) органами внутрішніх справ, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те (п. 5).

Таким чином, законодавець визначає головні види суб'єктів адміністративно-деліктної юрисдикції, кваліфікує їх за певними ознаками, видами, функціями. Чинний КУпАП наводить велику кількість органів, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення. Така їх кількість пов'язана з тим, що сучасні сфери правового регулювання настільки різноманітні, що регулювати їх двома-трьома органами уже є не достатньо дієвим засобом. Але з часу прийняття КУпАП (1984 р.) багато сфер народного господарства не лише зазнали змін, а й трансформувались у нові інститути. Тому нагальним є питання перегляду, укомплектації органів, яким підвідомчі справи про адміністративні правопорушення, для досягнення найбільшої ефективності та побудови правової, демократичної, європейської держави.

Література

1. *Кодекс* України про адміністративні правопорушення. Адміністративне право України: основні поняття:

Навч. посіб. / І. П. Голосніченко, М. Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова. — К., 2005.
2. *Колпаков В. К., Кузьменко О. В.* Адміністративне право України: Підруч. — К.: Юрінком Інтер, 2003.
3. *Битяк Ю. П., Богуцький В. В., Гаращук В. М. та ін.* Адміністративне право України: Підруч. для юрид. вузів і ф-тів / За ред. Ю. П. Битяка. — Х.: Право, 2000. — 516 с.

УДК 342.9: 336.22 (075)
В. А. ЖИВИЦЬКИЙ

ПОДАТКОВА СЛУЖБА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 235–238

Нормативно-правове забезпечення функціонування податкової системи, її вивчення як правового і соціального інституту набуває особливого значення за умов становлення та розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави. У суспільстві, що трансформується, одним із пріоритетних напрямів реформування постають питання налагодження партнерських відносин між державою та платниками податків, передусім у частині подолання фіскальних підходів, сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, уникнення безпідставних перевірок, штрафів як ознак чиновницького свавілля тощо. Проголошений курс демократичних реформ, перехід від командно-адміністративної до ринкової моделі розвитку економіки, завдання подолання розриву між розумінням завдань, цілей та принципів оподаткування обумовлюють сутнісні та функціональні характеристики податкової системи, процеси її інституціоналізації, нормативно-правового та морально-етичного забезпечення, наближення податкового законодавства до норм Європейського Союзу. Податки, як відомо, мають стимулювати підприємницьку активність, посилювати купівельну спроможність населення, сприяти утвердженню середнього класу як гаранта соціальної стабільності, демократичності розвитку.

Упродовж останніх років проблеми, що пов'язані з податковою системою, її інституціональним становленням, нормативно-правовим забезпеченням, гуманізацією відносин платників податків і держави висвітлювались у наукових працях М. Я. Азарова, В. Ф. Бєсєдіна, О. М. Буханевича, З. С. Варналія, В. С. Гаркуши, В. М. Геєця, В. К. Гіжевського, Т. І. Єфименко, О. В. Зайчука, Ю. Б. Іванова, М. І. Ігнатишиної, О. Л. Копиленка, А. І. Крисоватого, М. П. Кучерявенка, С. І. Лекаря, В. М. Москаленко, М. П. Недюхи, В. Онищенка, Г. О. П'ятаченка, П. М. Рабіновича, А. М. Соколовської, О. В. Сторожука, О. М. Федорчука, В. М. Федосова, В. А. Форостовця, І. Д. Якушика, Ф. О. Ярошенка та ін. Серед зарубіжних науковців зазначеною проблематикою займаються В. Г. Гребенников, Б. А. Ерзнкян, В. Г. Князєв, Д. С. Львов, Г. В. Петрова, Д. Г. Чернік та ін.

Інституціональним проблемам розвитку соціально-економічної теорії, у тому числі вітчизняної еконо-

міки, присвячені праці таких учених, як С. Архієреєв, О. Бєляєв, І. Бочан, М. Білоусенко, Т. Гайдай, В. Геєць, А. Гриценко, В. Дементьєв, М. Звєряков, М. Йохна, В. Липов, О. Нестеренко, О. Прутська, Р. Пустовійт, В. Тарасевич, В. Якубенко, О. Яременко та ін., теоретико-методологічною основою яких є дослідження Т. Веблена, Дж. Гелбрейта, Р. Коуза, Л. Мізеса, Д. Норта, Дж. Роуза, О. Уїльямсона М. Фрідмана, Ф. Хайєка.

Значним є масив наукових досліджень, що пов'язується з соціально-філософськими та соціологічними підходами розуміння, інтерпретації та пояснення сутності податкової системи України, її розгляду як важливої ланки державного управління. Значною мірою науковий інтерес до проблем функціонування податкової служби України каталізувався підготовкою, слуханням та прийняттям Податкового кодексу України, його впровадженням у законодавчий простір, необхідністю подолання неузгодженості між переважно запозиченими формами податків та їх адмініструванням та тлумаченням. Зазначене не могло не позначитися на процесах взаємодії податкового відомства з платниками податків, наповненні бюджету тощо. Реформування податкової системи, розпочатий процес наближення податкового законодавства до норм ЄС дає можливість все повніше реалізовувати європейські стандарти в частині забезпечення відкритості, спрощення адміністрування, запровадження електронної звітності тощо.

Водночас варто наголосити, що в правовій науці інституціоналізм (інституціоналізація) розглядається фрагментарно, теоретичні розробки мають місце, переважно, у зв'язку з аналізом проблем тіньової (нелегальної) економіки (В. Попович, О. Турчинов та ін.), податкової поведінки (Т. Меркулова), лобізму як засобу боротьби з хабарництвом і підкупом посадових осіб (М. Недюха, М. Федорін, В. Нестерович), запобіганням і протидією корупції (З. Варналій, М. Мельник, М. Михальченко, Є. Невмержицький, Н. Нижник, В. Соловйов та ін.).

Окремі правові аспекти утвердження відносин довіри досліджуються у зв'язку з аналізом проблем європейського кримінального законодавства (М. І. Хавронюк), кримінально-правового компромісу (Г. О. Усатий), реалізацією принципів відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління (Н. В. Гудима), боротьби з тіньовою (нелегальною) економікою, зменшенням рівня корупції, що знайшло відображення в працях А. Базилюка, М. Буханевича, Вишневського та А. Вєткіна, В. Гіжевського, С. Коваленка, В. Поповича, О. Турчинова, О. Федорчука та ін.

Важливість дослідження податкової служби в контексті її становлення як інституціональної пов'язується також із з'ясуванням можливостей інституціоналізму як політико-правового засобу обмеження впливу бюрократії на процеси прийняття рішень, функціонування цього відомства в частині забезпечення його відкритості, прозорості взаємодії з платниками податків.

Особливості нормативно-правового становлення та розвитку по-

даткової служби як соціально-правового інституту, функціонування його структурних компонентів та їх нормативно-правового забезпечення у межах вітчизняного правового простору обумовлюється низкою ознак, чи критеріїв, основними з яких є: а) цілі та завдання діяльності, нормативно-правові засади, які пов'язуються з виконанням покладених на інститут функцій; б) зразки, або правила поведінки; в) символічні та утилітарні ознаки; г) усні та письмові традиції.

Основним системоутворюючим чинником становлення податкової системи як інституціональної структури є податкове законодавство в єдності його норм — принципів, суб'єктно-об'єктних норм, правових норм дії та норм впливу на платників податків.

Податкове законодавство є основним засобом унормування інтересів різних суб'єктів податкових правовідносин, їх неконфліктної взаємодії та співпраці.

Модернізація податкової служби була підпорядкована завданням формування податкової системи як самодостатньої і самокерованої, як органічного елемента державного управління і, відповідно, як інституціональної структури.

Особливості функціонування Державної податкової адміністрації України як органу центральної виконавчої влади, підпорядкованого завданням реалізації податкової політики на засадах неконфліктної взаємодії держави і платників податку, організаційно-правової регламентації діяльності відомства, полягають у забезпеченні правової соціалізації платників податків, нормативно-правового задоволення соціальних потреб, які склалися в суспільстві, що потребує спільних, колективних, солідарних дій Державної податкової адміністрації України з платниками податків відповідно до правових і соціальних норм, винагороди і санкцій, соціального контролю як механізму підтримки правового порядку, а також визначення системи статусів і ролей суб'єктів податкового процесу.

Подвійний статус податкової системи як соціально-правового інституту обумовлюється її природою, сутнісними та функціональними характеристиками, соціальним призначенням, адже, будучи нормативно врегульованою системою відносин як з точки зору вимог норм права, так і морально-етичних засад її функціонування, податкові відносини поширюються на великі групи людей, безпосередньо пов'язані з виробничою діяльністю, обміном та споживанням, накопиченням суспільних благ тощо. При цьому визначальною ознакою, яка надає їй вищезазначеного статусу — інституціонального, є закріплення звичаїв, усталеного порядку нормою закону, а також наявність відповідного органу, який реалізує зазначену систему нормативно-правових приписів у своїй діяльності, якою є Державна податкова служба України.

Література

1. *Воронкова В. Г.* Інститут / В. Г. Воронкова // Юрид. енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — Т. 2: Д–Й. — К.: Укр. енцикл. — С. 696.

2. *Гіжевський В. К.* Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку: Навч. посіб. / В. К. Гіжевський, О. М. Буханевич, О. М. Федорчук. — К.: Атіка, 2010. — 196 с.
3. *Гриценко А. А.* Институциональная архитектоника: объект, теория и методология / А. А. Гриценко // Постсоветский институционализм. — Донецк: Каштан, 2005. — С. 49–74.
4. *Кучерявенко Н. П.* Курс налогового права: В 6 т. — Т. I: Генезис налогового регулирования: В 2-х ч. — Ч. I. / Н. П. Кучерявенко. — Х.: Легас, 2002. — 665 с.
5. *Кучерявенко Н. П.* Курс налогового права: В 6 т. — Т. I: Генезис налогового регулирования: В 2-х ч. — Ч. 2. / Н. П. Кучерявенко. — Х.: Легас, 2002. — 791 с.
6. *Недюха М. П.* Система оподаткування в Україні: концептуальні виміри: Монографія / М. П. Недюха, В. А. Форостовець, В. С. Гаркуша та ін.; За заг. ред. Т. Т. Ковальчука. — К.: МП "Леся", 2007. — 400 с.
7. *Нортон Л.* Фундаментальні аспекти ефективності податкової системи / Л. Нортон // Вісн. податкової служби України. — 2000. — № 7. — С. 9–14.

Н. В. ЗАРОСИЛО

ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 239–240

У теорії права як аксіома доведено, що влада, у тому числі й органи місцевого самоврядування, впливають на громадянське суспільство, а воно, у свою чергу, впливає на владу. Кожна сторона цієї взаємодії має дотримуватися певних правил і стандартів. Недотримання правил з боку влади призвело у 2013 р. до появи майдану і в подальшому до повного перезавантаження влади.

Для влади як центральної, так і місцевого самоврядування, з метою задоволення проблем громадянського суспільства необхідно розвивати й удосконалювати такі організаційні принципи:

- відкритість та збалансованість при прийнятті рішень у будь-яких сферах своєї діяльності;
- прозорість у прийнятті рішень, особливо при прийнятті таких рішень, які зачіпають різні проблеми місцевих громад та громадянського суспільства;
- забезпечення доступу громадян та громадських організацій громадянського суспільства до будь-якої інформації щодо діяльності органів місцевого самоврядування та публічної влади;
- організація суспільного контролю за діяльністю органів публічної влади;
- відкритість та прозорість (публічність) дій керівників органів місцевого самоврядування та публічної влади (публічність передбачає відсутність закритої інформації щодо всіх дій і вчинків керівників та чиновників органів місцевого самоврядування та державної влади, крім особистих);
- звітність органів публічної влади та органів місцевого самоврядування перед громадянським суспільством та громадськими зборами;
- дотримання принципу субсидіарності, тобто розподіл повноважень та відповідальності між структурними підрозділами та рівнями органів місцевого самоврядування;
- залучення представників громадянського суспільства та громадських організацій до всіх стадій підготовки розроблення та прийняття рішень органами місцевого самоврядування та публічної адміністрації;
- використання всіх форм і методів інформування громадян

та громадянського суспільства про дії публічної влади та органів місцевого самоврядування;
- децентралізація влади в цілому, надання більш широких повноважень громадським організаціям, громадянам та громадянському суспільству у питаннях прийняття рішень, особливо тих, які стосуються розподілу коштів та притягнення порушників до відповідальності;
- формування основ соціального партнерства між громадянським суспільством та органами місцевого самоврядування.

За результатами окремих досліджень причинами недостатньої взаємодії органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства визначаються такі:

- громадянська культура в українському суспільстві низька. Вона характеризується невисоким рівнем правової освіченості громадян; правовим нігілізмом; відсутністю вимогливості як до влади, так і до себе; відсутністю толерантності та необхідності діалогу між владою і суспільством;
- громадяни України, з одного боку, не довіряють владі, а з другого боку — не вміють і бояться її контролювати у повному обсязі, адже їх ніколи не вчили її контролювати;
- самі органи місцевого самоврядування можна охарактеризувати як фінансово залежні від центру, які можуть вирішувати тільки ті питання, які дозволяє їм вирішувати центральна влада;
- у цілому в українському суспільстві історично склалася така ситуація, що будь-який рівень влади уникає контролю з боку громадськості;
- керівники як державної влади, так і місцевого самоврядування намагаються уникати громадянського суспільства, вони не можуть вести діалог з ним, намагаються втаємничувати як свої особисті питання, так і питання, які повинні бути відомі громадськості;
- високий рівень корупції на будь-яких щаблях влади дає можливість приймати саме ті рішення, які необхідні для певних політичних сил або фінансових груп.

Загалом усунення більшості таких недоліків має зменшити непорозуміння між органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством і дасть можливість розвитку демократичного суспільства.

О. Л. КАРАЧЕВСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЕРЕД ПСИХОЛОГІВ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ НАРКОЛОГІЧНИХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАКЛАДІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 241–245

Є всі підстави констатувати, що наркоманія — це хвороба молоді, а отже майбутнього нашої країни, її інтелектуального потенціалу, і, на жаль, у більшості випадків цей потенціал вже не буде використано. Зважаючи на серйозність цієї проблеми, слід зазначити, що існуючі методи лікування та реабілітації не повною мірою відповідають потребам сьогодення, спостерігається недостатня кількість лікувальних та реабілітаційних закладів, особливо таких, де працюють фахівці, а ті, що відкриваються, здебільшого мають релігійну основу.

Кадрова проблема щодо забезпечення реабілітаційних установ фахівцями також постає доволі гостро. Слід зазначити, що діяльність психолога та соціального працівника у закладах наркологічної допомоги належить до групи професій з підвищеною моральною відповідальністю за здоров'я пацієнта, тобто наскільки фахівець сам буде здоровим, настільки він зможе надавати необхідну якісну допомогу.

Постійні стресові ситуації, переймання проблемами клієнтів, емоційна напруга, в якій весь час перебуває працівник, негативно впливають і на психічний, і на фізичний стан здоров'я. Психологам та соціальним працівникам наркологічних відділень, як й іншим представникам професій "людина–людина", притаманний синдром "емоційного вигорання", що супроводжується емоційною насиченістю та когнітивною складністю. Зрозуміло, що такий стан знижує ефективність праці та сприяє розвитку особистих психологічних та фізичних проблем.

Специфіка роботи психологів та соціальних працівників пов'язана з виникненням таких феноменів, як "перенос", "контрперенос", "опір", "негативна психотерапевтична реакція", "відреагування", описані ще З. Фрейдом, коли клієнт "переносить" на фахівця почуття любові, ненависті, ворожості або обожнювання. До того ж, на виникнення синдрому вигорання значною мірою може впливати ставлення до роботи працівників-початківців, яким притаманне глобальне присвячення себе роботі, яка в подальшому фактично виступає замінником нормального соціального життя.

Л. Н. Юр'єва серед причин формування синдрому вигорання психотерапевтів та медичних психологів називає конфлікт між невідповідні-

стю в оцінці своєї діяльності як незвичайної та елітарної та коли робота не приводить до бажаних результатів і заняття психотерапією вже не дають почуття значущості й цінності, якого так не вистачає, а також негативний вплив рольових конфліктів, професійна непевність, яка виражається, в тому числі, і у відсутності чітких посадових інструкцій.

Багато дослідників погоджуються з тим, що прояви емоційного вигорання серед практикуючих психологів полягають ось у чому: постійне почуття стурбованості з приводу роботи; почуття тяжкості та спустошення, пов'язані з роботою; роздратування, направлене на колег; ставлення до роботи як до важкої необхідності, а не як до чогось, що приносить задоволення; зниження здатності успішно розв'язувати особисті та професійні проблеми; збільшення негативного досвіду взаємовідносин з сім'єю та значущими людьми; депресія; психосоматичні розлади.

Нашою метою було виявити особливості вигорання психологів та соціальних працівників реабілітаційного відділення, залежних від ПАР, зважаючи на професійну підготовку, стаж роботи, досвід вживання ПАР у минулому, визначення значущих факторів щодо зменшення наслідків вигорання та надання рекомендацій організаціям щодо профілактики професійного вигорання.

Об'єктом дослідження були 35 соціальних працівників та психологів, які працюють з залежними від ПАР у наркологічних закладах (21 — жіночої та 14 — чоловічої статі) віком від 23 до 50 років (середній вік 33,3). Стаж роботи від 0,5 до 13 років (середній стаж — 4,6).

Усі досліджувані були поділені на дві групи: групу працівників, які мали в минулому власний досвід вживання ПАР та одужання від залежності (у подальшому — "1 група"), та група працівників, які не мали досвіду вживання ПАР (в подальшому — "2 група").

1-ша група складалася з 19 осіб (11 чоловіків та 8 жінок) віком від 23 до 50 років (середній вік — 33,08). 2-га група мала у своєму складі 16 осіб (13 жінок та 3 чоловіків) від 24 до 49 років (середній вік — 33,5). Середній довід роботи в цих групах становив відповідно 3,4 та 5,8 років.

Основний метод дослідження — експериментально-психологічний.

Використані методики: "Опитувальник для виявлення вигорання MBI" адаптований Н. Є. Водоп'яновою, анкетування та висновки самоспостереження.

Навіть з урахуванням невеликої вибірки досліджуваних працівників, результати експерименту дають можливість говорити про попередні закономірності, що свідчать про особливості вигорання серед неузалежнених осіб та тих, хто мав досвід залежності від ПАР. Емоційне виснаження, як основна складова професійного вигорання, проявляється у переживаннях, зниженні емоційного тонусу, втраті цікавості до оточення, байдужості або емоційному перенасиченні, в появі агресивних реакцій та спалахах гніву, в проявах симптомів депресії, до того ж цей показник у групі неузалежнених значно вищий. Схожа картина спостерігалась і при порівнянні показників деперсоналізації,

тобто діагностики міжособистісних стосунків, негативізму, цинічності відносно почуттів та переживань інших, основною характеристикою якої є втрата емоційного компонента психічних процесів. Стосовно редукції персональних досягнень або ж спрощення дій, пов'язаних з трудовою діяльністю, та зниження значення досягнутих результатів особистої праці — показник у групі респондентів, що мали досвід узалежнення, був нижчим (табл. 1–3).

При порівнянні емоційного виснаження та деперсоналізації у працівників жіночої статі було виявлено, що ці показники вищі у неузалежненої категорії. Редукція особистих досягнень залежних від ПАР виявилася нижчою (табл. 4, 5).

Серед працівників чоловіків рівень професійного вигорання у неза-

Таблиця 1

Емоційне виснаження, деперсоналізація та редукція особистих досягнень у досліджуваних груп

	Соціальні працівники та психологи з досвідом узалежнення від ПАР	Соціальні працівники та психологи, незалежні від ПАР
Емоційне виснаження	19,84	24,87
Деперсоналізація	7,05	9,43
Редукція особистих досягнень	25,00	31,31

Таблиця 2

Соціальні працівники та психологи з досвідом узалежнення від ПАР

Емоційне виснаження	Деперсоналізація	Редукція особистих досягнень
19,84	7,05	25,00
Середній рівень	Середній рівень	Низький рівень

Таблиця 3

Соціальні працівники та психологи, незалежні від ПАР

Емоційне виснаження	Деперсоналізація	Редукція особистих досягнень
24,87	9,43	31,31
Середній рівень	Середній рівень	Низький рівень

Таблиця 4

Соціальні працівники та психологи з досвідом узалежнення від ПАР (жінки)

Емоційне виснаження	Деперсоналізація	Редукція особистих досягнень
24,13	6,63	26,88
Середній рівень	Середній рівень	Низький рівень

Таблиця 5

Соціальні працівники та психологи, незалежні від ПАР (жінки)

Емоційне виснаження	Деперсоналізація	Редукція особистих досягнень
28,85	10,15	34,62
Високий рівень	Середній рівень	Середній рівень

Таблиця 6

Соціальні працівники та психологи з досвідом узалежнення від ПАР (чоловіки)

Емоційне виснаження	Деперсоналізація	Редукція особистих досягнень
16,73	7,18	21,0
Середній рівень	Середній рівень	Низький

Таблиця 7

Соціальні працівники та психологи, незалежні від ПАР (чоловіки)

Емоційне виснаження	Деперсоналізація	Редукція особистих досягнень
25,0	9,5	25,5
Середній рівень	Середній рівень	Низький

лежної від ПАР категорії також виявився вищим (табл. 6, 7).

За результатами самоспостереження було виявлено, що на фізіологічному рівні працівники відчували такі симптоми професійного вигорання:

Постійний головний біль — 21,7 %.

Порушення сну — 30,4 %.

Хронічна втома — 43,5 %.

Відсутність апетиту — 8,7 %.

На психологічному рівні симптоми вигорання проявлялись у такому:

Емоційне виснаження та спустошення — 8,7 %.

Спалахи роздратування та агресії — 30,5 %.

Перепади настрою — 17,4 %.

Серед узалежнених від ПАР працівників 10 % відмічають потяг до їх вживання.

У соціальному плані співробітники відчували зниження соціальних контактів у 17,3 % випадків, проблеми та конфлікти в сім'ї виникали у 26,1 %.

Серед факторів, що впливають на вигорання в установах, працівники вважають такі чинники:

Перенавантаження — 39,1 %.

Відсутність чіткої структури праці та збалансованого розподілу функціональних обов'язків — 34,8 %.

Взаємовідносини в колективі та "відсутність команди" — 30,4 %.

Низька зарплата — 26 %.

Специфіка роботи ("важкі" клієнти, постійна напруга і т. п.) — 13 %.

Відсутність супервізій — 13 %.

Лише 70 % співробітників застосовують навички подолання симптомів професійного вигорання:

Релаксація та медитація — 39,1 %.

Активний та пасивний відпочинок — 30,4 %.

Відвідування церкви — 8,7 %.

Серед залежних від ПАР працівників 63,15 % відвідують групи самодопомоги анонімних алкоголіків та наркоманів.

Необхідну допомогу для подолання симптомів професійного вигорання працівники вбачають в:

Організації тренінгів, семінарів та навчанні — 34, 78 %.

Наданні відпусток та організації відпочинку — 26,09 %.

Супервізії та інтервізії — 21,74 %.

З аналізу наведених даних можна зробити висновок, що у незалежних від психоактивних речовин праців-

ників симптоми професійного вигорання виражені більше ніж у тих, хто має досвід узалежнення. Це пов'язано насамперед з тим, що узалежнені самі пройшли процес реабілітації, пропрацювавши особистісні проблеми, а також більшість з них відвідує групи самодопомоги. Важливим чинником, що впливає на загальну картину професійного вигорання серед узалежнених є той аспект, що досягнувши високого ступеня емоційної напруги, працівники повертаються до зловживання ПАР і вже не працюють у наркологічних закладах, а так звані незалежні продовжують працювати і їх професійне вигорання прогресує.

Отримані результати свідчать про доволі високий рівень вигорання в цілому серед соціальних працівників та психологів наркологічних закладів та про необхідність надання фахової психосоціальної допомоги в процесі їх трудової діяльності, з урахуванням специфіки трудового колективу, що складається з залежних та незалежних від ПАР співробітників.

Література

1. *Виевский А. М., Дворяк С. В., Сидяк С. В.* Лечение наркозависимости в Украине и оценка его эффективности. — К., 2008.
2. *Менделевич В. Д., Зобин М. Л.* Аддиктивное влечение. — М., 2012.
3. *Чабанов О. С., Сова С. Г., Юрьева Л. Н.* Здоровье врача-невролога, психиатра. Кто позаботится о нем. — К., 2007.
4. *Юрьева Л. Н.* Профессиональное выгорание у медицинских работников. — К., 2004.

Ю. В. КИРИЛЮК

НОВА НАУКА БРАХІОЛОГІЯ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 246–249

Вплив — це все! А проблема провини або невиновності являє суто академічний інтерес.

Маргарет Мітчел

Досліджуючи професію юриста доходимо висновку, що це той випадок, коли популярна професія є ще й потрібною і попит на висококваліфікованих спеціалістів в подальшому тільки зростатиме. Гарних фахівців — немало, відмінних — одиниці, і саме їм платять гарно, тому що свою роботу вони виконують бездоганно і швидко. Вони знаюсь щось таке, чого не знає більшість інших. Тож питання в тому, як створити таку собівартість. І психологічні знання можуть бути саме тим, що відрізнятиме одного фахівця юридичних послуг від тисячі інших.

Геніальне завжди утворюється на межі перетину кількох наук, підходів, законів. Таким може бути і поєднання юридичних знань та брахіології.

Що ж таке "брахіологія"? Це галузь психологічного знання, яка поєднує в собі і знання про різні види психологічного впливу, знання про керування процесами впливу, технології впливу та протистояння йому, якщо він не санкціонований особою — суб'єктом впливу, а отже, протиправний. Питаннями маніпуляції та впливу займались такі видатні науковці, як Р. Дилтс, Е. Н. Волков, Є. Л. Доценко, Р. Чалдіні. Наука психологічного впливу поширює знання саме про психологічні заходи для впливу та протистояння йому. "Ця наука, а тепер вже і спеціальність, вчить протистояти маніпуляціям психікою у будь-яких проявах, або маніпулювати психікою іншої людини їй же на користь або на користь соціуму. У сучасних умовах брахіологія набуває неабиякого значення як наука і практика безконтактних єдиноборств", — пише Ю. В. Руль, доктор медичних наук, завідувач кафедри медичної психології та психокорекції МАУП [7].

Дивлячись на крок вперед та роблячи оцінку сьогоденню, бачимо, що виграє у всіх питаннях показник швидкості: швидкість у вирішенні питань та досягненні результату. Швидше отримати інформацію, швидше зрозуміти мотиви людини. І все те, що допомагає прискорити будь-який процес, набуває актуальності та швидко знаходить свого споживача. Мистецтво впливу допомагає прискорити будь-який процес і в юридичній практиці. Будь-яке наукове знання допомагає людині робити щось, що є для неї природним, але

більш усвідомлено та скеровано. Так і мистецтво впливу. Ми це робимо ще до свого народження, впливаємо на матір ще коли знаходимось в її лоні і далі — протягом усього життя. Плив є первинним, усвідомлення — вторинне.

З якими питаннями ми стикаємось обов'язково, незалежно від місця роботи та статусу:

• Як відрізнити того, хто маніпулює, від того, хто веде несвідому або свідому психологічну гру?

• Як чинити, якщо на людину діє тільки погроза та покарання?

• Як протистояти людині, яка не слухає твоїх аргументів?

• Як протистояти тиску?

• Якщо я розумію, що мною маніпулюють, що робити?

І брахіологія може давати відповіді на ці запитання. Спектр застосування таких знань дуже широкий. Фахівці юридичної галузі, використовуючи психологічні знання щодо впливу та протистояння впливу, зможуть вирішувати такі непрості ірраціональні питання. Обізнані фахівці зможуть консультувати та виконувати інші функції щодо читання людської поведінки, переговорів у складних ситуаціях (наприклад, з терористом, який затримав заручників, суїцидантом, який намагається вчинити спробу самогубства й вгається, та ін.), правильний підбір людей, моделювання потрібної поведінки, психологічне читання контексту ситуацій та обставин. Це справді виняткові знання, якими більшість захоче володіти та які, безперечно, користуватимуться популярністю у вирішенні особистих та професійних питань.

Юридична наука не може замикатися у власних вузьких рамках і не враховувати, наприклад, соціально-психологічних факторів при розв'язанні проблем правоохоронної та виконавчої діяльності. На перетині юриспруденції із психологічними знаннями можуть розвиватися нові галузі наукового знання, що мають подвійну природу і єдину мету — забезпечення правоохоронної та виконавчої діяльності. Інтеграція юриспруденції і психології достатньо чітко проявляється на таких рівнях:

• Застосування психологічного знання в юриспруденції у "чистому" вигляді; безпосереднє використання психологічних знань у вигляді методу експертних психологічних оцінок.

• Використання в юриспруденції психологічного знання шляхом його "адаптації", наприклад, застосування юристами психологічних методів у правоохоронній та іншій юридичній практиці, при побудові психологічного портрета злочинця, використання даних, отриманих про об'єкт шляхом застосування технологій психологічного впливу, у професійному доборі, розслідуванні правопорушень, виправленні і перевихованні засуджених.

• Синтез психології та юриспруденції, власне їх стик, вже забезпечив виникнення нової галузі науки — юридичної психології, яка водночас є двоєдиною наукою — психологічною та юридичною, що аналізує психологічні особливості у сфері застосування права. Безумовно, виникнення такої інтеграційної науки одночасно стимулює розвиток і вдосконалення як психологічного, так і юридичного знання.

Брахіологія є такою галуззю психологічного знання, яка максимально відповідає професійним потребам спеціаліста юридичного напряму, який працює з людьми.

У професійній діяльності юриста, безумовно, необхідне розуміння особливого класу психічних явищ, що включають у себе емоції, почуття. Часто перед юристом постає ситуація, коли те, що говорить людина (вербально), і те, про що говорять її зовнішні параметри, — дуже відрізняється. Юрист повинен грамотно оцінити ці явища, коли необхідно вивчити поведінку суб'єкта різних правовідносин: при вирішенні цивільно-правових спорів, у практиці боротьби з протиправними діями, коли необхідно призначити покарання, а також при вивченні мотивів, які пояснюють, чому людина вчинила протизаконну дію. Наприклад, в юридичній практиці необхідно враховувати таке:

• вихід емоцій з-під контролю потужно впливає на поведінку людини, настрій, мислення;

• емоції можуть переходити у почуття ворожості, яке лежить в основі протиправної поведінки;

• у ситуаціях, що мають невизначений характер, суб'єкт відчуває амбівалентні емоційні стани (підвищена тривога, напруженість і т. д.). Наприклад, стан тривоги виникає в результаті передчуття або невизначеності, невідворотне наближення небезпеки.

Юристу необхідно брати до уваги величезну роль суб'єктивного чинника, що впливає на стан тривожності, і, відповідно, на поведінку людини — учасника процесу. Крім того, тривога може бути сильним фактором у житті, водночас залишаючись неусвідомленою людиною. Тривога може призвести до патологічних порушень психіки (психічного розладу). Юристу необхідно враховувати ці чинники при оцінці психічного стану винного, підзахисного, свідка та інших учасників судового процесу. Наприклад, це стосується вирішення цивільно-правових спорів, пов'язаних з компенсацією моральної шкоди суб'єкту, що переніс моральні та фізичні страждання. У судочинстві оцінка тривожності того чи іншого учасника процесу проводиться з урахуванням особи суб'єкта, його соціального статусу, самооцінки і т. ін. Юрист повинен враховувати, що є фактор особистісної тривожності, який носить константний характер, і фактор ситуативної або реакційної тривожності (тимчасовий стан психіки). Також юристу-практику потрібно брати до уваги, що суб'єкт (підзахисний, цивільний позивач і т. ін.) справді пережив стан страху, якщо в ході розгляду кримінальних справ встановлено, що злочин супроводжувався погрозами, залякуванням. При вирішенні цивільно-правових спорів визнаються недійсними різні угоди, зроблені під впливом погроз.

З урахуванням цього юрист має працювати і, найголовніше, керувати цими процесами для отримання професійного результату.

Часто юрист має справу з певним конфліктом або відсутністю розуміння між сторонами. І тут юрист має виступити своєрідною буферною зоною між сторонами конфлікту. Юрист доволі часто працюватиме

саме "в зоні конфлікту", перебуваючи під тиском обох сторін конфлікту, і для вирішення справи має володіти технологіями розпізнавання людей та впливу на них.

"Ми володіємо жахливою здібністю впливати на інших людей", — говорив Верна Дозьє. Та якщо ця здібність керована — це запорука високопрофесійного та блискучого виконання своєї справи.

Освіту з психології брахіології (та інших, потрібних юристу напрямів, близьких до психології) на рівні спеціаліста та магістра, з відповідною видачею диплома державного зразка та міжнародного диплома (українською та англійською мовами), можна здобути на кафедрі медичної психології та психокорекції УАІСНіС МАУП. Там же можна підвищити кваліфікацію з психології брахіології протягом 2-х місяців (72 години).

Література

1. *Адаір Джон*. Мистецтво управління людьми та собою // Серія "Психологія спілкування". — М.: Ексмо, 2006.
2. *Доценко Є. Л.* Психологія маніпуляції. — М.: ЧеРо, 1997, 2001.
3. *Івашко О. В.* Мотивація персоналу державних закладів та приватних фірм: Дис. канд. психол. наук. — СПб., 2006.
4. *Панкратов В. М.* Захист від психологічного маніпулювання // Серія: Психологія успіху та ефективного управління. Вид.: Психотерапія, 2007.
5. *Урбанович О. А.* Психологія управління: Навч. посіб. — М.: Харвест, 2003.
6. *Яхонтова О. С.* Ефективність управлінського лідерства. — М.: ТЕІС, 2002.
7. *Руль Ю. В.* [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://yurirul.ru.gg/

УДК 343.131
О. В. КОМАРОВ

ПРАВОВИЙ СТАТУС СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 250–253

Досудове розслідування, що здійснюється у формі досудового слідства, в кримінальному провадженні України має важливе значення, оскільки є обов'язковим. Кримінально-процесуальний кодекс України передбачає також таку форму досудового розслідування кримінальних проступків, як дізнання [1, ст. 215].

Слідчі органи, уповноважені державою на проведення кримінально-процесуальних дій від імені держави і за її дорученням незалежно від підпорядкування, є частиною державного механізму, що здійснює самостійний вид державної діяльності, а отже, в механізмі держави вони посідають окреме місце і мають чітко визначений правовий статус. Їм притаманні такі ознаки, як наявність владної компетенції, специфічних форм і методів роботи, функціонування за дорученням держави, реалізуючи функції державно-владного характеру.

Слід мати на увазі, що в Україні існує змішана форма кримінального процесу з досудовим провадженням та розглядом справи в суді. У цій системі органи досудового слідства є носіями функції досудового розслідування.

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує діяльність органів досудового слідства, є Кримінально-процесуальний кодекс України, який закріплює загальні умови провадження досудового слідства, чим віддзеркалює характерні риси та особливості цього слідства. Окремі правові норми, які визначають особливість становища слідчого та інших суб'єктів кримінального процесу, або такі, що спрямовані на забезпечення слідчої діяльності, містяться в законах України "Про прокуратуру", "Про Службу безпеки України", "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", міжнародних нормативно-правових документах, міждержавних договорах та угодах, ратифікованих Україною, а також Рішеннях Конституційного Суду України [2].

Закон України "Про міліцію" серед основних завдань передбачає: "Участь у розкритті кримінальних правопорушень та розшуку осіб, які їх вчинили, у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством" [3, ст. 2]. Для її виконання в структурі органів внутрішніх справ України створено підрозділи, на які покладено виконання кримі-

нальної процесуальної функції [3, ч. 1, ст. 7].

Кримінально-процесуальний кодекс роз'яснює, що органами досудового розслідування (органи, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи органів внутрішніх справ [1, ст. 38].

Наказом Міністерства внутрішніх справ України "Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України" від 9 серпня 2012 р. № 686 затверджено: "Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України", "Положення про Головне слідче управління МВС України", "Типове положення про слідче управління (відділ) головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті", "Типове положення про слідчий відділ (відділення) міського, районного, лінійного управління (відділу) головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі", "Інструкцію з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України". Цими документами конкретизовано статус слідчих підрозділів системи МВС України відповідно до призначення органів внутрішніх справ. Тому вважаємо за необхідне детальніше проаналізувати ці джерела, зробити певні висновки і надати пропозиції.

Органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України є структурними підрозділами МВС України та його територіальних органів, які згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України забезпечують досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до їх підслідності [4, п. 1.1].

Неякісний підбір, розстановка і виховання кадрів слідчих підрозділів МВС України є негативно визначальним фактором, що сприяє скоєнню, під час попереднього розслідування, різних кримінально-процесуальних порушень законності як тими, хто проводить слідчі дії, так і тими, хто повинен їх забезпечувати.

На жаль, правоохоронні органи сьогодні, більшою мірою ніж раніше, охоплені корупційною корозією, що існує в усіх сферах суспільного життя. За цих умов особлива відповідальність покладається на керівників слідчих підрозділів правоохоронних органів щодо посилення уваги до виховної, профілактичної роботи серед співробітників, і особливо, викорінення формального підходу до організації підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки співробітників, особливо в умовах дії нового кримінально-процесуального і частих змін кримінального законодавства України. Вважаємо, що недоліки відомчого контролю сприяють збільшенню кількості кримінально-процесуальних правопорушень на стадії досудового розслідування кримінальної справи. Нарешті, недостатнє матеріально-технічне забезпечення слідчих підрозділів органів внутрішніх справ також сприяє тому, що слідчі дії можуть проводитись з порушеннями процесуального порядку, що встановлений кримінально-процесуальним кодексом [5, *194–195*].

Пропонуємо визначити справедливість як засаду функціонування слідчих підрозділів системи ОВС України, згідно з якою в основі діяльності слідчих підрозділів лежить справедливість, яка реалізується через принципи. Досягнення соціальної справедливості має бути основною метою діяльності органів досудового розслідування МВС України.

Вбачається недоцільним п. 2.2 Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, згідно з яким: "На органи досудового розслідування можуть бути покладені й інші завдання, встановлені законодавством України" [4, п. 2.2]. Ця норма розмиває завдання органів досудового розслідування до безкраю, що може призвести до використання слідчих не за призначенням.

Загалом галузевий підхід до розпилення слідства вбачається неефективним і алогічним. Наприклад, для слідчого системи ОВС виникає питання, хто він насамперед — співробітник міліції чи слідчий?

Крім того, з метою посилення ролі органів досудового слідства, їх неупередженості необхідно звільнити органи досудового слідства від обвинувальних функцій, встановити вичерпну нормативну регламентацію процесуальної незалежності органів досудового слідства, провести законодавчий розподіл функцій між владними суб'єктами кримінального судочинства шляхом створення відокремленої самостійної структури, спеціально уповноваженої для ведення досудового слідства в системі органів виконавчої влади — Державного бюро розслідувань.

Об'єднання слідчих органів та створення єдиного Державного бюро розслідувань забезпечить рівномірність, однакові підходи до процедури досудового розслідування на всій території України, виключить втручання в процесуальну діяльність осіб та органів, що не мають законних повноважень, сприятиме зміцненню законності в діяльності органів досудового слідства.

Державне бюро розслідувань має входити до структури центральних органів виконавчої влади зі своєю мережею на рівні місць та районів України. На нашу думку, така побудова системи досудового слідства майже повністю усуне залежність слідчих від органів дізнання та інших органів виконавчої влади і місцевого самоврядування. Якість досудового розслідування, за таких умов, має підвищитись до європейського рівня.

Література

1. *Кримінально-процесуальний* кодекс України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rada.gov.ua
2. *Солдатенко О. А.* Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку: Дис. канд. наук 2006. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mydisser.com/ua/catalog/view/2274.html
3. *Закон* України "Про міліцію". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rada.gov.ua
4. *Наказ* Міністерства внутрішніх справ України "Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України" від 09.08.2012 р. № 686. — [Електронний ресурс]. —

Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua
5. *Якуньков М. А.* Отдельные факторы, влияющие на совершение уголовно-процессуальных правонарушений и иных нарушений законности при производстве следственных действий // Вестник южно-уральского гос. ун-та. — Сер. “Право”. — Вып. 8. — Т. 1. — 2006. — С. 194–195. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article/n

М. С. КУЛИК
Ю. В. РУЛЬ

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ПРОФАЙЛІНГУ ДЛЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 254–258

Психологічний профайлінг (від англ. *profile* — профіль) — напрям психології, що вивчає методи виявлення замовчуваної, прихованої людиною інформації, її намірів (часто злочинних), нещирості, брехні, невідповідності вимогам до здобувачів при їх працевлаштуванні; методи запобігання скандалам, конфліктам, витоку важливої корпоративної та комерційної інформації, пліткам, авантюрам та іншим негативним проявам людського чинника у виробництві.

Для отримання повної інформації про людину психологом-профайлером можуть застосовуватись певні провокативні методи і дії. Результати спостережень психолога-профайлера дають змогу прогнозувати поведінку людини у тих чи інших виробничих ситуаціях, прогнозувати та запобігати можливості суїциду та іншим відхиленням у здоровій поведінці. З іншого боку, психологічний профайлінг вивчає засоби уникнення людиною можливості розшифровки її думок і намірів, якщо матимуть місце такі несанкціоновані посягання з боку фахівців з профайлінгу.

Існує багато різновидів психологічного профайлінгу. Зокрема, медичний, страховий, сімейний, аудит-профайлінг, банківський, готельний, кримінальний, антитерористичний, профайлінг в авіаційному, водному, залізничному видах транспорту, бізнес-профайлінг, кадровий, військовий, прикордонний, митний, податковий тощо. Основним об'єктом спостереження психологів-профайлерів є невербальні (несловесні) елементи поведінки досліджуваного (навіть на відстані): міміка, жести, почерк, поза, хода, розташування кінцівок, напруженість тіла, частота дихання та серцевих скорочень, пітливість, частота кліпання повіками тощо. Непідготовлена спеціально людина не може контролювати свідомістю всі ці реакції свого організму, тому вони видають її психологічну сутність відповідно до мети дослідження. Але щоб бачити всі ці реакції організму, необхідні глибокі професійні знання та навички. Кафедра медичної психології і психокорекції володіє цілим арсеналом засобів підвищення особистих здібностей навіть на фоні певних генетичних обмежень. Майбутньому психологу-профайлеру належить вивчити спадок таких наук, як проксеміка, хронеміка, кінесика, гаптика, сенсорика, системологія, ольфакція, одорика, окулістика та окулесика, артнатомія, просодія,

фізіогноміка, лінгвістика та паралінгвістика, дерматогліфіка, графологія, артефактинг, органопоетика, нетворкінг, аускультація, мислення (індукція та дедукція), логіка, етикет, етнічні особливості невербальної символіки тощо.

Таким чином, психолог-профайлер оцінює зовнішній вигляд, одяг, жести, міміку, усну та писемну мови, соціальний статус і соціальні взаємодії, цінності людини, звичні способи мислення, безпеку чи небезпечність людини для оточуючих, приховані наміри, зокрема протиправні.

Фахівець, який має юридичну освіту та ще й обізнаний з питань профайлінгу, не може бути поганим юристом.

Юридична освіта вимагає від людини схильності до деталізації, оскільки закон завжди пов'язаний з певним порядком чи упорядкуванням.

Профілактика правопорушень неможлива без навичок прогнозування намірів, пізнання кола інтересів і дій суб'єкта. На жаль, лише професійного юридичного досвіду недостатньо для того, щоб добре прогнозувати наміри та ризик небезпеки, який виникає від людини, за якою спостерігає юрист.

Цим займається безпосередньо психологія профайлінгу — цілком самодостатня за методами, законами та нюансами сфера діяльності. Психолог-профайлер повинен своєчасно розгадати задум суїциданта та вміти запобігти його реалізації, знайти необхідні слова та дії в екстремальній ситуації. Неоціненні функції психолога-профайлера при проведенні ділових переговорів. Переговори у великих корпораціях ніколи не здійснюються без присутності психолога-профайлера. Ще більш цінною є присутність на переговорах психолога-профайлера з юридичною освітою, тому що посада юриста дуже добре маскує обов'язки профайлера. Відпадає необхідність використовувати в ході переговорів людину з загадковими, невідомими функціями, яка лише спостерігає, не втручаючись у зміст переговорів.

Велике значення для проведення митного чи пропускного контролю на кордоні чи в транспортних засобах має водночас психологічна (у сфері профайлінгу) та юридична освіта.

МАУП виявився інноваційним у цьому питанні, де вперше на здобуття дипломів державного та міжнародного зразків про вищу освіту почалась підготовка психологів-профайлерів — спеціалістів та магістрів.

Нині стало відомо, що сучасні електронні компактні (розміром з мобільний телефон) пристрої дають можливість за звуковим спектром чи опором тканин тіла людини й іншими характеристиками розпізнати не лише ступінь нещирості або суцільну брехню, а й абсолютну правду, причому з імовірністю 100 %, як свідчать твердження виробників. Непотрібними стають кабінети з громіздким обладнанням і самопишучими пристроями для поліграфії, які забезпечують лише 85 %-кову імовірність збігу експертного висновку з дійсністю.

Знання у галузі психології профайлінгу конче необхідні майбутньому чи практикуючому юристу. У цих сферах діяльності потрібне використання навичок, набутих при підготовці психологів-профайлерів.

Знання психології профайлінгу необхідні майбутньому, а тим паче фаховому юристу. Вони дають можливість освоїти такі навички діагностики:

• приховані наміри, замовчування, брехня, фантазії, нещирість, щирість, правда, істина — ознаки, прояви;

• орієнтовне завмирання — реакція на несподівану або провокативну інформацію (емоційна, раціональна, вегетативна);

• психофізіологія — реакція організму (психологічна, вегетативна, фізична), необхідна для верифікації істини;

• визначення брехні за усною мовою (дисоціація, мовні паттерни, оцінка валідності та достовірності твердження);

• визначення брехні за письмовою мовою (почерком, текстом, у тому числі комп'ютерним);

• читання думок, намірів людини, її ставлення до вас та інших осіб (за зовнішнім виглядом, одягом, особливостями знайомств, позою тулуба, поставою, набранням пози голови, рук і ніг, ходою, мімікою, жестами, характерними звуками при мові);

• читання мови на відстані за рухами губ;

• читання мови за Дактилем, Фенею, нецензурної, за природними та штучними діалектами;

• поведінковий аналіз;

• аналіз схильності людини до обману, зради, заподіяння шкоди;

• складання характерологічного профілю людини за рисами її обличчя;

• метапрограмний профіль людини за звичками сприйняття навколишнього світу;

• ознаки зміни метапрограмного профілю — умисне викривлення інформації;

• аналіз дій та вчинків підозрюваного у брехні (причетного і непричетного);

• ознаки щирості емоцій;

• емблеми (рухи, пози, жести);

• мікровирази — достовірні ознаки брехні та правди, у тому числі в реакції на провокації;

• кодування м'язів обличчя;

• коди істинних емоцій (відео, фото);

• складання запитань для бесіди;

• попередження деструктивних дій;

• при будь-яких комунікаціях;

• у науковій, експериментальній діяльності.

Використання навичок психологічного профайлінгу необхідне:

• при виборі персоналу;

• у діяльності керівника закладу, підприємства;

• при проведенні бізнес-переговорів;

• у комерційній діяльності;

• у роботі поліграфологів;

• у роботі фахівців графологів, дактилоскопістів;

• у роботі соціальних служб;

• у роботі митних служб;

• на транспорті, на кордоні;

• в антитерористичній діяльності;

• у збройних силах, спорті, при безконтактних єдиноборствах;

• у розвідці, у промисловому та військовому шпигунстві;

• у роботі слідчих органів (слідство, прокуратура, кримінальний розшук);

• у роботі юристів, адвокатів, у тому числі за необхідності розсліду-

вання внутрішньокорпоративних подій, при заподіянні збитків;

• у роботі педагогів, психологів, психіатрів;

• у роботі з групами ризику за суїцидом, віктимністю;

• для уточнення законодавчої бази використання методів профайлінгу, трансу, сугестії, гіпнозу;

• при веденні переговорів з озброєними злочинцями, які утримують заручників, чи особами, які здійснюють інші протиправні дії;

• при веденні переговорів з суїцидантом при високому ризику суїцидальної події.

Існує багато наук, відомості з яких використовуються при підготовці психологів-профайлерів. Зокрема, це: аддиктологія, анатомічні аномалії, артефактинг, астрологія, аускультація, брахіологія, віктимологія, гаптика, гастика, гіпноз, гіпнопедія, графологія, дактилоскопія, дедукція та індукція мислення, дерматогліфіка, кінесика, лінгвістика та паралінгвістика, медична психологія, метафори тіла, мова тіла, невербальна симеотика, нейролінгвістичне програмування (НЛП), нетворкінг, нумерологія, одорика, окулесика або окулестика, ольфакція, ономастика, органопоетика, поліграфологія, проксеміка, просодія, профайлінг, психологія, сенсорика, системологія, сугестологія, судова експертиза, елементи судово-медичної експертизи, суїцидологія, такесика, топоніміка, транс, фізіогноміка, характерологія, хірологія, хіромантія, хронеміка. Деякі з них у навчальних програмах з'явились вперше.

З 2012/2013 навчального року у МАУП за ініціативи кафедри медичної психології і психокорекції вперше вводиться підготовка спеціалістів та магістрів психологів-профайлерів з видачею диплому державного зразка про вищу освіту. При цьому базовим освітнім рівнем є рівень бакалавра-психолога. Попередньо був вивчений попит на набуття цієї спеціалізації, результати якого продемонстрували надзвичайно високу потребу суспільства у фахівцях з психологічного профайлінгу. Отже, можна не сумніватися, що жодних проблем з працевлаштуванням профайлерів у майбутньому не виникне. Зрозуміло, що фахівці психологи-профайлери конче небхідні правоохоронним органам. МАУП пропонує всі можливі форми навчання: денну, заочну, дистанційну (фактично екстернат), сполучення двох форм і отримання одразу двох дипломів про вищу освіту, якщо виникає така необхідність у майбутнього фахівця. Необхідно зазначити, що лише в умовах досконалого, авторитетного, прекрасно оснащеного вищого навчального закладу можлива якісна підготовка фахівців цього напряму на належному європейському рівні. МАУП і є таким закладом. Останніми роками підготовка профайлерів та поліграфологів велась і досі ведеться шляхом навчання на високовартісних тренінгах, курсах, семінарах, вебінарах, де вся підготовка обмежується 72–200 навчальними годинами та триває не більше тижня чи двох. При цьому будь-яка базова, у тому числі психологічна, підготовка від слухача, а також і від викладачів цих курсів, не вимагається. На відміну від такої підготовки, майбутній психолог-профайлер має у

МАУПі засвоїти фахову інформацію і навички, які викладатимуться протягом 1–2 років з кількістю навчальних годин у десятки разів більшою. Науково-педагогічний рівень викладання у вищому навчальному закладі також не можна порівняти з кустарною підготовкою. Викладання у МАУП, зокрема на кафедрі медичної психології та психокорекції, ведуть доценти, професори, доктори наук з великим стажем викладання психологічних дисциплін.

На базі освіти рівня бакалавра підготовка психолога-профайлера за денною формою триває 1 рік, а за заочною — 1,5 року. На цих самих засадах з терміну навчання у МАУП відбувається і перепідготовка фахівців з вищою освітою з несуміжних напрямів.

Юрист, який здобув ще й освіту у галузі психології профайлінгу, значно розширює для себе спектр закладів для працевлаштування та свою кадрову конкурентоспроможність.

ІСНіС і кафедра медичної психології та психокорекції МАУП також пропонує 3-місячний курс підвищення кваліфікації у багатьох напрямах, у тому числі і в напрямах психології профайлінгу, поліграфології, графології та фізіогномоніки.

Отже, запрошуємо тих юристів, які хочуть бути на певний рівень вище і функціональніше, пройти навчання ще й на диплом психолога-профайлера у МАУП, або пройти на кафедрі медичної психології та психокорекції двомісячний курс підвищення кваліфікації з одного зі 104-х напрямів, у тому числі психолог-профайлер, на сертифікат МАУП.

Література

1. *Волынский-Басманов Ю. М., Тюфякова (Каменева) М. Е.* Профайлинг и психологическое тестирование как способ предупреждения терактов // Вестн. Моск. ун-та МВД России. — 2007. — № 7.
2. *Профайлинг*: к проблеме выявления лиц с противоправными намерениями: Учеб. пособие. — М.: НУЦ "АБИНТЕХ", 2009.
3. *Смуров М. Ю., Куклев Е. А., Козлов Ю. П. и др.* Система авиационной безопасности быстрого реагирования на АНВ и прогноз рисков возможных последствий // Труды VI междунар. науч.-практ. конф. "Терроризм и безопасность на транспорте" в рамках деловой программы VII Междунар. форума "Технологии безопасности". — М.: ВЦ Крокус Экспо, 2007. — Т. 2. — С. 108–110.
4. *Безопасность* России: правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Человеческий фактор в проблемах безопасности / Рук. авт. кол. Н. А. Махутов. — М.: МГФ "Знание", 2008.
5. *Марьин М. И., Касперович Ю. Г.* Психологическое обеспечение антитеррористической деятельности. — М.: Изд. центр "Академия", 2007.
6. *Куклев Е. А.* Оценивание безопасности сложных систем на основе моделей рисков // Матер. XV междунар. конф. "Проблемы управления безопасностью сложных систем". — М.: ИПУ РАН, 2008. — С. 88–92.

УДК 342.95
Ю. П. ЛІСОВСЬКА

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЗА УМОВ ПОБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 259–261

Природним еволюційним етапом цивілізаційного розвитку є входження до інформаційної ери, де основними стратегічними ресурсами є знання та інформація. Саме ці компоненти стають основою нового – інформаційного суспільства. Забезпечення інформаційної безпеки, реалізація державної інформаційної політики неможливі у разі несформованості інформаційного суспільства. Цим і зумовлена актуальність проведеного дослідження.

Побудова інформаційного суспільства є стратегічною метою провідних держав світу — США, Японії, Канади, а також країн — членів Європейського Союзу. Актуальність та важливість розвитку інформаційно-технічної сфери — запорука конкурентоспроможності країни.

У цьому сенсі, інформаційне суспільство можна розглядати як суспільство, в якому основним предметом праці переважної більшості людей стають інформація і знання, тобто інформаційні ресурси, знаряддям праці — комп'ютерна техніка, засобами — інформаційні технології. У розвинених країнах уже сьогодні існуючі суспільні відносини багато в чому визначаються саме цією обставиною. Відповідно, й економіка має орієнтуватися на виробництво продуктів інформаційної, інтелектуальної діяльності, що пов'язані з виробленням нової інформації і нових знань, з перетворенням їх у стан, зручний для використання іншими людьми, та продажем цих продуктів як товару.

У 1993 р. сутність інформаційного суспільства була розкрита Комісією ЄС: "Інформаційне суспільство — це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку" [3, *187*].

Основними характеристиками інформаційного суспільства є інформаційна економіка, індустрія інформаційних послуг, сучасні інтелектуальні інформаційні технології та технології зв'язку, значний потенціал науки, високий рівень інформаційно-правової культури всіх суб'єктів інформаційних відносин, матеріально-технічне забезпечення різноманітних послуг.

Основна мета формування інформаційного суспільства — це за-

гальне прагнення та рішучість його учасників побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток суспільство. Найважливішою ознакою інформаційного суспільства визначено можливість кожного створити інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися та обмінюватися ними. Основна мета інформаційного суспільства — дати певним особам, громадянам і народам можливість повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи постійному розвитку та підвищенню рівня свого життя на основі цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, у повному обсязі дотримуючись і підтримуючи Загальну декларацію прав людини [5, *189*].

Експерти Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку дійшли висновку: якщо раніше провідна роль у зростанні економіки держави належала природним ресурсам, які надавали тій чи іншій країні переваги в системі світових господарських зв'язків, то зараз на передній план виступає рівень розвитку людських ресурсів — кваліфікація, майстерність, вміння як основа інтелектуального потенціалу нації [1, *9*].

Обсяги українського ринку інформаційних продуктів та послуг не можна порівняти із ринками розвинених західних країн. Необхідна його структурна реорганізація та модернізація, що потребує значних інвестицій.

Найбільшого успіху на шляху до інформаційного суспільства досягають країни, в яких держава формує й активно втілює у життя відповідну цілеспрямовану політику. Роль держави постає у створенні сприятливих умов для розвитку цього процесу, до яких можна віднести:

- максимальне залучення ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних) до інформаційного виробництва;
- нормативно-правове та нормативно-технічне регулювання;
- розвиток міжнародного інформаційного обміну та співробітництва.

Питання інтеграції України в глобальні інформаційні процеси прямо залежить від темпів інформатизації в Україні. Ключовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Національна програма інформатизації України [4]. Головною метою цієї програми є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави.

Якщо розглядати інформаційну безпеку як певні умови, параметри і характеристики інформаційних процесів, що відбуваються в інформаційній сфері держави, то саме держава має можливість за допомогою нормативно-правового регулювання визначати єдині, загальнообов'язкові стандарти інформаційних процесів, що відповідають уявленням про безпеку тих сил, які здійснюють політичну владу в цій державі [2, *248*].

Для створення цілісної моделі інформаційного суспільства та індустрії інтелектуальних інформаційних технологій Україні необхідно розбудовувати телекомунікаційну інфраструктуру шляхом залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій;

мобілізувати науку, освіту, промисловість, гуманітарну, медійну сфери і бізнес на пріоритетних напрямах розвитку інформаційного суспільства, побудованого на знаннях.

Процес становлення інформаційного суспільства в Україні є довготривалим, багатоетапним, складним, але він є необхідним з огляду на світові тенденції та обрану зовнішньополітичну стратегію.

Література

1. *Жаров В. О.* Інтелектуальна власність в Україні: правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав: Монографія. — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2000. — 188 с.
2. *Кормич Б. А.* Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навч. посіб. / Б. А. Кормич. — К.: Кондор, 2008. — 382 с.
3. *Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М.* Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навч. посіб. — К.: КНТ, 2006. — 280 с.
4. *Закон* України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" від 4 лютого 1998 р. // Юрид. вісник України. — 1998. — № 18.
5. *Цимбалюк В. С.* Інформаційне право: Монографія. — К.: Освіта України, 2010. — 388 с.

В. В. ЛУШЕР

ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 262–264

Ефективність виконання завдань, які стоять перед органами прокуратури, правильність прийняття та реалізації управлінських рішень прямо залежать від якості інформації, яку використовують прокурорсько-слідчі працівники, — тобто від комплексного інформаційного забезпечення.

У сучасних умовах не тільки стратегічні питання реформування органів прокуратури України, а й сьогоденні проблеми їх діяльності неможливо успішно розв'язати без оперативного, повного, якісного інформаційного забезпечення діяльності прокурорсько-слідчих працівників.

Нині без інформації неможливо ефективно здійснювати всі функції управління органами прокуратури України: аналітичну роботу, планування, надання допомоги, контролю, кадрового забезпечення тощо. Інформаційна робота над інформацією робить її придатною для використання при виконанні прокурорсько-слідчими працівниками своїх службових обов'язків, а саме її аналіз, поширення, використання, зберігання, отримання тощо.

Усе це забезпечується завдяки сукупності певних елементів, які в науці прийнято називати "механізм адміністративно-правового забезпечення обігу інформації в органах прокуратури".

Вивченню питань регулювання правовідносин, предметом яких є інформація, приділяли увагу фахівці з різних наукових напрямів: І. В. Арістова, В. М. Брижко, М. В. Гуцалюк, М. С. Демкова, М. І. Зубок, Р. А. Калюжний, Т. О. Коломоєць, Б. А. Кормич, О. В. Кохановська, Л. В. Кузенко, В. О. Кузнєцов, М. Б. Левицька, В. А. Ліпкан, О. В. Логінов, Є. В. Петров, В. О. Серьогін, В. Г. Хахановський, Г. О. Шлома, В. С. Цимбалюк, О. К. Юдін та ін.

Термін "механізм" у тлумачному словнику визначається як: 1) внутрішня будова, система чого-небудь; 2) сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [1, *523*].

Родоначальником поняття механізму адміністративно-правового регулювання є І. І. Веремеєнко. Саме він сформулював визначення його поняття, вважаючи, що "механізм адміністративно-правового регулювання є сукупністю адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності держави" [2, *55*].

Автори підручника за редакцією Т. О. Коломоєць [3, *13*] під механізмом адміністративно-правового регулювання розуміють сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права. Такої самої думки дотримується і С. Г. Стеценко [4].

С. Ф. Константінов стверджує, що механізм забезпечення адміністративно-правового статусу іноземців в Україні складається з таких основних компонентів: 1) організаційно-структурні утворення; 2) адміністративно-правові заходи; 3) нормативне забезпечення [5, *14*].

О. В. Негодченко до юридичних елементів механізму забезпечення прав і свобод людини відносить: а) правові норми та нормативно-правові акти як форми їх вираження; б) індивідуально-правові документи; в) юридичні факти; г) правові відносини; д) суб'єктивні права та юридичні обов'язки; е) форми і методи організації здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Водночас він звертає увагу на те, що механізм організаційно-правового забезпечення визначається як динамічна система правових форм, засобів і заходів, дія і взаємодія яких спрямовані на запобігання порушенням прав людини чи на їх відновлення у разі порушення, що містить у собі три елементи: 1) охорону прав; 2) захист прав; 3) юридичну допомогу людині [6, *17*].

Г. О. Шлома до елементів механізму забезпечення службової таємниці відносить: 1) правові норми та нормативно-правові акти; 2) індивідуально-правові документи; 3) юридичні факти; 4) інформаційне середовище, в якому виникають правовідносини щодо захисту службової таємниці; 5) цілі та завдання, що реалізують інтереси працівників міліції України щодо забезпечення їх службової таємниці; 6) принципи цього механізму; 7) суб'єкти, які вступають у такі інформаційні відносини; 8) їх суб'єктивні права та юридичні обов'язки; 9) об'єкти, на які поширюється режим службової таємниці (носії інформації); 10) засоби, способи та методи забезпечення службової таємниці в органах внутрішніх справ України, що визначаються з урахуванням загроз; 11) відповідальність за дотримання правил режиму службової таємниці органів внутрішніх справ України [7, *145*].

Отже, з наведених вище визначень можна зробити висновки, що механізм адміністративно-правового забезпечення — це система адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на певну групу однорідних суспільних відносин.

Будь-яка інформаційна сфера, на думку І. Л. Бачило, В. М. Лопатіна, М. А. Федотова, є середовищем обігу інформації (виробництво — поширення — використання), в якому суб'єкти реалізують свої потреби і можливості щодо інформації та інформаційних систем, у яких відбувається її обіг [8].

Тому механізм адміністративно-правового забезпечення інформації в органах прокуратури повинен включати в себе такі складові, завдяки функціонуванню яких має здійснюватися отримання інформації, її поширення, використання і зберігання. На нашу думку, зазначене забез-

печення не може здійснюватися без функціонування таких складових, як правова, організаційна та матеріально-технічна підсистеми.

Отже, механізм адміністративно-правового забезпечення інформації в органах прокуратури — це система правових, організаційних та матеріально-технічних засобів, за допомогою яких здійснюється збирання, накопичення, обробка, використання та зберігання інформації, яку застосовують органи прокуратури під час своєї діяльності.

Література

1. *Скакун О. Ф.* Теория государства и права (энциклопедический курс): Учеб. / О. Ф. Скакун. — Х.: Эспада, 2005. — 840 с.
2. *Веремеенко И. И.* Механизм административно-правового регулирования в сфере охраны общественного порядка / И. И. Веремеенко. — М.: Юрид. лит., 1981. — 350 с.
3. *Адміністративне* право України: Підруч. [для студ. ВНЗ] / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. — К.: Істина, 2009. — 475 с.
4. *Стеценко С. Г.* Адміністративне право України: Навч. посіб. / С. Г. Стеценко. — К.: Атіка, 2008. — 624 с.
5. *Константінов С. Ф.* Адміністративно-правовий статус іноземців в Україні та механізм його забезпечення: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право” / С. Ф. Константінов. — К., 2002. — 18 с.
6. *Негодченко О. В.* Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О. В. Негодченко. — Х., 2004. — 39 с.
7. *Шлома Г. О.* Задачі та зміст механізму адміністративно-правового забезпечення службової таємниці в органах внутрішніх справ України / Г. О. Шлома // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ: Зб. наук. пр. — 2006. — № 4. — С. 137–147.
8. *Тютюнник Т. В.* Теоретичні та організаційно-технічні основи інформаційного забезпечення судово-балістичної експертизи: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Т. В. Тютюнник. — Х., 2008. — 20 с.

УДК 349.2
О. С. МАТВІЄНКО

СУЧАСНИЙ СТАН ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 265–268

Сучасне трудове законодавство України, як і більшість інших галузей вітчизняного законодавства, є результатом пристосування колишнього соціалістичного законодавства до умов ринкових перетворень, що відбуваються у нашій державі.

За своєю юридичною природою та соціальним призначенням трудове законодавство має гуманістичний характер. Адже воно спрямоване на захист інтересів осіб, які в силу об'єктивних обставин змушені продавати свою робочу силу [1].

Останнім часом важливою складовою законодавства України про працю стають міжнародні договори про працю.

Перехід до ринкових відносин, інтеграція України у світову економічну систему, а також переорієнтація з юридичного позитивізму на доктрини природничого права вимагають визначення основних напрямів розвитку сучасного трудового законодавства в нашій країні.

Уже тепер намітилась стійка тенденція наближення законодавства про працю України до класичних світових зразків. Але в основному ще старою залишилась система форм трудового законодавства. І хоча в Конституції України закладені нові принципи регулювання трудових відносин, основу чинного законодавства України на сьогодні становить Кодекс Законів про працю (далі – КЗпП), який був прийнятий ще 10 грудня 1971 р. і набув чинності з 1 червня 1972 р. Крім КЗпП, який є основою системи трудового законодавства України, до складу цієї галузевої структури належить також цілий ряд законів з окремих найважливіших інститутів трудового права. Значну більшість головних положень цих законодавчих актів вже інкорпоровано до чинного КЗпП шляхом прийняття окремих законів про приведення кодексу у відповідність до цих законів, що хоч і не вписується у загальноприйняті правила рекодифікації, але зумовлено об'єктивною неможливістю нормального розвитку кодифікаційних процесів в умовах перехідного періоду [2].

Норми трудового законодавства містяться також у деяких законах комплексного характеру, які, крім того, наповнені нормами адміністративного, фінансового, господарського права та деяких інших галузей права.

Характерною особливістю сучасного трудового права є те, що до форми його зовнішнього виразу

належить доволі значна кількість підзаконних нормативних актів. У них містяться тисячі норм трудового права. При цьому деякі з них нерідко вступають у суперечність з актами, вищими за юридичною силою [3].

Ще однією особливістю форми сучасного трудового права є те, що в Україні продовжують застосовуватись деякі законодавчі акти колишнього Союзу РСР або їх окремі положення.

Особливо потрібно наголосити, що останнім часом важливою складовою законодавства України про працю стають міжнародні договори про працю, до яких, зокрема, належать і Конвенції МОП, ратифіковані Україною, а також відповідні Рекомендації цієї міжнародної організації. Зазначимо, що Україна (самостійно або у складі СРСР) на сьогодні ратифікувала більше 50 Конвенцій МОП, у тому числі практично всі Конвенції, які віднесені МОП до числа основних [4].

Отже, існують достатні підстави аби констатувати, що в Україні активно йде процес формування нормативно-правової, у тому числі законодавчої бази для забезпечення регулювання трудових відносин в умовах ринкової економіки.

Проте, цей процес не є завершеним, а має перехідний характер. Сучасне законодавство України про працю (у тому числі й сам КЗпП) являє собою суміш правових норм, прийнятих за різних історичних та економічних умов, певна частина яких відповідає вимогам часу, а інша — застаріла і не може адекватно регулювати сучасні трудові відносини.

Зазначена ситуація із законодавчим регулюванням застосування праці в Україні не може вважатись нормальною. Насамперед тому, що КЗпП України повинен загалом, а не лише окремими своїми частинами та нормами, відповідати вимогам ринкової економіки, і по-справжньому, а не на папері виконувати функції ядра трудового законодавства, на підставі положень якого регулюється весь комплекс трудових відносин. Чинна ж його редакція приймалась в соціально-економічних умовах, коли економіка України будувалась на адміністративно-командних засадах, а сама Україна була не самостійною державою, а складовою Радянського Союзу. Ось чому, навіть з урахуванням багаточисленних змін, які вносились до нього за роки після здобуття незалежності, цей кодекс вже не може відповідати вимогам сьогодення, а його загальний перегляд — на відповідність ринковим умовам, на відміну від інших постсоціалістичних країн (зокрема, Польщі).

Затримка з реформуванням трудового законодавства на ринкових засадах, а також “агресивний” до певної міри характер сучасного податкового законодавства об’єктивно призводять до деякого звуження сфери дії законодавства про працю за рахунок застосування для регулювання відносин між роботодавцем та працівником цивільно-правових інструментів, особливо у сфері малого підприємництва. Проникнення положень цивільного права у трудове законодавство не завжди має негативний характер: за певних умов воно може і посприяти захисту трудових прав найманих праців-

ників. Мається на увазі передусім запровадження у трудовому праві інституту відшкодування моральних збитків. Але загалом розширення сфери застосування правил цивільного законодавства до регулювання відносин у сфері праці не найкращий варіант розв'язання проблеми забезпечення достатнього рівня гарантій трудових прав працівників і роботодавців [5].

За таких умов важливого значення набуває чітке окреслення основних принципових положень майбутньої кодифікації трудового законодавства, яке виступатиме головним засобом правового регулювання трудових відносин найманих працівників. Передусім необхідно на законодавчому рівні розкрити нове конституційне поняття права на працю, як можливості кожного громадянина заробляти собі на життя працею, яку він обирає або на яку вільно погоджується, а також окреслити коло відносин, які регулюються законодавством про працю.

При цьому дуже важливо відобразити у новому кодексі основну мету та завдання правового регулювання відносин найманої праці, зазначивши, що трудове законодавство покликане досягти оптимального поєднання інтересів усіх учасників трудових відносин, насамперед працівників та роботодавців.

Необхідно, щоб у результаті кодифікаційних робіт у Трудовому кодексі отримали своє правове закріплення основні принципи регулювання трудових відносин. Вони повинні органічно випливати із загальнолюдських соціальних принципів, моральних засад та норм міжнародного права. Принципи правового регулювання найманої праці мають стати основою усієї системи правового забезпечення трудових відносин і визначати основні напрями соціальної політики у сфері суспільної організації праці. При визначенні цих принципів варто використати Декларацію Міжнародної організації праці щодо основних принципів та прав у сфері праці 1998 р., Європейську соціальну хартію (переглянуту) 1996 р., Хартію основних соціальних прав трудящих 1989 р. та Хартію основних прав ЄС 2000 р., інші міжнародні документи [6].

Важливо також, щоб нове трудове законодавство нашої держави виходило із необхідності забезпечення свободи праці, за яким людина володіє невід'ємним та винятковим правом вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, яке забезпечується державою, заборони примусової праці, рівності трудових прав громадян України та заборони дискримінації у трудових відносинах. Ще однією умовою успішної кодифікації трудового законодавства мають стати норми, які визначатимуть структуру та ієрархію законодавства про працю України [7].

Визначальними для усього трудового законодавства має стати окреслення сфери застосування Трудового кодексу. Тут необхідно виходити з найновіших досягнень правового забезпечення трудових відносин у зарубіжних країнах, враховуючи при цьому вітчизняний досвід, специфіку ринкових перетворень, які відбуваються в нашій країні, та необхідність адаптації вітчизняного законодавства до правил

регулювання найманої праці, що вироблені європейською спільнотою.

Лише за умови врахування усіх цих засадничих положень є надія, що майбутня кодифікація трудового законодавства буде проведена на належному рівні і новий трудовий кодекс відповідатиме кращим зразкам законодавчого акта ринкової економіки.

Таким чином, сучасне трудове законодавство України, як і більшість інших галузей вітчизняного законодавства, є результатом пристосування колишнього соціалістичного законодавства до умов ринкових перетворень, що відбуваються у нашій державі.

Уже тепер намітилась стійка тенденція наближення законодавства про працю України до класичних світових зразків. Але в основному ще старою залишилась система форм трудового законодавства. І хоча в Конституції України закладені нові принципи регулювання трудових відносин, основу чинного законодавства України на сьогодні становить Кодекс Законів про працю, який був прийнятий ще 10 грудня 1971 р. і набув чинності з 1 червня 1972 р.

Отже, існують достатні підстави аби констатувати, що в Україні активно йде процес формування нормативно-правової, у тому числі законодавчої, бази для забезпечення регулювання трудових відносин в умовах ринкової економіки.

Проте, цей процес не є завершеним, а має перехідний характер. Сучасне законодавство України про працю (у тому числі й сам КЗпП) являє собою суміш правових норм, прийнятих за різних історичних та економічних умов, певна частина яких відповідає вимогам часу, а інша — застаріла і не може адекватно регулювати сучасні трудові відносини.

Література

1. *Жернаков В.* Свобода праці як принцип сучасного трудового права // Право України. — 1999. — № 3.
2. *Ярмола Б. П.* Трудове законодавство України. — К., 2012.
3. *Журавльов Д. В.* Щодо формування системи трудового законодавства України // Проблеми й напрямки формування світогляду майбутніх працівників органів внутрішніх справ та забезпечення прав і свобод людини: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 11–12 груд. 2003 р., м. Запоріжжя. — Запоріжжя: Юрид. ін-т МВС України, 2003. — С. 41–44.
4. *Гармонізація* трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу: Монографія / Н. М. Хуторян, Ю. В. Баранюк, С. В. Дріжчана, Л. П, Гаращенко, І. П. Лаврінчук, О. В. Макогон, М. П. Стадник, Г. І. Чанишева; відп. ред. Н. М. Хуторян. — К.: ТОВ "Видво "Юрид. думка", 2008. — 304 с.
5. *Чанишева Г., Болотіна Н.* Окремі теоретичні проблеми сучасного трудового права (до постановки питання) // Право України. — 1999. — № 9.
6. *Кодифікація* трудового законодавства України: Монографія / За ред. Н. М. Хуторян, М. І. Іншина, С. М. Прилипка, О. М. Ярошенка. — Х.: ФІНН, 2009. — 432 с.
7. *Журавльов Д. В.* Кодифікація трудового законодавства: теоретичний аспект // Кодифікація трудового законодавства України: стан та перспективи: Матер. наук.-практ. конф.; м. Запоріжжя, 25–26 черв. 2004 р. / За заг. ред. В. С. Венедиктова. — Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. — С. 138–140.

УДК 342.9: 336.22]075
О. В. НИЧИПОРЕНКО

ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 269–271

У частині забезпечення повноти захисту прав платників податків як найбільшої соціальної групи українського суспільства доцільним є розрізняти суб'єктивні права і законні інтереси платників податків, які, як відомо, у науковій літературі розглядаються як складові правового статусу платника податків і, водночас, самостійні об'єкти правової охорони.

Варто зазначити, що словосполучення "права і законні інтереси громадян" вживається достатньо часто, у тому числі в текстах нормативно-правових документів, однак термін "законні інтереси" досі є "завуальованим правовим феноменом", сутність якого чітко не визначається, у тому числі в частині відмінності від суб'єктивних прав.

Якщо ж розглядати сферу податкових правовідносин, то суб'єктивні права платника податків у цілому захищені нормою права, що знаходить свій прояв, зокрема, у можливості діяти певним чином як платника податків, так і посадових осіб податкових органів.

Визначеними також є повноваження податкових органів, що дає підстави розглядати права платників податку і повноваження податкових органів як втілення механізму правових гарантій. Натомість ситуація із законними інтересами платників податку є принципово іншою, оскільки відповідно до розуміння правової сутності цього поняття не передбачено нормативно-правового визначення дії чи бездіяльності платника податків чи податкового органу, посадової особи і, відповідно, законні інтереси не забезпечені належним правовим механізмом чи юридичним обов'язком.

Законні інтереси платників податку можна розглядати як такі, що, безумовно, обумовлюються суб'єктивними правами, є похідними права, полягають у "прагненні суб'єкта відносин до оволодіння певним соціальним благом у спосіб, який не суперечив би усталеним у суспільстві правовим установкам" [1, *45*; 2, *18–40*; 3, *145–164*].

Відповідно, законний інтерес платника податків можна визначити як своєрідний правовий дозвіл, як своєрідне соціальне сприяння реалізації прагнень платника податків досягати та користуватися певним благом у сфері податкових правовідносин у цілях, які не суперечать закону. До таких благ у контексті реалізації законних інтересів платника податків можна, зокрема, віднести:

стабільність податкового законодавства, його оптимізацію, податкове планування відповідно до можливостей розвитку, передусім, малого та середнього підприємництва, мінімізацію витрат, пов'язану зі здійсненням податкового контролю тощо.

Тобто можна стверджувати, що законний інтерес платника податків полягає у формуванні сприятливих соціальних умов для розвитку, передусім, підприємництва, що проявляється у низці обов'язкових умов: а) несуперечності закону. Так, скажімо, на реалізацію законних інтересів підприємців у частині створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, подолання адміністративних бар'єрів, скорочення термінів отримання документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, забезпеченні координації дій дозвільних органів спрямована Комплексна програма розвитку малого підприємництва у Київській області, де враховані положення законів "Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні", "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності", "Про державну підтримку малого підприємництва", інших нормативно-правових документів щодо регулювання та розвитку підприємництва; б) можливості здійснення певної дії як ознаки її незабороненості; в) створення рівних умов для платників податків щодо реалізації свого інтересу, як фізичних, так і юридичних осіб (зниження ставок оподаткування, скорочення й упорядкування кількості податків, їх оптимізація тощо). Приміром, у розвинених країнах світу мале підприємництво є домінуючим за чисельністю та обсягами виробництвом, забезпечує гнучкість, стабільність і передбачуваність соціальних відносин, сприяючи тим самим реалізації законних інтересів його суб'єктів. Водночас його діяльність не викликає сумніву в частині соціальної значущості — створення нових робочих місць та наповнення державної скарбниці; г) законодавче закріплення прав платника податків, а також оскарження дій, бездіяльності податкових органів та їх посадових осіб; д) право на оскарження (публічне обговорення, висловлення пропозицій та змін до чинного податкового законодавства, законопроектів тощо); е) становлення інституту самозахисту, формування якого передбачено, зокрема, пп. 10, 11 п. 1 ст. 21 Податкового кодексу РФ, де передбачається суттєве обмеження примусових дій з боку держави, гармонізацію відносин держави і платника податків.

З іншого боку, у сфері податкових правовідносин має місце практика, яка суперечить реалізації законних інтересів платників податків чи принаймні призводить до зниження рівня правового захисту в частині можливих неправомірних дій податкових органів, посадових осіб тощо (невизначеність деяких норм податкового законодавства у зв'язку із застосуванням оціночних понять, зокрема, поняття "сумлінний платник податку", не врегульованого вітчизняним законодавством квазіінституту сумлінності, зведенням принципу встановлення податків і зборів лише до закону тощо), що не може не позначатися на гарантіях захисту прав платника податків. Адже

не підлягає сумніву та обставина, що права і законні інтереси платника податків — як сумлінного, так і того, що припускається помилок, мають бути захищені однаково бездоганно. У цьому сенсі уявляється, що інтереси платника податків мають захищатися державою не лише на етапі застосування норми права, а й на стадії нормотворення, законотворчості, що сприятиме стабільності правового регулювання реалізації законних інтересів платника податків, їхніх прав.

Таким чином, можна стверджувати, що проблема реалізації та захисту законних інтересів платника податків обумовлюється відсутністю нормативно-правового розмежування "прав" й "інтересів" принаймні розумінням значущості правового забезпечення реалізації інтересів як процесу соціальних змін, забезпечення соціальної динаміки. Успішний соціальний розвиток передбачає врахування інтересів суб'єктів діяльності, передусім, малого та середнього підприємництва як найбільш масових, дає підстави стверджувати про його пріоритетність, визначальність як засобу, ресурсу і потенціалу соціальних змін, наповнення державного бюджету. Відповідно, відсутність нормативного регулювання, механізму реалізації законних інтересів не дає можливості належним чином враховувати всю множину законних інтересів та їх підпорядковувати завданням соціального розвитку. Це, так би мовити, на макрорівні [4, *229–247*].

На мікрорівні відсутність законодавчого визначення "законних інтересів платника податків" не лише позначається на гарантіях захисту, а й призводить до різного розуміння його сутності в діяльності правозастосовчих органів, зокрема, судових і податкових, що не сприяє розробленню правового механізму забезпечення та реалізації законних інтересів, відповідальності за їх порушення, негативним чином позначається на забезпеченні балансу приватних і публічних інтересів, процесах гармонізації відносин держави і платників податку [5, *174–185*].

Література

1. *Субочев В. В.* Законные интересы. — М.: Норма, 2011. — 495 с.
2. *Гіжевський В. К.* Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку: Навч. посіб. / В. К. Гіжевський, О. М. Буханевич, О. М. Федорчук. — К.: Атіка, 2010. — 196 с.
3. *Карпунцов В. В.* Функціональне призначення органів прокуратури: науково-практичний аналіз: Монографія / В. В. Карпунцов. — К.: Логос, 2013. — 224 с.
4. *Недюха М. П.* Правова ідеологія українського суспільства: Монографія / М. П. Недюха. — К.: МП "Леся", 2012. — С. 400.
5. *Недюха М. П.* Податкове законодавство України: шляхи адаптації до законодавства ЄС / М. П. Недюха // Укр.-нім. співроб. у сфері інвестицій: проблеми правового регулювання та практики в умовах економічної інтеграції: Зб. матер. наук.-практ. конф. / Ін-т законодавства ВР України, Мюнхен. Ін-т східноєвроп. права; за заг. ред. В. О. Зайчука. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — 352 с.

М. Г. ПОЛІЩУК

ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН В ЮРИДИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 272–273

Цілим рядом міжнародних нормативних актів передбачено, що кожен громадянин, який звинувачується у скоєнні злочину чи іншого правопорушення, має право захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника. Ст. 14 міжнародного пакту про громадські та політичні права передбачає, що обов'язками будь-якої держави є створення таких гарантій, щоб кожен, чиї права порушені, мав право захищати себе в суді чи іншому компетентному органі. Крім того, громадянин, якщо бажає, повинен мати захисника, який захищатиме його особисто чи його інтереси також у будь-якому компетентному органі.

У прийнятих Восьмим конгресом Організації Об'єднаних Націй Основних принципах, що стосуються роботи юристів у будь-якій державі, передбачено, що кожен громадянин будь-якої держави має право звертатися за захистом своїх прав до юристів. Юристи, які можуть дати правову оцінку фактам щодо винуватості або невинуватості громадянина, мають право захищати його. При цьому зазначено, що громадянин може звертатися до юристів за допомогою на будь-якій стадії юридичного процесу, тобто при порушенні справи, при складанні протоколу про адміністративне правопорушення, при розгляді справи в суді або інших компетентних органах.

У згаданому міжнародному документі також передбачено, що кожен суд або адміністративний орган, у якому визнається право на участь адвоката, не повинен відмовляти громадянину у захисті його прав самостійно або за допомогою адвоката. Разом з тим у цьому документі зазначено, що в окремих випадках юристу може бути відмовлено у захисті прав громадян у зв'язку з його некомпетентністю відповідно до національного законодавства будь-якої країни.

В Європейській конвенції з прав людини проголошено також ряд принципів, які передбачають можливість захисту прав громадян. Перший принцип — це принцип рівних можливостей (Принцип 1 ст. 6). Відповідно до вимог такого принципу кожна сторона, яка бере участь у юридичному процесі, повинна мати рівні можливості для представлення доказів у суді.

Суд має дослідити аргументи кожної сторони та докази, які нею представлені. При цьому вони мають розглядатися без надання переваг тій чи іншій стороні на будь-якій підставі.

У цій конвенції визнано, що порушеннями прав людини є такі факти:

• суд ухвалив рішення посилаючись на аргументи, про які не було відомо одній зі сторін процесу;

• одна зі сторін процесу не мала доступу до документів, що були у справі;

• одну зі сторін процесу було позбавлено можливості надати свої докази в суді;

• у судовому засіданні було розглянуто докази, які представила одна сторона;

• одна зі сторін процесу не була належним чином поінформована про дату, коли і де має відбутися слухання справи;

• одна зі сторін була відсутня на судовому засіданні або на одному з етапів розгляду справи.

В Україні відповідно до ст. 59 Конституції України кожен громадянин має право на правову допомогу. Також зазначено, що в окремих випадках правова допомога надається безкоштовно. Про безкоштовну юридичну допомогу йдеться в ряді інших нормативних актів.

При цьому також зазначено, що громадянин має право самостійно вибирати собі захисника. Право на захист в Україні забезпечують адвокати. Разом з тим в Основному Законі України (ст. 61) передбачено, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Тобто і захист громадянина має носити індивідуальний характер. На відміну від інших видів відповідальності (громадської, моральної, сімейної, політичної та ін.), юридична відповідальність встановлюється в Україні тільки в юридичному процесі. Цей процес визначено спеціальними юридичними нормами, які визначають процедури притягнення до відповідальності та захисту громадян в юридичному процесі.

А. Ю. ПРОСКУРЯКОВА
Ю. В. РУЛЬ

ФІЗІОГНОМІЧНІ ОЗНАКИ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З ОЗНАКАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 274–279

Вміння читати по обличчях сприяє розумінню істинної сутності людини, її внутрішнього світу, психології і найглибших таємниць індивідуума.

Уже за часів Конфуція, засновника китайського вчення, Сіанг Мін (мистецтво читання людини за ознаками її обличчя) досягло повного розквіту. До нас дійшов мудрий вислів Конфуція: "Дитина нічого не може зробити зі своїм обличчям, але дорослий несе відповідальність за вираз свого обличчя". Велика частина знань про Сіанг Мін дійшла до нас дивом, їх передавали з вуст у вуста. Пізніше це стародавнє вчення побуту доповнено знаннями майстрів мистецтва Сіанг Мін, які об'їхали світ, щоб вивчати обличчя людей у чужих країнах. До багатьох інших форм передбачення, які виникли в Китаї, сьогодні ставляться несерйозно, їх використовують лише у вигляді гри. Але мистецтво Сіанг Мін збереглося і не втратить свого значення, оскільки за рисами та станом обличчя можна дізнатися про справжні характерологічні особливості людини. Той, хто володіє мистецтвом тлумачення рис обличчя, зможе глибше проникнути в душу ближнього, ніж будь-хто інший.

Це вміння важливе як ніколи. Особливо це важливо для фахівців, які працюють у системі "людина–людина". Як би добре людина не знала світ, у якому вона живе, та й саму себе, не зайве навчитися робити відкриття, користуючись накопиченим спадком багатовікових спостережень і наукових досліджень у галузі фізіогноміки. Як часто ми безпорадно вдивляємося у своє обличчя і думаємо: "Тіні під очима, це лише результат безсонної ночі". Але, може бути, причина більш серйозна? Можливо, обличчя подає нам сигнал, який має бути нами почутий. Усе, що відбувається з нами, залишає свій слід на обличчі. Ми повинні тільки виявити мотивацію до того, щоб розібратися з цими знаками. Той фахівець, хто пізнав себе, зможе більш осмислено ставитися до своїх друзів, колег, партнерів, до людей, яким він допомагає, він буде краще розуміти інших людей і, можливо, буде більш чуйним і уважним до їхніх проблем.

Однак, слід зауважити: не треба сприймати деякі вислови цього вчення як неминучий рок. На основі певних рис обличчя можна зробити висновок про характер, але ключ до щастя й успіху завжди в руках людини — просто потрібно навчитися

правильно реалізувати закладені від природи нахили. У долі людини не може бути все визначено, доля дає можливості використовувати різні шанси і власний потенціал! Ніхто не повинен вірити у фатальність, користуючись досягненнями вчення Сіанг Мін. Але більше знати про себе й оточуючих все ж варто.

Тіло людини має суворі пропорції, те саме можна сказати і про обличчя, тобто довжина і ширина кожної риси обличчя повинна бути певного розміру (наприклад, ширина очей або відстань між очима).

Зокрема, висота чола (приблизно дві ширини ока) дорівнює довжині носа (від брів) і дорівнює відстані від кінчика носа до кінчика підборіддя. Проміжок між очима відповідає ширині очей точно так само, як відстань між підборіддям і нижньою губою і звідти до носа. Цю закономірність можна простежити на будь-якому обличчі.

Проте в житті практично немає людей з абсолютно пропорційними обличчями. У результаті відхилень від ідеальних пропорцій виникають індивідуальні обличчя. Мистецтво читання по обличчю полягає в тому, щоб проаналізувати всі ознаки обличчя в цілому, а потім оцінити, які риси для цієї людини є домінуючими. Давню науку, яка займається цими проблемами, називають фізіогноміка. Фізіогноміка — це вчення, за яким характер та психологічні властивості людини можна з'ясувати через її риси обличчя: ніс, губи, брови, вуха тощо. Одна з найдавніших фізіогномік у світі — китайська. Китайські фізіогномісти вважали, що за рисами та станом обличчя людини можна прочитати навіть її життєвий шлях. Стародавнє мистецтво фізіогноміки все більше знаходить собі застосування в сучасному світі. Воно допомагає краще зрозуміти людину. Перше знайомство може багато про що розповісти і, можливо, застерегти від помилок. Особистість жіночої статі прочитати складніше, оскільки косметика багато що приховує, але й тут важко "змінити" форму очей чи обличчя.

Очі — це справді "дзеркало душі". Ніщо так багато не скаже про людину, як її очі. Можна повністю змінити своє обличчя, але вираз, форма очей залишаться незмінними. Великі очі завжди вважалися ідеалом краси. З ними по праву пов'язують розум, силу, різноманіття ідей і чесний характер. Як жінки, так і чоловіки з великими очима ставляться до своїх близьких з великою теплотою і щирістю. Але якщо стосунки, що склалися, не відповідають їх ідеалам, вони реагуватимуть дуже болісно, оскільки їм притаманна велика ранимість. Великим плюсом людей цього типу є щирість. Зазвичай вони не соромлячись насолоджуються увагою, яку виявляють до них. У соціальній сфері люди з великими очима не упускають нічого, що дало б їм можливість перебувати в центрі уваги. Тому їх часто можна зустріти серед працівників шоу-бізнесу, реклами або засобів масової інформації.

Маленькі очі вважаються ознакою заздрості, недовірливості й упертості. Зустрічаються навіть відверті лиходії з таким типом очей. Але з такими негативними оцінками слід бути надзвичайно обережними. Не варто легко приписувати людям з малень-

кими очима негативні якості. Просто їм властиво не пускати у сферу свого особистого життя сторонніх. Згідно з вченням Сіанг Мін люди з маленькими очима вважаються лояльними і акуратними, що у професійній сфері у жодному разі не є недоліком. Крім того, вони надзвичайно цілеспрямовані і впевнені у собі. Однак, вони нетерплячі і можуть докучати своїм близьким всілякими вередуваннями, особливо, якщо відчувають себе обділеними. Їх скрупульозність і пунктуальність приносять велику користь у роботі, або де це необхідно. Так, наприклад, чоловіків з маленькими очима можна часто зустріти у бухгалтерії або при виконанні найрізноманітніших організаційних функцій. Жінкам, щоб відчувати задоволення в роботі, навпаки, потрібна публіка. Тому вони охоче звертаються до професій, пов'язаних з модою, або займаються журналістикою. На відміну від чоловіків з маленькими очима, вони проявляють любов до ризику й активність. Чоловіки з близько поставленими очима часто розважливі, схильні до концентрації на внутрішніх переживаннях, а в гіршому випадку — обмежені. Зовні вони можуть виглядати досить жвавими і товариськими, хоча це не відповідає їхньому характеру.

Характер жінок з таким типом очей незрівнянно складніший. Вони досить впевнено лавірують від однієї проблеми до іншої, можливо, їх підштовхує надмірна цікавість. Ці жінки зазвичай суворі судді, їхні припущення щодо всіх і всього часто бездоказові і викликають в оточуючих надзвичайну недовіру. Такі очі говорять про відкритість, життєву енергію та про інші позитивні якості.

Люди з широко поставленими очима зазвичай будують великі плани, але їм завжди не вистачає певної частки динамізму для їх здійснення. Їм властиво дивитися на світ крізь рожеві окуляри. Через надмірну довірливість їм доводиться частіше розчаровуватися в людях. Такого роду розчарування вносять сум'яття в їхні почуття, що може призводити до серйозних коливань настрою. Нестабільна психіка цих людей нерідко негативно позначається на професійній діяльності. Тому такий тип часто не повністю підходить для професій, що вимагають сталості, посидючості, скрупульозності. Людина з таким поглядом дуже енергійна, але здебільшого незадоволена собою й оточуючими, має підвищене прагнення до дії. Вона дуже приваблива і постійно відчуває це. Їй притаманні різнобічні інтереси, які втілити в життя їй під силу.

Китайці вірять, що ніс є критерієм багатства й величі. З цієї причини його називають сейфом. Ніс повідомляє нам все про розум, знання і здібності співрозмовника. Багато приказок присвячено цьому органу чуття: тримати ніс за вітром, хороший ніс за версту чує і т. д. Ніс має важливе значення як міст між очима і ротом, тому вчення Сіанг Мін, характеризуючи ніс, говорить про "середину життя". Жінки з прямими носами вважаються самозакоханими. У професійному відношенні володарі прямих носів мають мало підстав для занепокоєння. У їх владі представити себе і своє підприємство тільки з позитивного боку, тому ці розумні особистості

можуть забезпечити максимальний злет своєї кар'єри. Чоловіків з прямим носом можна зустріти в галузі засобів масової інформації, на чолі підприємства або у сфері мистецтва. Жінки дуже чарівні в ролі секретарок або фотомоделей. Дещо подовжений ніс із загнутим вниз кінчиком називають римським. Він символізує мужність, войовничість, вміння відбивати атаки і за необхідності нападати. Римські воїни, які вважалися дуже сміливими і завжди були готові захищати свої володіння, мали такий тип носа. Такі люди здатні до сміливого прийняття рішень і ясного мислення. Здається, що чоловіки з носом такого типу і в наш час готові до героїчних вчинків. Вони дуже честолюбні, завжди готові відповісти на виклик і до середнього віку можуть досягти більшого благополуччя. У професійному відношенні вони можуть дослужитися до високих посад в економіці чи науці. Серед них багато військових. Китайські тлумачі вважають їх холоднокровними аналітиками, які під час переговорів з фінансових питань спритно вміють ховати свої думки за непроникною маскою. Холодна стриманість приносить їм повагу оточуючих, а також сприяє підтримці їх авторитету на роботі. Люди з римськими носами навряд чи будуть приховувати свої успіхи, однак їх не можна вважати хвальками. Здається, що найбільше в житті їх цікавить кар'єра і пов'язані з нею переваги, особливо в матеріальній сфері. Якщо кінчик римського носа загнутий вниз дуже сильно, то китайські тлумачі вважають володаря такого носа людиною ненадійною і холодною. Маленькі ніздрі свідчать про любов до ризику. Виявляючи неймовірну активність і справді ризикуючи, така людина в більшості випадків залишається у виграші.

Володар гачкуватого, або індійського, носа найчастіше має безпомилкове чуття на гроші і хороший бізнес, будь-то на біржі, у банківських справах або операціях з нерухомістю. Ці люди, як правило, настільки віддані своїй роботі, що заради успіху готові вкласти всі свої фізичні та психічні сили. Однак для людей з гачкуватими носами дуже важливо, щоб успіх підкріплювався фінансовою вигодою, чого вони, зазвичай, домагаються. На роботі вони часто викликають заздрість і навіть неприязнь у оточуючих. Багатство відкриває перед ними всі двері, але у них не завжди є суспільне визнання, адже мало хто може відчувати симпатію до таких дріб'язкових людей, навіть офіційно. Єдина проблема таких людей — це труднощі зі спілкуванням, які вони відчувають усе життя. У професії жінки цього типу поряд з купецькими інстинктами можуть мати видатні педагогічні здібності. Тому для них цілком можлива кар'єра вчителя, тренера або консультанта. Чоловіки з гачкуватими носами, якщо закохані, можуть бути щедрими. Але коли почуття згорають, зазвичай настає кінець і великодушності. З віком вони шукають не тільки фізичну гармонію, а й віддають перевагу справжній любові й духовній близькості.

Люди з м'ясистими носами — у більшості своїй чоловіки — великодушні, підкреслено чуттєві, хоча й достатньо розумні, щоб не пускатися в спекуляції. Навряд чи на них легко звалиться успіх; щоб чогось досяг-

ти, вони повинні тяжко працювати. Бійцівські якості у них закладені з дитинства. Незважаючи на велику прихильність до сім'ї, в молоді роки вони часто змушені пробиватися поодинці. В особистому житті цей тип людей охоче допомагає іншим, навіть якщо при цьому їм доводиться приносити деякі жертви. Ці сміливі люди насилу здатні проявити свої почуття. За сприятливих обставин їх життя спокійно спливатиме, без потрясінь. Для них дуже важливо розпочату справу довести до кінця. У професійній сфері почуття задоволеності матиме більше значення, ніж фінансова вигода. Люди з м'ясистими носами здаються спокійними і врівноваженими. Часто вони нерішучі і не здатні висловити свої почуття. Коли вони, нарешті, знайдуть мужність для освідчення в коханні, то полум'я кохання їхньої дами встигне згаснути. Якщо невдачі такого роду накопичуються, то для чоловіків існує небезпека стати ще більш холодними, тоді у віці між 40 і 50 роками вони взагалі не знатимуть, як висловити свої почуття. Жінки з цим типом носа часто спритні і хороші домашні господині. Такий ніс символізує розсудливість, практичний розум, врівноваженість і надійність. Людей з такими носами зазвичай люблять діти і називають їх "хорошими дядьками й хорошими тітками". Якщо у вас є друг з таким носом, ви можете спокійно довірити йому найінтимнішу таємницю або попросити грошей у борг, все залишиться в таємниці і вам ніколи не доведеться почути слово "ні".

Кирпатий ніс належить такому типу людей, у яких є реальна потреба допомагати іншим. Іноді їх добродушність навіть шкодить їм: заради дружби вони самі нерідко потрапляють у неприємне становище. Тому навколо них постійно збирається велике коло друзів і знайомих. До того ж вони можуть бути дуже цікавими співрозмовниками. Потай їм дуже подобається бути в центрі уваги. Незважаючи на свою скромність, вони люблять добре розважитися. У професійному відношенні люди з кирпатими носами зазвичай досягають багато чого, тому можуть розраховувати на потійно зростаючий добробут. Правда, заради успіху вони повинні багато працювати й інколи йти на ризик. У професійній сфері на людей з кирпатими носами можна спертися, як на скелю: вони завжди доводять до кінця розпочате.

Ніс з горбинкою символізує зовні сильну і водночас вперту натуру, яка не любить відступати від своєї, вже сформованої думки. Однак ця сила зазвичай тільки зовнішня, через свою невпевненість ця людина часто впадає у паніку. Володар горбкуватого носа відрізняється великодушністю, щоправда, він не забуває і про свою вигоду, тому часто вважається людиною, яка вміє жити. Йому не властиве звикання до певного місця проживання, інколи він проявляє навіть схильність до бродяжництва. У професійному житті існує небезпека прийняття ним поспішних недалекоглядних рішень. Люди з горбкуватим носом часто нетерплячі, а то й просто кидають роботу заради іншого заняття. Тому успіх змушує себе чекати надто довго.

Ідентифікація особи людини і її емоційне сприйняття почалися з проявлення громадянської самосві-

домості в людському суспільстві, а саме з того часу, як людина почала складати усні перекази, робити свої загальні спостереження і висновки. У подальшому, віра у взаємозв'язок між зовнішністю і характером знайшла відображення у фольклорі, в переказах різного роду знахарів і віщунів, у працях стародавніх філософів і письменників, ставши частиною загальноприйнятих знань. Розглядаючи співрозмовника як носія комунікативного потенціалу та виконавця різноманітних функцій, ми приділяємо значну увагу повідомленням на його обличчі. Роблячи важливі судження міжособистісного характеру, ми значною мірою покладаємося саме на особові сигнали. Можливо тому, пріоритети або тенденція надавати обличчю більше ваги порівняно з іншими комунікативними каналами можуть бути пов'язані з переконанням у тому, що обличчя багато що говорить про особистість людини і про її характер. Це переконання з'явилося сотні років тому. Людина говорить і думає всім тілом. Якщо у неї часто повторюється якась емоція, то це означає, що й часто будуть напружуватися певні мімічні м'язи і, відповідно, вони будуть гіпертрофуватися, і ті місця на кістках, до яких вони прикріплюються, теж збільшуватимуться. Це приводить до того, що деякі риси стають більш виражені, а деякі менше. Відповідно до цього, кожна людина реагує на зовнішність оточуючих по-своєму, залежно від її інтуїції та життєвого досвіду.

Ось, наприклад: людина-квадрат (з величезною масивною нижньою щелепою) — з нею будуть уникати контакту і її боятимуться, а вона, у свою чергу, користуючись цим, буде грубою і попросту тиснути на людей. Її протилежність — худенька людина, відповідно, її ображатимуть, оскільки зовні — це слабка особистість, яка не може постояти за себе.

Багато вчених намагалися довести необхідність вивчення фізіогноміки. З одного боку, фізіогномічні подання систематизовані, їх можна логічно вивчати, оскільки вони спираються на багатовіковий досвід, але, з другого боку, деякі вчені заперечують залежність між рисами обличчя і властивостями характеру.

Та все ж, у цієї науки вже є початок, а це головне. Її основи використовують у психіатрії та криміналістиці. Важливе значення вона має для педагогів і лікарів, акторів і політиків, адже вміти знімати інформацію з обличчя ділового партнера, співрозмовника чи підлеглого іноді дуже корисно.

Багато правил зчитування такої інформації знайомі кожному із нас з дитинства, і вони об'єктивно працюють. Зустрічати людину за її одягом та зовнішністю справді безглуздо. Про те, хто перед вами, може розповісти тільки інтуїція. Але якщо все ж лишаються сумніви, то варто звернутися до фахівця — представника найдавнішої науки в галузі фізіогноміки.

"*Якщо у вас добре серце, але потворне обличчя, ваше обличчя може переродитися завдяки вашому серцю; якщо у вас прекрасне обличчя, але зле серце, ваше обличчя буде зруйноване вашим серцем*".

Айзек Чунг
"Основи фізіогноміки"

УДК 338.47:656.88
Н. В. РЯБОВОЛЕНКО

ПОРЯДОК ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕНЫ КАК ДЕНЕЖНОГО ВЫРАЖЕНИЯ СТОИМОСТИ ТОВАРОВ, УСЛУГ ПРЕДПРИЯТИЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 280–282

Экономический механизм предприятия — одна из основных составляющих его хозяйственного механизма. Важнейшим рычагом экономического механизма предприятия является цена. Именно от ценовой стратегии в конечном итоге зависят достигнутые коммерческие результаты, а правильно выбранная ценовая политика оказывает долговременное и решающее значение как на конкурентоспособность, так и на деятельность предприятия в целом. Рассмотрим вопрос порядка формирования цен на украинских предприятиях.

Цена продукции на рынке является следствием взаимодействия спроса и предложения. Под воздействием законов рыночного ценообразования, в условиях свободной конкуренции, цена продукции не может быть выше или ниже по желанию производителя или покупателя – она выравнивается автоматически [3].

Как экономическая категория, цена — денежное выражение стоимости товаров, услуг, активов, факторов производства [1].

В соответствии с Налоговым Кодексом Украины под термином "обычная цена" понимается цена товаров (работ, услуг), определенная сторонами договора, если иное не установлено данным Кодексом [2]. Под иным понимаются цены, подлежащие государственному регулированию, оценочные цены, цены по результатам аукционов (торгов), цены на поставку товаров (работ, услуг) на основании форвардного или фьючерсного контрактов, а также цены при продаже (отчуждении) товаров (имущества) в принудительном порядке.

Таким образом, обычная цена — это стоимость работ, определенная сторонами договора. Порядок ее формирования не утвержден никакими нормативными документами.

Для определения цены предприятия могут пользоваться калькуляциями. Насколько обязательным является данный документ? Какова его природа?

В соответствии с письмом Министерства финансов Украины № 31-08410-07/23-357/246 от 15 февраля 2013 г. калькуляцией себестоимости не фиксируется какая-либо хозяйственная операция, распоряжение или разрешение на проведение хозяйственной операции, то есть по

своему назначению она не обладает признаками первичного документа и, соответственно, не является таковым.

При этом, Государственной налоговой службой Украины письмом от 29 марта 2013 г. № 1870/А/22-2314 касательно толкований норм действующего законодательства разъясняется, что при проведении проверок плательщик налога по запросу сотрудников ГНСУ обязан предоставить соответствующие документы, подтверждающие правильность заявленных в декларации и отчетах показателей, в том числе калькуляцию себестоимости продукции, которая используется при ведении бухгалтерского и налогового учета и связана с начислением и оплатой налогов и сборов.

Калькуляция — это способ определения себестоимости/стоимости продукции, работ и услуг.

Объект калькуляции — отдельный вид или группа однородной продукции, определенный вид работ или услуг, относительно которых рассчитывается себестоимость их производства.

Учитывая, что в каждой отрасли промышленности существуют свои особенности изготовления продукции, перечень статей калькулирования и состав расходов, входящих в калькуляционные статьи, каждое предприятие может устанавливать самостоятельно. При этом учитываются технологические особенности производства, организация процесса производства, а также состав расходов, необходимых для производства.

Калькуляционная работа на предприятиях организуется в соответствии с общей методологией планирования и учета затрат на производство и реализацию продукции [3].

В современных условиях возросшая конкуренция, усиление неопределенности внешней среды, а также риски хозяйствования привели к тому, что наряду с традиционными калькуляционными системами (позаказный, попередельный, нормативный методы, “директ-костинг”) появились принципиально новые методы (“АВ-костинг”, “таргет-костинг”, “кайзен-костинг”, калькулирование по последней операции, калькулирование по стадиям жизненного цикла), расширился круг объектов калькулирования и показателей себестоимости. Новые методы калькулирования дополняют возможности традиционных методов, действуют в сочетании с ними для обеспечения преимуществ и ключевых факторов успеха хозяйствующего субъекта в конкурентной среде [4].

В соответствии с требованиями законодательства в области ценообразования составление калькуляций не требуется. Однако, в условиях некоторой неопределенности в сфере формирования и применения цен и тарифов наличие калькуляций может быть обусловлено наличием косвенных норм законодательства, производственной необходимостью и требованиями контрагентов.

Литература

1. *Осипов В. И.* Экономика предприятия: Учеб. / В. И. Осипов. — О.: Маяк, 2005. — 720 с.
2. *Налоговый* Кодекс Украины № 2755-17 в редакции от 22.01.2014 г.

3. *Керимов В. Э.* Учет затрат, калькулирование и бюджетирование в отдельных отраслях производственной сферы: Учеб. / В. Э. Керимов. — Издат.-торг. компания “Дашков и К”, 2005. — 484 с.

4. *Каверина О.* Современные системы калькулирования себестоимости / О. Каверина // Финансовый директор. — 2011. — № 9–10. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://fin2top.com/download-article/132

А. В. ШАПОВАЛОВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ВІДБОРУ КАДРІВ ДО ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 283–285

Як і будь-яке системне явище, процедура прийняття на державну службу в органи прокуратури включає в себе сукупність певних елементів, які пов'язані між собою та проходження яких у межах цієї процедури є обов'язковим для всіх осіб, які мають намір поступити на службу до органів прокуратури. Процедури прийняття на державну службу регулюються значним колом законодавчих та підзаконних правових актів, це обумовлено двома аспектами: 1) статусом посади, на яку призначається кандидат; 2) наявністю у керівника органу, у передбачених випадках, не застосовуючи конкурсну процедуру, призначити на посаду певного кандидата. Однак в умовах реформування органів прокуратури України процедури відбору кадрів на посади прокурорсько-слідчих працівників потребують якісного оновлення.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблеми прийняття на державну службу були предметом досліджень багатьох вчених, зокрема таких, як В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, Л. Р. Біла, С. В. Ківалов, О. В. Литвин, У. І. Ляхович, О. В Оболенський, Г. В. Фоміч та ін. Однак питання відбору кадрів на посади прокурорсько-слідчих працівників у цих працях були висвітлені недостатньо.

Згідно зі ст. 46 Закону України "Про прокуратуру" [1] прокурорами і слідчими можуть призначатися громадяни України, які мають вищу юридичну освіту, необхідні ділові і моральні якості. Особи, які не мають досвіду практичної роботи за спеціальністю, проходять в органах прокуратури стажування строком до одного року. Порядок стажування визначається Генеральним прокурором України.

Особи, які претендують на зайняття посад в органах прокуратури, до призначення на відповідну посаду подають за місцем майбутньої служби декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за формою і в порядку, що встановлені Законом України "Про засади запобігання і протидії корупції", та зобов'язані повідомити керівництву органу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі близьких їм осіб.

Більш детально питання процедури прийняття на державну службу в органи прокуратури регулюються Наказом Генерального прокурора України "Про організацію роботи

з кадрами в органах прокуратури" № 2гн від 15 грудня 2011 р. [2].

Наприклад, наказом передбачено положення стосовно вимог до кандидатів на посади в органи прокуратури. Так, згідно з Наказом Генерального прокурора України "Про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури" № 2гн від 15 грудня 2011 р. у міських, районних, міжрайонних та прирівняних до них прокуратурах посади помічників та слідчих укомплектовувати насамперед за рахунок випускників Національної академії прокуратури України та вищих навчальних закладів, з якими Генеральною прокуратурою України укладено відповідні угоди на підготовку фахівців [2].

Якщо особа призначається на посаду вперше і здобула вищу юридичну освіту поза межами державного замовлення і не пройшла цільову підготовку за рекомендацією органів прокуратури, її призначення відбувається лише за погодженням з Генеральною прокуратурою України.

Серед осіб, які не мають досвіду практичної роботи за спеціальністю, проводиться конкурсний відбір для подальшого проходження стажування на умовах строкової трудової угоди до одного року.

Аналіз законодавства, яке регулює процедуру відбору кандидатів на державну службу до органів прокуратури, дає підстави зробити висновок, що на цьому етапі здійснюється перевірка дотримання кандидатом умов прийняття на державну службу до органів прокуратури в цілому та вимог його відповідності обіймати конкретну посаду. Таким чином, здійснюється відбір кандидатів, які будуть або призначені на посаду, або допущені до проведення конкурсу.

Практичний досвід роботи в органах прокуратури свідчить про існування певних недоліків здійснення відбору кадрів до органів прокуратури України, що, в свою чергу, впливає на рівень професіоналізму прокурорсько-слідчих працівників та їх здатність ефективно виконувати свої обов'язки.

Підтримуючи Є. М. Поповича [3, *201*], вважаємо, що слід запровадити більш якісний психологічний відбір кандидатів на державну службу до органів прокуратури. У зв'язку з цим, на рівнях обласних прокуратур потрібно ввести посаду психолога, до обов'язків якого має входити проведення психологічного відбору кандидата на державну службу до органів прокуратури.

Досвід діяльності в органах прокуратури також свідчить, що для успішного виконання завдань, які стоять перед органами прокуратури, особа повинна мати достатній рівень здоров'я, адже служба в органах прокуратури пов'язана з високими витратами фізичних, інтелектуальних, моральних сил. Поряд з цим процедура медичної перевірки як кандидатів на державну службу до органів прокуратури, так і вже перебуваючих на службі прокурорсько-слідчих працівників, потребує поліпшення шляхом запровадження відомчих медичних установ та щорічного обов'язкового медичного огляду. Тому, наступним напрямом, який повинен поліпшити відбір кандидатів на службу в органи прокуратури, має стати запровадження ефективної системи медичного огляду та відбору

кандидатів на службу до органів прокуратури України.

На нашу думку, здійснення якісного відбору кандидатів на службу в органи прокуратури має здійснюватися з використанням різних методів відбору, до основних з яких слід віднести: анкетування, психологічне тестування, співбесіди, перевірка відомостей, наведених в анкетах та рекомендаціях. Будь-який з наведених методів може бути ефективним за його чіткої регламентації, вибірковості та індивідуального підходу залежно від посад державних службовців.

На етапі відбору кадрів створюються умови для повноцінного формування особистості, визначаються особи, здатні вирішувати конкретні професійні питання. При цьому слід ураховувати не тільки вимоги, що характеризують загальний рівень професійної підготовки та кваліфікації, а й ті, що належать до суб'єктивних якостей працівника та визначають готовність осіб до виконання окремих видів організаторської діяльності. Маються на увазі здібності, обдарування, нахили, ініціативність, діловитість та інші якості. Виявлення особистісних якостей, що відповідають характеру майбутньої роботи, і є основним змістом пошуку та відбору кадрів [4].

Література

1. *Закон* України "Про прокуратуру" від 11.12.1991 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http :// rada.gov.ua/
2. *Наказ* Генерального прокурора України "Про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури" № 2гн від 15.12.2011 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/
3. *Попович Є. М.* Управління органами прокуратури України: організаційно-правові проблеми: Дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Є. М. Попович. — Х., 2010. — 373 с.
4. *Мельник І.* Запровадження інноваційних механізмів формування кадрового потенціалу державної служби в контексті реалізації державної кадрової політики. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Melnik.pdf

М. В. ЖУРБЕНКО

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 1, с. 286–289

Відповідно до Закону України "Про Національний банк України" ст. 22 визначає структуру Національного банку України. Структура Національного банку будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. До системи Національного банку входять центральний апарат, філії (територіальні управління), розрахункові палати, Банкнотно-монетний двір, фабрика банкнотного паперу, Державна скарбниця України, Центральне сховище, спеціалізовані підприємства, банківські навчальні заклади та інші структурні одиниці й підрозділи, необхідні для забезпечення діяльності Національного банку. Національний банк у межах, визначених законодавством, самостійно вирішує питання організації, створення, ліквідації та реорганізації структурних підрозділів та установ Національного банку, його підприємств, затверджує їх статути та положення. Для інкасації та охорони цінностей та об'єктів Національний банк має відомчу охорону, озброєну бойовою вогнепальною зброєю.

Зміст діяльності НБУ розкривається через систему його функцій, основних напрямів функціонування.

Для виконання завдань, покладених на цей особливий центральний орган державного управління, Законом України "Про Національний банк України" (ст. 6–7) передбачено такі функції. Насамперед, ст. 99 Конституції України та ст. 6 Закону України "Про Національний банк України" визначають, що основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Діяльність НБУ спрямована на створення таких грошово-кредитних механізмів, які спроможні забезпечити стабільність національної грошової одиниці (гривні) з метою цінової стабільності, платоспроможності, стримання інфляції, що створює передумови для економічного зростання в країні. Стабільність грошової одиниці, як відомо, прямо пов'язана зі стабільністю споживчих цін і курсовою політикою держави. При виконанні своєї основної функції НБУ має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, а також, у межах своїх повноважень, — цінової стабільності, тобто утримання системи цін на певному рівні шляхом підтримки стабільного курсу грошової одиниці України (гривні). Головною метою цінової стабільності є підтримка купівельної спроможності національної грошової одиниці, яка досягається за рахунок підтримки низького рівня інфляції.

Відповідно до ст. 7 Закону України "Про Національний банк України" НБУ виконує також такі функції:

1) відповідно до розроблених Радою НБУ Основних засад грошово-кредитної політики визначає та здійснює грошово-кредитну політику;

2) монопольно здійснює емісію національної валюти України та організовує її обіг;

3) виступає кредитором останньої інстанції для банків і організовує систему рефінансування;

4) встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;

5) організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;

6) визначає систему, порядок і форми платежів, у тому числі між банками;

7) визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, координує та контролює створення системи електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;

8) здійснює банківське регулювання та нагляд;

9) веде Державний реєстр банків, здійснює ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках;

10) веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем;

11) здійснює сертифікацію аудиторів, які проводитимуть аудиторську перевірку банків, тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банку;

12) складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування;

13) представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;

14) здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банкам та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію НБУ, на здійснення валютних операцій;

15) забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;

16) аналізує стан грошово-кредитних, фінансових, цінових та валютних відносин;

17) організовує інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей;

18) реалізує державну політику з питань захисту державних секретів у системі НБУ;

19) бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України;

20) визначає особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснює мобілізаційну підготовку системи НБУ;

21) вносить у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України;

22) здійснює методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю;

23) здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом.

Зокрема, важливе значення для ефективності банківського регулювання відіграє нормотворча функція НБУ.

НБУ видає нормативно-правові акти з питань, віднесених до його повноважень, які є обов'язковими для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб.

Нормативно-правові акти НБУ видає у формі постанов Правління НБУ, а також інструкцій, положень, правил, що затверджуються постановами Правління НБУ. Вони не можуть суперечити законам України та іншим законодавчим актам України і не мають зворотної дії, крім випадків, коли вони, згідно з законом, пом'якшують або скасовують відповідальність. Нормативно-правові акти НБУ підлягають обов'язковій державній реєстрації в Міністерстві юстиції України та набувають чинності згідно із законодавством України. Нормативно-правові акти Національного банку можуть бути оскаржені відповідно до законодавства України. У практиці нормотворення НБУ мали розповсюдження і такі види документів, як листи і телеграми, які не можуть мати нормативного характеру і не відповідають вимогам, встановленим Єдиною державною системою діловодства.

При здійсненні НБУ функції щодо проведення єдиної державної грошово-кредитної політики передбачено, що основні засади грошово-кредитної політики ґрунтуються на основних критеріях та макроекономічних показниках загальнодержавної програми економічного розвитку та Основних параметрах економічного і соціального розвитку України на відповідний період, що включа-ють прогнозні показники обсягу валового внутрішнього продукту, рівня інфляції, розміру дефіциту державного бюджету та джерел його покриття, платіжного та торгового балансів, затверджених Кабінетом Міністрів України. Щороку НБУ інформує Верховну Раду України про Основні засади грошово-кредитної політики та стан грошово-кредитного ринку в державі.

НБУ встановлює банкам нормативи обов'язкового резервування коштів. При цьому:

а) норматив обов'язкового резервування встановлюється єдиним для банків у процентному відношенні до загальної суми залучених банком коштів у національній та іноземній валюті;

б) для різних видів зобов'язань можуть встановлюватися різні норми обов'язкового резервування;

в) рішення про підвищення нормативу обов'язкового резервування набуває чинності не раніше ніж через 10 днів після його опублікування.

НБУ, виступаючи емісійним центром держави, має виняткове право введення в обіг (емісія) гривні і розмінної монети, організовує їх обіг і вилучення з обігу. Готівка перебуває в обігу у вигляді грошових знаків — банкнот і монет. Для друкування банкнот і карбування монет в Україні діють фабрика банкнотного паперу і Банкнотно-монетний двір. НБУ визначає систему захисту, платіжні ознаки та дизайн грошових знаків.

Банкноти і монети, які вводяться в обіг НБУ, є безумовними зобов'язаннями НБУ і забезпечуються всіма його активами. Гривня як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України, і приймається усіма фізичними та юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів. НБУ встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його.

Висновки. Отже, на НБУ покладено обов'язок вилучати фальшиві, підроблені або такі, що не мають необхідних ознак платіжності, грошові знаки. Порядок вилучення таких грошових знаків встановлює НБУ і регулюють відповідні нормативні акти. Виготовлення з метою збуту або збут підроблених грошових знаків, державних цінних паперів тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 199 КК України.

До функцій НБУ належить організація розрахунків та бухгалтерського обліку. НБУ встановлює правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки, координує організацію розрахунків, дає дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків.

Література

1. *Закони* України: "Про банки і банківську діяльність", "Про національний банк України" // Чинне законодавство із змінами та доповненнями станом на 25 липня 2012 р. — К.: ПАЛИВОДА, 2012. — 148 с.
2. *Структура* Національного банку України // Вісн. Нац. банку України. — 2011. — № 10. — С. 13.
3. *Функції* Національного банку України // Вісн. Нац. банку України. — 2011. — № 10. — С. 15.
4. *Костюченко А. О.* Банківське право: Підруч. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Атіка, 2011. — 376 с.
5. *Орлюк О. П.* Банківське право: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 376 с.
6. *Ващенко Ю. В.* Банківське право: Навч. посіб. — К.: Центр навч. л-ри, 2009. — 344 с.

Д. В. КРУГЛІЙ

ЗОВНІШНЯ ЗАБОРГОВАНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 290–292

Основною складовою фінансової безпеки є боргова безпека.

Боргова безпека — рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованостей з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету та руйнуванням вітчизняної фінансової системи. Значна роль державного боргу в економіці держави обумовлюється його багатогранним впливом на всі сфери життя, необхідністю розрахунку його граничного рівня для країни з урахуванням забезпечення стійкого економічного зростання, узгодження фіскальної та монетарної політики.

В Україні за роки її незалежності формування боргу відбувалося значною мірою під впливом потреб оперативного фінансування поточних бюджетних видатків, що зумовило його структуру та обсяги. Динаміка боргових процесів України перейшла у стадію погашення зовнішньої заборгованості, що призводить до відтоку необхідних для економічного розвитку фінансових ресурсів [1, *40*].

Взаємовідносини України з іноземними кредиторами та міжнародними фінансовими організаціями, її участь у міжнародних фінансово-кредитних потоках мають відповідати критерію гармонійного поєднання процесів глобалізації з одночасним дотриманням національних відокремлених інтересів та стратегічних орієнтирів. Зміцнення боргового суверенітету України, підвищення її кредитного рейтингу і міжнародної репутації досягаються шляхом активізації менеджменту боргового процесу, як обов'язкового аргументу державних фінансів, покликаного забезпечити: розробку довгострокової боргової стратегії, оцінку боргових та ринкових ризиків, ретельний облік усіх пасивів держави, створення відповідних інформаційних баз даних.

Нині проблемою фінансової безпеки є пікові навантаження платежів щодо обслуговування та погашення зовнішньої заборгованості в окремих періодах. Ця проблема є наслідком відсутності обґрунтованої політики у сфері зовнішніх запозичень.

Загрозою, пов'язаною зі збільшенням державних боргів, є те, що з економіки держави виділяються значні кошти, пов'язані з обслуговуванням і погашенням цих боргів

На сьогодні в процесі здійснення державних запозичень проводиться лише оцінювання основних ризиків

та загроз фінансово-економічних наслідків запозичення, що мають негативний і позитивний вплив на фінансову безпеку держави. З негативного боку, неотримання або неналежне отримання фінансової допомоги призводить до невиконання ряду бюджетних програм, погіршення стану платіжного балансу і, як наслідок, загрожує фінансовій безпеці держави [2, *84*].

Враховуючи економічну суть зовнішньої заборгованості, характер її впливу на економічні процеси, запропоновано та обґрунтовано критерієм розподілу заборгованості на внутрішню і зовнішню використовувати резидентність кредитора, а не валюту, в якій здійснюються запозичення. Якщо загальний обсяг зовнішнього державного боргу вищий ніж загальноприйняті межі, це призводить до зменшення темпів економічного зростання, зростання бюджетного дефіциту, підвищення рівня інфляції, офіційного валютного курсу і, як наслідок, до падіння фінансової безпеки, втрати фінансової незалежності.

У результаті, дослідження безпеки держави у сфері зовнішньої заборгованості здійснюється шляхом експертного оцінювання, а саме порівнюються боргові індикатори конкретної держави з їх граничними значеннями, що використовуються у світовій практиці.

Основними чинниками активізації зовнішнього запозичення в Україні є: незбалансованість державних фінансів; нестабільність грошової одиниці; потреба в інвестиціях на тлі тотального зниження інвестиційної активності; значний відтік капіталу за межі України і, відповідно, нестача коштів для реалізації соціально-економічних потреб [3, *44*].

В умовах національної економіки, яка динамічно розвивається і вирізняється політичною, економічною та фінансовою стабільністю, ефективними міжнародними зв'язками, зовнішню можна розглядати як ефективний інструмент її світогосподарських зв'язків.

Таким чином, функціональне призначення зовнішнього боргу в трансформаційній економіці України полягає у макрофінансовій стабілізації, прискоренні економічних реформ та підвищенні рівня фінансової безпеки. Однак, проведений аналіз державного зовнішнього боргу в динаміці та структурі дав підстави дійти висновків про низький рівень боргової безпеки української держави та констатувати незаперечний факт, що зовнішня заборгованість стає визначальною детермінантою безпеки фінансової системи України в умовах наростаючої фінансової глобалізації. Загрозою, пов'язаною зі збільшенням запозичень, є те, що від реальної економіки відволікаються значні кошти, що спрямовуються на обслуговування і погашення цих боргів.

Надмірне збільшення боргів держави спонукає до реструктуризації, що викликає недовіру до неї з боку інших держав і міжнародних фінансових інститутів. Таким чином, в умовах нездатності країни виконувати зобов'язання по виплаті заборгованості виникає загроза її економічної самостійності [4, *7*].

Необхідно запровадити ефективний менеджмент боргового процесу, розробити і реалізувати на практиці науково обґрунтовану боргову стра-

тегію, яка б відповідала стратегічним національним інтересам, основні напрями якої були б спрямовані на недопущення фінансової дестабілізації шляхом зменшення пікових виплат і пом'якшення боргового тягаря на бюджет.

Надмірна зовнішня заборгованість має негативний вплив на соціально-економічний розвиток держави та її фінансове становище, оскільки призводить до передачі частини національного доходу за межі країни, загострює проблеми з платіжним балансом, сприяє розгортанню валютно-фінансових криз, зумовлює суттєву фінансову (а часто політичну) залежність міжнародних фінансових організацій, негативно впливаючи на національну економічну безпеку та призводячи до загострення критичної боргової залежності [5, *63*].

Література

1. *Особливості* та пріоритети боргової політики України / А. С. Гальчинський, З. С. Варналій, В. Я. Майстришин та ін. Аналітична доповідь. — К., 2004. — 40 с.
2. *Рожко О. Д.* Державний борг у забезпеченні економічного зростання // Фінанси України. — 2003. — № 1. — С. 84–85.
3. *Іваницька О.* Зовнішній борг і проблеми економічного розвитку // Вісник НБУ. — 2001. — № 2. — С. 44–45.
4. *Проблеми* зовнішніх боргів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // www.niurr. gov.ua/ukr/ econom/finans/
5. *Кравчук Н. Я.* Проблеми реструктуризації зовнішнього боргу: світова практика і досвід для України // Фінанси України. — 2001. — № 10. — С. 63–72.

Ю. І. МЕЛЬНИК

АМНІСТІЯ ТА ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 293–295

Амністія оголошується законом України стосовно певної категорії осіб. Законом про амністію особи, які скоїли злочин, можуть бути повністю або частково звільнені від кримінальної відповідальності чи від покарання.

Законом про амністію може бути передбачено заміну засудженому покарання або його не відбутої частини більш м'яким покаранням.

Амністія — це вид звільнення від покарання та його відбування, який на підставі закону про амністію застосовується щодо індивідуально невизначеної певної категорії осіб і полягає у їх повному (повна амністія) або частковому (часткова амністія) звільненні від кримінальної відповідальності чи від покарання, або в заміні покарання, або його не відбутої частини більш м'яким покаранням.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності є повна та умовна амністія. У цих випадках кримінальну справу щодо особи, в діянні якої вбачається склад конкретного злочину, не може бути порушено, а порушені справи, що перебувають у провадженні органів дізнання, попереднього слідства, та справи, що передані до судів, але не розглянуті ними, підлягають закриттю.

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі закону про амністію не допускається, якщо обвинувачений чи підсудний проти цього заперечує. У такому разі провадження у справі продовжується в звичайному порядку. Суд постановляє обвинувальний чи виправдувальний вирок, а особа, яка обвинувачується органами досудового розслідування у скоєнні злочину, дістає можливість домогтися свого публічного виправдання у судовому порядку. Не є перешкодою для застосування закону про амністію те, що особа, даючи згоду на закриття кримінальної справи за цією нереабілітуючою підставою, водночас не визнає себе винною в інкримінованому їй злочині.

Закон про амністію — це позбавлений персоніфікованого характеру акт вищого органу державної влади, який відіграє роль юридичної передумови ухвалення правозастосовним органом процесуального рішення про звільнення конкретної особи від кримінальної відповідальності або покарання, про заміну покарання або не відбутої його частини більш м'яким покаранням.

Амністія оголошується законом України щодо певних категорій осіб, як правило, не частіше одного разу протягом календарного року. Дія закону про амністію зазвичай поширюється лише на злочини, скоєні до дня набрання ним чинності включно. За-

кон про амністію не поширюється на злочини, що тривають або продовжуються, якщо вони закінчені, припинені або перервані закінчені, припинені або перервані після прийняття відповідного закону.

Законом України "Про застосування амністії" визначено коло осіб, щодо яких не допускається застосування амністії. Конкретним законом про амністію можуть бути визначені й інші категорії осіб, на яких амністія не поширюється.

У законі про амністію визначаються критерії її застосування. Як правило, при цьому не враховується поведінка засудженого в період відбування покарання (за винятком злісного порушення режиму), і під амністію можуть потрапляти особи, які не стали на шлях виправлення.

Особи, на яких поширюється амністія, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання. Проте амністія не звільняє від обов'язку відшкодувати заподіяну злочином шкоду, покладеного на особу вироком чи рішенням суду. Питання про погашення чи зняття судимості щодо осіб, до яких застосовано амністію, вирішується відповідно до положень ст. 88–91, виходячи із виду і терміну фактично відбутого винним покарання.

Згідно з законом України "Про амністію" від 5 липня 2001 р. Амністія є повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у скоєнні злочинів. Амністія оголошується законом про амністію, який приймається відповідно до положень Конституції України, Кримінального кодексу України та цього Закону.

Законом про амністію може бути передбачене:

а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від кримінальної відповідальності чи від відбування покарання (повна амністія);

б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Хотілося б висвітлити ще один вид відбування покарання — помилування.

Помилування здійснюється Президентом України щодо індивідуально визначеної особи. Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років.

Помилування — це індивідуальне державно-владне веління у формі вибачення особи, яка скоїла злочин будь-якої тяжкості. При цьому лише у виняткових випадках може бути помилувано особу, до якої раніше було застосовано амністію, помилування, умовно-дострокове звільнення від покарання чи заміну не відбутої частини покарання більш м'яким, відстрочку виконання вироку, якщо вони до погашення або зняття судимості знову скоїли умисний злочин. Розгляд клопотань про помилування засуджених, які не стали на шлях виправлення, відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, а також клопотань осіб, засуджених за особливо тяжкі злочини, здійснюється лише за наявності надзвичайних обставин. Але загалом надія на помилування, важливий стимул для ви-

правлення. Особливо це стосується засуджених до довічного позбавлення волі.

На відміну від амністії, акт помилування не розрахований на невизначену кількість випадків використання і є персоніфікованим актом одноразового застосування права щодо конкретної особи або групи індивідуально зазначених в указі Президента осіб.

Як і амністія, помилування у КК розглядається як підстава звільнення і від кримінальної відповідальності (ст. 44 і 85), і від покарання (ст. 87). При цьому реальна правозастосовна практика, як правило, зорієнтована на непов'язане із звільненням від кримінальної відповідальності помилування засуджених, яке здійснюється у вигляді: 1) заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк (згідно з ч. 2 ст. 87 — на строк не менше двадцяти п'яти років); 2) повного або часткового звільнення від відбування інших, крім довічного позбавлення волі, видів основного, а також додаткового покарання; 3) заміни інших, крім довічного позбавлення волі, видів основного, а також додаткового покарання або його не відбутої частини більш м'яким покаранням.

Помилування здійснюється Президентом України. Коло осіб, які мають право клопотати про помилування, порядок підготовки матеріалів для розгляду цих клопотань, повноваження Управління з питань помилування Адміністрації Президента України і Комісії при Президентові України у питаннях помилування визначаються Положенням про порядок здійснення помилування.

Отже, на основі зазначеного вище можна дійти таких висновків: на підставі закону України про амністію або акта про помилування засуджений може бути повністю або частково звільнений від основного і додаткового покарання, а також засудженому може бути замінено покарання або не відбуту його частину більш м'яким покаранням.

Амністія і помилування — це складові міжгалузевого правового інституту вибачення державою осіб, які вчинили злочинні діяння, з повним або частковим анулюванням правових наслідків скоєного злочину, яке здійснюється у судовому або позасудовому порядку. Крім амністії та помилування існують й інші форми звільнення від покарання. Існуванням цього інституту слід завдячувати принципам гуманізму й економії кримінально-правової репресії.

Л. М. ПОПОВИЧ

АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 296–301

Проблема відхилення в поведінці — одна з центральних психолого-педагогічних проблем. Адже якби не було труднощів у вихованні підростаючого покоління, то потреба суспільства у віковій і педагогічній психології, педагогіці та приватних методиках просто відпала б. Розглянемо терміни агресії, та підлітковий вік. Агресія (лат. *aggressio* — напад) — це фізична або словесна поведінка людини, спрямована на пошкодження або руйнування. У випадку, якщо агресія виявляється у найбільш екстремальній і соціально неприпустимій формі, вона переростає в насильство.

Існує багато теорій пояснення агресії. Так, теорія відомого психолога Гобса, наприклад, випливає з твердження, що всі люди за своєю природою егоїстичні, брутальні і жорстокі, тобто агресія закладена у підсвідомості як інстинкт, саме через "тваринну" сторону людської натури. Зігмунд Фрейд загалом підтримував точку зору Гобса, але він пішов ще далі, розвинувши свою "теорію двох інстинктів". Вона полягає у тому, що в кожній людині існують так звані інстинкт життя та інстинкт смерті. Інстинкт життя забезпечує енергію для існування росту і розвитку, у той час як інстинкт смерті працює на самознищення індивіда. Інстинкт смерті часто спрямовується назовні, проти навколишнього світу у формі агресії. Енергія інстинкту смерті постійно акумулюється в людині. Якщо вона не реалізується в малих дозах, то рано чи пізно проявить себе в екстремальній формі. Спосіб очищення від негативної енергії — катарсис (емоції виражаються через плач, слова, символічні дії і т. д.).

Етолог Конрад Лоренс після довготривалого вивчення поведінки тварин розвинув теорію, що агресія — це успадкована спонтанна готовність боротися за існування або захоплювати і захищати власність.

Також існує теорія впливу на агресію генетичних факторів, яка була неодноразово доведена за допомогою експериментів з близнюками. Гени можуть впливати на поведінку через кодування, вироблення специфічних білків, які функціонують в мозку, нервовій системі і прямо впливають на поведінку людини.

Якщо говорити про фізіологічні причини агресії, то тут головну роль відіграє лімбічна система. Мозкове захворювання лімбічної системи було характерним для людей, у яких проявлявся синдром дисконтролю, що характеризується безпричинною жорстокістю, патологічною схильністю до насильства.

Як у людей, так і у тварин, особи чоловічої статі завжди виявляють більшу агресивність, ніж жіночої.

Можливо, це частково результат раннього впливу статевих гормонів на мозок. Особи жіночої статі, яким були введені чоловічі статеві гормони, поводились більш агресивно, але все одно не так виразно, як особи протилежної статі, яким нічого не вводили.

Через 20 років після Фрейда була висунута альтернативна гіпотеза агресії. Агресія визначалася як набутий (а не інстинктивний) захисний механізм, спричинений зовнішніми чинниками, а не внутрішніми.

Так, наприклад, діти в країнах, що перебувають у стані війни, починають набагато раніше і яскравіше проявляти агресію, ніж їх ровесники, які живуть в мирний час. Взагалі, агресія часто виникає як так званий захисний механізм проти впливів ворожого оточення. Останнім часом все більший вплив на психіку і поведінку дітей мають засоби масової інформації. Експериментально доведено, що діти, які часто дивляться передачі з елементами насильства, стають більш неврівноваженими й агресивними. Більше того, вони починають сприймати насильство як нормальне явище. Також не можна залишити поза увагою вплив на поведінку людини алкоголю і наркотиків.

У будь-якому випадку, агресія є одним із захисних механізмів людини, за допомогою якого людина намагається якось скинути негативні емоції і пристосуватися до навколишніх умов. Але цей шлях не є найоптимальнішим.

Розглянувши кілька теорій, можемо дійти висновку, що наука, поки що, не може точно відповісти на запитання, що ж таке агресія.

Підлітковий вік — це особливий період у розвитку людини, його ще називають критичним періодом біологічної та психологічної перебудови організму. Підлітковий вік включає в себе два періоди: пубертатний та період соціального дозрівання.

Американський психолог Стюарт Холл ще на початку XX ст. докладно висвітлив цю тему. Підлітковий вік він відносив до перехідного, проміжного періоду розвитку, періоду "бурі й натиску", а зміст підліткового віку він охарактеризував як "кризу самосвідомості". Тільки переборовши цю кризу, підліток здобуває "почуття індивідуальності". А поки цього не сталось, він перебуватиме у стані пошуку свого "Я". Йому буде властива нестійкість, яка проявляється у таких ознаках: висока активність змінюється ослабленням, самовпевненість змінюється сором'язливістю, егоїзм може переходити в альтруїзм, веселий, піднесений настрій змінюватись апатією, спокійна зосередженість раптом переходитиме у нескінченні розмірковування, прагнення до новацій може поступитися місцем любові.

Німецький філософ і психолог Е. Шпранглер виокремлює й описує три типи розвитку підліткового віку. Перший тип розвитку — це "підліткова криза", коли дитина переживає свій вік як "друге народження". Другий тип розвитку відрізняє стабільний і поступовий ріст, коли дитина плавно привчається до "дорослої діяльності". Третій тип розвитку являє собою більш активне самовиховання, яке свідомо спрямовується самим індивідом на подолання зусиллями волі власних недоліків, у тому числі

тривоги, кризових проявів, а також більш чітке усвідомлення своєї індивідуальності.

За словами Б. Ц. Бадмаєва, підлітковий вік найважкіший для вчителів і батьків, найбільш критичний для самих підлітків. Девіантна поведінка підлітків приносить багато турбот не тільки безпосередньо вихователям — учителям, а й усій виховно-освітній і правоохоронній системі. І в медицині тут є проблеми, пов'язані з нервово-психічними розладами підлітків, наркоманією, ранніми сексуальними стосунками і т. ін. Перехід до періоду підліткового віку супроводжується різким ламанням психіки, що отримало назву "підліткової кризи", коли навчальна діяльність перестає чинити той вплив на розвиток, який вона мала у попередній період, а провідною діяльністю стає спілкування з однолітками.

У 60-ті роки XX ст. Д. Б. Ельконін висловив гіпотезу про те, що немає підстав для абсолютизації існуючої схеми віків, заснованої на середньостатистичних вікових нормах розвитку, для перетворення їх у якийсь інваріант будь-якого можливого шляху розумового розвитку. Ця схема відображає лише цілком певний і конкретний шлях розумового розвитку дітей, що протікає в конкретно-історичних формах.

Психічна діяльність людини носить опосередкований характер. Тому індивідуально-вікові особливості підлітків, опосередковані культурно-історичним середовищем, у якому вони живуть і розвиваються, з умовами, що випливають із його навчання й виховання, носять тимчасовопросторовий характер.

Так, наприклад, Піаже вважав, що логічні операції розвиваються у дітей лише до 11–12 років. Дослідження Л. А. Венгера, П. Я. Гальперина, Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова показали, що при зміні умов навчання, змінюються вікові межі й форми психічного розвитку дітей.

Оригінальну концепцію вікового підходу розробила Л. І. Божович, що опиралася на введене Л. С. Виготським поняття про соціальну ситуацію розвитку. Фундаментальною є сформована нею теза про те, що насправді віковий підхід припускає не тільки врахування тих властивостей, які яскраво проявляються на певному віковому етапі, а й спирання на ті особливості, які ще не повністю виявилися на певному щаблі розвитку, яким належить майбутнє. З погляду Л. І. Божович, віковий підхід — це виховання дитини з урахуванням перспектив її розвитку.

Таким чином, індивідуально-вікові особливості підлітків обумовлені:

1. Особливостями біологічного розвитку організму.

2. Культурно-історичним середовищем як сферою їхнього росту й розвитку.

3. Умовами навчання й виховання.

4. Резервами індивідуального розвитку. Причому процес розвитку індивідуально-вікових особливостей носить поступальний характер.

Індивідуально-віковий розвиток характеризується незворотністю своїх процесів. На кожному новому витку розвитку реалізуються результати попереднього етапу.

Отже, якщо спиратись на наведені вище теорії, можна дійти висновку: підлітковий вік — це перехідний

період розвитку, у який підліток переживає кризу свідомості, коли змінюється провідна діяльність і має тимчасовий характер.

Ознайомившись з теоріями, спробуймо дізнатись, які ж причини прояву агресії дітей на різних стадіях підліткового віку?

Сучасний підліток живе у світі, складному за своїм змістом і тенденціям соціалізації.

Це пов'язано, по-перше, з темпом і ритмом техніко-технологічних перетворень. По-друге, з насиченим характером інформації, яка створює багато "шумів", що глибинно впливають на підлітка, у якого ще не вироблено чіткої життєвої позиції. По-третє, з екологічними й економічними кризами, які уразили наше суспільство і викликають у дітей відчуття безнадійності та роздратування. При цьому у молодих людей розвивається відчуття протесту, часто неусвідомленого, і разом з тим росте їх індивідуалізація, яка при втраті загальносоціальної зацікавленості призводить до егоїзму.

Підлітки більше за інші вікові групи страждають від нестабільності соціальної, економічної і моральної обстановки в країні, втративши сьогодні необхідну орієнтацію в цінностях та ідеалах — старі зруйновані, нові не створені.

Особистість дитини і підлітка формується не сама по собі, а в навколишньому середовищі. Особливо важлива роль малих груп, у яких підліток взаємодіє з іншими людьми. Насамперед це стосується сім'ї.

Різні автори виокремлюють різні типи неблагополучних сімей, де з'являються діти з відхиленнями у поведінці. Ці класифікації не суперечать, а доповнюють одна одну, іноді повторюючись у певних ознаках.

Л. С. Алексєєва розрізняє такі види неблагополучних сімей: 1) конфліктна; 2) аморальна; 3) педагогічно некомпетентна; 4) асоціальна.

Г. П. Бочкарьова виокремлює сім'ї: 1) з неблагополучною емоційною атмосферою, де батьки не тільки байдужі, а й грубі, ставляться з неповагою до своїх дітей; 2) сім'ї, у яких відсутні емоційні контакти між її членами, байдужість до потреб дитини при зовнішньому благополуччі відносин. Дитина у таких випадках прагне знайти емоційно значущі взаємини поза сім'єю; 3) сім'ї з хворою етичною атмосферою, де дитині прищеплюються соціально небажані потреби й інтереси, де вона залучається до аморального способу життя.

З. В. Баєрунас виокремлює варіанти виховних ситуацій, які сприяють появі поведінки, що відхиляється: 1) відсутність свідомого виховного процесу, що впливає на дитину; 2) високий рівень придушення і навіть насильства у вихованні, вичерпуючий себе, як правило, у підлітковому віці; 3) перебільшення, з егоїстичних міркувань, самостійності дитини; 4) хаотичність у вихованні через негаразди батьків.

А. Е. Лічко виокремлює чотири неблагополучних ситуації у сім'ї: 1) гіперопіка різних ступенів: від бажання бути співучасником усіх проявів внутрішнього життя дітей (їх думок, відчуттів, поведінки) до сімейної тиранії; 2) гіпоопіка, що нерідко переходить у бездоглядність; 3) ситуація, що створює "кумира" сім'ї — постійна увага до будь-якої спонуки дитини і

непомірна похвала за вельми скромні успіхи; 4) ситуація, що створює "попелюшок" у сім'ї; з'явилося багато сімей, де батьки приділяють багато уваги собі і мало дітям.

Поєднання несприятливих біологічних, психологічних, сімейних та інших соціально-психологічних чинників спотворює весь спосіб життя підлітків. Характерним для них стає порушення емоційних стосунків з навколишніми людьми. Підлітки потрапляють під сильний вплив підліткової групи, що нерідко формує асоціальну шкалу життєвих цінностей. Сам спосіб життя, середовище, стиль і коло спілкування сприяють розвитку і закріпленню девіантної поведінки.

Таким чином, негативний мікроклімат, що має місце в багатьох сім'ях, обумовлює виникнення відчуженості, грубості, неприязні, негативізму певної частини підлітків, їх прагнення робити все на зло, всупереч волі тих, хто їх оточує, що створює об'єктивні передумови для появи демонстративної непокори, агресивності та руйнівних дій. Інтенсивний розвиток самосвідомості і самокритичності призводить до того, що дитина у підлітковому віці виявляє суперечності не тільки у навколишньому світі, а й у власному уявленні про себе.

Діти підліткового віку особливо залежні від мікросередовища і конкретної ситуації. Одним з визначальних елементів мікросередовища у стосунках тих, хто формує особу, є сім'я. При цьому вирішальним є не її склад — повна, неповна, така, що розпалася, — а етична атмосфера, взаємостосунки, що складаються між дорослими членами сім'ї, між дорослими і дітьми. З'ясовано, що рівень фізичної форми агресивної поведінки найбільше виражений у дітей з робітничого середовища. Разом з тим у підлітків цієї групи мінімальний рівень негативізму.

На основі цих теоретичних узагальнень та установок щодо розвитку і поведінки підлітків доцільно дати кілька практичних порад їхнім батькам:

- пам'ятайте, що заборона і підвищення голосу — найнеефективніші способи подолання агресивності;
- лише зрозумівши причини агресивної поведінки і знявши їх, ви можете сподіватися, що агресивність дитини буде знижена;
- дайте дитині можливість реалізувати свою агресію, спрямувавши її на інші об'єкти; дозвольте їй "побити" подушку або розірвати "портрет" її ворога і ви побачите, що в реальному житті агресивність у цей момент знизилася;
- показуйте дитині особистий приклад ефективної поведінки; не допускайте при ній вибухів гніву або лихослів'я про своїх друзів або колег;
- важливо, щоб дитина повсякчас почувала, що ви любите, цінуєте і приймаєте її; не соромтеся зайвий раз її приголубити або пожаліти; нехай вона бачить, що потрібна і важлива для вас;
- стримуйте прагнення дитини провокувати сварки з іншими; треба звертати увагу на недоброзичливі погляди один на од-

ного або бурмотіння собі під ніс;

- звичайно, в усіх батьків трапляються моменти, коли немає часу і неможливо контролювати дітей, і тоді найчастіше вибухають “бурі”;
- не намагайтеся припинити сварку, обвинувативши іншу дитину в її виникненні і захищаючи свою; намагайтеся об’єктивно розібратися у причинах її виникнення;
- після конфлікту обговоріть з дитиною причини його виникнення, визначіть неправильні дії вашої дитини, що призвели до конфлікту;
- спробуйте знайти інші можливі способи виходу з конфліктної ситуації; не обговорюйте при дитині проблеми її поведінки, оскільки вона може утвердитися в думці про те, що конфлікти неминучі і продовжуватиме провокувати їх.

Ю. В. САВІЦЬКА

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 302–305

Останнім часом великі зусилля витрачаються на розробку і вжиття заходів, спрямованих на розв'язання проблем дитинства, оскільки ці проблеми, поза сумнівом, є вельми гострими і вимагають негайних рішень та є наслідком набагато глибинніших для нашого суспільства проблем. З дитячої наркоманії і алкоголізму, асоціальних вчинків, злочинів випливають проблеми насильства і жорстокого поводження з дітьми. Відчувши на собі ті або інші елементи насильства (та ще найчастіше від людей, які вважалися найближчими), людина, як правило, стає або пригніченою і нездатною зайняти в житті активну соціальну позицію, або агресивною, озлобленою на навколишній світ. Особливо виразно це проявляється у дітей, механізми регуляції і контролю власного розвитку в яких ще не сформовані, а лише перебувають у стадії становлення. Озлоблена і пригнічена дитина — "ідеальний матеріал" для поповнення армії злочинців і жертв. Насильство і жорстоке поводження, зневага до потреб дітей на сьогодні вважається однією з найважливіших проблем суспільного здоров'я і провідною причиною дитячого травматизму і дитячої смертності, асоціальної поведінки дітей, порушення психічного, особистого і фізичного розвитку [1, *88*].

Сьогодні можемо стверджувати, що насильство — визначальна характеристика суспільної реальності в Україні. Йдеться не лише про тепер уже постійні "гарячі точки", де гинуть люди, тема насильства стає центральною для засобів масової інформації, для буденного спілкування і поводження з дітьми. Воно непомітно оселилося в наших сім'ях, проявляючись у найрізноманітніших формах (від загрозливих інтонацій до безконтрольних дій), воно прокралося у школи і дитячі садки, заповнило вулиці. Проте, було б несправедливим стверджувати, що насильство над дітьми — лише українська проблема. На жаль, нині в усьому світі виявляється тенденція зростання насильницьких дій щодо дітей. Більше того, жорстоке ставлення до дітей пронизує всю історію розвитку людства [2, *46*].

Американський історик Лойд Демоз у своїй праці "Психоісторія" наводить приклади того, що "історія дитинства — це кошмар, від якого ми тільки тепер почали прокидатися. Чим далі заглиблюватись в історію — тим більше у дитини була вірогідність бути вбитою, кинутою, побитою, тероризованою і сексуально

приниженою". Діти, якщо їм удавалося вирости, відтворювали механізми взаємин дорослих і дітей, повторюючи жахи власного дитинства. Від зародження людської історії і до IV ст. н. е. дітовбивство не вважалося порушенням правових і моральних норм. Первісні батьки приносили власних дітей у жертву, самі з'їдали їх. Найголовнішим "методом" виховання була жорстокість. За неслухняність дітей в античності кидали в річку, до помийної ями, садили в глек, щоб уморити голодом, залишали на узбіччі дороги. Дітей, які не мали бездоганних форм або розмірів тіла, які надто багато або дуже мало кричали, або просто були не потрібними, як правило, вбивали. Дітей приносили в жертву, замуровували в стіни будинків і мости, щоб вони були міцніші. Вважається, що християнство принесло в історію людства новий світогляд і нове ставлення до дітей. Убивання дітей стало розглядатися європейським законом як вбивство у 374 р. н. е. Церква протидіяла дітовбивству, вважаючи недопустимою зустріч їх душі з душами батьків — їхніх вбивць. Звичайною практикою аж до XX ст. вважалося виховання і розвиток дитини не власними батьками, а в сім'ях годувальниці або вихователів. У XVIII–XIX ст. в Європі бідних дітей віддавали в залежність в робітні будинки. У романах Чарльза Діккенса описуються жахливі умови, в яких працювали діти. Діти повинні були працювати нарівні з дорослими: 5–6-річні діти працювали нерідко по 14–16 годин на день [3, *128*].

Перш ніж визначити поняття "насильство в сім'ї", необхідно дати визначення поняттям "насильство" та "члени сім'ї". Незважаючи на те, що тема насильства розробляється вже кілька десятиріч, ще й досі не існує універсального уявлення про те, що вважати насильством. Крім того, відсутні чіткі критерії, які відокремлюють насильство від ненасильства.

Велика радянська енциклопедія трактує насильство як застосування різних форм примусу щодо інших. У "Короткому енциклопедичному довіднику з соціальної роботи" насильство визначається як "примус (дія), що здійснюється індивідом або групою для досягнення поставленої мети, і який пов'язаний з прямим заподіянням фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі або з загрозою такого заподіяння". Згідно з енциклопедією політичної думки Я. Міллера у своєму основному значенні слово "насильство" означає "заподіяння людям шкоди шляхом убивства, каліцтва чи заподіяння болю. Його значення може поширюватись і на загрозу заподіяння такої шкоди, а також на психологічну і на фізичну шкоду. Насильство можна визначати, включаючи в це поняття і нищення власності" [4, *56*].

Існує і таке визначення насильства: насильство — це умисні дії однієї або кількох осіб, що заподіюють шкоду іншій особі, порушують її права і свободи і відбуваються в умовах значної переваги сил тих, хто вчиняє ці дії, що унеможливлює самозахист особи, яка страждає від цих дій.

При вивченні поняття "насильство в сім'ї" важливим є поняття "сім'я", "члени сім'ї". Сім'я — це складне соціальне явище і тому є об'єктом дослідження багатьох суспільних наук. Відповідно до спе-

цифіки свого предмета кожна з них виокремлює і вивчає особливі сторони функціонування та розвитку сім'ї, наприклад: правознавство — шлюбно-сімейні стосунки як об'єкт права; соціологія — як суспільний інститут, що заснований на шлюбі і виконує в суспільстві певні функції; економіка — сторони життя сім'ї як споживчого, а інколи і виробничого осередку; філософія – загальні проблеми життя людини в сім'ї [5, *98*].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає сім'ю як групу людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом. Соціологи називають сім'ю "найважливішим інститутом соціалізації підростаючих поколінь", "персональним середовищем життя і розвитку дітей, підлітків та юнацтва", "найменшим осередком суспільства, який репрезентує суспільство в цілому, є його мініатюрним зображенням". Водночас учені не відокремлюють сім'ю від суспільних, громадських і державних просторів людини: "За всієї автономії сім'ї як особливого соціального інституту, між суспільством і сім'єю як осередком, а отже, і між суспільними сторонами життя і особистим життям людини існує тісний зв'язок". Усі галузі права виходять в основному з одного поняття сім'ї, утім не всі вони при цьому надають однакове юридичне значення ознакам сімейних стосунків, що склалися. Існують різні поняття сім'ї та її складу залежно від предмета певної галузі права.

Насильством в сім'ї вважаються будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї відносно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і заподіюють йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [6, *853*]. Насильство в сім'ї — це особлива міждисциплінарна сфера дослідження, вивченням якої займаються фахівці з педагогіки, психології, соціології, кримінології, кримінального права, адміністративного права та науковці з інших галузей знань. На сьогодні існують три основних підходи до вивчення проблеми насильства в сім'ї: соціально-історичний (або соціально-культурний), який розглядає насильство в сім'ї як соціальну проблему, що виникла через домінантну позицію чоловіка у суспільних відносинах; системний, який зосереджується на причинах та формах конфлікту, вивчає особливості взаємодії, процес розв'язання конфліктів у сім'ї як системі, динаміку спілкування (насильство в сім'ї у такому разі розглядається як дисфункція усієї системи, а не просто як наслідок індивідуальної психопатології одного з членів сім'ї); та індивідуально-психологічний, який фокусується на пошуку специфічних рис кривдника та жертви, а також наслідків насильства на особистісному рівні. Теоретики третього підходу звертаються до діагностики генетичних і біологічних аномалій, що виражаються у порушенні фізичного (наприклад, сексуальні та інші розлади) та психічного здоров'я (захворювання нервової системи, депресивні стани, перенесені психологічні травми в дитинстві), зло-

вживанні алкоголем та наркотичній залежності [7, *10*].

Висновок. Отже, поняття "насильство в сім'ї" має містити в собі інформацію про коло осіб, поміж яких воно може відбуватися; форми, в яких може проявлятися; відображувати форму вини кривдника та шкоду, яка заподіюється. Таким чином, насильство в сім'ї — це будь-яка умисна дія/бездіяльність чи погроза застосування будь-якої дії/бездіяльності фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї, який володіє значною фізичною чи психологічною перевагою відносно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і заподіюють йому моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам. При використанні цього визначення обов'язковим є роз'яснення значення терміну "сім'я" за допомогою переліку осіб, які входять до неї, про що зазначалось вище.

Література

1. *Голіна В. В.* Запобігання злочинності (теорія і практика): Навч. посіб. / В. В. Голіна. — Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. — 120 с.
2. *Даль Н.* Толковый словарь живого великорусского языка: [в 4-х т.] / Н. Даль. — М.: Рус. язык. — 1991. — Т. 2. — С. 46.
3. *Соціальна* робота: Короткий енциклопедичний словник. — К.: ДЦССМ, 2002. — 536 с.
4. *Проблеми* протидії злочинності: Підруч. / [О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. М. Куц, Б. В. Лизогуб, С. С. Мірошниченко, О. М. Подільчак, А. М. Толочко, М. С. Туркот]; за ред. О. Г. Кальмана. — Х.: Вид-во ТОВ фірма "Новасофт", 2010. — 352 с.
5. *Сердюк Л. В.* Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / Под ред. С. П. Щербы. — М.: ООО "Юрлитинформ", 2002. — 384 с.
6. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К., Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. — 1440 с.
7. *Житловий* кодекс Української РСР від 30.06.1983 р. № 5464-X // ВВР України. — 2006. — № 19–20. — Ст. 159.

Є. С. СТЕЛЬМАХ

ПОНЯТТЯ ПАТЕНТУ ТА ПОРЯДОК ЙОГО ОДЕРЖАННЯ, РЕЄСТРАЦІЯ ТА ПРИПИНЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 306–308

Сучасна епоха, для якої характерне значне зростання ролі і значення інтелектуальної власності в економіці та суспільстві загалом, потребує піднесення законодавства на якісно новий рівень, створення інституціональної системи, що забезпечувала б функціонування правової охорони об'єктів і прав інтелектуальної власності.

Широке коло питань, пов'язаних з правовою охороною винаходу, корисної моделі та промислового зразка, висвітлювали у своїх працях П. М. Цибульов, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатеєва, В. Л. Яроцький, Г. А. Пріб, А. В. Слащева.

Основним правовстановлюючим документом, який засвідчує правову охорону винаходу, корисної моделі та промислового зразка, є патент — охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і право інтелектуальної власності на зазначені об'єкти.

Він видається Державним департаментом інтелектуальної власності за результатами перевірки умов патентоспроможності винаходу, корисної моделі чи промислового зразка. При цьому, на корисну модель видається лише патент за результатами формальної експертизи заявки. На винахід видається патент за результатами формальної та кваліфікаційної експертиз.

Процедура патентування винаходів включає ряд етапів: 1) складання та подача заявки; 2) проведення формальної та кваліфікаційної експертиз; 3) опублікування відомостей про заявку та надання тимчасової правової охорони заявленому об'єкту; 4) проведення державної реєстрації об'єкта як винаходу та публікація відомостей про видачу патенту; 5) видача патенту. Патентування корисних моделей відбувається за більш спрощеною процедурою, що включає: 1) складання та подача заявки; 2) проведення формальної експертизи заявки; 3) проведення державної реєстрації корисної моделі та публікація відомостей про видачу патенту; 4) видача патенту.

Винахідник, роботодавець, чи їх правонаступники, які бажають одержати патент, подають особисто або через своїх представників заявку до Держдепартаменту. При цьому іноземні особи та особи без громадянства, які проживають чи мають постійне місцеперебування поза межами України, у відносинах з Держдепартаментом реалізують свої права лише через представників у справах

інтелектуальної власності — патентних повірених [3].

Заявка має містити: заяву про видачу патенту України на винахід (корисну модель), опис винаходу (корисної моделі), формулу винаходу (корисної моделі), креслення (якщо на них є посилання в описі) та реферат. За подання заявки сплачується збір.

Видача патенту здійснюється у місячний строк після його державної реєстрації. При цьому патент видається особі, яка має право на його одержання, але якщо право на одержання одного і того самого патенту мають кілька осіб, то їм видається один патент.

Патентовласник має комплекс прав та обов'язків, що випливають з державної реєстрації винаходу чи корисної моделі. Зокрема, згідно зі ст. 464 ЦК України до майнових прав інтелектуальної власності на винахід та корисну модель належать: 1) право на використання винаходу чи корисної моделі; 2) виключне право дозволяти використання винаходу, корисної моделі (видавати ліцензії); 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню винаходу або корисної моделі, в тому числі забороняти таке використання, та інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Підставами для припинення дії патенту є відмова патентовласника або несплата збору за підтримання чинності патенту. Власник патенту в будь-який час може відмовитися від нього повністю або частково на підставі заяви, поданої до Держдепартаменту. Зазначена відмова набирає чинності від дати публікації відомостей в офіційному бюлетені. Дія патенту також припиняється у разі несплати у встановлений строк річного збору за підтримання його чинності. Річний збір за підтримання чинності патенту сплачується за кожний рік його дії, починаючи від дати подання заявки [5].

Патент може бути визнано недійсним повністю або частково у судовому порядку в разі: 1) невідповідності запатентованого винаходу (корисної моделі) умовам патентоспроможності; 2) наявності у формулі винаходу (корисної моделі) ознак, яких не було у поданій заявці; 3) порушення вимог щодо патентування винаходу (корисної моделі) в іноземних державах; 4) видачі патенту внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб.

Отже, підсумовуючи викладене вище можна констатувати, що будь-яке посягання на права власника патенту тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством України. На вимогу власника патенту таке порушення має бути припинене, а порушник зобов'язаний відшкодувати власнику патенту заподіяні збитки. Крім патентовласника, вимагати поновлення порушених прав може також особа, яка придбала ліцензію [6].

Правовими актами передбачений достатньо широкий арсенал засобів захисту прав на винахід та корисну модель у разі їх порушення, оспорювання чи невизнання, який включає можливість захисту порушеного права в адміністративному і судовому порядку, відшкодування моральної шкоди і упущеної вигоди.

Зокрема, суди відповідно до їх компетенції вирішують спори про авторство на винахід або корисну модель, встановлення факту їх використання, встановлення власника патенту, порушення прав власника патенту, укладання та виконання ліцензійних договорів, право попереднього користування, компенсації та інші спори, пов'язані з об'єктами патентних прав.

Література

1. *Конституція* України // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. *Закон* України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" від 15.12.1993 № 3687-XII // Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р.
3. *Цибульов П. М.* Основи інтелектуальної власності: Навч. посіб. — К.: Ін-т інтел. власн. і права, 2005. — 108 с.
4. *Цивільне* право. Т. 1. / За ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. — Х.: Право, 2011. — 507 с.
5. *Пріб Г. А.* Патентознавство: Навч. посіб. для дист. навчання / За наук. ред. С. І. Табачнікова. — К.: Ун-т "Україна", 2007. — 304 с.
6. *Слащева А. В.* Патентознавство: Навч. посіб. / Донецький нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. — Донецьк, 2008. — 230 с.

УДК 316
Н. О. ЦИРО

ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВОВИХ ЛЮДЕЙ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 309–310

У сучасних умовах питання на зразок: “Хто такі впливові люди?”, “Як мені впливати на суспільство і досягти успіху?”, або “Що відрізняє мене від сильних світу цього?” постає особливо гостро. Людей завжди цікавило, які навички, знання та риси характеру притаманні впливовим особам, їх цікавить секрет успіху, тому в цьому напрямі здійснюються дослідження впродовж багатьох віків, адже історія людства розглядається як результат діяльності видатних людей.

Одне з досліджень соціолога Роберта Кінга Мертона, опубліковане в праці “Соціальна теорія та соціальна структура” (1968 р.), було присвячене вивченню впливових людей у типовому американському містечку Ровер штату Нью-Джерсі. Досліджуючи міжособистісні відносини і взаємний вплив людей один на одного, він виявив ряд відмінностей й умовно поділив досліджуваних на дві групи: “космополітів”, що орієнтуються на світ у цілому, і впливових “локальних” жителів, які орієнтуються на власне місто. Схожі ідеї можна знайти в працях Карла Циммермана, Зіммеля, Кулі, Вебера.

Команда аналітиків на чолі з Мертоном провела глибинне інтерв’ю 30-ти впливових людей містечка та віднесли 14 з них до космополітів, а 16 — до локалістів.

У процесі інтерв’ю локалісти говорили про своє місто з любов’ю, неначе воно було унікальним і особливим, і часто стверджували, що ніколи його не покинуть. Водночас, космополіти завжди були більш мобільними і не відчували себе укоріненими в Ровені, тому висловлювалися так, начебто були готові виїхати в будь-який момент.

Локалісти намагалися вступити в численні особисті стосунки, тоді як впливові особи космополітичного складу віддавали перевагу якісному підходу в сфері соціальних контактів.

У результаті опитування впливових людей Ровена, Мертон дізнався, що на відміну від пересічних жителів містечка, вони є членами великої кількості добровільних організацій. Відносно досліджуваних груп щодо організацій, було зроблено висновок, що для локалістів організації — це центр із збільшення кількості соціальних зв’язків. Водночас, космополіти прагнули вступити в такі організації, де вони змогли б ефективно реалізувати свої професійні знання та навички поряд зі своїми однодум-

цями (професійні товариства, групи за інтересами). Їх значно більше цікавили цілі організацій, ніж кількість членів (її масовість).

Впливові космополіти, за словами Мертона, були схильні пов'язувати свій успіх зі своєю загальною ерудицією, тоді як локалісти покладалися на своїх друзів та особисті зв'язки.

Приблизно такі ж самі відмінності можна спостерігати і в спектрі державних посад, які обіймають обидва типи. Локалісти прагнули займати політичні пости (відповідальний за стан вулиць, мер чи член міської ради), отримані завдяки їх місцевій популярності, а космополіти — ті посади, які вимагали не лише політичних дій, а й застосування певних професійних навичок і знань (рада з охорони здоров'я, житловий комітет або рада з освіти).

Мертон підсумував: "Складається враження, що за впливовим космополітом люди йдуть, тому що він знає, а за впливовим місцевим жителем — тому що він розуміє".

Висновки, які зробив Мертон на основі свого дослідження в провінційному містечку, можна застосувати для опису поведінки впливових людей у світовому масштабі. Більше того, в сучасних умовах глобалізації можна спостерігати тенденції збільшення кількості космополітів і появи явища "глобальне селище", описане в 60-х роках експертом в галузі комунікації Маршалом Мак-Луаном.

З плином часу науковці, такі як Роберт Шиллер, знаходять підтвердження результатів дослідження Мертона підсумувавши вплив сучасних космополітів на суспільство в глобальному масштабі [1].

Література

1. *Robert K. Merton.* Social Theory and Social Structure, Free Press, 1968.
2. *Robert J. Shiller.* The New Cosmopolitans. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.project-syndicate.org/commentary/the-new-cosmopolitans

О. О. ЧАСНІКОВ

ВНУТРІВІДОМЧИЙ ТА ЗОВНІШНІЙ АУДИТ ЯК РІВНОЗНАЧНІ ФОРМИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВИМ ПРОЦЕСАМ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 311–315

Розглянемо рівнозначність форм фінансового контролю на підставі аналізу співвідношення внутрівідомчого і позавідомчого, або зовнішнього, аудиту на прикладі банків. Може виникнути питання, чому саме досліджується аудит банків. Відповідь досить проста: банківська система є стрижнем як легального, так і псевдолегального фінансово-господарського обороту, і, відповідно, відіграє особливо важливу роль не тільки як засіб псевдолегальних фінансових операцій, а й як орган протидії тіньовим проявам і детінізації економічних відносин.

В основу розробки процесуальних та організаційно-правових аспектів вищезазначених проблем покладено наукові праці із теорії фінансового контролю та фінансового права таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як: І. Б. Стефанюк, М. М. Каленський, І. А. Белобжецький, В. М. Кофлан, В. В. Бурцева, Е. Ф. Вознесенський, Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, П. С. Пацурківський, В. М. Родіонова, Л. А. Савченко, В. І. Шлейнікова. Також з проблем ревізії, податкового контролю та організації і методології аудиту досліджувалися праці В. А. Онищенка, В. П. Завгороднього, І. І. Кучерова, М. Т. Білухи, М. І. Камлика, Н. І. Дороша, Ю. Ф. Кваші та ін.

У розробку цієї проблеми вагомий внесок зробили й сучасні вітчизняні вчені, такі як Н. Р. Нижник, В. К. Шкарупа, М. П. Стеблицький, О. Ф. Андрійко, І. П. Голосніченко, Є. В. Додін, О. В. Дяченко, Р. А. Калюжний, М. І. Козюбра, В. П. Пєтков, О. П. Рябченко, А. О. Селіванов, В. М. Селіванов, В. К. Колпаков, В. І. Семчик, Ю. П. Битяк, Ю. С. Шемшученко, В. Б. Авер'янов, А. Т. Комзюк та ін.

Також чималий внесок у розробку проблематики щодо розповсюдження в Україні тіньових відносин, а саме мотивів і механізмів організаційно-правових засад детінізації економіки, зробили такі українські та зарубіжні вчені, як: Ф. Шнайдер, Т. Корягіна, В. Танзі, А. Базелюк, В. Попович, А. Ларьков, А. Шевяков, О. Абалкін, В. Блейос, В. Бородюк, А. Горщак, Р. Ривкін, М. Глухівський, Г. Гроссман, Е. Дідоренко, Ф. Кейган, Л. Косане, О. Мандибура, В. Рутгайзер, К. Свенсон, Е. де Сото, В. Тур-

чинов, Е. Фейгт, К. Харт, О. Хігінс, В. Мамутов, Н. Кауфман та ін.

Проаналізуємо внутрівідомчий та зовнішній аудит як рівнозначні форми фінансового контролю в адміністративно-правовій інфраструктурі протидії тіньовим процесам.

Відповідно до ст. 4 Закону України "Про аудиторську діяльність" під аудитом розуміється "перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам" [1]. Цей закон регулює проведення аудиту тільки позавідомчими аудиторами чи аудиторськими фірмами, уповноваженими суб'єктами господарювання на його проведення. На відміну від Аудиторської палати України, законодавець не є категоричним щодо існування інших видів аудиту. Особливості інших видів аудиту регулюються спеціальним законодавством, відзначається в ч. 2 ст. 2 зазначеного Закону.

Банківська система є "кровоносною системою" економіки. Вона забезпечує безперервний рух коштів, проведення розрахунків, а також кредитування фізичних і юридичних осіб. Вона є ключовим елементом фінансової системи держави. Відповідно, ефективність роботи банківської системи свідчить про розвиненість інститутів управління ризиками та фінансового контролю, здатних забезпечити стабільність фінансової системи, сформувати банки, які користуються довірою у населення і здатні акумулювати його заощадження.

Стабільність банківської системи є показником того, що система фінансового контролю, економічна політика уряду отримує підтримку серед населення держави. Якщо звернутися до економічних показників, що характеризують фінансовий стан українських банків, то, за даними Національного банку України (НБУ), на 1 жовтня 2004 р. обсяг статутного фонду банку "Аваль" становив 1 млрд грн і за цим показником він посідав перше місце серед вітчизняних банків. Другий за величиною статутний фонд на цю саму дату був у Приват-Банку — 700 млн грн. УкрСіббанк, який займає третє місце, в 2004 р. збільшив статутний фонд до 600 млн грн. При цьому "трійка лідерів" планувала в 2005 р. провести додаткову емісію акцій і збільшити свої резерви, однак інші вітчизняні банки значно відстають від них за показниками акціонерного капіталу [3].

Потрібно враховувати те, що банки виступають центральним елементом механізму здійснення тіньових операцій і при ухиленні від оподаткування, і при протиправному відшкодуванні сум ПДВ, і при легалізації (відмиванні) доходів, одержаних протиправним шляхом, а також багатьох інших схемах як легального, так і тіньового обороту капіталів в економіці України. Як зазначають дослідники, кредитно-фінансова діяльність є одним з підвидів джерел накопичення тіньових капіталів [2].

У приписах, встановлених у ст. 10 Закону України "Про аудиторську діяльність" [1], визначено випадки,

коли проведення аудиту є обов'язковим. Зокрема, аудит проводиться для визначення стану фінансової дисципліни в комерційних банках, достовірності та повноти річного балансу і поданої ними звітності, перевірки фінансового стану засновників комерційних банків, емітентів цінних паперів із метою підтвердження їх платоспроможності або порушення питання про визнання банку неплатоспроможним або банкрутом. Вимога про потребу у здійсненні аудиторських перевірок діяльності комерційних банків вперше з'явилася в Законі України "Про банки і банківську діяльність" від 20 березня 1991 р., в якому ст. 35 закріплювала таку необхідність, а ст. 36 встановлювала обов'язок комерційних банків публікувати річний баланс і рахунки прибутків та збитків за формою і в строки, встановлені Національним банком України, у спеціальному виданні після підтвердження достовірності поданих у них відомостей аудитором (аудиторською фірмою). Недоліком цього Закону була відсутність норм, які б регулювали порядок проведення аудиту банків, встановлювали компетенцію органів, відповідальних за фінансовий контроль у цих установах. Цю прогалину було вже усунуто Законом України "Про банки та банківську діяльність" 2000 р. [3], який містить гл. 7 "Управління банком" (ст. 37–46). Так, згідно з цим законом органом контролю банку є ревізійна комісія та внутрішній аудит банку (ст. 37).

У ст. 45 закріплені положення про створення банками служби внутрішнього аудиту, до функцій якої віднесено:

1. Нагляд за поточною діяльністю банку.
2. Контроль за дотриманням законів, нормативно-правових актів Національного банку України та рішень органів управління банку.
3. Перевірка результатів поточної фінансової діяльності банку.
4. Аналіз інформації та відомостей про діяльність банку, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами банку.
5. Надання спостережній раді банку висновків та пропозицій за результатами перевірок.
6. Інші функції, пов'язані з наглядом і контролем за діяльністю банку [4].

Служба внутрішнього аудиту підпорядковується спостережній раді банку та звітує перед нею, діє на підставі положення, затвердженого спостережною радою, має право на ознайомлення з усією документацією банку та нагляд за діяльністю будь-якого підрозділу банку, уповноважена вимагати письмові пояснення від окремих посадових осіб банку щодо виявлених недоліків у роботі. Однією з форм нагляду за комерційними банками з боку Національного банку України є погодження з останнім кандидатури керівника служби внутрішнього аудиту [4, *45*].

Служба внутрішнього аудиту не несе відповідальності і не має владних повноважень щодо операцій, за якими вона здійснює аудит, однак несе відповідальність за обсяги та достовірність звітів, які подаються спостережній раді щодо питань, віднe-

сених до її компетенції, визначених цим законом. Працівники служби внутрішнього аудиту при призначенні на посаду дають письмове зобов'язання про нерозголошення інформації щодо діяльності банку та збереження банківської таємниці відповідно до вимог глави 10 цього Закону [3].

Що стосується вимог до проведення зовнішнього аудиту банку, він може бути як ініціативним, так і обов'язковим. Так, ст. 69 Закону України "Про банки та банківську діяльність" встановлює, що фінансова звітність банків, яка подається до Національного банку України, має бути щорічно перевірена аудитором. Аудиторська перевірка банку здійснюється аудитором, який має сертифікат Національного банку України на аудиторську перевірку банківських установ [3].

Аудиторський звіт повинен містити:

1. Баланс банку.
2. Звіт про рахунки доходів і витрат.
3. Звіт про рух капіталу.
4. Таблицю строків активів і пасивів.
5. Інформацію стосовно достатності резервів і капіталу банку.
6. Інформацію стосовно адекватності бухгалтерського обліку, процедури внутрішнього аудиту та заходів контролю банку.
7. Висновок про те, чи відображає наданий банком фінансовий звіт дійсний фінансовий стан банку.

Також потрібно відзначити, що питання про незалежність внутрішніх і зовнішніх аудиторів має особливо важливе значення для об'єктивності при проведенні та підготовці висновків аудиторської перевірки. Водночас потрібно мати на увазі, що категорія "незалежність" не може бути забезпечена апріорі, лише позавідомчим статусом аудитора чи аудиторської фірми. На так званих незалежних аудиторів простіше чинити тиск, ніж на співробітників внутрівідомчих аудиторських служб. Аудитори ДПС, банків перебувають не тільки під захистом, а й під контролем відповідних позавідомчих правоохоронних органів служб внутрішньої безпеки. І навпаки — позавідомчі аудитори можуть піддаватися впливу від підкупу до шантажу, у тому числі і з боку замовників аудиту, яким потрібні позитивні висновки аудитора. Таким чином, категорію "незалежність аудитора" можна визначити так — це встановлення адміністративно-процесуальних та адміністративно-правових стандартів, процедур і передумов, здатних забезпечити об'єктивне проведення аудиторської перевірки, документальну фіксацію і підготовку неупереджених висновків, які адекватно віддзеркалюють її результати та дійсний стан справ з питань платоспроможності.

Отже, законодавчо закріпленими є два види аудиту банків: внутрішній, що здійснюється відповідними структурними підрозділами банку, та зовнішній, який здійснюється так званими незалежними аудиторами (аудиторськими фірмами) і може бути як обов'язковий, так й ініціативний. Причому при аналізі цих видів аудиту банку потрібно враховувати особливості, що випливають з мети, поставленої перед тими,

хто проводить перевірки, а також організаційно-правові засади їх діяльності.

Удосконалення систем внутрішнього і зовнішнього аудиту як форми фінансового контролю банків сприятиме своєчасному виявленню і попередженню не тільки економічних кризових явищ у банківській системі, а й є необхідною передумовою ефективної протидії псевдолегальним фінансово-господарським операціям як у самих банках, так й в економіці України в цілому.

Література

1. *Закон* України "Про аудиторську діяльність" від 22 квітня 1993 р. № 3125 // ВВР України. — № 23. — 1993. — Ст. 243.
2. *Базилюк А. В., Коваленко С. О.* Тіньова економіка в Україні. — К.: НДІ Мінекономіки України, 1998. — 206 с.
3. *Закон* України "Про банки та банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. № 2121-III // ВВР України. — 2001. — № 5–6. — Ст. 30.
4. *Внутрішньовідомчий* фінансовий контроль / За ред. К. К. Якуненка. — К.: Техніка, 1975. — 255 с.

Г. С. ШОЛОХ

КОНТРАБАНДА ТА БОРОТЬБА З НЕЮ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 316–318

Під контрабандою (італ. *contro* — проти, *bando* — урядова постанова) згідно зі ст. 201 Карного кодексу України визнається переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем з приховуванням її від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та боєприпасів до неї), а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлені відповідні правила вивезення за межі України. Карний кодекс містить також ст. 305, яка встановлює відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Контрабанда товарів вважається вчиненою у великих розмірах, якщо їх вартість у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Водночас слід звернути увагу, що незаконне переміщення товарів через митний кордон України, вчинене у невеликих розмірах, підпадає не під кримінальний кодекс, а під адміністративну відповідальність, встановлену митним кодексом України — штраф (до 17 000 грн), конфіскація.

Об'єктом контрабанди майже завжди є економічні інтереси держави, до якої незаконно ввозяться ті чи інші товари/предмети.

Вважається, що контрабанда виникла разом з митною системою і державою як такою.

Протягом історії контрабанда мала особливий розвиток в країнах, де або запроваджувались високі митні тарифи на імпорт певних груп товарів, як наприклад, у Великобританії наприкінці XVIII ст. були встановлені високі мита на алкоголь та предмети розкоші, що сприяло їх незаконному завезенню з материка, або в тих країнах, де за умов дефіциту якихось груп товарів, встановлені штучні, санкціоновані державою обмеження на їх імпорт, як протягом майже всієї історії існування після Другої світової війни СРСР.

Найчастішими передумовами для виникнення контрабанди є різниця (інколи дуже значна) цін на окремі товари всередині держави, та поза її межами. Так, з причини єдиної тарифної і цінової політики у країнах ЄС, ціни на більшість товарів споживання в Україні порівняно з цінами в сусідніх державах — членах ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина тощо) є набагато нижчими, що породжує значні передумови для контрабанди; те саме стосується ситуації з бензином у Тунісі, внутрішня ціна

на який у кілька разів вища, ніж у сусідніх Алжирі та Лівії, що зумовлює значне ввезення до Тунісу більш дешевого палива контрабандою.

У державах, проти яких запроваджено торговельне ембарго або діють інші санкції (зазвичай політичні санкції тісно пов'язані з економічними — обмеження або заборона на здійснення комерційних і банківських операцій), також набирає обертів контрабанда та інші негативні економічні явища, як, скажімо, "чорний ринок". Наприклад, після запровадження міжнародного ембарго проти Куби імпорт багатьох товарів до цієї держави став контрабандним, те саме сталося у 1990-ті роки після введення санкцій щодо Сербії — тільки завдяки контрабанді палива і товарів широкого вжитку економіка Сербії не зазнала повного краху. За таких умов нерідко сама держава в особі своїх вищих чиновників "покриває" здійснення контрабанди. Ну і вже справжніми "розсадниками" контрабанди є невизнані (сепаратистські) державні формування, як, наприклад, Придністровська Молдавська Республіка або Південна Осетія, а також нестабільні слабкі держави, у яких правова система, митний контроль є несталими, або ті, що переживають значні внутрішні потрясіння (наприклад, Сомалі).

Переміщення деяких предметів заподіює не лише економічної шкоди окремим державам, а й нерідко несе загрозу життю і здоров'ю громадян — це стосується контрабанди зброї, наркотичних речовин, вибухівки тощо. Більшість з таких злочинів є міжнародними і нерідко кваліфікується не як контрабанда, а як міжнародний тероризм. Ці злочини набули особливого поширення у другій половині XX ст. з процесами глобалізації й утворення міжнародної злочинності та мережі міжнародних терористичних організацій.

Сучасна контрабанда в Україні давно вже "переросла" свої ранні, класичні форми і сьогодні має такі ознаки: вона є однією зі складових економічної злочинності і тісно пов'язана з іншими видами злочинності (так, для певної частини населення, яка проживає у прикордонних районах, контрабанда набула характеру "промислу"); контрабанда набуває дедалі більш витончених та організованих форм (контрабандою все частіше займаються не окремі особи, а організовані злочинні угруповання; координація контрабанди, наприклад, у галузі наркобізнесу, відбувається на транснаціональному рівні); контрабанда нерозривно пов'язана з корупцією в органах влади й управління, правоохоронних і судових органах, банківських структурах тощо, і насамперед — в органах митної служби; схеми контрабанди є доволі гнучкими, правопорушники постійно коригують механізми і тактику протиправної діяльності відповідно до зміни правил оформлення ввезення на територію України і вивезення з неї товарів; контрабандисти розробляють нові заходи протидії правоохоронним органам у виявленні та документуванні контрабанди.

Ось основні чинники, що обумовлюють існування контрабандної діяльності:

- низький рівень забезпеченості населення, високий рівень безробіття в країні та прикордон-

них регіонах, де контрабанда для значної частини мешканців перетворилася на основне джерело доходів;
- недосконаліть митного та податкового законодавства;
- висока прибутковість цього виду злочинного бізнесу;
- "прозорість" державного кордону з країнами СНД;
- недостатньо ефективний рівень митного та прикордонного контролю;
- недосконаліть державної системи контролю за походженням і реалізацією продукції та сплатою податків.

Для поліпшення взаємодії правоохоронних органів із протидії контрабанді необхідно:
- облаштувати всі пункти пропуску через державний кордон України відповідною інформаційного системою Держприкордонслужби України; запровадити міжвідомчу базу даних правоохоронних органів про осіб, причетних до створення та діяльності фіктивних підприємств;
- на підставі інформації правоохоронних органів та органів, що здійснюють контроль за провадженням господарської діяльності, запровадити міжвідомчий моніторинг діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють експортно-імпортні операції;
- запровадження комплексного контролю за реалізацією товарів на внутрішньому ринку держави шляхом створення ефективної системи супроводження руху товарів від кордону до споживача, розроблення механізму застави у повному обсязі товарів, що транзитом перевозяться територією держави, з подальшим її поверненням після підтвердження факту ввезення товару на митну територію України;
- внесення змін до ст. 201 КК України щодо зменшення встановленої грошової суми, з якої настає кримінальна відповідальність.

Отже, зважаючи на сказане вище, можна зробити такі висновки. У зв'язку зі зміною повноважень у сфері боротьби з контрабандою має бути посилене інформаційно-аналітичне та методичне забезпечення митних органів та ОВС щодо оперативно-розшукового документування та досудового розслідування контрабанди. У цих відомствах мають бути створені підрозділи інформаційно-аналітичної (стратегічної і тактичної) розвідки для забезпечення інформацією підрозділів, що здійснюють ОРД та досудове розслідування, які б давали можливість виявляти, а в деяких випадках і прогнозувати контрабандну діяльність.

Ф. М. МЕДВІДЬ
ДОНОСО ВАРГАС ДІЄГО ХОСЕ
ДОНОСО ВАРГАС САНТЬЯГО ФЕЛІПЕ

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 319–324

Правова система України в сучасних умовах вимушено трансформується, тому її необхідно систематизувати на основі відповідних методологічних засад. Під правовою системою розуміють, як правило, сукупність взаємопов'язаних між собою систем права та засобів її реалізації. У сучасній юридичній науці відсутня загальноприйнята точка зору на категорії "правова система", "система права" і "система законодавства".

Система права, на думку професора Петра Рабіновича, це об'єктивно зумовлена й узгоджена в її складових внутрішня організація права держави. Основними структурними елементами системи права є норми права, інститути права, галузі права. Система права виступає складовою, нормативною основою функціонування більш широкої категорії — правової системи, яка справляє внутрішній вплив на її формування, зокрема через системний розвиток законодавства. Правова система надає динамізму як системі законодавства, так і системі права, забезпечує фактичну реалізацію правових норм [4, *488–489*].

Поняття "правова система" увійшло до наукового обігу із середини 80-х років XX ст. До основних елементів правової системи, на думку академіка Юрія Шемшученка, відносять: систему права і систему законодавства; правові відносини; юридичну практику, тобто діяльність правотворчих, правозастосовчих і правоохоронних органів; правову політику та ідеологію; правосвідомість і правову культуру; юридичну науку й освіту [5, *39*].

Українські вчені-правознавці сходяться на думці, що правові системи сучасних держав мають багато спільного щодо структури й порядку функціонування, однак їм властиві і певні національні особливості, пов'язані з характером і специфікою їх історичного розвитку. Правова система сучасної України є засобом нормотворчого закріплення і реалізації внутрішньої і зовнішньої політики держави. Істинно оновлене на нових методологічних засадах за роки незалежності українське право, що знайшло своє вираження у національному законодавстві, виступає нормативною основою правової системи України. Правова система

України, що заснована на національній системі права, виступає одним із виявів державного суверенітету.

Практична діяльність правотворчих, правозастосовчих і правоохоронних органів, до яких в Україні, зокрема, належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, судова система, прокуратура та інші правоохоронні органи, у правовій сфері надає динамізму правовій системі України, а також дає можливість оцінити стан національного законодавства (права) і ступінь його реального впливу на характер регульованих ним суспільних відносин.

Засадничою основою розвитку правової системи України, як неодноразово наголошували учасники конференції, виступає правова політика держави, спрямована на забезпечення прав і свобод громадян, законності і правопорядку в суспільних відносинах, побудову демократичної, соціальної і правової держави. Правова політика стосується і правотворчої, і правозастосовчої, і правоохоронної діяльності. Стратегічні і тактичні аспекти цієї політики відбилися в концепціях розвитку законодавства, юридичної освіти і науки, судово-правоохоронної та адміністративно-правової реформи, реформи правоохоронних органів України [3, *608–639*].

Національна безпека виступає як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності громадянам, державним інститутам, захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека, як зазначено у ст. 1 Закону України "Про основи національної безпеки України", виступає як "захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам".

Закон України "Про основи національної безпеки України" (2003) визначив загрози національним інтересам і національній безпеці України у зовнішньополітичній сфері, у сфері державної безпеки, у воєнній та сфері безпеки державного кордону України, у внутрішньополітичній сфері, в економічній сфері, у соціальній та гуманітарній сферах, в екологічній сфері, в інформаційній сфері (ст. 7) та основні напрями державної політики з питань національної безпеки у цих сферах (ст. 8).

Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" (2010) теж визначив засади внутрішньої політики у сфері національної безпеки й оборони (ст. 6) та загрози внутрішній політиці в економічній сфері (ст. 7), соціальній сфері (ст. 8), екологічній сфері та сфері техногенної безпеки (ст. 9), у гуманітарній сфері (ст. 10).

Захищеність людини і громадянина, суспільства і держави забезпечується відповідною діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні, мобілізаційні функції у період небезпеки чи загроз. В основі цієї діяльності

лежить обстоювання і реалізація національного інтересу певної країни — глобального, всеохоплюючого інтегрального інтересу, втілення якого уможливлює здійснення життєво важливих приватних, групових і суспільних інтересів переважної більшості громадян.

Національна безпека, проблеми її забезпечення стали важливою темою сучасної діяльності як держави, так і дослідників. Серед вчених, що піднімають вузлові проблеми національної безпеки, варто відзначити праці таких дослідників, як О. М. Андрєєва, О. Ф. Бєлов, О. А. Бєльков, В. Ю. Богданович, О. С. Бодрук, В. Т. Білоус, І. Бінько, М. П. Вавринчук, О. С. Власюк, А. С. Гальчинський, М. Ф. Головатий, В. П. Горбулін, О. М. Гончаренко, В. М. Грубов, Я. Р. Дашкевич, О. Г. Данілян, М. А. Дмитренко, О. Дзьобань, С. І. Здіорук, А. Б. Качинський, В. Косевцов, Є. Я. Кравець, Т. Кузьо, О. В. Литвиненко, В. А. Ліпкан, Ф. М. Медвідь, Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, М. І. Панов, Б. О. Парахонський, Г. М. Перепелиця, М. А. Поручник, Г. Г. Почепцов, Г. П. Ситник, О. Соснін, В. С. Цимбалюк та ін.

Правову основу національної безпеки становлять Конституція України, закони України, інші нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори й угоди [2, *111–114*].

Втілення в життя засад національної безпеки полягає у реалізації національних інтересів, що виступають як реалізація природного права народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію.

Постає правомірно питання і щодо забезпечення функціонування самої системи безпеки, а отже, й питань співвідношення механізмів, що забезпечують функціонування самої системи, і виконання нею поставлених завдань. Зазначимо, що, на наш погляд, правильною є та гіпотеза, яка говорить, що національна безпека має виражатися через управління загрозами та небезпеками національним інтересам і національній безпеці, серед яких основними реальними та потенційними на сучасному етапі, зокрема, є:

• *у зовнішньополітичній сфері*: посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав; спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав; воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України;

• *у сфері державної безпеки*: поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності; злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму; можливість незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів; прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України;

• *у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України*: недостатня ефективність існуючих

структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності; нелегальна міграція; можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами; нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалися; небезпечне зниження рівня забезпечення військовою та спеціальною технікою та озброєнням нового покоління Збройних сил України, інших військових формувань, що загрожує зниженням їх боєздатності; повільність у здійсненні та недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації та оборонно-промислового комплексу України; накопичення великої кількості застарілої та не потрібної для Збройних сил України військової техніки, озброєння, вибухових речовин; незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону України; незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, громадян, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей;

• *у внутрішньополітичній сфері*: порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції і законів України, прав і свобод людини і громадянина, в тому числі при проведенні виборчих кампаній, недостатня ефективність контролю за дотриманням вимог Конституції і виконання законів України; можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад; загроза проявів сепаратизму в окремих регіонах України; структурна та функціональна незбалансованість політичної системи суспільства, нездатність окремих її ланок до оперативного реагування на загрози національній безпеці;

• *в економічній сфері*: істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямах інноваційного розвитку; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків; критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромисловому комплексі, системах життєзабезпечення; загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України; недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці; критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку; нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості; велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів; небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки; неефективність антимо-

нопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави; "тінізація" національної економіки; переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними;

• *у соціальній та гуманітарній сферах*: невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної та духовної деградації суспільства; зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва;

• *у науково-технологічній сфері*: наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинених країн; неефективність державної інноваційної політики, механізмів стимулювання інноваційної діяльності; низька конкурентоспроможність продукції; нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії; зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високотехнологічних підприємств, незадовільний рівень оплати науково-технічної праці, падіння її престижу, недосконаліть механізмів захисту прав інтелектуальної власності; відплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України;

• *в екологічній сфері*: значне антропогенне порушення і техногенна перевантаженість території України, зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерів; нераціональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як невідновлюваних, так і відновлюваних; неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи; погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води; неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів; неефективність заходів щодо подолання

негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності; небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму; посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів, та біотехнологій; застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів;

• *в інформаційній сфері*: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації [1].

Отже, в умовах реформування правової системи України та посилення цивільного контролю над військовою організацією заслуговує на увагу сектор національної безпеки та моніторинг загроз і небезпек пріоритетним національним інтересам держави.

Література

1. *Закон* України "Про основи національної безпеки України"// Уряд. кур'єр. — 2003. — 30 лип.
2. *Медвідь Ф. М., Доносо Дієго Варгас Хосе.* Національна безпека і національні інтереси України в умовах постбіполярного світу // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. статей за матеріалами VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 17–19 черв. 2011 /Укл. З. В. Журавська, Т. Д. Климчук, Н. М. Коритнюк, С. С. Савич. — Луцьк: Волинська обл. друк., 2011. — С. 111–114.
3. *Правова* система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т. 1.: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — 728 с.
4. *Рабинович П. М.* Система права // Юрид. енцикл.: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 2003. — Т. 5. — С. 488–489.
5. *Шемшученко Ю. С.* Правова система // Юрид. енцикл.: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 2003. — Т. 5. П–С. — С. 39.

Ф. М. МЕДВІДЬ
М. М. СТОЛІТНІЙ

ПРАВОВА ОСВІТА В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 325–328

Становлення в Україні демократичної правової держави потребує суттєвого підвищення правосвідомості громадян, їх політичної культури, формування поваги до закону, створення ефективного механізму захисту прав і свобод населення. Потребують вирішення на державному рівні питання подальшого розвитку правосвідомості населення, подолання правового нігілізму, задоволення потреб громадян у здобутті знань про право. Це може бути забезпечено, на думку фахівців, насамперед, шляхом удосконалення правової освіти населення [1; 2; 4].

У сучасних умовах розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні значно зростає роль правової освіти і політичної культури населення, що зумовлене ускладненням економічних і політичних процесів, соціальних відносин. Правова освіта — це структурний компонент освіти в Україні, процес набуття правових знань, навичок та вмінь, формування поваги до права, закону, прав та свобод людини, відповідних правових орієнтацій та оцінок, правових поведінкових установок та мотивів правомірної поведінки тощо [8].

Проблема правової свідомості, правової освіти та політичної культури ще тривалий час буде актуальною, а необхідність її дослідження безпосередньо випливає із конституційного проголошення України правовою державою. Це обумовлює потребу в неухильному зростанні і досягненні високого рівня правової освіти та правової культури кожного громадянина, кожної посадової особи, кожного державного службовця і, особливо, професійних юристів, на яких припадає головна робота у законотворчості і застосуванні права. Тільки тоді рівень правової освіти та політичної культури населення досягне найвищого щабля розвитку, тільки тоді кожен громадянин держави відчує власну належність до правового життя країни, буде активним учасником правового процесу і матиме змогу самостійно аналізувати чинне законодавство, відзначаючи його здобутки й недоліки [6, *150–215*].

У процесі дослідження правової культури й аналізу її впливу на розвиток правової системи найважливіше місце відводиться цінностям, оскільки вони безпосередньо впливають на інтереси і цілі окремого індивіда, їх груп та суспільства в цілому. Система цінностей — це активність суб'єктів права у правовій сфері, добровільність виконання ви-

мог правових норм, реальність прав і свобод громадян, ефективність правового регулювання, якісні закони, досконала законодавча техніка, розвинена правова наука, юридична освіта, ефективна юридична практика, стабільний правопорядок. Систему цінностей у галузі права, що існують в реальному функціонуванні в суспільстві, називають правовою реальністю, яка в структурному відношенні збігається з поняттям "правова система" [7, *39*].

Досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту прав людини є ще одним важливим показником високого рівня правової культури. Показником такого стану слід вважати не лише конституційне проголошення людини, її життя і здоров'я, честі і гідності найвищою соціальною цінністю, а й передусім реальне забезпечення цього конституційного положення; наявність демократичного, гуманістичного, справедливого законодавства, його відповідність міжнародним правовим стандартам у сфері прав людини; існування ефективних національних правових механізмів і процедур для захисту конституційних прав і свобод; реальну можливість звернутися до міжнародних правових інституцій, наприклад, до Європейського суду з прав людини, якщо громадянин вважає, що державні органи порушили його права, а він не зміг за допомогою усіх передбачених законодавством засобів їх захистити.

Розуміння правової культури як якісного стану правового життя суспільства пов'язує її з певним рівнем правової свідомості громадян та посадових осіб [3, *76–77*].

Стан і перспективи розвитку правової культури обумовлюються також пануючим у суспільстві праворозумінням.

Високому рівню правової культури суспільства має відповідати законодавство, яке характеризується науковою обґрунтованістю, демократичною і гуманістичною спрямованістю, справедливістю, відсутністю прогалин і внутрішніх суперечностей, нечітких або таких, що можуть двозначно тлумачитись, правових приписів, використання оптимальних методів, способів регулювання правових відносин тощо.

Стан розвитку юридичної науки й освіти, ступінь залучення вчених-юристів до розробки проектів нормативно-правових актів й удосконалення їх змісту, програм боротьби зі злочинністю традиційно становлять один із важливих рівнів правової культури суспільства.

Насамкінець, правова культура суспільства включає стан законності в суспільстві [5, *640–663*].

Правова освіта населення полягає у вжитті комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків.

Правова освіта як невід'ємна складова загальної культури громадянина виступає як умова формування правової та політичної свідомості. Життя в громадянському суспільстві формує правову свідомість (позитивну чи негативну) незалежно від

того, як відбувається (стихійно чи цілеспрямовано в рамках правової освіти) цей процес. Але правова освіта є запорукою того, що право стає регулятором життя індивіда, а не перешкодою на шляху вирішення його особистих завдань. У сучасних умовах саме правова освіта може стати найважливішим чинником розвитку особи, становлення громадянського суспільства й демократичної правової держави в сучасній Україні, громадяни якої зможуть жити в соціально-правовій злагоді одне з одним, з державою, владою, політичними партіями, громадськими рухами тощо.

Завдання правової освіти в тому, щоб досягти такого рівня правосвідомості, коли кожен член суспільства дотримувався б соціальних правил поведінки та правових норм виключно завдяки внутрішній потребі, власним переконанням, а не під страхом примусу. У цьому й полягає формування мотивів та звичок правомірної, соціально активної поведінки. Поведінка особи має бути свідомою. Вироблення звички до дотримання правових норм, до правомірної поведінки — головне та найскладніше завдання правової освіти.

Формування правової свідомості, правової освіти і політичної культури в нашому суспільстві не відбувалося і не може відбуватися в майбутньому стихійно, саме собою. Воно має бути результатом активної діяльності суспільства, усіх його громадян, кожної особи.

По-перше, на формування правової свідомості, правової освіти та політичної культури впливає увесь процес правотворчості, процес реалізації та застосування правових норм державними органами України, стан законності і правопорядку, розвиток правовідносин.

По-друге, розкриття рушійних сил правової культури суспільства дає можливість вивести дослідження правової культури на нові рубежі з обліком інтенсивних процесів взаємодії національних правових культур. Значення цієї проблеми для України розкривається на прикладі адаптації законодавства України до міжнародних норм і стандартів прав людини, а також гармонізації законодавства України із нормативними актами Європейського Союзу.

По-третє, головну увагу в процесі формування правової свідомості, правової освіти та політичної культури суспільства потрібно все ж таки зосередити на формуванні в кожної людині позитивно-правових знань та психологічних механізмів поваги до права у структурі правосвідомості, визначення (що потребує наукового поняття) теоретичної моделі та концепції формування правової освіти та політичної культури особи.

Тому в Україні має постійно зростати мотивація активного формування правової свідомості, правової освіти та політичної культури всіх суб'єктів суспільних відносин, оскільки без них неможливо втілити в життя поставлену мету — збудувати громадянське суспільство. Правова освіта та політична культура громадян є основою, фундаментом нового суспільства в Україні. Адже громадяни є єдиним чинником, здатним утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію України і законодавство.

Отже, успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох факторів, але здебільшого від рівня організації правової освіти і виховання населення країни.

Література

1. *Ганзенко О.* Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Запоріжжя, 2002.
2. *Грищенко А. В.* Правовий закон: питання теорії і практики в Україні. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2003.
3. *Медвідь Ф. М., Медвідь Я. Ф.* Правова культура як ціннісна характеристика становлення громадянського суспільства // Актуальні пробл. формування громадян. суспільства та становлення правової держави: Зб. наук. праць. — Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2010. — С. 76–77.
4. *Менюк О.* Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура // Право України. — 2001. — № 4.
5. *Правова* система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. — Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — Х.: Право, 2008. — 728 с.
6. *Цимбалюк М. М.* Онтологія правосвідомості: теорія та реальність: Монографія. — К.: Атіка, 2008. — 288 с.
7. *Шемшученко Ю. С.* Правова система // Юрид. енцикл.: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 2003. — Т. 5. — С. 39.
8. *Шемшученко Ю. С.* Теоретичні засади взаємодії права і культури // Право і культура: теорія і практика: Міжнар. наук. конф. — К.: МП "Леся", 1997.

УДК 351.865: 341.238 (477)
Ф. М. МЕДВІДЬ
М. Ф. ЧОРНА
В. О. ХОМЕНКО

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 329–335

Стратегія національного розвитку України, що ґрунтується на системі національних інтересів і пріоритетів, включає і стратегію національної безпеки держави, яка визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [3; 4]. З урахуванням геополітичної і внутрішньої ситуації діяльність усіх державних органів в Україні має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації [1].

Державна політика національної безпеки України формується і реалізується за умов, коли в сучасному світі нівелюється різниця між внутрішніми та зовнішніми аспектами безпеки, зростає вага несилових (політичних, економічних, соціальних, енергетичних, екологічних, інформаційних тощо) складових її забезпечення [35, *399–410*; 9] та формуються в межах ЄС — європейська наднаціональна ідентичність, а в рамках СНД — панросійська [27, *1–58*; 8].

Узагальнення теоретичного надбання, а також практики реалізації зовнішньополітичних завдань сприяє окресленню складових національної безпеки України у зовнішній площині, до яких, як відомо, зараховують: гарантування і захист прав українських громадян і співвітчизників за кордоном; збереження цілісності і територіальної недоторканності Української держави; досягнення високого економічного розвитку і,

відповідно, гідного місця в міжнародному поділі праці, а також протистояння енергетичним загрозам; адекватне співвідношення національних інтересів з участю у наднаціональних міжнародних структурах; формування позитивного іміджу Української держави [2].

Зовнішньополітичні імперативи України спираються на загальновизнані норми і принципи міжнародного права, серед яких принцип визнання загальнолюдських цінностей, активної міжнародної співпраці є визначальним. Він передбачає на взаємній основі: суверенну рівність і повагу суверенітету; територіальну цілісність і непорушність кордонів; невтручання у внутрішні справи; дотримання і виконання міжнародних договорів і зобов'язань; урегулювання міжнародних спорів і конфліктів виключно мирними, політичними засобами. Для оптимального використання зазначених зовнішньополітичних імперативів Україна потребує конфігурації політичних сил навколо національних інтересів і безпеки [13, *59–68*].

Національна безпека виступає як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності громадянам, державних інститутів, захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека, як зазначено у ст. 1 Закону України "Про основи національної безпеки України", виступає як "захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам" [1]. Захищеність людини і громадянина, суспільства і держави забезпечується відповідною діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні, мобілізаційні функції у період небезпеки чи загроз. В основі цієї діяльності лежить обстоювання і реалізація національного інтересу певної країни — глобального, всеохоплюючого інтегрального інтересу, втілення якого уможливлює здійснення життєво важливих приватних, групових і суспільних інтересів переважної більшості громадян. Отже, національна безпека є своєрідним синтезом інтересів і потреб усіх соціальних суб'єктів [30, *240–244*].

Національна безпека, проблеми її забезпечення стали центральною темою сучасної діяльності як держави, так і дослідників. Серед вчених, що піднімають вузлові проблеми національної безпеки, варто відзначити праці таких дослідників, як О. М. Андрєєва, О. Ф. Бєлов, О. А. Бєльков, В. Ю. Богданович, О. С. Бодрук, В. Т. Білоус, І. Бінько, М. П. Вавринчук, О. С. Власюк, А. С. Гальчинський, В. П. Горбулін, О. М. Гончаренко, В. М. Грубов, Я. Р. Дашкевич, О. Г. Данілян, М. А. Дмитренко, О. Дзьобань, С. І. Здіорук, А. Б. Качинський, О. А. Корнієвський, В. Косевцов, Є. Я. Кравець, Т. Кузьо, О. В. Литвиненко, В. А. Ліпкан, Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, М. І. Панов, Б. О. Парахонський, Г. М. Перепелиця, М. А. Поручник, Г. Г. Почепцов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянюк, О. Соснін, В. С. Цимбалюк та ін.

Політико-правові засади становлення національної безпеки України розроблені автором [10; 11; 13; 14; 15; 16; 26].

Правову основу національної безпеки становлять Конституція України, закони, інші нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори і угоди.

Національні інтереси виступають як реалізація природного права народу на гідне існування, як важлива детермінанта національного відродження України. Вона набуває особливої гостроти в моменти, коли виникають нагальні потреби необхідності задовольнити спраглі національні сподівання і потреби та максимально використати багатющі національні ресурси [12, *112–117*; 7, *228–245*].

Дослідженням національних інтересів займається цілий ряд вчених з різних галузей знань, зокрема Ю. Римаренко, Г. Ситник, В. Горбулін, М. Поручник, А. Качинський, М. Мальський та ін.

Політико-правові засади національних інтересів України розроблено автором [10; 11; 12; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25].

Науковий підхід до визначення національних інтересів передбачає, на наш погляд, врахування історичних, соціально-політичних та економіко-географічних чинників функціонування української нації. Вихідними засадами при цьому є чітке розуміння того, що являє собою сучасна українська нація у вузькому значенні, як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, що проживають в Україні, та в широкому значенні — як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени — громадянами України, тобто мова йде про політичну націю.

Національний інтерес, на нашу думку, можна визначити, виходячи саме з істотних ознак нації як етносоціальної спільноти. Структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня (етапів) її сконсолідованості (початковий етап формування, етап національно-визвольної боротьби, розквіт національної спільноти тощо).

Щодо нації-держави як суб'єкта міжнародного права, то національний інтерес звернений усередину спільноти, до умов її внутрішнього функціонування і прояву її ознак. Націю-державу як суб'єкт міжнародних відносин, вважаємо, характеризує національно-державний інтерес, який виступає в загальному плані як мотивація зовнішньополітичної діяльності держави. Національно-державний інтерес України в перехідний період становлення незалежної держави можна охарактеризувати як національне виживання, що повністю підпорядковане завданням стабілізації ситуації в державі і забезпеченню переходу до демократичного суспільства, зорієнтованого на ринкову економіку. Він передбачає формування механізму зовнішніх зносин як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованих входжень у систему колективної та міжнародної безпеки.

Саме за умов сучасних викликів і загроз XXI ст., переосмислення системи і розуміння національних інтересів назріла необхідність створення загальнонаціональної концеп-

ції розвитку Української держави та поетапної програми її реалізації. За цих умов зміцнення національної безпеки України необхідно розглядати як одну з головних передумов її існування, самозбереження та подальшого розвитку як незалежного та повноправного члена світового співтовариства [31; 5; 6; 7; 29].

В умовах осмислення механізмів і формування міжнародної колективної безпеки, глобалізаційних викликів і загроз та необхідності осмислення і побудови системи колективної безпеки змушують аналітиків, правлячу еліту в Україні до більш виваженого і глибинного осмислення національних інтересів, їх небезпек і загроз та пріоритетів розвитку держави [6; 7; 17].

Євроінтеграція є основним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України і визначена стрижнем стратегії економічного та соціального розвитку нашої держави на наступне десятиріччя [2]. Намагання України бути визнаною європейською державою спирається на спільне із західним світом розуміння й бачення суспільних цінностей. Україні при цьому належить законодавчо адаптуватися до права Європейського Союзу, яке не зводиться лише до законодавства ЄС, а охоплює загальні принципи, цінності і правову культуру.

Політика зміцнення національної безпеки України та підпорядкована їй зовнішньополітична стратегія держави визначальним чином пов'язані з інтеграцією до НАТО та Європейського Союзу. В умовах глобалізації, коли національна безпека будь-якої країни не може бути адекватно захищеною без тісної співпраці з впливовими міжнародними структурами безпеки, євроатлантична інтеграція залишається ключовим елементом політики національної безпеки нашої держави, гарантією нашого вільного, демократичного, економічного, соціального розвитку. За формування єдиного світового простору міжнародної безпеки, на думку аналітиків, позиції нейтралітету та позаблоковості неухильно втрачають сенс [6; 7; 22]. Вступ до ЄС є стратегічною метою України, досягнення якої має супроводжуватися упровадженням європейських політичних, економічних, соціальних стандартів у контексті реалізації національних інтересів держави. Євроінтеграційна стратегія України повинна враховувати взаємопов'язаність процесів інтеграції до ЄС та НАТО. Отже, європейський та євроатлантичний напрями інтеграції України виступають як провідні та системно пов'язані чинники національної безпеки держави, гарантуючи сучасну й адекватну відповідь на новітні загрози та виклики [32, *155–236*].

Стратегія національної безпеки України вимагає розбудови ефективної та економічно виправданої системи управління національною безпекою. Насамперед йдеться про загальнодержавні механізми, які створюються і реалізуються узгодженими діями Президента України як глави держави, органів виконавчої та законодавчої гілок влади, а також правосуддя [3; 35; 6; 7].

Удосконалення управління національною безпекою України в системі сучасних міжнародних відносин передбачає два сценарії: прийняття

змін (нової редакції) Конституції України щодо уточнення повноважень та компетенції Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України та привести діяльність інститутів державної влади відповідно до організаційно-правових положень скасованої політичної реформи 2004 р. з уточненням окремих законів та нормативних актів [28, *179–290*; 33; 34].

Докорінна трансформація міжнародних відносин, нові виклики світовій безпеці, і Україні зокрема, висунули на порядок денний необхідність перегляду зовнішньополітичної концепції Української держави. Висновок полягає в тому, що сьогодні при новому характері загроз для того, щоб залишатися позаблоковим чи нейтральним у традиційному розумінні цих понять, варто зважати на новітні загрози, такі як: розповсюдження наркотиків; зростання неконтрольованої міграції, яка зазвичай супроводжується нелегальним розповсюдженням зброї і наркотичної сировини; злочинність; різні небезпечні хвороби тощо. Не можна бути нейтральним стосовно енергетичних та економічних загроз, інформаційного впливу тощо. В українських реаліях до цього списку ще додається загроза територіальної цілісності та унітарності держави. Усі ці моменти потребують або входження до НАТО, або такого варіанту позаблоковості, який би давав гарантії безпековому існуванню України.

Література

1. *Закон* України "Про основи національної безпеки України"// Уряд. кур'єр. — 2003. — 30 лип.
2. *Закон* України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 1 липня 2010 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // w.w.w. zakon1.rada.gov.ua
3. *Про стратегію* національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007 р., № 105/2007 // Уряд. кур'єр. — 2007. — № 43. — 7 берез.
4. *Про рішення* Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 р. "Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України": Указ Президента України № 389/2012.
5. *Безпека* України — 2010 / За ред. В. П. Горбуліна, А. М. Зленка, Г. К. Крючкова, В. П. Семиноженка. — К., 2007. — 124 с.
6. *Горбулін В. П., Качинський А. Б.* Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: Монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. — К.: НІСД, 2010. — 288 с.
7. *Горбулін В. П., Качинський А. Б.* Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України: Монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. — К.: ДП НВЦ "Євроатлантикінформ", 2007. — 592 с.
8. *Дергачов О. П.* Партнерський потенціал України: становлення і реалізація. — К., 2009. — 496 с.
9. *Корнієвський О. А.* Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: Монографія / О. А. Корнієвський. — К.: Альтерпрес, 2010. — 396 с.
10. *Медвідь Ф. М., В. Х. Дієго Доносо, Рзаєв Ільхам Сахіб огли.* Національна безпека і національні інтереси України у світі, що змінюється // Наук. пр. МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. — К.: МАУП, 2001. — Вип. 3(30). — К.: ДП "Вид. дім "Персонал". — 2011. — С. 42–45.

11. *Медвідь Ф. М., Дієго Доносо В. Х.* Національна безпека і національні інтереси України в умовах постбіполярного світу // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. статей за матеріалами VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 17–19 черв. 2011 р. / Уклад. З. В. Журавська, Т. Д. Климчук, Н. М. Коритнюк, С. С. Савич. — Луцьк: Волинська обл. друк., 2011. — С. 111–114.
12. *Медвідь Ф. М., Буга Р. І.* Національні інтереси України та їх пріоритети в умовах глобалізованого світу: небезпеки та загрози // Наук. пр. МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (гол. ред.) [та ін.]. — К.: МАУП, 2001. — Вип. 3(26). — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2010. — С. 112–117.
13. *Медвідь Ф. М.* Посилена угода Україна—ЄС в контексті вироблення стратегії національного розвитку // Україна—ЄС: на шляху до нового формату відносин: Матер. міжнар. "круглого столу" (Київ, 24 квіт. 2008 р.) / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. — К.: НІПМБ, 2008. — С. 59–68.
14. *Медвідь Ф. М.* Інформаційна безпека України: генеза і становлення // Наук. пр. МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (гол. ред.) та ін. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2010. — Вип. 2(25). — С. 116–122.
15. *Медвідь Ф. М.* Енергетична безпека України: становлення національної стратегії // Наук. пр. МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (голов. ред.) та ін. — К.: МАУП, 2010. — Вип. 1(24). — С. 201–206.
16. *Медвідь Ф. М.* Національна безпека України в умовах формування європейської системи колективної безпеки // Україна в нових реаліях: політичні, економічні та правові орієнтири розвитку: Зб. наук. праць за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф., 17 трав. 2011 р. / Нац. ун-т ДПС України, НДІ фінансового права. — К.: Алеута, 2011. — С. 93–98.
17. *Медвідь Ф. М.* Національні інтереси України в умовах постбіполярного світу // Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право: Матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф., м.Київ, МАУП, 29 берез. 2012 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.), М. Ф. Головатий (заст. гол. ред.), Ф. М. Медвідь (заст. гол. ред.), А. А. Ігнатченко (відп. ред). — К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2012. — С. 64–73.
18. *Медвідь Ф. М., Медвідь М. Ф., Хоменко В. О.* Національні інтереси України: філософсько-правові засади генези і становлення // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. статей за матеріалами X Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 7–8 черв. 2013 р. / Уклад. Н. І. Вознюк, Л. М. Джурак, З. В. Журавська, В. В. Качановський, Т. Д. Климчук, О. М. Юхимюк. — Луцьк: ПаАТ "Волинська обл. друк.", 2013. — С. 168–174.
19. *Медвідь Ф. М.* Політико-правові засади аналізу категорії "національно-державні інтереси України" в системі міжнародних відносин // Наук. записки / Курасівські читання-2005. — К.: ІПіЕНД, 2006. — Вип. 30, Кн. 2. — С. 341–351.
20. *Medvid F.* Interesy narodowe i priorytety geopolityczne Ukrainy — zarys tematyki // Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne — 2006. — № 2. — С. 59–66.
21. *Медвідь Ф. М.* Політико-правові засади концепції національних інтересів України // Політ. менеджмент. — 2007. — № 1(10). — С. 66–73.
22. *Медвідь Ф. М.* Національно-державні інтереси та геополітичні пріоритети України в умовах розширення Європейського Союзу: політи-

ко-правові аспекти // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. "Міжнар. відносини". — 2007. — Вип. 18. — С. 44–50.
23. *Медвідь Ф. М.* Національні інтереси України: виклики, небезпеки, загрози // Юрид. вісн. України. — 2008. — № 34. — 23–29 серп.
24. *Медвідь Ф. М.* Історія і теорія становлення системи національних інтересів України: правові колізії // Наук. записки Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — К.: 2008. — Вип. 42 (підсекція "Курасівські читання"). — С. 210–221.
25. *Медвідь Ф. М, Медвідь М. Ф.* Національні економічні інтереси в системі державної регіональної політики України // Становлення і розвиток української державності: [зб. наук. пр.] / МАУП. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2008. — Вип. 6: Матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. "Державне управління: стратегія і тактика формування сучасного фахівця", м. Київ, МАУП, 29 жовт. 2010 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2011. — С. 68–72.
26. *Медвідь Ф. М., Медвідь Я. Ф.* Фінансова безпека України в умовах глобалізації // Фінансове право у XXI ст.: здобутки та перспективи: Зб. наук. пр. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., 4–7 жовт. 2011 р. Ч. І. / НДІ фінансового права. — К.: АЛЕРТА, 2011. — С. 39–43.
27. *Пелагеша Н.* Україна в смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації. — К.: НІСД, 2008. — 288 с.
28. *Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П.* Національна безпека України: теорія і практика: Навч. посіб. / За заг. ред. Г. П. Ситника. — Хмельницький; К.: Кондор, 2007. — 616 с.
29. *Ситник Г. П.* Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підруч. — К.: НАДУ, 2012. — 544 с.
30. *Смолянюк В. Ф.* Національні інтереси України: еволюція в політичному часі // Ін-т президентства України в системі державної влади України: матеріали наук. конф. — К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2014. — С. 240–244.
31. *Строуб Тэлботт.* "Вызов настоящего — сформулировать национальные интересы так, чтобы они соответствовали XXI веку". Интервю А. Гетьманчук // Зеркало недели. — 2010. — 3–9 апр.
32. *Україна* в системі міжнародної безпеки / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. — К.: ПЦ "Фоліант", ВД "Стилос", 2009. — 572 с.
33. *Україна* в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг.ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НІСД, 2009. — 655 с.
34. *Україна* в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НІСД, 2008. — 744 с.
35. *Україна* у 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. А. В. Єрмолаєва. — К.: НІСД, 2010. — 528 с.

УДК 338.48
В. В. КОБРЖИЦЬКИЙ

РЕГІОНАЛЬНІ, НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ТУРИЗМУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 336–337

Розвиток світової туристичної галузі, який ми спостерігали наприкінці XX – початку XXI ст., був безпрецедентно динамічним, відбулася справжня туристична революція, яка, на думку фахівців, є творчою і важливою, так само як і революція індустріальна, що почалася на два століття раніше. Напевно, саме тому, за аналогією, з'явився термін "індустрія туризму".

Після отримання незалежності наша країна бере достатньо активну участь у світових туристичних процесах. Ми не лише досить швидко вступили до Всесвітньої туристичної організації, створили та розвиваємо свою туристичну нормативно-правову базу, наші співгромадяни активно їздять до інших країн із різноманітними туристичними цілями, ми радо і з кожним роком все більше приймаємо на своїй землі іноземних гостей [1].

Безперечно, потужним стимулом щодо активізації іноземного туризму в Україні була низка політичних (Помаранчева революція), культурних (Київський та Одеський кінофестивалі), спортивних (чемпіонат Європи з футболу Євро – 2012) та інших подій, які посилили інтерес іноземних громадян до України, спонукали їх до приїзду та найкращих відгуків щодо гостинності, приязності, толерантності, ввічливості та уважності нашого народу до іноземних гостей. Це, у свою чергу, підвищило рівень уваги іноземних туристів до України та її значних туристичних ресурсів [2].

При цьому необхідно відзначити, що туризм в Україні, іноземний у тому числі, має дуже нерівномірне поширення та розвиток, що пояснюється не лише різними за кількістю найпривабливішими місцями та об'єктами для сучасних туристів, а й такими важливими для них обставинами, як розвиток індустрії гостинності, транспортної інфраструктури, торговельної мережі тощо. До того ж рівень послуг, що надаються в різних регіонах держави, неоднаковий за якістю, неоднаковий через бажання одних завжди приязно та радо обслужити заїжджу людину з тим, щоб у неї залишилися найкращі враження про відвідини (Києва, Львова, Чернігова, Одеси, Івано-Франківська, Ужгорода та ряду інших більших чи менших населених пунктів України), та бажання інших — у першу чергу

просто заробити у нетривалий туристичний сезон під гаслом "ви вже приїхали, то куди тепер подінетесь". Цим, на жаль, нерідко зловживали жителі (але не працівники турфірм) передусім Криму, які перетворювали перебування туристів не на приємний та незабутній період насолоди відпочинком і знайомством із багатою історико-культурною спадщиною, а на період боротьби з завищеними цінами, байдужістю, хамством.

Саме через це склався своєрідний парадокс: пересічному українському громадянинові було комфортніше, приємніше, безпечніше, цікавіше та, головне, дешевше злітати літаком до Туреччини чи Болгарії, ніж приїхати автомашиною або поїздом і відпочити в кримських оздоровницях [3]. За кордоном наших співгромадян приймали щиро й радо, в той час як в Україні (АР Крим) з них насамперед хотіли побільше отримати грошей незалежно від якості, а часом і за відсутності належних послуг.

Політична ситуація, що нині склалася, є спонукаючою до активного розвитку літнього відпочинкового туризму (в першу чергу — готельної бази, санаторіїв, будинків відпочинку тощо) на Одещині, Херсонщині, Миколаївщині, Запоріжжі. Літні принади Чорного та Азовського морів не втрачені через окупацію Криму. Наявні курорти у південних областях і раніше певною мірою конкурували з півостровом, а тепер просто зобов'язані стати на чолі руху до поліпшення літньої рекреації нашого народу та зарубіжних гостей.

Слід широко використовувати передовий досвід країн, які практикують організацію літнього відпочинку біля теплого моря: поєднання чистих обладнаних пляжів, ночівлі, якісного харчування з невеликими пізнавальними поїздками до особливо цікавих місць природного — заповідники, парки тощо, та рукотворного — міста Одеса, Херсон, розкопки Ольвії, фортеці Ізмаїла та Білгорода-Дністровського. Для урізноманітнення та духовного збагачення туристів потрібно організовувати тематичні народні вечорниці у національному стилі (в українських, болгарських, грецьких, румунських селах), що особливо цікаво для іноземних гостей, які можуть поєднати приємне та корисне: вечерю в фольклорному ресторані та національні пісні, танці, ігри тощо.

Сподіваємось, південні курортні зони нині отримають можливості для додаткового інвестування задля побудови чи реконструкції об'єктів туристичної інфраструктури, чим вони просто зобов'язані скористатися для свого добробуту та поліпшення туристичного іміджу нашої держави.

Література

1. *Kobrzhytsky V.* Some Aspects of the Development of Tourism in Ukraine // The Ukrainian Review. — 1998 — Vol. 45. — № 1. — P. 29–33.
2. *Кобржицький В. В., Ткачук С. В.* Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку міжнародного туризму // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 9. — С. 50–54.
3. [*Електронний* ресурс]. — Режим доступу: www.tourism.gov.ua

УДК 336.71
Г. В. БАБІЧ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 338–339

На організацію зовнішньоекономічної діяльності істотно впливають особливості правового регулювання експортно-імпортних операцій. До таких особливостей зовнішньоекономічної діяльності підприємств належить регулювання валютних операцій державою.

Для стабілізації курсу національної валюти Національним банком України прийнято рішення щодо обов'язкового продажу суб'єктами господарювання певної частини валютної виручки та скорочення терміну повернення валютної виручки [3].

Запровадження вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті на користь суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності не повною мірою відповідає визначеним у частині першій ст. 44 ГК України принципам здійснення підприємницької діяльності, які передбачають "вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом", "самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд", а також вимогам частини першої ст. 47 ГК України, згідно з якою держава гарантує всім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів [1; 2].

Право Національного банку України самостійно змінювати строки розрахунків за експортно-імпортними операціями відповідно до Закону України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті". У цілому заморожування валютної виручки експортерів або тривала затримка цих коштів на зарубіжних рахунках є дещо критичними для сучасного стану економіки України, яка не відрізняється стабільністю. Недостатнє надходження конвертованої валюти на валютний ринок країни навіть при позитивному торговому і платіжному балансі може призвести

до браку конвертованої валюти, що спричиняє падіння курсу гривні відносно долара і євро.

До того ж, таке рішення може призвести до загального зменшення надходження в Україну валютної виручки, оскільки експортери утримуватимуть її за кордоном, де й проводитимуть свої розрахунки за поставлену продукцію, адже існує ризик, що вони вимушені будуть продавати в Україні валюту за заниженим курсом і, відповідно, не зможуть отримати той обсяг виручки, на який розраховували.

Література

1. *Господарський* кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // ВВР України. — 2003. — № 19. — Ст. 144.
2. *Закон* України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua
3. *Постанова* Національного банку України "Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і запровадження обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті" від 12.05.2014 № 270. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua
4. *Омельченко А.* Шляхи вдосконалення та розвитку законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність / А. Омельченко // Право України. — 2011. — № 7. — С. 182–187.

М. Ф. ЧОРНА
Е. В. ЧОРНИЙ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 340–345

Зміцнення системи національної безпеки України в сучасних умовах загроз і небезпек міжнародній стабільності необхідно розглядати як одну з головних передумов її існування, самозбереження та подальшого розвитку як незалежного та повноправного члена світового співтовариства. На авторитетну думку аналітиків Українського форуму "Безпека–2010", Україна в умовах сучасного агресивного світу з непередбачуваними сценаріями розвитку має вигляд "практично беззахисної країни із застарілою концепцією національної безпеки і, м'яко кажучи, суперечливою зовнішньою політикою" [5]. Варто зазначити, що серед дослідників є різні підходи до визначення та розуміння таких базових понять, як "національні інтереси", "національна безпека", "інформаційна безпека держави" тощо. При аналізі категорії "національна безпека" найбільшого поширення отримали два підходи: перший розглядає національну безпеку крізь призму "національних інтересів", другий — пов'язує національну безпеку з системою базових національних цінностей як на структурному, так і на функціональному рівнях.

Проблеми національної безпеки, зокрема, методологічні її засади, українські фахівці інтенсивно розробляють з 90-х років минулого століття, серед них: О. А. Бельков, Я. Р. Дашкевич, М. А. Дмитренко, А. Б. Качинський, В. Косенцов, І. Бінько, В. П. Горбулін, О. Ф. Бєлов, Є. Я. Кравець, О. М. Гончаренко, Ф. М. Медвідь, Н. Р. Нижник, Б. О. Парахонський, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус, О. Г. Данілян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов, В. А. Ліпкан, В. М. Олуйко та ін.

Національна безпека, як важлива функція кожної держави, покликана гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності громадянам, державним інститутам, захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека, як зазначено у ст. 1 Закону України "Про основи національної безпеки України", виступає як "захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам". Захищеність людини і громадянина,

суспільства і держави забезпечується відповідною діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні, мобілізаційні функції у період небезпеки чи загроз. В основі цієї діяльності лежить обстоювання і реалізація національного інтересу певної країни — глобального, всеохоплюючого інтегрального інтересу, втілення якого уможливлює здійснення життєво важливих приватних, групових і суспільних інтересів переважної більшості громадян. Ст. 6 Закону України "Про основи національної безпеки України" визначає пріоритети національних інтересів України: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України [1].

Інформаційна безпека України як важлива складова національної безпеки передбачає системну превентивну діяльність органів державної влади із надання гарантій інформаційної безпеки особі, соціальним групам та суспільству в цілому і спрямована на досягнення достатнього для розвитку державності та соціального прогресу рівня духовного та інтелектуального потенціалу країни [8, *102–104*]. Вона як один з видів національної безпеки, важлива функція держави, означає:

- законодавче формування державної інформаційної політики;
- створення відповідно до законів України можливостей досягнення інформаційної достатності для ухвалення рішень органами державної влади, громадянами та об'єднаннями громадян, іншими суб'єктами права в Україні;
- гарантування свободи інформаційної діяльності та права доступу до інформації у національному інформаційному просторі України;

- всебічний розвиток інформаційної структури;
- підтримка розвитку національних інформаційних ресурсів України з урахуванням досягнень науки і техніки та особливостей духовно-культурного життя народу України;
- створення і впровадження безпечних інформаційних технологій;
- захист права власності всіх учасників інформаційної діяльності в національному просторі України;
- збереження права власності держави на стратегічні об'єкти інформаційної інфраструктури України;
- охорону державної таємниці, а також інформації з обмеженим доступом, що є об'єктом права власності або об'єктом лише володіння, користування чи розпорядження державою;
- створення загальної системи охорони інформації, зокрема охорони державної таємниці, а також іншої інформації з обмеженим доступом;
- захист національного інформаційно простору України від поширення спотвореної або забороненої для поширення законодавством України інформаційної продукції;
- встановлення законодавством режиму доступу іноземних держав або їх представників до національних інформаційних ресурсів України та порядок використання цих ресурсів на основі договорів з іноземними державами;
- законодавче визначення порядку поширення інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України [6, *714*].

Державна політика інформаційної безпеки визначається пріоритетністю національних інтересів, системою небезпек і загроз і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм в інформаційній сфері відповідно до чинного законодавства.

Основні напрями державної політики з питань національної безпеки в інформаційній сфері такі:

- забезпечення інформаційного суверенітету України;
- удосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, упровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну;
- активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживаннями службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України;
- забезпечення неухильного дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого само-

врядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції;
- вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України [1; 2; 3].

До проблем забезпечення інформаційної безпеки України відносять загрози національним інтересам і національній безпеці в інформаційній сфері:
- прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;
- поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії;
- комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм;
- розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави;
- намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації [1].

Для формування збалансованої державної політики та ефективного вжиття комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів в інформаційній сфері, створення розвиненого і захищеного інформаційного середовища слугує організація функціонування системи інформаційної безпеки, складовими компонентами якої є національні інтереси в інформаційній сфері, загрози та небезпеки цим інтересам, сама інформаційна безпека як інструмент зі створення сприятливих умов для їх реалізації, які сукупно становлять собою об'єкт управління органами державного управління, система забезпечення інформаційної безпеки, тобто суб'єкт управління, більше того, основні напрями політики національної безпеки в інформаційній сфері, а також внутрішнє та зовнішнє середовище. Інформаційна безпека забезпечується цілим комплексом заходів системою забезпечення національної безпеки України, що включає сукупність державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян [7, *16–17*].

Правову основу забезпечення інформаційної безпеки України становлять Конституція України, закони України "Про національну безпеку України", "Про інформаційну безпеку України", "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки" [2] інші закони і нормативно-правові акти [3], а також ратифіковані або парафовані Україною Договір про безпеку і співробітництво в Європі, Договір "Відкрите небо", Угода про партнерство та співробітництво між Європейським співтовариством і Україною, Додатковий протокол до Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства, які зобов'язують країни-учасниці здійснювати багатосторонній обмін інформацією, потребують ство-

рення загальнодержавних механізмів зберігання та споживання отриманої інформації в національних інтересах.

До пріоритетних напрямів забезпечення інформаційної безпеки України можна віднести:

- створення законодавчої та нормативної бази;
- здійснення моніторингу інформаційної безпеки України;
- стандартизація, сертифікація та ліцензування діяльності у сфері забезпечення інформаційної безпеки України;
- удосконалення та розвиток державної інформаційної інфраструктури з урахуванням вимог інформаційної безпеки України;
- удосконалення системи освіти, навчання та виховання з урахуванням вимог інформаційної безпеки України та Закону України "Про державну мову";
- розробка міжрегіональних, державних та міждержавних програм розвитку системи інформаційної безпеки України.

У зв'язку з посиленням негативного зовнішнього впливу на інформаційний простір України, що загрожує розмиванню суспільних цінностей і національної ідентичності, недостатніми залишаються обсяги вироблення конкурентоспроможного національного інформаційного продукту. Наближається до критичного, на думку фахівців, стан безпеки інформаційно-комп'ютерних систем в галузі державного управління, фінансової і банківської сфери, енергетики, транспорту, внутрішніх та міжнародних комунікацій.

Забезпечення сприятливих зовнішніх умов для розвитку та безпеки держави передбачає забезпечення інформаційної безпеки при інтеграції до структур глобального інформаційного суспільства.

Ефективна реалізація стратегічних пріоритетів, основних принципів і завдань державної політики інформаційної безпеки потребує вдосконалення правових та організаційних механізмів управління інформаційною безпекою, його відповідного інтелектуально-кадрового і ресурсного забезпечення, зокрема, вдосконалення законодавства з питань національної безпеки, насамперед шляхом:

- розвитку правових засад управління національною безпекою через розробку відповідних законів, концепцій, доктрин, стратегій і програм, зокрема, антикорупційного законодавства, Національної програми протидії тероризму та екстремізму, Концепції розвитку Воєнної організації держави, Національної стратегії формування інформаційного суспільства, Доктрини інноваційного та науково-технологічного розвитку тощо;
- розробка та впровадження національних стандартів та технічних регламентів застосування інформаційно-комунікаційних технологій, гармонізованих з відповідними європейськими стандартами, в тому числі з вимогами ратифікованої Верховною Радою України Конвенції про кіберзлочинність;
- приведення законодавства з питань охорони державної та-

ємниці до європейських стандартів;

- розробка та впровадження загальнодержавної системи визначення та моніторингу порогових значень показників (індикаторів), що характеризують рівень захищеності національних інтересів у різних сферах життєдіяльності та виникнення реальних загроз національній безпеці [4; 6].

Отже, в умовах незалежності становлення і розвиток системи інформаційної безпеки держави виступає важливою складовою стратегії національної безпеки України.

Література

1. *Закон* України "Про основи національної безпеки України" // Уряд. кур'єр. — 2003. — 30 лип.
2. *Закон* України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки" // Уряд. кур'єр. — 2007. — 14 лют.
3. *Указ* Президента України "Про національну комісію з утвердження свободи слова та розвитку інформаційної галузі" від 6 червня 2006 р., № 493/2006 // Уряд. кур'єр. — 2006. — 21 черв.
4. *Указ* Президента України "Про стратегію національної безпеки України" від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 // Уряд. кур'єр. — 2007. — 7 берез.
5. *Горбулін В.* Безпека – 2010 // Дзеркало тижня. — 2006. — № 48(627). — 16 груд.
6. *Кравець Є. Я.* Інформаційна безпека держави // Юрид. енцикл.: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — 1999. — Т. 2. — 744 с.
7. *Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М.* Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навч. посіб. — К.: КНТ, 2006. — 280 с.
8. *Чорна М. Ф., Доносо Варгас Дієго Хосе, Доносо Варгас Сантьяго Феліпе.* Інформаційна безпека України: політико-правові засади // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: Зб. тез наук. доп. за матеріалами X Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, 21–22 берез. 2014 р. / Уклад. К. В. Антонюк, І. О. Дейнега, Л. І. Кекіс. — Луцьк: Оконська А. Ю., 2014. — С. 102–104.

П. С. ГРІНЧІЙ
Т. І. ГУРИНА

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ В УКРАЇНІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 346–349

Ряд сфер господарської діяльності підлягає особливому державному нагляду, одним із проявів якого є ліцензування, стандартизація і сертифікація різноманітних видів діяльності, товарів, робіт, послуг. Сутність ліцензування полягає у встановленні державою особливих технічних, організаційних, кадрових та інших вимог до тих чи інших видів господарської діяльності. Це означає, що ліцензуванню підлягають види діяльності, які з тих чи інших причин не можна віднести до підприємницьких, або які здійснюються виключно непідприємницькими організаціями.

Основним законом у сфері ліцензування є Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" від 1 червня 2000 р. № 1775-III (далі — Закон про ліцензування), яким скасовано Постанову Кабінету Міністрів України "Про порядок ліцензування підприємницької діяльності" від 3 липня 1998 р. № 1020. Закон про ліцензування значно підвищив якість законодавства у сфері ліцензування господарської діяльності, однак усіх проблем так і не вирішив.

Зазвичай процедуру видачі ліцензії поділяють на такі стадії: 1) звернення суб'єкта господарювання із заявою до відповідного органу ліцензування; 2) розгляд заяви і прийняття рішення; 3) видача ліцензії у разі відсутності підстав для відмови у її видачі. Також додатковою може бути стадія проведення конкурсу, що має місце у зв'язку з необхідністю забезпечення ефективного та раціонального використання обмежених ресурсів, застосування новітніх технологій і обладнання, створення вигідних для держави умов експлуатації таких ресурсів, ліцензування видів господарської діяльності, провадження яких пов'язане з використанням обмежених ресурсів, у разі надходження кількох заяв про видачу ліцензій. Окремі автори четвертою стадією називають стадію перегляду рішення, прийнятого за результатами розгляду заяви.

Стосовно стадії звернення суб'єкта господарювання із заявою про видачу ліцензії слід відзначити, що деякі органи ліцензування право прийому заяв на видачу ліцензії доручають певній організації (підприємству), що входить до сфери їх управління. Наприклад, Міністерство з питань житлово-комунального господарства України це своє процедурне повно-

важення делегувало Державному підприємству "Інноваційний центр". З управлінської точки зору, такий підхід, можливо, виправданий, адже одним із основних завдань цього підприємства є інформаційне забезпечення вдосконалення законодавчої та нормативно-методичної бази для реформування житлово-комунального господарства. Очевидно, заява про видачу ліцензії та додані до неї документи є важливим джерелом інформації, без якої підприємство не могло б виконувати свої завдання. Проте у такий спосіб Міністерство з питань житлово-комунального господарства порушило заборону передавати ліцензійні повноваження будь-якій іншій особі, крім як своїм структурним підрозділам (ч. 3 ст. 6 Закону). У наведеному прикладі сумнівним є й зміст делегованих повноважень, адже перевіряється відповідність документів, поданих на підставі встановленого урядом переліку, вимогам ліцензійних умов.

Стосовно стадії розгляду заяви і прийняття рішення слід зазначити, що підставами для прийняття рішення про відмову у видачі ліцензії є: недостовірність даних у документах, поданих заявником, для отримання ліцензії; невідповідність заявника згідно з поданими документами ліцензійним умовам, встановленим для виду господарської діяльності, зазначеного в заяві про видачу ліцензії.

У разі відсутності перелічених вище підстав орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії. Наведені підстави для прийняття рішення про відмову у видачі ліцензії можуть бути встановлені лише за певними способами. Так, перша обставина встановлюється на підставі суто формальної (документальної) оцінки доданих до заяви матеріалів. У свою чергу, недостовірність даних у документах, поданих заявником для отримання ліцензії, встановлюється як шляхом формальної перевірки (порівнянням змісту заявлених документів із інформацією з інших джерел), так і фактичної перевірки (наприклад, обстеженням за місцем господарської діяльності заявника).

Необхідно відмітити, що в останньому випадку необхідність проведення фактичної перевірки передбачена лише опосередковано. Окремі експерти вважають, що таке законодавче регулювання не дає органу ліцензування достатніх можливостей провести безпосереднє дослідження фактів на місці. Тому вони пропонують доповнити Закон положенням, яке прямо передбачить право органу ліцензування здійснювати попередню, перед видачею ліцензії, перевірку суб'єкта господарювання на відповідність вимогам ліцензійних умов.

Необхідно запропонувати більш раціональний шлях спрощення ліцензійної процедури — перехід до заявницького принципу, що передбачає зведення до мінімуму переліку документів, що додаються до заяви, з одночасним запровадженням фактичної перевірки, що буде проводитися незалежною експертною організацією. Це дасть можливість: усунути передумови корупційної діяльності посадових осіб органу ліцензування, зменшити витрати часу і зусиль заінтересованого суб'єкта господарювання, відмовитися від формальної перевірки, яка на практиці зазвичай

зводиться лише до бюрократичних вивертів, тобто до перевірки стилістики та граматики у відомостях заявника.

Стосовно стадії прийняття рішення, то слід відмітити, що у вітчизняній науковій та аналітичній літературі звучать пропозиції організаційно відокремити функцію видачі і переоформлення ліцензії від функції контролю за дотриманням закону. Ці дві функції мають виконувати два незалежні один від одного органи влади, адже лише в цьому разі може бути забезпечено неупереджене розслідування обставин справи та правильне вирішення її по суті. Стосовно цього питання Є. М. Григор'єв запропонував повноваження центральних органів виконавчої влади щодо видачі ліцензії передати місцевим органам виконавчої влади.

Поряд із зазначеними проблемами, що класифікуються за різними стадіями, існують ще не менш важливі проблеми. Закон про ліцензування визначає відповідальність суб'єктів господарювання та органів ліцензування за порушення законодавства у сфері ліцензування та ін.

Щодо останнього положення, тобто відповідальності органів ліцензування за порушення законодавства, то її підстави, порядок, форми та ін. визначені лише двома реченнями:

• орган ліцензування несе відповідальність за зберігання ліцензійної справи (ч. 5 ст. 19 Закону про ліцензування);

• посадові особи органів ліцензування і спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування в разі недодержання законодавства у сфері ліцензування несуть відповідальність згідно із законом (ч. 1 ст. 22 Закону про ліцензування).

Як бачимо, ці норми не повною мірою відображають баланс інтересів органів ліцензування та господарюючих суб'єктів. За порушення порядку ліцензування і ліцензійних умов стосовно суб'єктів господарювання встановлено чіткі заходи відповідальності (штрафні, анулювання ліцензії тощо). А от за затримку у видачі ліцензії, невидачу ліцензії, порушення інших вимог законодавства орган ліцензування максимум може нести відповідальність у формі відновлення порушеного права суб'єкта господарювання.

У зв'язку з цим постає питання узгодження в цій частині інтересів держави та суб'єктів, діяльність яких підлягає ліцензуванню. Такого узгодження можна досягти шляхом введення додаткових інститутів впливу на органи ліцензування в разі порушення ними норм законодавства про ліцензування.

Також, завжди цікавитиме юристів інститут анулювання ліцензії, адже від його реалізації залежить діяльність кожного ліцензіата.

У ч. 1 ст. 21 Закону наведено 10 підстав анулювання ліцензії. Але аналіз цих положень дає підстави дійти висновку про те, що наведений перелік є вичерпним, тобто не допускається позбавлення ліцензії за підставами, не зазначеними в ст. 1 цього закону. Однак, до таких підстав, зокрема, підзаконні акти з успіхом могли б віднести:

• наявність рішення суду про обмеження підприємця-ліцензіата в дієздатності, визнання його психічно хворим тощо;

• засудження підприємця-ліцензіата до кримінального покарання у вигляді заборони займатися видом діяльності, на який видана ліцензія;

• порушення ліцензіатом податкового та іншого законодавства;

• наявність ліцензіата в "чорних списках" органів по боротьбі з відмивання коштів, здобутих незаконним шляхом;

• невідповідність діяльності ліцензіата вимогам міжнародних зобов'язань України у сфері екології (наприклад, у галузі виробництва пестицидів та агрохімікатів, поводження з небезпечними відходами тощо).

У принципі, уява може піти далі й вигадати інші підстави для анулювання ліцензії. Але вони не можуть бути прийняті до уваги, оскільки не потрапили у перелік, визначений ст. 21 Закону про ліцензування.

Відзначимо, що анулювання ліцензії може відбуватися як унаслідок правомірних дій чи подій (заява про анулювання ліцензії, смерть підприємця-ліцензіата), так і внаслідок порушення ліцензіатом вимог законодавства.

Зважаючи на зазначене вище, слід зробити висновок щодо необхідності постійного вдосконалення процедури видачі ліцензії на здійснення певного виду господарської діяльності на законодавчому рівні, що полягає у введенні нових положень, а також удосконаленні вже діючих. Не менш важливе значення має і практична сторона цього питання, що вимагає належного виконання органами ліцензування покладених на них функцій.

Література

1. *Закон* України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" // ВВР України. — 2000. — № 36.
2. *Багандов А. Б.* Проблеми ліцензування // Право України. — 2007. — № 5.
3. *Григор'єв Є. М.* Ліцензування в Україні, проблеми та перспективи // Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія": Зб. наук. пр. — Миколаїв, 2008. — Т. 4.
4. *Крупчан О.* Напрями удосконалення процедури видачі ліцензії на здійснення певного виду господарської діяльності // Юрид. Україна. — 2008. — № 5.
5. *Сергійко О. В.* Проблеми ліцензування певних видів господарської діяльності // Приватне право і підприємництво: Зб. наук. праць. — К., 2008.
6. *Адміністративне* і фінансове право / Ю. В. Семенюк. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Pravo/68806.doc.htm

А. М. МЕДВІДЬ
І. А. РИЖИХ

ПРАВОВА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ЮРИСТА

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 350–353

Україна повільними невпевненими кроками прямує до створення правової демократичної держави, яка потребує створення соціально-орієнтованої економіки, фундаментальної ревізії законодавчої бази та приведення її у відповідність до вимог сучасності, проведення судової реформи, що можливо лише за умови кваліфікованого юридичного забезпечення. Держава, потребуючи докорінних змін усієї системи суспільної практики, актуалізує суб'єктивно-особистісний аспект юридичної діяльності в умовах зростання соціального попиту на новий тип юриста, який уособлює своєю діяльністю закон як моральний принцип і принцип законності як основу співжиття людей. При підготовці висококваліфікованих юристів ми звертаємося до *правової культури юриста* — критичного творчого осмислення особою, що має юридичну освіту, правових норм, нормативно-правових актів та правових явищ з погляду їх гуманного, демократичного і морального змісту, що забезпечує її правомірну діяльність [1; 2; 4].

Структура правової культури юриста складається з таких елементів, як:

1) правова освіченість (інформованість), що включає знання законодавчих та нормативних актів;

2) шанобливе ставлення до права;

3) уміння користуватися правовим інструментарієм — нормативно-правовими актами; проявляти правову активність, підпорядковувати свою поведінку вимогам правових норм. Усі елементи правової культури діють комплексно, за наполегливого та старанного використання яких юрист зможе сягнути найвищих сходинок професіоналізму.

Функціонування правової культури пов'язане з єдністю чуттєвого і раціонального. Таким чином, чуттєве і раціональне визначає зміст і рівень правової культури юриста. Так, правове почуття є результатом правової свідомості або її дією, зовнішньою оболонкою. Адекватну правову орієнтацію юриста відмічає взаємозумовленість чуттєвого та раціонального.

Раціональність права — це критерій, який дає можливість сформувати такі системи права, які були б самодостатніми і забезпечували функціонування суспільства на засадах правового почуття та правопорядку. Це пов'язане із формуванням поваги до права (позитивного), духовності і моральної відповідальності.

Виховання соціально активного кваліфікованого правника органічно пов'язане з формами діяльності (реалізації права). Виокремлюють

чотири форми діяльності: дотримання, виконання, використання, застосування. Правова культура включає усі ці форми, причому в кожній з них своя специфіка, свій підхід. Проте для правової культури важливою є не лише правомірна професійна поведінка, тут потрібна ще й соціальна активність юриста. Адже пасивна правомірність аж ніяк не визначає культури професійних дій.

Правову культуру юрист не повинен використовувати як інструмент маніпулювання правовими нормами. Це може завдати шкоди розвитку державної системи. Правова культура юриста відображає як позитивне, так і природне право, співвідношення між цими феноменами культури, стиль і культуру праці, ставлення до громадян, захист їхніх законних інтересів тощо. Його правова культура діє синергетично (співдружньо), відображаючи рівень, умови існування тих чи інших суспільств, етапи розвитку цивілізації. При цьому сліпе імпортування чужої культури в жодному разі недопустиме. Тому кожна держава повинна розробити ті моральні та професійні якості юриста, які б задовольняли це суспільство.

По-перше, юрист має глибоко усвідомлювати, що свою місію він виконує будучи наділений високою довірою суспільства і держави, а тому його висока порядність, чесність, безкорисливість, об'єктивність, вдумливий підхід до кожної деталі справи, постійне прагнення до самовдосконалення мають бути невід'ємними рисами його натури. Культура юриста як фахівця невіддільна від правової культури суспільства. Рівень правової культури суспільства істотно залежить від професійної культури юриста. З іншого боку, від професійного рівня юриста залежить стан правової культури суспільства і громадянина.

Варто відзначити, що у юриста повага до права виявляється тоді, коли він усвідомлює його цінність. А перетворити позитивне право у цінність вдається не кожному законодавцю. Тому юристові доводиться зорієнтувати власні знання права та навички на справедливе розв'язання практичної правової проблеми, обрати раціональне рішення [6, *488–489*; 8].

На порозі XXI ст. юристу важливо спрямувати правову культуру на розв'язання глобальних суспільних проблем — побудови правової держави України, утвердження верховенства права.

Характерною ознакою відданості юриста своїй справі, професійної зрілості є загострене почуття справедливості. Для юриста це насамперед означає небайдужість до біди, нещастя інших людей, у тому числі і до таких, які через збіг складних життєвих обставин самі опинилися серед правопорушників. На відміну від інших громадян, юрист, саме завдяки своєму професійному хисту, спроможний не обмежуватися роллю спостерігача, а активно й ефективно домагатися відновлення порушених прав, встановлення справедливості. Зробити це — його професійний і громадянський обов'язок.

Сучасний правник повинен володіти, як мінімум, двома-трьома іноземними мовами. І вже у навчальному закладі, максимум на третьому році навчання, визначитися, чи він хоче бути державним службов-

цем, чи пов'язати свою діяльність із прокуратурою чи правоохоронними органами, чи піти шляхом оволодіння того, що необхідно для судді, чи, зрештою, освоїти нелегку, але цікаву і волелюбну професію адвоката.

Тому у час розбудови правової держави України діяльність юристів має політичний характер, а сучасні закони відстають від життя. Необхідно вдаватись до юридичної творчості з урахуванням того, що юрист діє від імені держави, "лікує" хворе суспільство, здійснює юридичний контроль. Тут небезпека криється в одновимірності юриста. Одновимірний простір для правника є неприпустимим. Розуміння права особою вимагає багатовимірного простору, врахування індивідуальних, колективних інтересів, психологічних особливостей своєї діяльності та багато іншого.

Отже, правова держава — це найважливіше завоювання українського народу, що відображено та законодавчо закріплено у ст. 1 Конституції України, а її розбудова, захист, прогресивний розвиток як демократичної, суверенної є головним надбанням нашого суспільства. Саме тому правова культура юриста виступає гарантом національної безпеки держави Україна. Стратегічне значення правової культури полягає в тому, що без високого рівня правової культури посадових осіб, законодавців та правоохоронних органів не може бути демократичної, правової держави, а відтак і незалежної та суверенної України.

Розуміння правової культури як якісного стану правового життя суспільства пов'язує її з певним рівнем правової свідомості громадян та посадових осіб. Стан і перспективи розвитку правової культури обумовлюються також пануючим у суспільстві праворозумінням. Високому рівню правової культури суспільства має відповідати законодавство, яке характеризується науковою обґрунтованістю, демократичною і гуманістичною спрямованістю, справедливістю, відсутністю прогалин і внутрішніх суперечностей, нечітких або таких, що можуть двозначно тлумачитись, правових приписів, використання оптимальних методів, способів регулювання правових відносин тощо.

Стан розвитку юридичної науки й освіти, ступінь залучення вчених-юристів до розробки проектів нормативно-правових актів і вдосконалення їх змісту, програм боротьби зі злочинністю традиційно становлять один із важливих рівнів правової культури суспільства. Насамкінець, правова культура суспільства включає стан законності в суспільстві [5, *640–663*].

Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури — політичної, моральної, естетичної. Це комплексний процес створення морально-правового клімату в суспільстві, який би гарантував особі реальну свободу поведінки в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечував її права, соціальну захищеність, повагу її гідності, тобто поставив би людину в центр економічних, соціальних, політичних, культурних процесів.

Правова культура відображає певні зрізи правової реальності (правової системи): структурно-функціональний; аксеологічний (оцінний).

Структура правової культури суспільства включає: культуру правосвідомості — високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позицій справедливості, прав людини; культуру правової поведінки — правову активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці; культуру юридичної практики — ефективну діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів [3, *150–155*; 7, *39*].

Основними функціями правової культури є: пізнавальна — засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення (вітчизняної та іноземної); регулятивна — забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку; нормативно-аксеологічна — оцінка поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку відповідно до норм права держави і міжнародних стандартів.

Правова культура особи включає: знання законодавства (інтелектуальний аспект). Поінформованість була й залишається важливим каналом формування юридично зрілої особи; переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний аспект); уміння користуватися правовим інструментарієм — законами та іншими актами — у практичній діяльності (поведінковий аспект).

Отже, правова культура виступає якісним критерієм, у тому числі і юриста, на основі якого можна здійснити оцінку ступеня розвитку як правової системи в цілому, так і кожного її структурного елемента.

Література

1. *Ганзенко О.* Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Запоріжжя, 2002.
2. *Грищенко А. В.* Правовий закон: питання теорії і практики в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2003.
3. *Медвідь Ф. М.* Правова система України: деякі питання реформування // Історія української науки і техніки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць / Відп. ред. О. Я. Пилипчук. — К., 2006. — Вип. 23. — С. 150–155.
4. *Менюк О.* Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура // Право України. — 2001. — № 4.
5. *Правова* система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. — Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — Х.: Право, 2008. — 728 с.
6. *Рабинович П.М.* Система права // Юрид. енцикл.: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 2003. — Т. 5. — С. 488–489.
7. *Шемшученко Ю. С.* Правова система // Юрид. енцикл.: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 2003. — Т. 5. — С. 39.
8. *Шемшученко Ю. С.* Теоретичні засади взаємодії права і культури // Право і культура: теорія і практика: Міжнар. наук. конф. — К.: МП "Леся", 1997.

УДК 656.615:330.322
К. С. НЕСВЯЩЕНКО

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ МОРСЬКИХ ПОРТІВ У КОНТЕКСТІ СПОВІЛЬНЕНОГО ВИХОДУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ З КРИЗОВОГО СТАНУ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 354–356

Розглядаючи проблему розвитку вітчизняних морських портів, слід особливу увагу приділити їх інвестиційній привабливості, що досить однозначно відзначає не лише реальний стан їх розвитку, обладнання та наявність і виконання практичних замовлень щодо обслуговування вітчизняних і зарубіжних суден, а й перспективи подальшого розвитку та зміцнення їх позицій на сучасному насиченому ринку відповідних послуг.

Беручи до уваги найважливіші українські порти державної належності, поставимо за мету визначити реальне співвідношення їх потенціалу та досягнень. У зв'язку з цим, вважаємо необхідним однозначно зауважити, що перспективи стратегічного розвитку порту визначаються його можливістю створити такі умови для реалізації інвестиційних проектів, які дали б можливість потенційному інвесторові:

• здійснити мінімально допустимі вкладення ресурсів з найменшим ризиком, достатньою нормою прибутку і терміном окупності;

• оптимально вбудувати порт в існуючий логістичний ланцюжок, обслуговуючий виробничий блок;

• за рахунок партнерства з портом підвищити ефективність діяльності промислової групи, в яку він вводиться.

До 2006 р. існувало Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій, яке запропонувало методику оцінки інвестиційної привабливості підприємств, де розрахунки ґрунтувалися на показниках майнового стану, ліквідності активів, фінансової стійкості, прибутковості та ділової активності.

У цілому, оцінка інвестиційної привабливості зводиться в основному до розрахунку узагальненого показника і зіставлення його з середньогалузевим, нормативним або бажаним інвестором значенням. Проте в контексті розвитку державного морського портового сектора України та залучення інвесторів для його розвитку, інтерес представляє оцінка морських портів за сукупністю важливих економічних показників, що дасть змогу сформувати якісний зріз

галузі та виявити найперспективніші напрями взаємодії у проектах партнерства держави та приватного капіталу.

Для проведення відносної оцінки інвестиційної привабливості будь-якого торговельного порту слід сформувати відповідний показник, що кількісно визначить рівень даної характеристики й узагальнить важливі для інвестора аспекти діяльності порту. Його застосування дасть можливість вирішити такі завдання:

• визначити інвестиційні фактори, що найбільшою мірою впливають на конкурентну позицію порту та рейтинг у галузі;

• оцінити відносну інвестиційну привабливість порту для інвесторів;

• виявити слабкі сторони підприємства;

• визначити напрями взаємодії державного порту і приватного інвестора.

Такий індекс, з одного боку, повинен бути адекватним поставленим цілям і завданням, мати можливість повторного розрахунку та порівняння результатів, повною мірою пояснювати конкурентну ситуацію на ринку портових послуг.

Тому для визначення інвестиційної привабливості морського порту слід використати такі економіко-фінансові показники:

1) вантажообіг — основна характеристика потужності морського порту, що символізує його конкурентну позицію, стійкість у ринковому середовищі, широту клієнтської бази і несе потенціал певної норми прибутку;

2) темп зростання вантажообігу — як показник оцінки має перевагу порівняно з попереднім, оскільки дає уявлення про зміну вантажообігу в динаміці, що часто більш інформативно;

3) наявність і стан інфраструктури — може бути важливою характеристикою для великих інвесторів, які, безумовно, зацікавлені у довгостроковій співпраці і реалізації масштабних інвестиційних проектів з портом;

4) рентабельність послуг порту — головний показник фінансового стану підприємства, що характеризує ефективність його діяльності та може бути основним орієнтиром для інвесторів, націлених на стивідорну діяльність, а не на масштабні інвестиції в інфраструктуру порту;

5) темп зростання рентабельності — покаже тенденцію зміни фінансово-економічного стану підприємства, його стабільність та ступінь ризику для інвестора;

6) диверсифікованість — аспект діяльності порту, що відображає різноманітність вантажної бази і виконуваних операцій; оскільки поточна світова тенденція розвитку портів спрямована на поглиблення їх універсальності, можливість обробки різних вантажів, особливо в умовах високої ринкової конкуренції, є способом мінімізувати комерційний ризик діяльності порту і підвищити його стійкість до зміни ринкової кон'юнктури;

7) фондовіддача — один з основних і комплексних індикаторів, що характеризує ефективність управління основними фондами та дає підстави зробити висновок про їх якість і ступінь залученості у повсякденну діяльність підприємства, можливість генерувати доходи від портових послуг;

8) інвестиційна привабливість регіону повинна показати в цілому наскільки інфраструктура і ресурси регіону, в якому розташований порт, адекватні інвестиційним стратегіям, які розробляються для розвитку конкретного підприємства.

Таким чином, рейтингова оцінка українських портів може показати узагальнену характеристику галузі в цілому та визначити слабкі місця в діяльності конкретних підприємств і можливості їх посилення. У перспективі, вважаємо, оцінку інвестиційної привабливості слід доповнити аналізом конкурентного становища портів на основі оцінки їх реальної ринкової частки та динаміки її розвитку.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Александров Юрій Валер'янович** — заслужений юрист України, канд. юрид. наук, проф. МАУП, м. Київ — *43*
- **Алієва-Барановська Віра Миколаївна** — канд. юрид. наук, МАУП, м. Київ — *45*
- **Аріфходжаєва Тетяна Борисівна** — заст. директора з профорієнтаційної роботи Ін-ту права МАУП, м. Київ — *216*
- **Бабіч Ганна Валеріївна** — ст. викладач МАУП, м. Київ — *338*
- **Бортник Валентин Анатолійович** — д-р філос. в галузі права, МАУП, м. Київ — *164*
- **Бандурка Анна Сергіївна** — канд. філос. наук, доц. каф. соціології та соціальної роботи, МАУП, м. Київ — *49*
- **Бігдаш Володимир Дмитрович** — д-р філос. в галузі екон., проф. МАУП, м. Київ — *161*
- **Бірдус Лідія Василівна** — канд. сільгосп. наук, доц. каф. упр. персоналом та економіки праці, МАУП, м. Київ — *52*
- **Вакуліч Тетяна Михайлівна** — канд. психол. наук, доц. каф. мед. психології та психокорекції МАУП, м. Київ — *56, 63*
- **Волобоєва Тетяна Василівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *176*
- **Вировой Володимир Іванович** — канд. філос. наук, доц. МАУП, м. Київ — *66*
- **Глушко Лариса Олексіївна** — д-р філос. в галузі психол., доц. каф. загальної психології МАУП, м. Київ — *167*
- **Головченко Валентин Васильович** — канд. юрид. наук, ст. наук. співроб., проф. каф. цивільно-правових дисциплін, МАУП, м. Київ — *70, 75*
- **Головченко Ольга Валентинівна** — д-р філос. в галузі права, юрид. консультант Німецько-Української міжкультурної школи, м. Київ — *75*
- **Гольцов Андрій Геннадійович** — канд. геогр. наук, проф. МАУП, м. Київ — *80*
- **Грінчій Павло Сергійович** — магістрант МАУП, м. Київ — *346*
- **Гурина Тетяна Ігорівна** — студентка МАУП, м. Київ — *346*
- **Гусейнов Мохлат Йолчу огли** — докторант МАУП, м. Київ — *221*
- **Доносо Варгас Дієго Хосе** — д-р філос. в галузі політології, проф. Міжнар. ун-ту "UISEK" Еквадор — *319*
- **Доносо Варгас Сантьяго Феліпе** — магістр політології, здобувач МАУП, м. Київ — *319*
- **Жарков Володимир Олександрович** — аспірант Ін-ту законодавства Верховної Ради України, м. Київ — *227*
- **Живицький В'ячеслав Антонович** — аспірант Ін-ту законодавства Верховної Ради України, м. Київ — *235*
- **Живицька Лілія Ігорівна** — здобувач МАУП, м. Київ — *231*
- **Журбенко Мирослава Володимирівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *286*
- **Заросило Володимир Олексійович** — д-р юрид. наук, проф. МАУП, м. Київ — *27*
- **Заросило Наталія Володимирівна** — здобувач МАУП, м. Київ — *239*
- **Калашнікова Лариса Євгенівна** — канд. біол. наук, доц. ф-ту електроніки Київського політех. ін-ту — *39*
- **Карачевська Олена Леонідівна** — викладач каф. мед. психології та психокорекції МАУП, м. Київ — *63, 241*
- **Кирилюк Юлія Вадимівна** — ст. викладач каф. мед. психології та психокорекції, докторант МАУП, м. Київ — *246*
- **Кобржицький Всеволод В'ячеславович** — д-р філос. в галузі екон., МАУП, м. Київ — *336*
- **Колпаков Віктор Михайлович** — канд. військових наук, проф. МАУП, м. Київ — *84*
- **Комаров Володимир Анатолійович** — канд. юрид. наук, доц. каф. правознавства Луганського ін-ту МАУП — *89*
- **Комаров Олексій Володимирович** — докторант Луганського ін-ту МАУП — *250*
- **Корінчевська Ірина Анатоліївна** — д-р філос. в галузі держ. управління, доц. МАУП, м. Київ — *171*
- **Корнієнко Максим Вікторович** — канд. юрид. наук, Одеський держ. ун-т внутрішніх справ — *138*

- **Костенко Ірина Володимирівна** — канд. юрид. наук, доц. МАУП, м. Київ — *94, 96*
- **Костюк Тетяна Олександрівна** — канд. політ. наук, доц. МАУП, м. Київ — *99*
- **Котеньова Олександра Володимирівна** — доц. МАУП, м. Київ — *176*
- **Круглій Діна В'ячеславівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *290*
- **Кулик Марія Сергіївна** — лікар-психотерапевт, інтерн Нац. мед. ун-ту, м. Київ — *254*
- **Лисак Христина Євгенівна** — приватний художник-дизайнер, м. Київ — *39*
- **Лісовська Юлія Петрівна** — ст. викладач МАУП, м. Київ — *259*
- **Лисецький Анатолій Степанович** — д-р екон. наук, проф. Ін-ту реклами, м. Київ — *102*
- **Лисовський Петро Миколайович** — канд. філос. наук, доц. МАУП, м. Київ — *109*
- **Лушер Вадим Вікторович** — здобувач МАУП, м. Київ — *262*
- **Литвиненко Віктор Іванович** — канд. юрид. наук, доц., директор Ін-ту права ім. князя Володимира Великого МАУП, м. Київ — *114*
- **Лужецький Руслан Леонідович** — магістрант МАУП, м. Київ — *96*
- **Матвієнко Олександра Сергіївна** — докторант МАУП, зав. каф. "Фундаментальних дисциплін", Луганський ін-т МАУП — *265*
- **Медвідь Федір Михайлович** — канд. філос. наук, проф. МАУП, м. Київ — *116, 319, 325, 329*
- **Медвідь Алла Миколаївна** — ст. викладач МАУП, м. Київ — *350*
- **Медвідь Ярослав Федорович** — заст. зав. каф. комерційного та трудового права Ін-ту права, д-р філос. в галузі права, МАУП, м. Київ — *179*
- **Мельник Юлія Ігорівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *293*
- **Міхатуліна Олена Миколаївна** — д-р філос. в галузі права, МАУП, м. Київ — *188*
- **Муравйов Кирило Володимирович** — канд. юрид. наук, доц. МАУП, м. Київ — *122*
- **Недюха Микола Петрович** — д-р філос. наук, проф., зав. сектору Ін-ту законодавства Верховної Ради України, м. Київ — *34*
- **Несвященко Ксенія Сергіївна** — магістрант МАУП, м. Київ — *354*
- **Низенко Едуард Іванович** — канд. юрид. наук, доц. МАУП, м. Київ — *127*
- **Ничипоренко Олексій Валентинович** — аспірант Ін-ту законодавства Верховної Ради України, м. Київ — *269*
- **Пальм Наталія Дмитрівна** — канд. філос. наук, МАУП, м. Київ — *131*
- **Підпалий Валерій Львович** — канд. юрид. наук, доц. МАУП, м. Київ — *13*
- **Подгорна Ганна Володимирівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *135*
- **Поліщук Марина Геннадіївна** — здобувач МАУП, м. Київ — *272*
- **Попова Алла Вікторівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *140*
- **Попович Лідія Михайлівна** — студент МАУП, м. Київ — *296*
- **Пригунов Павло Якович** — канд. психол. наук, доц., заст. керівника Управління реформування правоохоронних органів та органів юстиції Адміністрації Президента України, проф. МАУП, м. Київ — *16*
- **Проскурякова Анастасія Юріївна** — учениця 10 класу гімназії № 154, м. Київ — *274*
- **Радзімовська Світлана Федорівна** — канд. наук з держ. управління, МАУП, м. Київ — *142*
- **Рижих Ірина Анатоліївна** — студент МАУП, м. Київ — *350*
- **Рильцев Євген Володимирович** — д-р хім. наук, канд. фіз.-мат. наук, проф. МАУП, м. Київ — *39*
- **Руль Юрій Володимирович** — д-р мед. наук, доц. МАУП, м. Київ — *254, 274*
- **Рябоволенко Наталія Вікторівна** — аспірант Одеського нац. морського ун-ту — *280*
- **Савіовський Максим Юрійович** — аспірант Ін-ту законодавства Верховної Ради України, м. Київ — *191*
- **Савіовський Сергій Юрійович** — аспірант Ін-ту законодавства Верховної Ради України, м. Київ — *197*
- **Савіцька Юлія Володимирівна** — магістрант МАУП, м. Київ — *302*
- **Ситуха Сергій Дмитрович** — д-р філос. в галузі політології, м. Луцьк — *200*
- **Слободян Світлана Іванівна** — д-р філос. в галузі політології, МАУП, м. Київ — *204*
- **Соколовська Клавдія Михайлівна** — канд. іст. наук, проф. МАУП, м. Київ — *148*

- **Стельмах Євген Сергійович** — магістрант МАУП, м. Київ — *306*
- **Столітній Михайло Миколайович** — магістрант МАУП, м. Київ — *325*
- **Тьорло Володимир Олександрович** — канд. екон. наук, МАУП, м. Київ — *135, 140*
- **Утвенко Володимир Валерійович** — канд. іст. наук, проф. МАУП, м. Київ — *152*
- **Хоменко Віктор Олексійович** — докторант МАУП, м. Київ — *329*
- **Христинченко Надія Петрівна** — канд. юрид. наук, доц. МАУП, м. Київ — *156*
- **Циро Наталія Олександрівна** — студент МАУП, м. Київ — *309*
- **Часніков Олександр Олександрович** — магістрант МАУП, м. Київ — *311*
- **Чорна Марія Федорівна** — аспірант МАУП, м. Київ — *329, 340*
- **Чорний Едуард Володимирович** — здобувач МАУП, м. Київ — *340*
- **Шаповалов Артур Володимирович** — здобувач МАУП, м. Київ — *283*
- **Шашкова-Журавель Ірина Олександрівна** — д-р філос. в галузі права, МАУП, м. Київ — *210*
- **Швець Неля Григорівна** — проф. МАУП, м. Київ — *214*
- **Шилов Юрій Олексійович** — канд. іст. наук, МАУП, м. Київ — *10*
- **Шконда Володимир Валентинович** — канд. техн. наук, доц., директор Донецького ін-ту МАУП — *7*
- **Шолох Ганна Сергіївна** — магістрант МАУП, м. Київ — *316*
- **Юлдашев Олексій Хашимович** — д-р юрид. наук, проф. МАУП, м. Київ — *19*

ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. *Васильев М. А.* Уравнения движения калибровочных полей высших спинов как свободная дифференциальная алгебра // Ядер. физика. — 1988. — Т. 48, вып. 5 (11). — С. 286 — 301.

2. *Камзин А. С., Русаков В. Л.* Пропорциональный счетчик для мессбауэровских исследований поверхностных слоев при температурах от 100 до 700 К // Приборы и техника эксперимента. — 1988. — № 5. — С. 56 — 58.

3. *Пугачев В. С., Синицин И. Н., Шин В. И. и др.* Проблемы анализа и условно оптимальной фильтрации в реальном масштабе времени процессов в нелинейных стохастических системах // Автоматика и телемеханика. — 1987. — № 12. — С. 3 — 24.

4. *Взаимодействие* ядер азота и углерода / К. П. Артемьев, А. Л. Ветошкин, М. С. Головков и др. // Ядер. физика. — 1988. — Т. 48, вып. 5(11). — С. 1208 — 1246.

5. *Вильдермут К., Тан Я.* Единая теория ядра / Пер. с англ. Ю. Ф. Смирнова. — М.: Наука, 1980. — 602 с.

6. *Тедеоко К.* Урановые месторождения Италии // Геология, геохимия, минералогия и методы оценки месторождений урана: Пер. с англ. / Под ред. Б. И. Вивона. — М., 1988. — С. 304 — 318.

7. *Грушин В. Ф.* Фоторождение пионов на протоне при малых энергиях: полный опыт и мультипольный анализ // Фоторождение пионов на нуклонах и ядрах. — М., 1988. — (Труды ФИАН; Т. 186).

8. *Программа* экспериментальных исследований на мезонной фабрике ИЯИ АН СССР: Тр. V Всесоюз. сем., 23 — 27 апр. 1983 г., Звенигород. — М., 1984. — 372 с.

9. *Крупчицкий П. А.* Нарушение пространственной четности в ядерных реакциях с поляризованными нейтронами // Нейтронная физика: Материалы I Междунар. конф. (Киев, 14 — 18 сент. 1987 г.). — М., 1988. — Т. 1. — С. 81 — 94.

10. *Соботович Э. В., Ольховик Ю. А., Соколюк Г. А., Коромысло Т. И.* Сравнительная характеристика миграционной способности радионуклидов в донных отложениях водоемов // Докл. АН УССР. Сер. А. — 1990. — № 8. — С. 25 — 34.

11. *Оганезов Г. А.* Дифрактометрический комплекс с источником холодных нейтронов: Автореф. дис. ... канд. физ.-мат. наук / ОИЯИ. — Дубна, 1988. — 18 с.

12. *Ломидзе В. Л., Франк Э.* О накоплении трансактинидов в реакторе ИБР-2. — Дубна, 1988. — 10 с. — (Препр. / ОИЯИ; 18-88-759).

13. *Ковалев Н. И.* Экологические катастрофы. — К., 1998. — 20 с. — (Препр. / НАН Украины. Ин-т ядерных исслед.; КИЯИ-98-5).

14. *Кир'янчук В. М., Рудчик А. Т., Будзановскі А. та ін.* Механізми реакції ^{9}Be(^{11}B, ^{12}B)^{8}Be // Зб. наук. праць Ін-ту ядерних досл. — 2004. — № 1(12). — С. 16 — 22.

15. *Salcamoto H., Kishimoto T.* Microscopic Analysis of Nuclear Collective Motions in Terms of the Boson Expansion Theory (I). Fommiation // Nuclear Physics. — 1988. — Vol. A486, № 1. — P. 1 — 42.

16. *Hodges D. A., Jackson H. G.* Analysis and Design of Digital Integrated Circuits. — N.-Y., 1985. — 454 p.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

Наукове видання

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 11

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Правова держава: досвід, можливості, механізми формування в сучасній Україні", м. Київ, МАУП, 24 квітня 2014 р.

Відповідальний редактор *Ю. А. Носанчук*
Коректор *Н. К. Чумаченко*
Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*
Художнє оформлення *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 06.11.14. Формат $70\times100^{1}/_{16}$. Папір офсетний.
Друк ротаційний трафаретний.
Ум. друк. арк. 29,60. Обл.-вид. арк. 21,15. Тираж 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП "Видавничий дім "Персонал"
03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.

Надруковано в друкарні ДП "Видавничий дім "Персонал"